

Nicos Poulantzas

Politisk makt och sociala klasser

Sv. uppl 1970 (fransk 1968)

Översättning (från franska): Otto Mannheimer och Sven Vahlne

Innehåll

Inledning.....	1
I. Allmänna frågor	15
1. Om begreppet politik.....	15
I. Politik och Historia — Politiken och den Politiska Praktiken	15
II. Statens allmänna funktion	19
III. Modaliteter av statens funktion	23
2. Politik och sociala klasser	27
I. Frågan om klassernas teoretiska status	27
II. Klasserna i ett produktionssätt och i en samhällsformation	35
III. Den politiska klasskampens roll vid definitionen av sociala klasser	36
IV. De distinkta klasserna och de autonoma klassfraktionerna.....	39
V. Fraktioner — Kategorier — Skikt.....	43
VI. Strukturer och klasspraktiker: klasskampen.....	44
VII. Konjunktur — sociala krafter — politisk förutsägelse.....	48
3. Om begreppet makt	52
I. Problemet	52
II. Makten, klasserna och klassintressena	55
III. Statsmakt — Statsapparat — Maktcentra	61
IV. Uppfattningen av makten som ”nollsummespel”.....	63
II. Den kapitalistiska staten	65
1. Problemet	65
I. Den kapitalistiska staten och produktionsförhållandena.....	66
II. Den kapitalistiska staten och klasskampen.....	69
III. Om begreppet hegemoni	73
2. Typologi och kapitalistisk statstyp	77
I. M. Webers typologi	78
II. Statstyper, statsformer och periodisering av en samhällsformation	80
III. Regimformer och periodisering av politiken	83
3. Den absolutistiska staten, en övergångsstat	86
I. Statstyp och övergångsproblem	86
II. Den absolutistiska staten, en kapitalistisk stat.....	88
4. Om den borgerliga revolutionens modeller.....	93
I. Fallet England	93
II. Fallet Frankrike.....	96
III. Fallet Tyskland.....	100
III. Den kapitalistiska statens grundläggande drag	103
1. Den kapitalistiska staten och de dominerade klassernas intressen.....	104
2. Den kapitalistiska staten och ideologierna	108
I. Den historicistiska ideologiuppfattningen	108
II. Dominerande ideologi, dominerande klass och samhällsformation	112
III. Den marxistiska ideologiuppfattningen	115
IV. Den borgerliga politiska ideologin och klasskampen	117
V. Frågan om legitimiteten.....	124
3. Den kapitalistiska staten och tvånget	128

4. Den kapitalistiska staten och de dominerande klasserna.....	131
I. Maktblocket	131
II. Maktblock; hegemoni och en formations periodisering: Marx' politiska analyser	134
III. Maktblock — allianser — stödclasser	138
IV. Politisk periodisering — politisk scen — regerande klasser — statsbärande klasser..	141
IV. Maktens enhet och den relativa autonomi hos den kapitalistiska staten.....	146
1. Problemet och det sätt på vilket det ställs av marxismens klassiker	146
2. Vissa vantolkningar och deras konsekvenser	151
I. Den allmänna teorin	151
II. Den marxistiska politiska teorin	154
3. Den kapitalistiska staten och klasskampsfältet	159
I. Det allmänna problemet	159
II. Marx' analyser.....	162
III. Det så kallade totalitära fenomenet	168
4. Den kapitalistiska staten och de dominerande klasserna.....	173
I. Maktblocket	173
II. Makternas åtskiljande	177
5. Problemet i statsformer och regimformer: den verkställande och den lagstiftande makten	
.....	181
I. Statsformer — Legitimitetsformer.....	181
II. Regimformer – politiska partier.....	187
V. Om byråkratin och eliterna.....	190
1. Eliterna och elitteorierna	190
2. Den marxistiska uppfattningen och frågan om statens klasstillhörighet.....	194
3. Den kapitalistiska staten – Byråkratismen — Byråkratin	200
4. Byråkratin och klasskampen	207

Inledning

1. Marxismen utgörs av två förenade men distinkta discipliner, vilkas distinktion är grundad på olikheten hos deras objekt: den dialektiska materialismen och den historiska materialismen¹.

Den historiska materialismen — eller vetenskapen om historien — har begreppet historia till objekt via studiet av de olika samhällsformationerna och produktionssätten, av deras struktur, konstituering och funktionssätt, och formerna för övergången från en samhällsfunktion till en annan.

Den dialektiska materialismen — eller den marxistiska filosofin — har till eget objekt kunskapsproduktionen, dvs. tankeprocessens struktur och funktionssätt. Strängt talat har den dialektiska materialismen teorin om den vetenskapliga produktionens historia till objekt. Om den historiska materialismen i själva verket i en och samma teoretiska rörelse har grundat den dialektiska materialismen som distinkt disciplin, så är det därför att grundandet av en vetenskap om historien, dvs. av en vetenskap som definierar sitt objekt som konstituerandet av begreppet historia — historisk materialism —, har lett till definierandet av en vetenskapsteori, som inbegriper historien som en konstituerande del av sitt eget objekt.

De här båda disciplinerna är åtskilda: men det finns faktiskt tolkningar av marxismen, som reducerar den ena disciplinen till den andra. Ibland reduceras den dialektiska materialismen till den historiska materialismen: det mest typiska fallet är här de historicistiska tolkningarna, som vi exempelvis finner hos den unge Lukács eller hos Korsch, osv., för vilka marxismen är en historisk antropologi, där historien ses som en ursprungs- och grundkategori och inte ett begrepp som måste konstrueras. Strukturernas återspeglning, att ”bli medveten om deras mening”, är, via en förmedlande interiorisering (*intériorisation médiatrice*), en funktion av dessa strukturer själva. Ibland reduceras den historiska materialismen till den dialektiska materialismen: här gäller det de positivistiska-empiricistiska tolkningarna, som förflockar den historiska materialismens eget objekt, genom att subsumera varje historiskt objekt under samma universellt giltiga ”abstrakta” lag, under en ”modell”, som anses reglera varje historisk ”konkretisering”.

I *Inledningen* av år 1857, i *Förord till Till kritiken av den politiska ekonomin* och i *Kapitalet* har Marx visat, att den historiska materialismen innehåller *en generell teori*, som definierar begrepp, vilka styr hela dess undersökningsfält (begreppen produktionssätt, samhällsformation, reell tillägnelse och ägande, kombination, ideologi, politik, konjunktur, övergång). Dessa begrepp gör det möjligt att definiera dess objekts begrepp: begreppet historia. Den historiska materialismens objekt är studiet av de olika sammanbundna och distinkta strukturer och praktiker (ekonomi, politik, ideologi), vars kombination konstituerar ett produktionssätt och en samhällsformation: vi kan karaktärisera dessa teorier som *regionala teorier*. Den historiska materialismen innehåller likaledes *särskilda teorier* (teorier om slaveriets, feodalismens, kapitalismens osv. produktionssätt), som berättigas på grund av de olika kombinationer av strukturer och praktiker som definierar distinkta produktionssätt och samhällsformationer. *Den här uppställningen är ännu inte annat än en uppräkningslista*: den kommer att modifieras och grundläggas om ett ögonblick.

Vi känner till (den dialektiska och historiska) materialismens båda grundläggande påståenden:

1. Distinktionen mellan de reella processerna och tankeprocesserna, mellan varat och kunskapen.

¹ Här om, se Althusser i *För Marx* och även *Att läsa Kapitalet 2*; ”Matérialisme historique et matérialisme dialectique”, *Cahiers Marxist-Léninistes*, nr 11; sv. övers. av vissa delar i *Clarté* nr 5-6 1966; och ”Om det teoretiska arbetet — svårigheter och resurser”, *Häften för Kritiska Studier* nr 4, 1968.

2. Varats primat över tanken, det reellas primat över kunskapen om detsamma.

Om det andra påståendet är välkänt måste vi här trycka på det första: enheten av de båda processerna — av den reella processen och tankeprocessen — är grundad på en distinktion mellan dem.

Det teoretiska arbetet gäller således alltid de reella processerna, bortsett från dess abstraktionsgrad. Detta kunskapsproducerande arbete är emellertid helt och hållet förlagt till tankeprocessen: det finns inga begrepp som är mer verkliga än andra. Det teoretiska arbetet utgår från ett *råmaterial*, som inte består av det reellt konkreta, utan av informationer, föreställningar (notions) osv., om detta reella, och behandlar det *med hjälp av vissa* begreppsliga *verktyg*. Det är ett arbete vars resultat är kunskapen om ett objekt.

Man kan säga att endast *reella, konkreta och enskilda* objekt existerar i termens egentliga mening. Tankeprocessen har kunskapen om dessa objekt till sitt yttersta syfte: t. ex. Frankrike eller England vid ett givet tillfälle i deras utveckling. Men någon kunskap om dessa objekt kan vi inte få vid utgångspunkten i råmaterialet, eftersom den ju, som konkret kunskap om ett konkret objekt, är ett resultat av en process som Marx betecknar med termerna ”syntes av en mångfald bestämningar”. Dessutom hänför sig inte alltid tankeprocessen till reellt-konkreta objekt, även om kunskapen om dessa begrepp är dess slutmål och existensberättigande: den kan lika gärna hänföra sig till objekt som vi kan beteckna som *abstrakt-formella*. Dessa objekt existerar inte i egentlig mening men är en förutsättning för kunskapen om de reellt-konkreta objekten: det gäller t. ex. produktionssättet.

I enlighet med deras strikt bestämda plats i tankeprocessen och det tankeobjekt de hänför sig till², kan vi särskilja de olika begreppen allt efter deras abstraktionsgrad, från dem som är fattigast på teoretiska bestämningar, till dem som är mest utarbetade och rika på teoretiska bestämningar. De mest konkreta begreppen, de som leder till kunskap om samhällsformationer vid ett bestämt tillfälle i deras utveckling, utgör, lika litet som de reellt-konkreta objekten, tankeprocessens råmaterial; de är inte heller deducerade från de mest abstrakta begreppen eller subsumerade under dem, som om en enkel enskildhet adderats till deras generella karaktär. De är resultatet av ett teoretiskt utarbetande som med hjälp av de mest abstrakta begreppen bearbetar informationer, föreställningar osv., och vars effekt är en produktion av de mest konkreta begreppen, vilka i sin tur leder till kunskap om reella, konkreta och enskilda objekt.

Låt oss som exempel ta två av den historiska materialismens grundläggande begrepp, vilka på ett utmärkt sätt illustrerar distinktionen mellan abstrakt-formella och reellt-konkreta objekt, nämligen begreppen produktionssätt och samhällsformation.

Med *produktionssätt* betecknar vi inte det som man i allmänhet anger som ekonomin, dvs. produktionsförhållandena i strikt bemärkelse, utan en specifik kombination av olika strukturer och praktiker, som i sin kombination uppträder som lika många instanser eller nivåer, kort sagt som lika många regionala strukturer hos detta produktionssätt. Som Engels schematiskt framhållit, innehåller ett produktionssätt olika nivåer eller instanser: ekonomin, politiken, ideologin, teorin; här rör vi oss med ett antydande schema — en mer uttömmande indelning är uppenbarligen möjlig. Den typ av enhet som kännetecknar ett produktionssätt är *en sammansatt helhet med dominans* av, i sista instans, ekonomin: åt denna dominans i sista hand reserverar vi termen *bestämning*. Den här typen av förhållanden mellan instanserna skiljer sig från den som återfinns i vissa tolkningar av marxismen. Det är t. ex. inte fråga om en cirkulär och expressiv totalitet, som grundas på ett centralt subjekt, en ursprungens grundkategori och genesprincip, där de övriga instanserna, *partes totalis*, endast skulle utgöra

² Låt oss precisera det, för att inte hamna i det gamla positivistiska misstaget med ”abstraktionen-konkretiseringen”.

dess fenomenella uttryck. Inte heller gäller det enkla analogiförhållanden eller yttre korrelationer mellan instanserna. Det rör sig, kort sagt, varken om en linjär kausalitet, en expressiv förmedling eller en analogikorrelation. Det rör sig om en typ av förhållande, inom vilket den struktur som bestämmer helheten styr själva konstituerandet av de regionala strukturerna — själva deras natur — genom att den anvisar dem deras plats och fördelar deras funktioner: de förhållanden som på så vis konstituerar varje nivå är aldrig enkla utan *överbestämda* av de andra nivåernas förhållanden.

Vidare: det faktum att ekonomin i sista instans bestämmer helhetsstrukturen, innebär inte att ekonomin alltid spelar *den dominerande rollen*. Om den enhet som strukturen med dominans utgör implicerar att varse produktionssätt har en dominerande nivå eller instans, är ekonomin i själva verket endast bestämmande genom att den tilldelar den eller den instansen den dominerande rollen, dvs. genom att den reglerar omplaceringen av dominans beroende på instansernas decentrering. På så sätt visar Marx hur det i det feodala produktionssättet är ideologin — i dess religiösa form — som spelar den dominerande rollen, något som är strikt bestämt av ekonomins funktionssätt i detta produktionssätt. Det som alltså skiljer ett produktionssätt från ett annat, och som följaktligen specificerar det, är denna särskilda form av sammanfogning som dess nivåer upprätthåller: hädanefter kommer vi att beteckna det här med termen ett produktionssätts *matris*. Att strikt definiera ett produktionssätt innebär m. a. o. att avgöra på vilket särskilt sätt ekonomins bestämning i sista hand återspeglas inuti detta, en återspeglning som fastställer gränserna för ifrågavarande produktionssätts dominans- och överbestämningsindex.

Produktionssättet utgör ett abstrakt-formellt begrepp, som i egentlig mening inte existerar i verkligheten. Kapitalismens, feodalismens och slaveriets produktionssätt utgör också abstrakt-formella begrepp, ty inte heller de besitter denna existens. I själva verket existerar endast historiskt bestämda *samhällsformationer*, dvs. — i vidaste mening — sociala helheter vid ett givet tillfälle av deras historiska existens: Louis Bona-partes Frankrike, den industriella revolutionens England. Men en samhällsformation, detta reellt-konkreta objekt som alltid är unikt därför att det är enskilt, uppvisar, som Lenin visat i *Kapitalismens utveckling i Ryssland*, en särskild kombination, ett specifikt överlappande av flera ”rena” produktionssätt. På så sätt karakteriseras Bismarcks Tyskland av en specifik kombination av de kapitalistiska, feodala och patriarkaliska produktionssätten, där endast kombinationen existerar i termens egentliga mening; det är endast historiskt bestämda samhällsformationer som existerar som enskilda objekt.

Samhällsformationen utgör själv en sammansatt enhet, där ett av de produktionssätt den består av *dominerar* över de andra. Det gäller här en historiskt bestämd samhällsformation, som domineras av ett givet produktionssätt: Bismarcks Tyskland är en kapitalistisk samhällsformation, dvs. dominerat av det kapitalistiska produktionssättet. Att ett produktionssätt dominerar över de andra i en samhällsformation medför att detta produktionssätts matris, dvs. den särskilda återspeglning av bestämningen (av ekonomin i sista hand) som specificerar det, blir utmärkande för hela denna formation. I denna mening specificeras en historiskt bestämd samhällsformation av en särskild sammanfogning — av ett dominans- och överbestämningsindex — av dess skilda ekonomiska, politiska, ideologiska och teoretiska nivåer eller instanser, en sammanfogning, som med hänsyn till olika möjliga förskjutningar, i regel är det dominerande produktionssättets. I en samhällsformation som t. ex. domineras av det kapitalistiska produktionssättet, spelar i allmänhet ekonomin den dominerande rollen, något som blott är effekten av detta produktionssätts dominans i denna formation, ett produktionssätt som själv i sin ”rena” form karakteriseras av ekonomins dominerande roll.

2. De här utgångspunkterna är väsentliga för att å ena sidan förstå hur en regional struktur konstitueras som *vetenskapligt objekt*, och å den andra för att förstå det vetenskapliga utar-

betandets logiska ordning, dvs. den nödvändiga ordning som på ett riktigt sätt förbinder de olika begreppen allt efter deras plats i tankeprocessen. Detta arbete har politiken till objekt, närmare bestämt statens politiska överbyggnad i det kapitalistiska produktionssättet, dvs. produktionen av denna regions begrepp i detta produktionssätt, såväl som produktionen av mer konkreta begrepp, som syftar till politiken i de kapitalistiska samhällsformationerna. Den metod jag kommer att följa är grundad på den framställda teorin.

Den historiska materialismens generella teori³ definierar en generell typ av förhållanden mellan distinkta och förenade instanser — ekonomin, politiken, ideologin —: den definierar således, på sin egen nivå, och i nödvändig förbindelse med sina begrepp produktionssätt, samhällsformation, struktur med dominans osv., relativt abstrakta begrepp för dessa instanser. Mer precist gäller det här begrepp som avgränsar formella platser, som anvisas varje möjlig social struktur. Det gäller t. ex. det mest abstrakta begreppet politik, som fungerar över hela undersökningsfältet hos den historiska materialismens generella teori, dvs., i produktionssätten och samhällsformationerna i allmänhet, och dem som är uppdelade i klasser i synnerhet. Här har vi den rätta teoretiska platsen för problemet med förhållandet mellan politiken och historien, vars begrepps konstruktion är den historiska materialismens eget objekt.

Den regionala politiska teorin kan emellertid endast övergå till de begrepp som är rikast på teoretiska bestämningar, genom att lokalisera sitt objekt i ett givet produktionssätt. I enlighet med de principer som fört oss till konstruktionen av begreppet produktionssätt, kan en regional instans — i förevarande fall politiken — utgöra objekt för en regional teori i den mån den är ”en del i” ett givet produktionssätt. Dess konstituerande som vetenskapligt objekt, dvs. konstruktionen av dess eget begrepp, beror inte på dess natur utan på dess *plats* och *funktion* i den särskilda kombination som specificerar produktionssättet i fråga. Man kan säga att en sålunda lokaliserad instans upptar den plats som formellt anvisas politiken av dess abstrakta begrepp, som i sin tur går tillbaka på den generella teorin. Det är, närmare bestämt, den sammanfogning som kännetecknar detta produktionssätts instanser, som definierar den regionala instansens *utsträckning* och *gränser*, genom att den anvisar den häremot svarande regionala teorin dess område. Ekonomin, politiken, ideologin är inga redan existerande väsen, som först senare, i enlighet med det — om det tas i bokstavlig mening tvetydiga schemat om bas och överbyggnad, inträder i ett yttre förhållande. Den sammanfogning som utmärker ett produktionssätts helhetsstruktur, styr konstituerandet av de regionala instanserna. Att konstruera begreppet för den politiska vetenskapens objekt, att övergå från de fattigaste teoretiska bestämningarna till de rikaste, förutsätter kort sagt en strikt definition av politiken som ett givet produktionssätts nivå, instans eller region.

Det är här som en förening kommer till stånd i den historiska materialismen mellan det vi definierat som regionala teorier, där den politiska teorin ingår, och de särskilda teorierna, dvs. teorierna om de olika produktionssätten. Denna förening uppstår inte av en slump, den uppstår genom en tankeprocessens riktiga ordning: den regionala politiska teorin i det kapitalistiska produktionssättet, *förutsätter* den särskilda teorin om detta produktionssätt. Den plats som anvisats politiken i det kapitalistiska produktionssättet är baserad på den särskilda teorin om detta produktionssätt — dess specifika typ av sammanfogning, dess dominans- och överbestämnings-index —, sådan som Marx framställt den i *Kapitalet*. Den särskilda teorin om det kapitalistiska produktionssättet har sina egna begrepp, som fungerar över hela dess undersökningsfält, och som på så sätt styr produktionen av egna begrepp för den regionala politiska teorin i detta produktionssätt.

Både det kapitalistiska produktionssättet och politiken i detta produktionssätt, exempelvis den

³ En generell teori, som inte får sammanblandas med den dialektiska materialismen, som inte är en enkel kunskapsteori till den historiska materialismen.

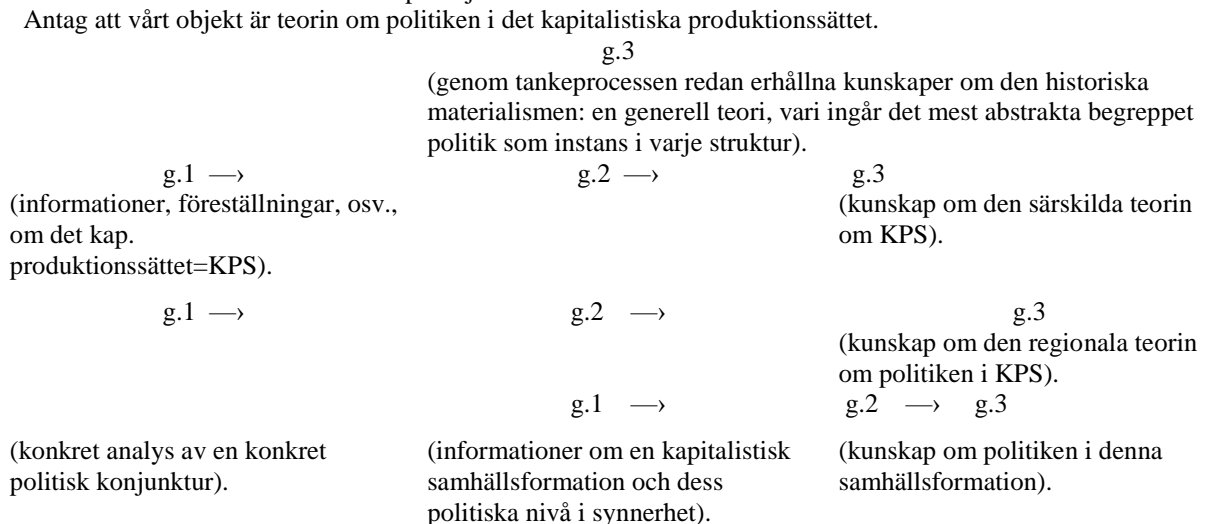
kapitalistiska staten eller de politiska formerna för klasskamp i detta produktionssätt, utgör emellertid abstrakt-formella objekt, eftersom endast stater i historiskt bestämda, kapitalistiska samhällsformationer existerar i egentlig mening. Men det som ytterst utgör tankeprocessens existensberättigande är produktionen av de mest konkreta begreppen, dvs. de som är rikast på teoretiska bestämningar. För det är dessa begrepp som möjliggör kunskapen om de reella, konkreta och enskilda objekt, som varje alltid unik samhällsformation utgör. Denna logiska ordning, som för oss från de mest abstrakta begreppen till de mest konkreta, går från begreppen i den historiska materialismens generella teori, till dem som gör det möjligt att ta sig an ”den konkreta analysen av en konkret situation”, som Lenin uttryckte saken.⁴

3. Vi bör också ta upp å ena sidan de problem som rör informationerna, föreställningarna osv., vilka utgör råmaterialet i den här följda teoretiska processens olika avsatser, och å den andra de problem som rör de politiska texternas status hos marxismens klassiker.

När det gäller råmaterialet har vi sökt det där det står att finna: hos marxismens klassiker, i arbetarrörelsens politiska texter och i den samtida statskunskapen. I det senare fallet har vi gjort ett första val med avseende på dessa verks mer eller mindre seriösa karaktär: det måste framhållas att dessa verks kvalitet, i forskningens nuvarande tillstånd och när det gäller deras användbarhet som råmaterial, inte står i något klart samband med huruvida de har en marxistisk karaktär eller inte. Först något om franskspråkiga arbeten i statskunskap, särskilt sådana som rör den kapitalistiska staten: eftersom denna vetenskap är ganska dåligt utvecklad i Frankrike, har vi ofta anlitat engelskspråkiga — engelska eller amerikanska och tyskspråkiga verk. Dessa arbeten är relativt okända i Frankrike: vi känner till det franska intellektuella livets karaktäristiska provinsialism, varav den inte minst allvarliga följden är, att den slår in öppna dörrar, dvs. den tror sorglöst på det originella hos en teoretisk produktion, som i själva verket kommit mycket längre hos utländska författare. De här verken har dock tagits i betraktande för ett kritiskt arbete med avseende på deras metod och deras bakomliggande, ofta implicita teori. Dessutom innehåller de ibland autentiska teoretiska begrepp, i ett tillstånd av vetenskapliga element i en ideologisk diskurs, begrepp som det kritiska arbetet kunnat rena.

När det gäller att använda de marxistiska klassikernas texter som informationer om i synnerhet

⁴ Vi övertar Althusser's terminologi (från *För Marx*) och betecknar med g.1 (generaliteter I) tankeprocessens råmaterial, med g.2 (generaliteter II) de teoretiska redskapen eller arbetsmedlen, och med g.3 (generaliteter III) kunskaperna. Härigenom kan vi schematisera processens logiska ordning, som går från de mest abstrakta begreppen — som hänför sig till formella — abstrakta — objekt —, till de mest konkreta begreppen — som hänför sig till reella — konkreta och enskilda objekt; vi kan kort sagt schematisera de olika nödvändiga avsatserna i den teoretiska diskursen på följande sätt:



den kapitalistiska staten, har också de måst kompletteras och underställas ett speciellt kritiskt arbete. På grund av dessa texters icke-systematiska karaktär verkar de informationer de innehåller ibland fragmentariska eller t. o. m. felaktiga, i ljuset av de — historiska, politiska — informationer vi besitter idag.

Den andra raden av problem rör texterna hos marxismens klassiker, särskilt texterna hos Marx, Engels, Lenin och Gramsci som gäller en i egentlig mening teoretisk behandling av politiken. Här måste vi först och främst konstatera, och detta är en generell anmärkning, att dessa författare inte behandlat det politiska området på den teoretiska *systematikens* nivå. Eftersom de varit upptagna av sin egen politiska praktik, har de inte explicit uppställt någon teori i detta ämne, i termens egentliga mening. Det vi till syvende och sist finner i deras verk är för det första en samling ordnade begrepp i ”praktiskt tillstånd”, dvs. som är närvarande i framställningen och genom sin funktion ämnade att direkt leda den politiska praktiken i en konkret konjunktur, men som inte är teoretiskt utarbetade; för det andra *element* av teoretisk kunskap om den politiska praktiken och den statliga överbyggnaden, dvs. begrepp som är utarbetade utan att vara infogade i en systematisk teoretisk diskurs; för det tredje, slutligen, en implicit uppfattning om politiken i allmänhet i den marxistiska problematiken, en uppfattning som strikt ligger bakom dessa begrepps produktion, men som samtidigt löper vissa risker, i likhet med varje tanke som inte är samtida med sig själv, dvs. systematiskt explicit i sina principer.

Detta sakernas tillstånd, som vi här endast kan konstatera, har att göra med den historiska materialismens faktiska utveckling och får inte sammanblandas med den teoretiska processens riktiga (de droit) logiska ordning som vi här framställt den; detta tillstånd medför stora svårigheter, som hänger samman med de betraktade texternas *status*.

a) Den första svårigheten rör lokaliseringen av marxismens genuina problematik i Marx' och Engels' verk. Denna problematik, som innebär en brytning med problematiken i Marx' ungdomsverk, börjar avteckna sig alltifrån *Den tyska ideologin*, en brytningstext som fortfarande innehåller en mängd tvetydigheter. Det är i och med denna brytning som Marx blir marxist. Låt oss därför genast klargöra att vi inte alls kommer att ta upp det man brukar kalla Marx' ungdomsverk utom i kritiskt jämförande syfte, dvs. fr. a. som referenspunkt när det gäller att spåra ungdomsproblematikens ideologiska ”kvarlevor” i de mogna verken. Detta är av särskild vikt för den marxistiska statsvetenskapen, eftersom ungdomsverken som bekant främst kretsar just kring den politiska teorin. Vi sade ”kvarlevor”, men termen är bedräglig: i själva verket får föreställningar från ungdomsverken som återfinns i de mogna verken en annorlunda mening i detta nya sammanhang, dels som *riktmärken* för nya problem, dels som *enkla ord*, som på ett snedvridet sätt täcker ett nytt sätt att ställa frågor och dels som *stöttestenar* för produktionen av nya begrepp: funktionssätt som det gäller att avslöja. Dessutom har lokaliseringen av problematiken betydelse även när det gäller andra författare, och särskilt då Gramsci, vars verk, trots de brytningar som finns, uppvisar en speciell varaktighet ifråga om den historicistiska problematiken.

b) Låt oss nu betrakta marxismens främsta verk, *Kapitalet*. Vad kan vi dra ut ur den när det gäller studiet av politiken och särskilt studiet av den kapitalistiska staten? Faktum är att *Kapitalet* å ena sidan — och nu begränsar jag mig till det som huvudsakligen intresserar oss här — innehåller en vetenskaplig behandling av det kapitalistiska *produktionsättet*, av den sammanfogning och kombination av instanserna som specificerar det — av matrisen —, och å andra sidan en systematisk teoretisk behandling av detta produktionsätts ekonomiska region. Och detta beror inte på att ingenting av vikt sker i de övriga regionerna, som man länge trott, och att undersökning en av dessa skulle vara sekundär: det beror, som vi snart skall se, på att det här produktionsättet specificeras av en karaktäristisk autonomi hos dess instanser, vilket möjliggör en särskild vetenskaplig behandling av dem, och på att ekonomin här, förutom bestämningen i sista hand, även spelar den dominerande rollen. De andra instanserna —

politiken, ideologin är alltså gott och väl *närvarande* i *Kapitalet* — som i denna mening inte är något ”uteslutande” ekonomiskt verk — men de är liksom närvarande *som tomrum* (en creux), dvs. genom sina effekter på det ekonomiska området. Lika litet som vi i *Kapitalet* finner en systematisk teori om ideologin i det kapitalistiska produktionssättet — anmärkningarna om den kapitalistiska fetischismen kan inte göra anspråk på detta — lika litet finner vi en teori om politiken. Denna politikens närvaro som tomrum i *Kapitalet* kommer att visa sig mycket användbar men kan inte föra oss så värst långt. Den återfinns såväl i de egentliga teoretiska avsnitten, som i de exempel som Marx för in i *Kapitalet* som *illustrationer* till dessa avsnitt: i synnerhet de delar som behandlar statens roll i den ursprungliga kapitalackumuleringen eller de som behandlar den engelska fabrikslagstiftningen. De här anmärkningarna är illustrationer till politikens närvaro som tomrum i ekonomin — dvs. till den särskilda teorin om det kapitalistiska produktionssättet — och avser inte att producera mera konkreta begrepp för kunskap om samhällsformationer, något som däremot är fallet i *Adertonde Brumaire*.

c) Vi förfogar vidare över en rad texter, som helt eller delvis gäller den politiska vetenskapens objekt i dess formellt-abstrakta form — både staten i allmänhet, klasskampen i allmänhet och den kapitalistiska staten i allmänhet —, texter som *Kritik av Gothaprogrammet* eller *Paris-kommunen* av Marx, *Anti-Dühring* av Engels, *Staten och Revolutionen* av Lenin, *Den moderne fursten (Note sul Machiavelli)* av Gramsci. De här texterna är emellertid huvudsakligen texter, som skrivits i ideologisk kamp. De har uppkommit som brådsakande motstånd på attacker, och i kamp mot deformationer av den marxistiska teorin: författarna har därför ofta tvingats ställa sig på de bemötta texternas ideologiska mark. Dessa texter innehåller visserligen ofta genuina, men av den ideologiska omgivningen stämplade begrepp, som man inte kan upptäcka utan ett omfattande kritiskt arbete.

d) Till sist kommer vi till de egentliga politiska texterna. Som framgår av det föregående är deras status mycket sammansatt. De gäller i princip reellt-konkreta objekt, dvs. historiskt bestämda samhällsformationer, t. ex. Frankrike, Tyskland och England för Marx och Engels, Ryssland för Lenin, Italien för Gramsci, samhällsformationer vid ett givet tillfälle av sin utveckling. Dessa texter innehåller närmare bestämt en ”konkret analys av en konkret situation”, särskilt av samhällsformationernas konjunktur. I den här meningen innehåller de faktiskt en hel rad mest-konkreta-begrepp rörande kunskapen om denna konjunktur. Men inte nog med det: genom frånvaron av systematiska teoretiska verk på detta område, gäller de samtidigt, i en och samma icke-explicita och icke-analyserade dis-kursiva framställning, formellt-abstrakta objekt, och går tillbaka på en uppfattning av politiken inom den generella teorin, och en regional teori om politiken i det kapitalistiska samhället. Detta odiskutabla faktum är av största vikt: dessa politiska verk innehåller i själva verket t. o. m. de mest abstrakta begreppen, som emellertid befinner sig dels i ”praktiskt tillstånd”, dvs. i en teoretiskt icke utarbetad form, dels i en relativt utarbetad form, men då i ett tillstånd av element, dvs. infogade i en diskursiv framställningsordning som, i forskningens logiska ordning, är främmande för dem.

De här texterna ger alltså, som vi sett, upphov till svåra problem på grund av sin status. Därför måste vi läsa dem så, att vi samtidigt ställer de väsentliga problemen i den ovan definierade tankeprocessens teoretiska ordning. Det gäller m. a. o. att, genom att utarbeta — och inte bara genom att dra ut —, återföra de olika begreppen i dessa texter till den plats som rätteligen tillkommer dem i tankeprocessen, en process som strikt kan definiera deras abstraktionsgrad och deras utsträckning och gränser: härigenom kommer vi att se att de ibland befinner sig inom ett område, som är helt annorlunda än det som deras författare trott sig placera dem inom. Det är vidare uppenbart att begreppen genom detta arbete kommer att genomgå nödvändiga omvandlingar. Låt oss ta några exempel: vi måste utröna i vad mån vissa begrepp som förekommer i stu diet av politiken i en konkret kapitalistisk samhällsformation —

vederbörligen omvandlade eller inte —, verkligen fungerar på det politiska området inom det kapitalistiska produktionssättet, och således är giltiga för kapitalistiska samhällsformationer i allmänhet — ja, för varje möjlig kapitalistisk formation — (så förhåller det sig med begreppet ”bonapartism”, som producerats för Louis Bonapartes Frankrike och vars område är den kapitalistiska statstypen); vi måste utröna i vad mån begrepp, som framställts för andra samhällsformationer än de kapitalistiska, kan appliceras på det kapitalistiska produktionssättet och de kapitalistiska samhällsformationerna (som frågan om enhetsfronten eller byråkratismen i Sovjet under övergångsperioden mot socialism); vidare i vad mån vissa av dessa begrepp har politiken i allmänhet till område; eller t. o. m., slutligen, i vad mån vissa begrepp, som av sina författare anvisats det politiska området i allmänhet, i själva verket bara handlar om det politiska området i det kapitalistiska produktionssättet (som begreppet hegemoni hos Gramsci, osv.).

Det är f. ö. onödigt att betona, att vi, i nuvarande läge, ofta har att göra med dels motsägelsefyllda begrepp, dels enkla ord, som av författaren tas för begrepp, men som faktiskt bara kan tjäna som riktmärke för problem, och dels — ofrånkomligen — ideologiska föreställningar.

4. Nu några korta anmärkningar om *framställningsordningen*. Som Marx understrukt är begreppens framställningsordning i själva verket en integrerande del i varje vetenskaplig diskurs. Vetenskapen är en demonstrativ diskurs, där framställningsordningen och införandet av begreppen är beroende av dessas nödvändiga relationer, vilka måste friläggas: det är denna ordning som förbinder begreppen och ger den vetenskapliga diskursiviteten dess *systematiska karaktär*. Denna framställningsordning skiljer sig å ena sidan från undersöknings- och forskningsordningen, men också, och det är det viktiga, från tankeprocessens — riktiga — logiska ordning. Om med andra ord framställningsordningens systematik är relaterad till begreppens förbindelse och relationer i tankeprocessen, så löper denna första ordning vare sig i samma banor som den andra eller är dess enkla upprepning, något som f. ö. är klart och tydligt i Marx' framställningsplan för *Kapitalet*. Förskjutningen mellan de båda ordningarna beror i det här fallet fr. a. på att tankeprocessens system, som är den dialektiska materialismens egentliga objekt, inte kan vara explicit närvarande i en text som handlar om den historiska materialismen, på grund av skillnaden mellan de båda vetenskaperna.⁵

Om vi alltså kan få fram en generell framställningsordning i vår text: begreppet politik i allmänhet, den särskilda teorin om det kapitalistiska produktionssättet, den regionala teorin om politiken i detta produktionssätt, undersökningen av kapitalistiska samhällsformationer, så bör dess systematik betraktas allt efter dess egen nödvändighet, och inte efter i hur hög grad den reproducerar tankeprocessen. Förskjutningar mellan de båda ordningarna kommer att uppkomma: det gäller särskilt den historiska materialismens generella teori, vars begrepp kommer att införas i enlighet med framställningsordningens nödvändighet i en text som gäller den regionala teorin om politiken i det kapitalistiska produktionssättet. Förskjutningar kommer också att uppstå vid framställningen av den särskilda teorin om detta produktionssätt, som, på grund av denna texts objekt, måste vara närvarande redan vid undersökningen av begreppet politik i allmänhet. Vi får dessutom inte dölja, att dessa förskjutningar också beror på forskningens nuvarande tillstånd, dvs. på den historiska materialismens teoretiska konjunktur, som åtminstone när det gäller den generella teorin och de särskilda teorierna, ännu långt ifrån har utarbetats på ett tillfredsställande systematiskt sätt.

5. De här svårigheterna har gjort att jag i denna text vidtagit vissa *oundgängliga försiktighetsmått*. Närmare bestämt gör analyserna av politiken i den generella teorin endast anspråk på en relativ systematik, och kan under alla förhållanden inte betraktas som uttömmande. Jag måste faktiskt framhålla mina reservationer mot en f. n. alltför utbredd tendens, om vilken kan sägas att den spänner kärran framför hästen, när den blandar samman forsknings- och undersök-

⁵ Se även, i denna mening, A. Badiou: ”Le recommencement du matérialisme dialectique”, i *Critique*, maj 1967.

ningsordningen med tankeprocessens logiska ordning, och systematiserar den generella teorin — i tomma luften — utan tillräckligt med konkreta analyser, något som Marx verkligen varnat oss för.

Här har det synt mig särskilt illusoriskt och farligt — i teoretisk mening — att gå längre i systematiserandet av politiken i den generella teorin, eftersom vi f. n. saknar tillräckligt med systematiska regionala teorier om politiken i de olika produktionssätten, eller tillräckligt med systematiska särskilda teorier om de olika produktionssätten.

I det här arbetet har vi visserligen koncentrerat oss på den regionala teorin om politiken i det kapitalistiska produktionssättet, men vi har också tagit upp konkreta kapitalistiska samhällsformationer, inte bara i forskningen utan även i framställningen, och vi har gjort det efter två skilda linjer: dels som illustrationer till den regionala teorin, och dels som produktion av konkreta begrepp som leder till kunskaper om den politiska konjunkturen i dessa samhällsformationer: vilken av de båda det gäller, kommer att klart framgå av sammanhanget.

Vi har också medvetet lämnat vissa *problem öppna*: vi har t. ex. inte velat gå in på hur de gamla eller nya begrepp som fungerar på politikens område i det kapitalistiska produktionssättet, de kapitalistiska samhällsformationerna eller i en konkret kapitalistisk formation, hur dessa begrepp kan omplaceras, vridas eller omvandlas i andra produktionssätt och samhällsformationer, särskilt då i övergångsformationer mot socialismen, i det socialistiska produktionssättet och i en socialistisk samhällsformation. Om vi med andra ord försökt att exakt placera in begreppen i tankeprocessens ordning, så har det alltid skett som en funktion av gränserna för denna texts objekt. Men att lämna problem öppna är inte bara ett försiktighetsmått som hänger samman med forskningens tillstånd; det har att göra med en teoretisk ståndpunkt som erkänner en alltför ofta undanskymd — teoretisk — svårighet: det politiska områdets säregenhet i de olika produktionssätten och samhällsformationerna.

6. Slutligen måste vi definiera vissa begrepp, som kompletterar den historiska materialismens generella teori, och lokalisera ramen för den särskilda teorin om det kapitalistiska produktionssättet, som vi hädanefter kommer att beteckna med initialerna KPS. Dessa definitioner och anmärkningar kommer sedan att rättfärdigas i själva texten.

Vi påpekade ovan att ett produktionssätts matris, dvs. den sammanfogning av instanserna som specificerar det, i sista instans bestäms av ekonomin. Men hur fungerar denna bestämning i allmänhet, och i KPS i synnerhet?

Som varje instans utgörs ekonomin i generell mening av vissa invarianta *element*, som endast existerar i en variabel *kombination*. Det här påpekar Marx klart och tydligt när han säger⁶: ”Vilka produktionens samhälleliga former än är, förblir arbetare och produktionsmedel (Marx tillägger i fortsättningen icke-arbetaren) alltid dess faktorer. Men båda är det bara potentiellt så länge de förblir åtskilda. För att över huvud någon produktion skall komma till stånd måste de kombineras. Det är det speciella sätt, varpå denna genomförs, som åtskiljer samhällsstrukturens olika ekonomiska epoker.” Om det således verkligen är fråga om en kombination och inte en kombinatorik, så är det därför att elementens förhållanden bestämmer *själva deras natur*, som sedan modifieras allt efter kombinationen.⁷

Den ekonomiska nivån i generell mening har följande invarianta element:

1. *Arbetaren* — ”den direkta producenten” —, dvs. *arbetskraften*.

⁶ *Kapitalet* 11:14 Stockholm 1930-31, övers. Sandler.

⁷ Härom, se Balibar i *Att läsa Kapitalet 2*, och Ch. Bettelheim: *La transition vers l'économie socialiste*, 1967. Jag vill emellertid fästa uppmärksamheten på att jag här framställer de ekonomiska relationerna, och deras kombination, i deras enklaste form. Bettelheim visar i sin redigerade men opublicerade föreläsningsserie: *Le calcul économique sociale*, 1967, som han haft vänligheten att låta mig ta del av, och som är av avgörande betydelse, sammansattheten (den dubbla aspekten) hos dessa relationer och deras kombination på ett slående sätt.

2. *Produktionsmedlen*, dvs. *objektet* och *instrumenten* för arbetet.

3. *Icke-arbetaren*, som tillägnar sig merarbetet, dvs. *produkten*.

De här elementen existerar i en specifik kombination som konstituerar den ekonomiska nivån i ett givet produktionssätt, en kombination som själv består av en dubbel relation mellan dessa element.

1. *En reell tillägnelserelation* (som Marx ibland betecknar med termen ”besittning”): den appliceras på förhållandet mellan arbetaren och produktionsmedlen, dvs. på arbetsprocessen eller, på systemet av produktivkrafter.

2. *En äganderelation*: en relation som är skild från den förra, ty den inför icke-arbetaren som ägare, antingen av produktionsmedlen, arbetskraften eller bådadera, och således av produkten. Det gäller här den relation som definierar de egentliga produktionsförhållandena.

Dessa båda relationer är åtskilda: de kan, beroende på kombinationen, anta skilda former. När det gäller äganderelationen måste det betonas, *att den är strikt bunden till den ekonomiska regionen, och att den klart måste skiljas från de juridiska former den kan anta — den måste klart skiljas från det juridiska ägandet*. I klassamhällen inrättas alltid denna äganderelation ett ”skiljande” av arbetaren från arbetsinstrumenten. Det är icke-arbetaren som äger, och, i denna funktion, tillägnar sig merarbetet.

Däremot kan den reella tillägnelserelationen, i de samhällen som är uppdelade i klasser, inrätta antingen en förening av arbetaren och produktionsmedlen — det är fallet i de ”förkapitalistiska” produktionssätten —, eller också ett skiljande av arbetaren från hans arbetsinstrument: det är fallet i KPS. Detta skiljande uppkommer i och med det storindustriella stadiet och Marx betecknar det med uttrycket ”den direkta producentens skiljande från hans naturliga arbetsvillkor”.

Dessa båda relationer tillhör alltså en unik, variabel kombination, som konstituerar den ekonomiska nivån i ett produktionssätt, nämligen kombinationen av systemet av produktivkrafter och systemet av produktionsförhållanden. Den kombination som är utmärkande för KPS, består i de båda relationernas *homologi* — skiljandet i äganderelationen sammanfaller med skiljandet i den reella tillägnelserelationen.⁸

Ekonomins bestämning i sista instans av ett produktionssätt, av dess instansers sammanfogning och dominansindex, beror just på formerna för den framhållna kombinationen. Marx antyder det på ett allmänt sätt i följande båda texter från *Kapitalet*: ”Den specifika ekonomiska form, vari det icke betalda merarbetet pumpas ur de direkta producenterna, bestämmer herre- och-dräng-förhållandet, så som detta växer fram ur själva produktionen och i sin tur återverkar bestämmande på den. Detta är grunden för gestaltningen av den ekonomiska, ur själva produktionsförhållandena framväxande samfälligheten, och samtidigt är det också grunden för dess specifika politiska gestalt. Det är alltid i det omedelbara förhållande mellan ägarna av produktionsmedlen och de direkta producenterna ... som vi finner den djupaste hemligheten, den dolda grundvalen för hela den samhällsliga konstruktionen, och följaktligen också grundvalen för den politiska form som suveränitets- och oavhängighetsförhållandena (Suveränitets- och Avhängighetsförhållande) tar sig, kort sagt grunden för den specifika statsformen vid en given tidpunkt ...”⁹ Denna kombination — den ekonomiska nivån — bestämmer också den instans i ett produktionssätt som innehar den dominerande rollen. Låt oss höra Marx svara på de invändningar som riktats mot honom: ”Man har invänt att min åsikt

⁸ Homologi/icke-homologi, inte att blanda samman med korrespondens/icke-korrespondens (som vi kommer att möta ifråga om övergången), ty en icke-homolog kombination kan mycket väl bestå i en korrespondens mellan de båda relationerna. Om vad den metaforiska termen homologi (som jag använder i brist på bättre) täcker, se Bettelheim, a. a.

⁹ *Kapitalet* III: 745 f. Sandler.

... att det materiella livets produktionssätt är bestämmande för den sociala, politiska och andliga livsprocessen över huvud taget — att allt detta visserligen är riktigt i vår tid, där de materiella intressena härskar, men varken för medeltiden, då katolicismen dominerade, eller för Aten och Rom, där politiken härskade ... Så mycket är klart, att medeltiden inte kunde leva av katolicism och den antika världen inte av politik. Det sätt varpå de fick sitt uppehälle förklarar omvänt, varför i ena fallet politiken, i andra fallet katolicismen spelade huvudrollen ...¹⁰.

Om nu Marx i sina verk gör en specifik analys av effekterna på KPS' matris av den kombination som utmärker den ekonomiska nivån i detta produktionssätt — de båda relationernas homologi, ty det förekommer ett skiljande i bägge —, om han således uppställer en särskild teori om KPS, så uppställer han ingen teori om vad han betecknar som ”förkapitalistiska” produktionssätt eller ”former som föregår den kapitalistiska produktionen”. Han konstruerar med andra ord inga särskilda teorier om dessa produktionssätt, som, enligt honom, utmärks av skilda former av en *icke-homolog kombination* av de båda relationerna — skiljande i äganderelationen, men förening i den reella tillägnelserelationen. Dessa produktionssätt undersöker han endast utifrån två synvinklar: å ena sidan som vanliga *illustrationer* till sin tes om att samhällsbyggnaden vilar på de olika formerna för denna kombination — från denna synpunkt innehåller hans analyser ingenting annat än teoretiska *indikationer*; å andra sidan som deskriptiva jämförelsepunkter med KPS, dvs. för att påvisa de formella analogierna mellan de — ”förkapitalistiska” — produktionssätten, som vilar på en icke-homolog kombination, och som lokaliseras i förhållande till ett — kapitalistiskt — produktionssätt, som vilar på en radikalt annorlunda — en homolog — kombination: vi återkommer till denna viktiga fråga. Men låt oss redan nu framhålla, att Marx' behandling av de andra produktionssätten innehåller allvarliga tvetydigheter, även om den bidrar till ett klagörande av KPS' särskilda drag: inte bara genom att den ofta tagits *för vad den inte är* — dvs. en systematisk undersökning av de särskilda teorierna om dessa produktionssätt —, utan även därför att Marx, genom denna icke explicita analogibehandling, ofta råkar göra sig rent ”mytiska” föreställningar om dessa produktionssätt.

7. Låt oss nu närmare studera problemet, och schematiskt ta upp de ekonomiska och politiska instanserna — särskilt staten — medan vi tillfälligt lämnar ideologin.

Både i *Grundrisse zur Kritik der politischen Ökonomie*, särskilt i den avdelning som kallas *Formen, die der kapitalistischen Produktion vorhergehen*, och i *Kapitalet* karakteriserar Marx KPS' matris på följande sätt:

1. Sammanfogningen av ekonomin och politiken i detta produktionssätt kännetecknas av en *specifik* — relativ — *autonomi* hos dessa båda instanser.
2. Ekonomin är inte bara bestämmande i sista instans, utan innehar även den *dominerande rollen*.

Det första utmärkande draget får Marx fram genom att ställa KPS mot de ”förkapitalistiska” produktionssätten: i förhållande till KPS skulle dessa uppvisa något som han betecknar som ”blandning” (*mixité*, eller ”organiska” och ”naturliga” — ibland betecknade som ”samtidiga” (*simultané*) relationer mellan den ekonomiska och politiska nivån. Låt oss här en än gång upprepa, att dessa anmärkningar inte, som ofta gjorts, får tas i bokstavlig mening, något som gett upphov till en hel marxistisk mytologi om exempelvis det feodala produktionssättet. Däremot kan vi på ett vetenskapligt plan hålla fast vid att KPS specificeras av en karaktäristisk autonomi hos ekonomin och politiken: detta är en klar skillnad i förhållande till de andra produktionssätten, vilket inte betyder att dessa instanser inte äger en relativ autonomi i de ”förkapitalistiska” produktionssätten — det innebär bara att den där ikläder sig andra former.

¹⁰ *Kapitalet* I:72 not, övers. Bohman, Cavefors 1969.

Denna autonomi får teoretiska konsekvenser för vårt arbetes objekt: den möjliggör en — i mycket strikt mening — regional teori om en instans i detta produktionssätt, exempelvis den kapitalistiska staten; den möjliggör konstituerandet av politiken som självständigt och specifikt vetenskapligt objekt: detta har Marx som bekant visat angående ekonomin och den ekonomiska vetenskapen i *Kapitalet*. *Strängt talat* legitimerar denna autonomi en frånvaro av teori om de andra instanserna i den diskursiva framställningen rörande en instans i KPS.

Låt oss nu, med dessa anmärkningar i minnet, kort ta upp Marx-texterna. Hur ligger det till med de — ”förkapitalistiska” — produktionssätt där den reella tillägnelserelationen kännetecknas av den direkta producentens förening med produktionsmedlen? ”... i alla de former, där den omedelbara arbetaren förblir ”besittare” av produktionsmedlen och arbetsbetingelserna ..., måste ägandeförhållandet *samtidigt* uppträda som ett omedelbart (politiskt) herre- och-dräng-förhållande, och den omedelbara producenten alltså som ofriare; en ofrihet som kan förekomma i allt svagare nyanser från livegenskap med frontarbete ända till den enkla tributplikten ... Under dessa förhållanden *krävs det utom-ekonomiska tvångsmedel* — vilken form dessa än tar sig — för att pressa dem på merarbetet för den nominella jordägarens räkning ... Det krävs alltså personliga beroendeförhållanden, personlig ofrihet ... kort sagt krävs det livegenskap i ordets egentliga bemärkelse ...”.¹¹ Marx går t. o. m. så långt som att säga att ”herre-dräng-förhållandet är *en väsentlig del* av tillägnelserelationen” — en relation som hör till den ekonomiska kombinationen.¹²

I *Grundrisse*... — och i *Kapitalet*, ifråga om det feodala produktionssättet — går Marx ännu längre och ger oss indikationer om politiken i de olika ”förkapitalistiska” produktionssätten. Hans analyser är intressanta av två skäl:

a) Marx relaterar de olika politiska formerna i dessa produktionssätt till den kombination som specificerar ekonomin i vart och ett av dem. Dessa produktionssätt har dock det gemensamt, att den reella tillägnelserelationen *väsentligen* har en invariant form, nämligen föreningen av den direkta producenten och produktionsmedlen. Arbetsprocessens specifika former i dessa produktionssätt, som bestämmer de specifika formerna för — ekonomiskt — ägande, förstås som variationer inom denna invariants gränser.

b) Marx menar att analogin i förhållandet mellan ekonomin och politiken i dessa produktionssätt, har sin grund i detta gemensamma drag hos deras ekonomiska kombinationer. Denna analogi förstås mer precist på följande sätt: i motsats till vad fallet är i KPS, måste arbetaren och icke-arbetaren tillhöra en samfällighet — här, ifråga om klassamhällena, fattad som politisk samfällighet, som en form av politiska relationer —, något som är en *förutsättning* för att de skall kunna infogas i de reella tillägnelserelationerna — eller besittningsrelationerna — och äganderelationerna. Den förmenta ”blandningen” av politiken och ekonomin klassificeras som ”politik 'förutsatt' av ekonomin”. Marx kan således skriva så här om de ”förkapitalistiska” produktionssätten: ”Attityden gentemot jorden som individens egendom ... innebär att en människa ända från början uppträder som något förmer än den abstrakta ”arbetande individen”, att hon har ett objektivt sätt att existera i sitt ägande av jorden, som är en förutsättning för hennes aktivitet och inte enbart uppträder som dess konsekvens: det är lika mycket en förutsättning för hennes aktivitet som hennes hud och sinnen ... Förmedlingen av denna attityd är ... individens existens som medlem av en samfällighet¹³.”

Här följer ett citat om det asiatiska produktionssättet, där det faktiskt är fråga om ett ägande av jorden av små samfälligheter — äganderelation —, men som tar formen av dessa samfälligheters ärftliga besittning av jorden — reell tillägnelse-relation —: ”Den enhet som står

¹¹ *Kapitalet* 111:745 Sandler.

¹² *Grundrisse* ... s. 154. Jag citerar denna text efter den tyska utgåvan, Rowohlt: Karl Marx, *Texte zur Methode und Praxis*, b. III.

¹³ *Grundrisse* ..., a. a. s. 138.

över alla dessa små samfälligheter och håller dem samman framstår lätt som den högste eller ende ägaren, och de verkliga samfälligheterna framstår enbart som besittare genom arv ... Det är också fullt möjligt att denna enhet framträder som något högre och skilt från de många särskilda samfälligheterna ... En del av merarbetet tillhör den högre samfälligheten, som i sista hand framträder som en person ... Despoten uppträder här som fader för alla dessa många samfälligheter, som en som förverkligar allas gemensamma enhet¹⁴.”

I det antika produktionssättet gäller det en samexistens av statligt och privat ägande: ”Att vara medlem i samfälligheten förblir en förutsättning för tillägnandet av jorden, men som medlem av samfälligheten är individen en privat ägare ... Det faktum att hans naturliga arbetsbetingelser tillhör honom, förmedlas av hans existens som medlem i staten, och av statens existens som gudomlig förutsättning ...”¹⁵

I vad Marx betecknar som germansk form för produktion och ägande, gäller det en samexistens av gemensamt och privat ägande: ”Bland germanerna, där familjer, som är skilda åt av långa avstånd, slår sig ned i skogarna, existerar samfälligheten, från en yttre synpunkt, endast i kraft av varje gemensam handling från dess medlemmars sida, *trots att deras enhet existerar som sådan, inrättad genom arvet* ... Samfälligheten uppträder således som förbund, och inte som union, som överenskommelse, vars oavhängiga subjekt är ägarna till jorden, och inte som enhet. Härigenom har faktiskt samfälligheten ingen *direkt* existens som stat, något som ju var fallet under antiken ... För att samfälligheten skall få en reell existens, måste ägarna till jorden hålla *rådslag*, under det att den romerska samfälligheten är oberoende av dessa rådslag ...”¹⁶

När det slutligen gäller det feodala produktionssättet: ”I stället för den oberoende mannen finner vi av varandra beroende — livegna och godsägare, vasaller och länsherrar, lekmän och prästerskap. Personligt beroende karaktäriserar *i lika hög grad* den materiella produktionens samhällseliga villkor som de därpå grundade livsvillkoren¹⁷.”

I KPS har vi i gengäld en homolog kombination mellan äganderelationen och den reella tillägnelserelationen: denna homologi uppkommer genom skiljandet av den direkta producenten från produktionsmedlen i den senare relationen, något som Marx betecknar som den direkta producentens skiljande från hans naturliga arbetsbetingelser, vilket inträder i och med det storindustriella stadiet. Det är just ur detta skiljande — som gör själva arbetaren till ett element av kapitalet och arbetet till en vara —, som ekonomin i detta produktionssätt såsom mervärdeskapande produktionsprocess framgår. Denna kombination bestämmer en specifik autonomi hos politiken och ekonomin. Marx fångar den i dess båda uttryck: å ena sidan i dess effekter på ekonomin: produktionsprocessen i KPS fungerar t. ex. på ett relativt autonomt sätt, och har, till skillnad från de andra produktionssätten, inget behov av ”utom-ekonomiska” ingrepp; den utvidgade reproduktionsprocessen bestäms huvudsakligen — som Rosa Luxemburg med rätta påpekat — av ”ekonomiska skäl” för mervärdesproduktion; de rent ekonomiska kriserna uppkommer osv. Och å andra sidan fångar han denna autonomi i dess

¹⁴ Ibid., s. 132.

¹⁵ Ibid., s. 133.

¹⁶ Ibid., s. 130.

¹⁷ *Kapitalet* 1: 67 Bohman. Om vi således tar hänsyn till att: a) produktionssättet är ett begrepp som implicerar närvaron av samtliga sociala instanser, b) det feodala produktionssättet inte har samma autonomi hos instanserna som KPS, och c) politiken ofta har den dominerande rollen i det feodala produktionssättet, kan vi inse det legitima i Marx' beteckning av det feodala produktionssättet som feodalt: som ofta framhållits, hänför sig denna beteckning fr. a till de politiska förhållandena i detta ”feodala” produktionssätt. (Härom se J. Maquet: ”Une hypothèse pour l'étude des sociétés africaines”, i *Cahiers d'Etudes Africains*, 6, 1961; M. Rodinson: *Islam et capitalisme*, 1966, s. 66 ff., osv.) Vad som däremot är problematiskt, är den ”föreställning” Marx gjorde sig om dessa feodala politiska förhållanden: tagen i bokstavig mening skulle den leda till att samhällsformationer, som är baserade på livegenskap, uteslöts från det feodala produktionssättet, då deras politiska förhållanden inte svarar mot denna föreställning.

effekter på den kapitalistiska staten.

Denna specifika kombination av ekonomin i KPS, tilldelar också, som bestämning i sista instans, ekonomin den dominerande rollen i detta produktionssätt. Det här har som bekant klargjorts av Marx, både i Kapitalets analyser av detta produktionssätt, och i hans jämförande anmärkningar om andra produktionssätt, där den dominerande rollen tillkommer politiken eller ideologin.

Den här inledningen har gjort det möjligt att definiera detta arbetes objekt och metod, såväl som den teori som ligger bakom forskningen och framställningen: den har också gjort det möjligt att definiera vissa grundläggande begrepp och att ställa upp den teoretiska ramen för den följande texten. Det är där som dessa inledande anmärkningar kommer att få sitt berättigande.

I. Allmänna frågor

1. Om begreppet politik

I. Politik och Historia — Politiken och den Politiska Praktiken

Vi besitter redan ett tillräckligt antal element för att försöka oss på en skildring av Marx', Engels' och Lenins politikbegrepp, och dess förhållande till problematiken om staten. Men först måste vi göra två inledande anmärkningar.

1. I det här kapitlet kommer vi att ta upp de problem som rör den generella marxistiska teorin om staten och den politiska klasskampen. Kapitlet, som främst rör det allmänna problemet om staten, föregår i framställningsordningen kapitlet om de sociala klasserna och klasskampen. Det sker inte av en slump: det beror dock inte på att man i den logiska ordningen skulle kunna företa en undersökning av staten utan att direkt, och i förening därmed, hänvisa till klasskampen, eller att ett sådant sätt att framlägga problemen skulle motsvara en statens historiska existens före samhällets uppdelning i klasser; det hänger samman med att de sociala klasserna är effekten av vissa strukturella nivåer, där staten ingår som en del. Den exakta betydelsen av detta kommer att framgå av texten.

2. Vi inför nu en distinktion mellan *den statliga juridisk-politiska överbyggnaden*, som vi kan beteckna med termen *politiken* (le politique), och de politiska klasspraktikerna — den politiska klasskampen — som vi betecknar med termen *den politiska praktiken* (la politique). Den här distinktionen kommer att klargöras i nästa kapitel om de sociala klasserna, där vi kommer att kunna grunda distinktionen och förhållandet mellan å ena sidan strukturerna, och å den andra klasspraktikerna, eller, närmare bestämt, klasskampsfältet.

Frågan om politiken och den politiska praktiken är hos Marx, Engels och Lenin förbunden med frågan om *historien*. Faktum är att den marxistiska ståndpunkten härvidlag går tillbaka på två grundläggande påståenden av Marx och Engels i *Kommunistiska Manifestet*, enligt vilka: a) ”*Varje klasskamp är en politisk kamp*”, och b) ”*Klasskampen är historiens drivkraft*”. Det står emellertid klart att man kan göra en första läsning av historicistisk typ av dessa båda påståenden. Den läsningen förutsätter ytterst den hegelianska typen av ”totalitet” och ”historia”: den gäller i första hand en enkel och cirkulär totalitet, som är sammansatt av ekvivalenta element, och som är radikalt skild från den sammansatta struktur med dominans som utmärker den marxistiska typen av enhet. I andra hand gäller den en lineär typ av historicitet, vars evolution från början innehålls i begreppets ursprung, genom att den historiska *processen* identifieras med Idéns självutvecklande vardande. I denna ”totalitet” reduceras säregenheten hos de olika elementen ifråga till den enkla enhets-princip som Begreppet, vars objektivering de är, utgör; historien reduceras till ett enkelt vardande, där utvecklingsprincipen består i det ”dialektiska” övergåendet från begreppets essens till dess existens.

Det går alltså verkligen att läsa de nyss citerade påståendena historicistiskt. Vart skulle det leda? Innebär det att man i det politiska området skulle innefatta *inte en särskild strukturell nivå och en specifik praktik*, utan varje elements ”dynamiska” — ”diakroniska” aspekt i allmänhet, oberoende av vilken nivå detta element skulle tillhöra i en samhällsformationsstrukturer eller praktiker? Genom att marxismen för historicismen är en ”genetisk” vetenskap om vardandet i allmänhet, ses påståendet att politiken är historiens drivkraft, som ett belegg för att marxismen ytterst är en vetenskap om den politiska praktiken, som identifieras med detta unilineära vardande — just en ”revolutionens vetenskap”. Detta får en mängd konsekvenser: a) En identifiering av politiken och historien. b) Något vi kan beteckna som överpolitisering av de sociala strukturernas och praktikernas nivåer, vars säregenhet, relativa autonomi och egna verkningssätt reduceras till deras dynamiska-historiskapolitiska aspekt.

Politiken skulle här utgöra ett *centrum*, eller en enkel gemensam nämnare, både för deras enhet (totalitet) och för deras utveckling: ett slående exempel på detta är den famösa överpolitiseringsen av den politiska nivån som utmynnar i schemat ”borgerlig vetenskap — proletär vetenskap”. c) En upplösning av politikens säregenhet, dess sönderfall i en mängd godtyckliga element, som, enligt denna syn, alla skulle kunna bryta styrkeförhållandenas jämvikt i en samhällsformation. Dessa konsekvenser får till resultat att det teoretiska studiet av politikens och den politiska praktiken strukturer blir överflödigt, vilket i sin tur leder till en oföränderlig ekonomism-voluntarism, till diverse former av revisionism, reformism, spontanism, osv.

I den historicistiska tappningen av marxismen får politiken kort sagt samma roll som Begreppet hos Hegel. Jag kommer här inte att gå in på de konkreta formerna för denna problematik. Jag tar bara upp två citat för att lokalisera problemet.

Ett av dem kommer från Gramsci, vars alltid värdefulla politiska analyser ofta befläckas av Croces och Labriolas historicism. Citatet illustrerar de framhållna konsekvenserna: ”Den begynnelsefråga man måste ställa och lösa i en avhandling om Machiavelli är frågan om politiken som självständig vetenskap, alltså frågan om vilken plats den politiska vetenskapen intar eller bör inta i en systematisk världsåskådning ..., i en filosofi om praxis. Croce har på denna punkt åstadkommit framsteg inom studiet av Machiavelli och den politiska vetenskapen och hans insats består huvudsakligen ... i upplösandet av en rad falska, obefintliga eller illa ställda problem. Croce har utgått från sitt särskiljande av andens moment och från hävdandet av ett praktikens moment, en praktisk ande som är självständig och oberoende, fastän cirkulärt bunden till verkligheten i dess helhet genom de åtskildas dialektik. I en filosofi om praxis skall distinktionen naturligtvis inte göras mellan den absolute Andens moment, utan mellan överbyggnadens nivåer, och det gäller alltså att fastställa vilken dialektisk position som tillkommer den politiska verksamheten (och motsvarande vetenskap) såsom bestämd superstrukturell nivå: antydningssvis och approximativt kan man till en början säga, att den politiska verksamheten just utgör det första momentet eller den första nivån, det moment då överbyggnaden ännu befinner sig i den omedelbara fasen av ett rent viljemässigt obestämt och elementärt hävdande. *I vilken mening kan man identifiera politiken och historien och följaktligen hela livet och politiken? Kan hela överbyggnadssystemet fattas som åtskillnader inom politiken* varigenom åtskillnadsbegreppets införande i en filosofi om praxis bleve berättigat? ... Begreppet ”historiskt block”, dvs. enhet mellan struktur och överbyggnad, motsatsernas och de åtskildas enhet ...”.¹

Redan i detta Gramsci-citat ser vi de framhållna konsekvenserna av historicismen skymta, konsekvenser som här, liksom för den teoretiska vänsterismen på tjugotalet — Lukács, Korsch, osv. — leder till en överpolitisering av voluntaristisk typ: den är ekonomismens bihang inom en och samma problematik.²

Jag hämtar mitt andra citat från T. Parsons, den ”funktionalistiska” riktningens mästare inom den nuvarande sociologin, en riktning vi utförligt skall komma tillbaka till, ty påverkad av Webers historicism, härskar den över den moderna statsvetenskapens analys³: det är slående att se hur den, just på grund av sin principiella teoretiska gemenskap med den marxistiska historicismen, leder till analoga resultat vad gäller politiken och den politiska praktiken: ”... vi kan inte gå in på studiet av politiken och stödja oss på en teoretisk uppfattning, som reserverats för detta problem, av det enkla skälet att politiken utgör ett integrationscentrum för det

¹ Sv. övers. Gramsci: *En Kollektiv Intellektuell*, Uddevalla 1967, s 200 ff. Om Gramscis identifiering av ”vetenskapen” och ”filosofin om praxis” å ena sidan, och den politiska praktiken å den andra, se: *Il materialismo storico e la filosofia di B. Croce*, Einaudi, s. 117 ff., och *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, Einaudi, s 79 ff., 142 ff.

² Här hänvisar jag till Althusserns analys i *Att läsa kapitalet 2*, 1970.

³ *The Social System*, Glencoe, 1951, s. 126 ff.

sociala systemets samtliga analytiska element, och själv inte kan identifieras som ett av dessa särskilda element”.⁴

Vi kommer i det följande att se hur funktionalismen på det kunskapsteoretiska planet är en direkt förlängning av den allmänna historicistiska uppfattningen: vi ser tydligt den reduktion av politiken som följer, och hur denna dessutom, såsom enkel princip för den sociala totaliteten, här blir dess utvecklingsprincip, i synkroni-diakroni-perspektivet som utmärker funktionalismen.

Med utgångspunkt i den genuina marxistiska problematikens anti-historicism, måste vi placera in politiken i en samhällsformations struktur, å ena sidan såsom *specifik* nivå, å den andra emellertid såsom nyckelnivå, där en formations motsättningar reflekteras och förtätas, för att vi verkligen skall kunna förstå den anti-historicistiska karaktären hos påståendet att det är den politiska klasskampen som utgör historiens drivkraft.

Låt oss börja med den senare punkten, som Althusser klargjort. Althusser har som bekant visat att det för marxismen inte är en universell och ontologisk typ av historia, en genetisk princip som är beroende av ett subjekt, som utgör principen för att förstå samhällenas omvandlingsprocess, utan istället det teoretiskt konstruerade begreppet produktionsätt såsom ett sammansatt-helt-med-dominans. Det är utifrån det här begreppet i den historiska materialismen som vi kan konstruera ett historiebegräpp, som inte längre har något att göra med ett enkelt lineärt vardande. På samma sätt som strukturernas och praktikernas nivåer uppvisar en egen säregenhet, en relativ autonomi och ett särskilt verkningssätt inom ett produktionsätt och en historiskt bestämd samhällsformations enhet, på samma sätt uppvisar de tidsarter med olikartade rytmer och skanderingar.⁵ De olika nivåerna i en samhällsformation kännetecknas av en ojämn utveckling, ett väsentligt drag i förhållandet mellan de olikartade tidsarterna i strukturen, och av förskjutningar, som är en grundval för att kunna förstå en formation och dess utveckling. I denna mening kan en formations omvandlingar och övergångar fångas av begreppet historia med olikartade tidsarter.

Låt oss försöka se den plats som i detta sammanhang tillkommer politiken, och i synnerhet den *politiska praktiken*. Begreppet praktik får här betydelsen av omvandlingsarbete på ett bestämt objekt (råmaterial), vars resultat blir produktionen av något nytt (produkten), som ofta utgör, eller åtminstone kan utgöra, en brytning med objektets redan givna element. Men vilken är i detta avseende den politiska praktikens säregenhet? Denna praktik har *till specifikt objekt* det ”aktuella ögonblicket”⁶, som Lenin sade, dvs. *den knutpunkt* i en formation där *de olika nivåernas motsättningar förtätas* i de sammansatta relationer som behärskas av överbestämningen, förskjutningarna och den ojämna utvecklingen. Det aktuella ögonblicket är således en *konjunktur*, den strategiska punkt där de olika motsättningarna sammansmälter, genom att de reflekterar den sammanfogning som specificerar en struktur med dominans. Den politiska praktikens objekt, som den uppträder i Lenins vidareutveckling av marxismen, är den punkt där de olika motsättningarnas relationer ytterst sammansmälter, relationer som specificerar strukturens enhet; den punkt utifrån vilken man i en konkret situation kan utläsa strukturens enhet och handla gentemot den i syfte att omvandla den. Det innebär att den

⁴ I själva verket är denna riktning inte bara direkt besläktad med historicismen, den utger sig också för att vara ”alternativet” till marxismen. Som W. Runciman framhåller i sin utmärkta bok: *Social Science and Political Theory*, 1965 (s. 109): ”Förutom marxismen finns det bara en enda seriös kandidat för en generell samhällsteori inom statsvetenskapen ... Dess anhängare förklarar, att det existerar en rad alternativa generella påståenden, som, bättre än marxismen, förklarar politiskt beteende ... Det gäller funktionalismen ...”. Och vidare (s. 122): ”Faktum kvarstår att någon form av funktionalism är det enda nuvarande alternativet till marxismen som grund för en generell teori inom statsvetenskapen”.

⁵ För distinktionen mellan *produktionsätt* och *samhällsformation* som är väsentlig för frågan om *begreppet* historia, se Inledningen.

⁶ ”Den materialistiska dialektiken”, i *För Marx*. Vi måste dock framhålla, att detta praktikbegrepp, i forskningens nuvarande läge, ännu endast är ett praktiskt (tekniskt) begrepp.

politiska praktikens objekt gäller olika samhällsliga nivåer — den politiska praktiken hänför sig både till ekonomin, ideologin och teorin, och till politiken i strikt mening —, i den förbindelse mellan dem som en konjunktur utgör.

Härav följer en andra konsekvens, som rör den politiska praktikens förhållande till historien. Den politiska praktiken är ”historiens drivkraft” i betydelsen att dess *produkt* ytterst är en *omvandling* av samhällsformationens enhet, i dess olika stadier och faser. *Detta dock inte i historicistisk mening*: den politiska praktiken omvandlar enheten i betydelsen att dess *objekt* utgör knutpunkten där de olika nivåernas motsättningar förtätas, nivåer med egen historicitet och ojämn utveckling.

De här analyserna är viktiga för att lokalisera begreppet politik, och i synnerhet begreppet politisk praktik i den genuina marxistiska problematiken: de måste dock kompletteras på en punkt. Dessa analyser av den *politiska praktikens objekt* och *produkt* är nämligen inte *tillräckliga* för att exakt lokalisera politikens *säregenhet*: de måste kompletteras med en adekvat begreppsbyggnad om den politiska överbyggnaden⁷. För om vi nöjer oss med att definiera politiken enbart som en praktik med ett bestämt objekt och en bestämd produkt, så riskerar vi att förlacka dess säregenhet och att slutligen identifiera politiken med allt som ”omvandlar” en given enhet. Om vi bortser från undersökningen av de politiska strukturerna, riskerar vi också att missa konjunktorens aktuella ögonblick och falla i detta ”ögonblick” om vilket Gramsci talade och tydligt ställde problemet. Om vi kort sagt verkligen vill övervinna en politikens historicism, så räcker det inte med att inskränka sig till en teoretisk analys av den politiska praktikens objekt; vi måste också lokalisera de politiska *strukturernas* specifika plats och funktion inom en samhällsformations nivåer, strukturer som är den politiska praktikens *mål*: endast på så sätt kan politikens överbestämmande funktion framträda i dess förhållande till en differentiell historia.

Låt oss gå in på problemets kärna: de politiska strukturerna i ett produktionssätt och en samhällsformation — vad som betecknats som politisk överbyggnad —, består i *den i staten institutionaliserade makten*. Faktum är att när Marx, Engels, Lenin eller Gramsci talar om politisk kamp (praktik) och skiljer den från den ekonomiska kampen, så betraktar de ständigt dess *säregenhet* i förhållande till dess särskilda *mål*, nämligen *staten*, såsom specifik strukturell nivå i en samhällsformation. I denna mening finner vi faktiskt en *generell definition av den politiska praktiken*. Det gäller just den tidigare beskrivna uppfattningen: den politiska praktiken har det aktuella ögonblicket till objekt, den producerar omvandlingar — eller bevaranden — av en formations enhet, dock bara i den utsträckning som den har statens politiska strukturer till angreppspunkt, till specifikt strategiskt mål.⁸

Således säger Marx: ”Arbetarklassens *politiska rörelse* har gripandet av den politiska makten ... till *slutmål* — *Endzweck*”.⁹ Just så bör vi också förstå Lenins ord: ”Det räcker inte med att säga att klasskampen inte blir en verklig, konsekvent och utvecklad kamp förrän den dag då den omfattar det politiska området ... För marxismen blir inte klasskampen en fullt utvecklad kamp i hela nationen förrän den dag då den inte endast omfattar politiken, utan även riktar in

⁷ Det gäller vad vi kan beteckna som ”den statliga juridiskt-politiska överbyggnaden, på villkor att vi uppmärksammar följande: den här termen inbegriper alltför schematiskt två skilda realiteter, två relativt autonoma nivåer, nämligen *de juridiska strukturerna* — rätten — och *de politiska strukturerna* — *staten*. Hos marxismens klassiker har den legitima använts för att visa på det nära förhållandet mellan dessa båda nivåer denna användning får dock inte leda till att vi glömmer att termen täcker två relativt skilda nivåer, vars konkreta kombination beror på produktionssättet och samhällsformationen ifråga. Vi bör hålla det här i minnet när vi använder termen.

⁸ Vi kan således helt skriva under på den definition av politiken som M. Verret ger: ”Den politiska praktiken är den praktik som leder klasskampen för och i staten.” (*Théorie et Politique*, Ed. sociales, 1967, s 1944). Vi skall strax gå in på frågan om förhållandet mellan den politiska praktiken och staten, såsom den ställs av den nuvarande politiska antropologin.

⁹ Brev till Bolte den 29 november 1871.

sig på det väsentliga inom detta område: *statsmaktens struktur*".¹⁰ Vad som faktiskt framgår av detta citat är att denna målsättning om statsmakten, utgör *betingelsen* för den politiska praktikens säregenhet. Låt oss i detta sammanhang ytterligare framhålla Lenins ståndpunkter i 1917 års texter om problemet med "dubbelmakten", staten och sovjeterna. Faktum är att Lenin också här fortsätter att betrakta den politiska praktikens mål som knutet till den statliga överbyggnaden. Parollen "all makt åt sovjeterna" är nämligen i Lenins tänkande knuten till det faktum att han betraktar sovjeterna som en "*andra stat*". Vi skall längre fram ta upp distinktionen mellan statsmakt och statsapparat; vad som intresserar oss här är att parollen inte uppkom därför att sovjeterna stod under kontroll av bolsjevikerna — tvärtom kontrollerade mensjevikerna dem när den fördes fram —, utan därför att sovjeterna utgjorde en statsapparat genom att de påtog sig den officiella statens funktioner, därför att de utgjorde *den reella staten*. Härav slutsatsen: vi måste stärka denna andra stat och ställa som mål att överta den som stat: "Pariskommunens verkliga kärna finns inte där borgarna i allmänhet söker den, utan i skapandet av en särskild statstyp. Men en stat av detta slag har redan fötts i Ryssland: det är sovjeterna ...".¹¹ De här analyserna av Lenin följer för övrigt av hans teoretiska ståndpunkt ifråga om distinktionen — *och förhållandet* — mellan den ekonomiska och politiska kampen, som han redan i det väsentliga definierat i *Vad Bör Göras*: "Socialdemokratien leder arbetarklassens kamp ... inte bara i dess förhållande till en grupp arbetsköpare, utan även till ... *staten som organiserad politisk kraft*. Härav följer att socialdemokratien inte kan begränsa sig till den ekonomiska kampen ...", och också "De politiska avslöjandena är en krigsförklaring mot regeringen på samma sätt som de ekonomiska avslöjandena är en krigsförklaring mot fabrikörerna".¹²

II. Statens allmänna funktion

Denna tes ställer emellertid lika många problem som den löser: varför förhåller det sig egentligen så, att en praktik som har det "aktuella ögonblicket" till objekt och som producerar omvandlingar av enheten, uppvisar detta *särskilda kännetecken* att dess resultat *inte kan produceras utan att den har statsmakten som mål*? Den här frågan tycks på intet sätt vara oproblematiserad, vilket å ena sidan den ekonomistiska — tradeunionistiska — riktningen (ekonomin är målet), och å den andra den utopiskt-idealistiska (ideologin är målet) visar. För att på annat sätt ställa samma problem: varför skiljer sig den grundläggande uppfattningen hos Marx, Engels, Lenin och Gramsci ifråga om övergången till socialismen, från den reformistiska, just därigenom att den kräver en radikal förändring av staten och ett krossande av den gamla statsapparaten, dvs. varför skiljer den sig på frågan om proletariats diktatur? Varför är kort sagt med Lenins egna ord *frågan om makten över staten det grundläggande problemet i varje revolution*?

För att lösa problemet måste vi gå tillbaka till den vetenskapliga marxistiska uppfattningen om den statliga överbyggnaden och visa att *staten har den särskilda funktionen att utgöra sammanhållningsfaktorn* för en samhällsformations olika nivåer, som ju kännetecknas av förskjutningar och ojämn utveckling. Det är just vad marxismen uttrycker när den uppfattar staten som "ordningens" upprätthållare, som "organisatorisk princip", i en formation, men inte i den vanliga meningen av politisk ordning, utan i meningen av samtliga nivåers sammanhållning i en sammansatt enhet, och såsom reglerande faktor av dess globala jämvikt som system. Vi kan nu se varför den politiska praktiken, som har staten som mål, producerar omvandlingar av enheten och således är "historiens drivkraft": det är just genom en analys av denna statens roll vi kan klargöra påståendets anti-historicistiska innebörd. *Antingen* förhåller det sig nämligen så, att den politiska praktiken resulterar i bevarandet av en formations enhet i ett av dess stadier eller faser, dvs. resulterar i dess icke-omvandling. Ty, i den instabila jäm-

¹⁰ Lenin, *Œuvres complètes* Ed. Sociales, b. 19.

¹¹ *Apriltserna*, "Brev om taktiken".

¹² Mer precist om förhållandet mellan ekonomisk och politisk kamp, nedan s. 84, 92, 93.

vikten av korrespondens/icke-korrespondens mellan förskjutna nivåer med egna tidsarter, är denna jämvikt aldrig given som sådan av ekonomin, utan upprätthålls av staten (här är det staten som upprätthållare av denna enhets sammanhållning, som är den politiska praktikens mål). *Eller också* producerar den politiska praktiken omvandlingar och har som mål staten som strukturell brytningspunkt för denna enhet, vars sammanhållningsfaktor den är: i detta sammanhang kan f. ö. staten ses som produktionsfaktor för en ny enhet, för nya produktionsförhållanden.

Vi kan faktiskt redan nu upptäcka ett tecken på denna funktion hos staten i det faktum att den, som sammanhållningsfaktor för en formations enhet, också är den struktur där de olika motsättningarna i en formations nivåer *förtätas*. Den är således den punkt där det dominans- och överbestämningindex som karaktäriserar en formation i ett av dess stadier eller faser reflekteras. Staten uppträder alltså som den punkt som gör det möjligt att *dechiffrera* strukturernas enhet och sammanfogning i en formation. Det här kommer att klarna när vi analyserar relationerna mellan strukturerna och klasspraktikernas fält, och lokaliserar det särskilda förhållandet mellan *staten* och *konjunkturen*, där den senare är en dechiffreringspunkt för förhållandet mellan strukturerna och praktikfältet. Det är alltså utifrån förhållandet mellan staten som sammanhållningsfaktor för en formations enhet och staten som förtättningspunkt för instansernas olika motsättningar, som vi kan lösa problemet med politiken och historien. Detta förhållande betecknar den politiska strukturen både som *specifik nivå* i en formation och som dess *omvandlingspunkt*, och den politiska kampen som ”historiens drivkraft” eftersom den som mål har staten som förtättningspunkt för instansernas motsättningar, instanser som är förskjutna sinsemellan och har egna tidsarter.

Vi måste emellertid precisera vissa punkter. Det här sättet att ställa problemet med staten gör det möjligt att lösa ett huvudproblem i den marxistiska politiska teorin. Att på så sätt, i teorin, grunda förhållandet mellan den politiska kampen och staten, skulle, enligt en hel marxistisk tradition, vara liktydigt med att falla in i en ”machiavellisk” uppfattning av politiken. Hade inte Marx i sina ungdomsskrifter fördömt uppfattningen om ”det exklusivt politiska”, den uppfattning som reducerar den politiska praktiken till dess förhållande till staten? Borde inte den politiska praktiken, istället för att ha staten som mål, sträva efter att förändra det ”civila samhället” eller produktionsförhållandena?¹³ Det felaktiga svaret på denna illa ställda fråga kallas ekonomismen, vilken ser de sociala ekonomiska förhållandena som den politiska praktikens specifika mål. Det är just i det här schemat som den reformistiska uppfattningen sitter fast. Men genom att vända oss till den mogne Marx' genuina problematik om staten, kan vi förstå förhållandet mellan å ena sidan den politiska kampen och staten, och å den andra förhållandet mellan dessa och helheten av nivåer i en samhällsformation.¹⁴

Låt oss gå vidare. Denna definition av politiken som ett förhållande mellan den politiska praktiken och staten är fortfarande alltför allmän. Om den gäller generellt för samhällsformationer som är uppdelade i klasser, är det i gengäld uppenbart att förhållandet endast kan specificeras inom ramen för ett givet produktionssätt och en historiskt bestämd samhällsformation. Det är givet att i synnerhet staten, i dess funktion som sammanhållningsfaktor för en formations enhet, antar olika former allt efter de olika produktionssätten och samhällsformationerna. Statens plats i enheten, den plats som tilldelar dess *regionala struktur* de gränser som *specificerar* den genom att *konstituera* den, beror just på formerna för denna funktion: dessa gränser exakta beskaffenhet — vad är staten? —, såväl som deras utsträckning eller begränsning — vilka strukturer och institutioner ingår i staten? —, står i

¹³ Se exempelvis Max Adler, *Die Staatsauffassung des Marxismus*, Darmstadt, 1964, s. 49 ff. Det är dock beklagligt att M. Adlers verk är så lite kända, för han är utan tvekan en av de mest vitala och slagkraftiga begåvningarna i det marxistiska tänkandets historia.

¹⁴ Jag lämnar för tillfället frågan om förhållandet mellan staten, den politiska praktikens mål, och ”det aktuella ögonblicket”, den politiska praktikens objekt.

nära förbindelse med de olikartade formerna för denna funktion i enlighet med de olika produktionssätten och samhällsformationerna. Denna statliga funktion blir en specifik funktion, och specificerar staten som sådan, i de av KPS dominerade formationerna, som karaktäriseras av en *specifik autonomi* hos instanserna och av den särskilda plats som där tillkommer den statliga regionen. Den speciella autonomin är just basen för politikens säregenhet genom att den bestämmer statens särskilda funktion som sammanhållningsfaktor för de autonomiserade nivåerna.

Denna statens funktion som sammanhållningsfaktor för en formations enhet, vilket gör den till den punkt där instansernas motsättningar förtätas, blir f. ö. ännu tydligare om vi inser att varje historiskt bestämd samhällsformation utgör ett överlappande av flera produktionssätt. Vi måste här hålla i minnet att vi har att göra med ett *veritabelt styrkeförhållande* mellan de olika närvarande produktionssätten och ständiga förskjutningar mellan formationens instanser, även när ett av dessa produktionssätt lyckats bli dominerande och på så sätt markera början på formationens utvidgade reproduktionsfas och slutet på den egentliga övergångsfasen. Här är statens roll, som sammanhållningsfaktor för de olika produktionssättens sammansatta överlappande, avgörande. Visserligen är den särskilt tydlig under övergångsperioden, som utmärks av en särskild icke-korrespondens mellan ägande och reell tillägnelse av produktionsmedlen. Som Bettelheim riktigt påpekar: ”En sådan förskjutning medför betydelsefulla konsekvenser för sammanfogningen av den samhälleliga strukturens olika nivåer. Denna icke-korrespondens implicerar nämligen ett särskilt verkningssätt från den politiska nivåns sida”.¹⁵ Men detta statens specifika verkningssätt, om man härmed menar statens allmänna sammanhållningsfunktion för en formations enhet, finns permanentad i varje formation där flera produktionssätt överlappar. Det är *särskilt viktigt* i den kapitalistiska formationen, med hänsyn till de förskjutningar som uppstår när det dominerande KPS präglar de olika produktionssätten med sin strukturs herravälde och, särskilt, med instansernas relativa autonomi.¹⁶

Vi finner en mängd anvisningar om dessa frågor hos marxismens klassiker. Som bekant har den marxistiska teorin fastställt förbindelsen mellan *staten och klasskampen*, och *särskilt det politiska klassherraväldet*. Vad vi nu måste framhålla, innan vi försöker lokalisera förhållandet mellan klasskampsfältet — i synnerhet den politiska klasskampen — och en formations struktur, är att detta förhållande mellan staten och den politiska klasskampen för den marxistiska teorin implicerar statens förbindelse med samtliga *strukturella* nivåer, närmare bestämt statens förbindelse med den sammanfogning av instanserna som utmärker en formation.

¹⁵ Bettelheim: ”Problématique de la période de transition”, i *Etudes de Planification socialiste*, nr. 3, s. 147.

¹⁶ Innan jag går in på dessa problem hos marxismens klassiker, vill jag upplysa om att viktiga verk inom den nuvarande statsvetenskapen börjar lägga tonvikten vid politikens roll som faktor för bevarandet av en formations enhet: och det i ett försök till ”definition” av politiken och, på sätt och vis, som en reaktion på M. Weber, som definierade staten uteslutande utifrån det faktum att den innehade ”monopolet på det legitima våldet”. Således definierar exempelvis Apter politiken som en struktur som ”påtar sig ett bestämt ansvar för bevarandet av det system den ingår i” (”A Comparative Method for the Study of Politics”, i *Political Behaviour*, utg. av Eulau, s. 82 f.); Almond framhåller det faktum att ett systems regionala strukturer konstitueras av dess gränser, där politiken ”har en nyckelfunktion när det gäller bevarandet av dessa gränser inom systemet” (Almond och Coleman, *The politics of Developing Areas*, 1960, s. 12 f.; se också G. Balandier, *Anthropologie politique*, 1967, s. 43); det här gäller också flera forskare som i sina analyser följer den cybernetiska modellen, som D. Easton (*A Framework for political Analysis*, 1965) och K. Deutsch (*The Nerves of government*, 1966), osv. Jag kan här inte gå in på en diskussion om denna cybernetiska modell, som vi f. ö. absolut inte får blanda samman med den funktionalistiska modellen. Jag nöjer mig med att indikera att detta strukturkriterium, som spelar rollen av sammanhållningsfaktor för systemet, kombinerat, som vi skall se, med monopolet på det legitima våldet, verkar ha en påtaglig roll när det gäller att avgränsa den statliga strukturen, men då i det kapitalistiska produktionssättet, alltså när det gäller den kapitalistiska staten. Apropå frågan om förhållandet mellan politiken och staten hos dessa författare, se nedan not 27.

Det här framgår av Engels' analyser, som ibland i ganska paradoxala termer tar upp förhållandet mellan staten och "samhället i dess helhet". Engels säger: "(Staten) är snarare en produkt av samhället på ett bestämt utvecklingsstadium, *den utgör bekännelsen att detta samhälle invecklat sig i en olöslig motsägelse med sig själv*, splittrats i oförsonliga motsättningar, som det inte är i stånd att avskaffa. Men för att dessa motsatser, klasser med motstridande ekonomiska intressen, inte skall förinta sig själva och samhället i fruktlös kamp, är det nödvändigt med en makt, som skenbart står över samhället, som har att dämpa konflikten och hålla den inom "ordningens" gränser. Och denna makt, som framgått ur samhället men som ställer sig över det och mer och mer avlägsnar sig från det, är staten."¹⁷

Låt oss nöja oss med det här citatet. Vad Engels framhåller är å ena sidan förhållandet mellan staten och det politiska klassherraväldet, den politiska klasskampen. Han klargör emellertid å andra sidan, att förhållandet mellan staten och det politiska klassherraväldet återspeglar — eller förtätar i den mening vi givit termen — samhällets samtliga motsättningar. Vad betyder denna term "samhället" här? Ty, om vi inte sätter in de här termerna i den genuina marxistiska problematikens sammanhang, riskerar vi att hamna i ett humanistiskt perspektiv, som relaterar den statliga institutionen till "totaliteten" av "vitala behov" i ett samhälle. Faktum är emellertid att termen *här* — på andra ställen kan den ha andra betydelser — tycks relatera sig till det strikta begreppet samhällsformation såsom sammansatt enhet av instanser. Staten står i förbindelse med de olika nivåernas egna motsättningar i en formation, men på så sätt att den representerar den punkt där dessa nivåers sammanfogning reflekteras, och den punkt där deras motsättningar förtätas: den är bekännelsen att "samhället står i motsättning till sig själv".

Engels säger också att staten är samhällets "officiella sammanfattning".¹⁸ Denna uppfattning om staten — "sammanfattningen" av motsättningarna, i betydelsen förtätning eller sammansmältning, hade Marx, visserligen i ett hegelianskt perspektiv, uttryckt i ett brev till Ruge i september 1843. Skälet till att jag här hänvisar till denna text är att Lenin citerar den i dess helhet i *Vad är "Folkvännerna"*¹⁹. Vi bör hålla i minnet den uppmärksamhet Lenin visar uppfattningen om staten som förtätning av motsättningarna. Marx säger (citerar Lenin): "Staten är/ innehållsförteckningen över /mänsklighetens/ praktiska strider. Den politiska staten ger således inom sin form sub specie rei publicae (politiska synvinkel) uttryck åt alla sociala strider, behov och intressen." På ett annat ställe säger Lenin korthugget att politiken — här innefattande staten och den politiska klasskampen — är "koncentrerad ekonomi".²⁰

I denna mening uppträder staten också för Lenin som en punkt där man kan dechiffrera strukturernas enhet, där man kan hämta kunskaper om enheten: "Det enda område inom vilket man kan hämta denna kunskap är förhållandet mellan befolkningens samtliga klasser och skikt å ena sidan, och staten och regeringen å den andra, det område inom vilket förhållandet mellan samtliga klasser utspelar sig."²¹ Engels har f. ö. framhållit det här i sitt uttryck om staten som samhällets "officiella representant", här en representant i betydelsen av punkt där en formations enhet kan utläsas. Slutligen är staten, fortfarande i samma mening, den punkt där denna enhets *brytningssituation* kan utläsas: här gäller det fenomenet dubbelmakt i de statliga strukturerna, vilket, som Lenin visat, utgör ett av de väsentliga elementen i den *revolutionära situationen*.

Men förbindelsen mellan staten och sammanfogningen som specificerar en formation härrör just ur det faktum att staten här har en "ordnings"funktion, en politisk ordningsfunktion naturligtvis — i de politiska klasskonflikterna —, men också en global ordningsfunktion — när det gäller organiserande i vid mening — såsom sammanhållningsfaktor för enheten. Vi

¹⁷ *Familjens ... ursprung*, Arbetarkulturs förlag, Stockholm 1939, s. 217 ff.

¹⁸ *Anti-Dühring*, Arbetarkulturs förlag, Stockholm 1955.

¹⁹ *Valda Verk*, Moskva 1956, b. 1:1, s. 73 f.

²⁰ "Än en gång om fackföreningarna, den nuvarande situationen och kamraterna Trotskijs och Bucharins fel"

²¹ *Vad Bör Göras?*

kan säga att staten förhindrar den politiska klasskonflikten från att utlösas, denna konflikt som *reflekterar* — men inte i ett väsen-fenomen-förhållande — en formations enhet. Staten förhindrar klasserna och ”samhället” från att förinta varandra, något som här anger att den hindrar en samhällsformation från att sprängas i bitar. Om marxismens klassiker visserligen inte teoretiskt utarbetat den här statsuppfattningen, finner vi dock en mängd indikationer i denna riktning i deras verk. Engels preciserar således denna statens ”ordnings”-funktion som ”den organisation som det borgerliga samhället skapat för att upprätthålla det kapitalistiska produktionssättets allmänna yttre betingelser ...”.²² Här bör vi inte dröja kvar vid termen ”yttre”, som tycks implicera ett mekaniskt förhållande mellan ”basen” och ”överbyggnaden”. Låt oss istället hålla kvar intresset vid formuleringen om staten som organisation för upprätthållandet av produktionsbetingelser i ett produktionssätt och en formation. Vi finner också en slående formulering hos Bucharin, denna märkliga marxistiska teoretiker: i sin *Den historiska materialismens teori*, formulerar han uppfattningen av samhällsformationen som ett instabilt jämviktssystem, inom vilket staten spelar rollen som ”reglerande faktor”.²³ Slutligen ligger den här uppfattningen till grund för det organisationsbegrepp, med vilket Gramsci fångar statens funktion.

III. Modaliteter av statens funktion

Denna statens ordnings- eller organisationsfunktion uppvisar olika *modaliteter*. Dessa hänför sig till de nivåer där den särskilt utövas: teknisk-ekonomisk funktion—ekonomisk nivå, egentlig politisk funktion—den politiska klasskampens nivå, ideologisk funktion—ideologisk nivå. Statens teknisk-ekonomiska och ideologiska funktioner är emellertid *överbestämda* av dess egentliga politiska funktion — den som rör den politiska klasskampen —, *däriigenom att de* utgör modaliteter av statens globala roll som sammanhållningsfaktor för en formations enhet: *denna statens globala roll är politisk*. Staten står i förbindelse med ett ”samhälle uppdelat i klasser” och med det politiska klassherraväldet, just genom att den har en sådan plats — och en sådan roll — i en helhet av strukturer som, i en enhet, har en formations uppdelning i klasser och det politiska klassherraväldet till *effekt*. I egentlig mening har inte staten en teknisk-ekonomisk, en ideologisk och en ”politisk” funktion: den har en global sammanhållningsfunktion, som anvisas den av dess plats, och den har modaliteter av denna funktion, modaliteter som är överbestämda av den specifikt politiska modaliteten. Engels säger i denna mening: ”Här gäller det bara att konstatera att det alltid legat en social funktion till grund för det politiska herraväldet och att det politiska herraväldet har blivit av varaktig karaktär endast i de fall där det fyllt denna sin sociala funktion”.²⁴

Även denna tes har marxismens klassiker utvecklat i en mängd arbeten. När de emellertid talat om en särskild modalitet som inte står i ett direkt förhållande till den politiska klasskampen, har vi sett teoretiker tolka den här tesen som en påstådd relation mellan staten och ett av klasskampen oberoende ”samhälle”. Det rör sig om en gammal, av socialdemokratin mycket omhuldad tes, som redan finns hos H. Cunow²⁵ och K. Renner²⁶, och som ställer statens ”sociala funktioner” *mot* dess politiska, som skulle vara den enda som är förbunden med klasskampen och klassförtrycket: en tes som f. ö. återfinns i de flesta nuvarande socialdemokratiska analyser av *Välfärdsstaten*. Den löper också genom vissa analyser av den despotiska staten i det asiatiska produktionssättet, en stat vars existens skulle gå tillbaka på vissa teknisk-ekonomiska funktioner bl. a. hydrauliska —, i ett produktionssätt där de sociala klasserna i marxistisk bemärkelse skulle vara frånvarande.

Låt oss se närmare på problemet med statens olika funktioner: jag går ännu inte in på en

²² *Anti-Dühring*, s. 384.

²³ *Théorie des Historischen Materialismus*, Hamburg 1922, b. II, s. 162 ff.

²⁴ *Anti-Dühring*, s. 246.

²⁵ Cunow, *Die Marxische Geschichts, Gesellschafts, und Staatstheorie*, 1920--21, b. II, s. 309 ff.

²⁶ K. Renner, *Marxismus, Krieg und Internationale*, 1917, s. 28 ff.

systematisk analys utan nöjer mig med att *helt enkelt indikera* deras förhållande till den politiska funktionen för att klargöra problemet.

Visserligen beskriver marxismens klassiker ibland formerna för denna statens globala roll på ett *historiskt-genetiskt* sätt, där förhållandet mellan staten och de olika nivåerna framställs som lika många faktorer för statens — och de sociala klassernas — historiska uppkomst och födelse. Men problemet med statens historiska födelse är ett viktigt problem för sig. Vi besitter skissartade svar hos Marx och Engels, men vi måste förstå de nödvändigtvis begränsade historiska informationer de hade tillgång till.²⁷ Vi kan emellertid hålla de här analyserna i minnet i det avseendet att de klargör de statens funktioner som svarar mot dess plats i en given klassuppdelad formations sammansatta helhet. Statens funktion gäller i första hand den ekonomiska nivån, och i synnerhet då arbetsprocessen eller arbetsproduktiviteten. I det här avseendet kan vi hänvisa till Marx' analyser av den despotiska staten i det asiatiska produktionssättet, till nödvändigheten av en centraliserad makt med möjligheter att utföra de hydrauliska arbeten som var nödvändiga för att höja arbetsproduktiviteten. I detta sammanhang säger Engels om förhållandet mellan den dominerande klassen och den samhällliga arbetsfördelningen: ”Det är tydligt att så länge det mänskliga arbetet ännu var så föga produktivt att det bara lämnade ett ringa överskott utöver de för uppehållet nödvändiga livsmedlen, så länge var det möjligt att *öka produktivkrafterna* och utvidga omsättningen, att utveckla stat och rättsväsen och lägga grunden till konst och vetenskap endast genom en ökad arbetsledning, vilken som förutsättning krävde den stora arbetsdelningen mellan de massor, som utförde det enkla manuella arbetet, och ett fåtal privilegierade, som ledde arbetet, handeln, de statliga angelägenheterna och som senare sysselsatte sig med konst och vetenskap”.²⁸ Det här förhållandet mellan staten och den allmänna ledningen av arbetsprocessen bör vi lägga på minnet, och det gäller i synnerhet arbetsproduktiviteten. Problemet återfinns när det gäller arbetsfördelningen i de kapitalistiska formationerna, där denna statens roll f. ö. svarar mot kapitalistens dubbla roll som utsugare å ena sidan och som organisatör-övervakare av arbetsprocessen å den andra. Vi känner också till den vikt Lenin lade vid statens teknisk-ekonomiska funktion — här innefattande statens räkenskapsfunktion — i sina texter mellan 1917 och 1920.

²⁷ Det skadar inte att här ta upp några definitionsproblem som ställs av den politiska antropologin, som fortfarande befinner sig i sin början. Vissa författare som Apter, Easton, Nadel, G. Balandier (*Anthropologie politique*, 1967), J. Pouillon osv. har ifrågasatt de relationer som upp ställts av marxismen mellan politiken och staten, och det både genom att göra en radikal distinktion mellan ”segmentariska samhällen” (sociétés segmentaires) — utan stater — och ”statssamhällen”, och genom att framhålla möjligheten av en politikens existens oberoende av statens existens i strikt mening. Här gäller det dock att klargöra *definitionerna*. Kritiken är riktig om man går med på den — länge förhärskande snäva juridistiska synen på staten, och det gör dessa författare. Faktum är att de flesta av dem — som jag framhållit på s. 57, not 16 — har en definition av politiken som är *analog* med den jag framställt, men de preciserar sig genom att säga att politiken kan existera oberoende av staten, åt vilken de reserverar en formellt-juridistisk definition (samtidigt som de håller fast vid det weberska kriteriet om ”monopol på det legitima våldet” eller ”centralism”): staten identifieras således på ett eller annat sätt med den moderna staten (se Easton: *The political system*, och dessutom Balandier). Problemet reduceras emellertid om vi i Marx' och Engels' tradition understryker att *politiken* sammanfaller med uppkomsten av en autonomiserad förvaltningsapparat, som står i förbindelse med en specialiserad och privilegierad grupp, som monopoliserar statsstyret. I denna mening kan vi slå fast:

a) den radikala distinktionen mellan ”segmentariska samhällen” och ”statssamhällen”, som grundades på en juridistisk syn på staten, faller platt till marken.

b) som *särskild ”region”* sammanfaller politiken med *minimala* eller t. o. m. embryonala — Engels — statliga former: det gäller t. ex. de ”segmentariska staterna”.

c) politiken och staten svarar mot uppkomsten av sociala klasser — det är här, som hunden ligger begraven —, och den historiska processen antar f. ö. här *ovanligt sammansatta former*, som Marx' analys av det asiatiska produktionssättet på intet sätt räcker till för att reda ut. I synnerhet bör det traditionella marxistiska motsatsparet ”släktskapsförhållanden” — ”klassförhållanden”, som f. ö. knyter an till *motsatsparet* ”segmentariska samhällen” — ”statssamhällen”, revideras. (Se R. Bastide, *Formes élémentaires de la stratification sociale*, 1965.)

²⁸ *Anti-Dühring*, s. 249.

Denna statens funktion som organisatör av arbetsprocessen är f. ö. bara en aspekt av dess funktion med avseende på den ekonomiska nivån. Låt oss här bara nämna det juridiska systemets funktion, funktionen hos den samling regler som organiserar de kapitalistiska bytesrelationerna, och som är en verklig sammanhållningsram för dessa. Statens funktion på den ideologiska nivån består, låt oss bara antyda det, i dess roll i uppfostran och undervisningen, osv. På den egentliga politiska nivån, den politiska klasskampens nivå, består denna statsfunktion i bevarandet av den politiska ordningen i den politiska klasskonflikten.

De här anmärkningarna leder oss alltså till två resultat:

1. Statens globala roll som sammanhållningsfaktor för en samhällsformation kan, som sådan, särskiljas i särskilda modaliteter som gäller de olika nivåerna i en formation, dvs. i ekonomiska, ideologiska och, i strikt mening, politiska funktioner dess roll i den politiska klasskonflikten.

2. De här olika särskilda statliga funktionerna, och det gäller även dem som inte direkt rör den i strikt mening politiska nivån — den politiska klasskonflikten —, kan endast förstås teoretiskt i deras förhållande till, dvs. infogning i statens globalt politiska roll. Denna roll har nämligen en *politisk* karaktär i den meningen att den bevarar enheten i en formation, inom vilken de olika nivåernas motsättningar koncentreras i ett politiskt klassherravälde. Men vi kan inte klart slå fast den politiska karaktären hos statens teknisk-ekonomiska funktion eller hos dess juridiska funktion genom att direkt ställa samman dem med statens i strikt mening politiska funktion, dvs. dess särskilda funktion i den politiska klasskonflikten. Dessa funktioner utgör politiska funktioner genom att de fr. a. syftar till att bevara en samhällsformations enhet, en enhet som i sista hand är grundad på det politiska klassherraväldet.

Det är just i den här meningen vi kan slå fast att de ekonomiska och ideologiska funktionerna är *överbestämda* av statens i strikt mening politiska funktion i den politiska klasskonflikten: statens ekonomiska eller ideologiska funktioner motsvarar t. ex. den dominerande klassens politiska intressen, inte bara när förbindelsen mellan å ena sidan arbetsorganisationen och undervisningen, och å den andra en klass politiska herravälde är direkt och uppenbart, utan fr. a. därigenom att dessa funktioners mål är att bevara enheten i en formation, inom vilken denna klass är politiskt dominerande. Bättre: det är genom att dessa funktioners främsta syfte är att bevara denna enhet som de svarar mot den dominerande klassens politiska intressen, och det är just detta som är innebörden i Engels-citatet, där en ”social funktion” alltid låg till grund för en ”politisk funktion”. Överbestämningsbegreppet innebär alltså två saker när det appliceras på statens funktioner: att statens olika funktioner är politiska genom statens globala roll som sammanhållnings-faktor i en klassuppdelad samhällsformation, och att dess funktioner *således* svarar mot den dominerande klassens politiska intressen.

Nu reflekteras *omplaceringen av dominansindex* i en formations struktur, där staten, motsättningarnas koncentrationspunkt, utgör dechifferingspunkten, i regel i den konkreta sammanfogningen av statens *olika funktioner* inom ramen för dess globalt politiska roll. Det här är en analysmodell som Lenin gett oss principerna för i sina texter om statsapparaten från 1917 där han skiljer mellan den i strikt mening politiska funktionen och den statliga förvaltningens ”tekniska” funktion — där räkenskapsfunktionen ingår —, genom att visa på underordningen av denna teknisk-ekonomiska funktion under den i strikt mening politiska funktionen, något som relateras till de olika nivåernas specifika sammanfogning i den ryska samhällsformationen.²⁹

Men för att på ett riktigt sätt kunna utläsa en formations sammanfogning i sammanfogningen

²⁹ Särskilt *Une des questions fondamentales de la revolution*, i *Œuvres* b. 25, s. 298. Här måste vi dock framhålla att Lenin urskiljer etapper och krokvägar i övergången, vilka just markeras av dominansförändringar statens ekonomiska och politiska funktioner.

av statens funktioner, måste vi först tillägna oss en princip för läsningen: den består just i statens roll som sammanhållningsfaktor för enheten i en formation. I denna mening anger den ekonomiska funktionens dominans i statens globala roll i regel att den dominerande rollen i instansernas sammanfogning tillkommer politiken; och det inte bara i den strikta betydelsen av direkt funktion i den egentliga politiska klasskampen, utan i den angivna meningen. I det här fallet är den ekonomiska funktionens dominans i staten förbunden med statens *dominerande roll*, därigenom att funktionen som sammanhållningsfaktor nödvändiggör dess specifika ingripande i den instans som ju har den *bestämmande rollen* i en formation, nämligen ekonomin. Det här gäller uppenbarligen för den despotiska staten i det asiatiska produktionssättet — politikens dominans reflekteras där i den ekonomiska funktionens dominans i staten —; och det gäller också, i kapitalistiska formationer, i det statsmonopol-kapitalistiska stadiet med dess ”interventionistiska” stat. I den kapitalistiska statsform som den ”liberala staten” under privatkapitalismen utgör, reflekteras däremot den ekonomiska nivåns dominerande roll i den politiska funktionens dominerande roll i staten — ”gendarmstaten” —, och i ett specifikt icke-ingripande från statens sida i ekonomin. Det här betyder naturligtvis inte att staten saknar ekonomisk funktion — Marx har själv påvisat denna funktion i *Kapitalet* ifråga om fabrikslagstiftningen —, det betyder helt enkelt att den inte spelar den dominerande rollen. Vi skall se att det faktiskt är fel att, som man ibland gör, tro att den liberala statsformen inte haft viktiga ekonomiska funktioner. Vad som i själva verket möjliggör ett betraktande av dessa funktioner hos den liberala staten som ett specifikt icke-ingripande i ekonomin, är just å ena sidan den ekonomiska funktionens icke-dominans över de andra funktionerna, i förhållande till andra statsformer, och i synnerhet i förhållande till den som motsvarar statsmonopolkapitalismen; och å andra sidan, något som här är korrelativt, den statliga instansens, sammanhållningsfaktorns, icke-dominans i helheten av nivåer i en privatkapitalistisk samhällsformation.

Två ytterligare anmärkningar är av nöden. För det första kan inte statens roll som sammanhållningsfaktor reduceras till ett i egentlig mening statligt ingripande i de olika nivåerna, och särskilt i den ekonomiska nivån. Statens icke-ingripande under privatkapitalismen innebär exempelvis på intet sätt att staten skulle sakna denna sammanhållningsfunktion: det är just denna funktion som här manifesteras som specifikt icke-ingripande i ekonomin. Jag behöver bara nämna rättssystemet, som, vilket Marx och Engels visat, är ett funktionsvillkor för ekonomin, både genom att det fastställer produktionsförhållandena som formella ägandeförhållanden och genom att det konstituerar en sammanhållningsram för bytesredaktionerna, inklusive köp och försäljning av arbetskraft. För det andra måste vi ha klart för oss att statens globala funktion som sammanhållningsfaktor för enheten på intet sätt innebär, att den därför alltid innehar den dominerande rollen i en formation; och inte heller att staten inte längre skulle ha funktionen som sammanhållningsfaktor när denna dominerande roll innehas av ekonomin.

2. Politik och sociala klasser

Vi besitter redan ett tillräckligt antal element för att undersöka de marxistiska begreppen social klass och klasskamp och deras inverkan på det politiska området: här kommer vi fr. a. att ta upp Marx', Engels' och Lenins politiska verk. Att jag särskilt hänvisar till dessa verk när det gäller det här problemet, beror både på en viss bestämd läsart ifråga om deras teoretiska status, och på den ståndpunkt jag intar ifråga om begreppet social klass.

Här måste vi påminna oss att det ”rena” kapitalistiska produktionssättet, som vi ju skilt från en kapitalistisk samhällsformation, och som i sin rena form är uppbyggt av olika instanser — en ekonomisk, en politisk, en ideologisk —, enligt Marx kännetecknas av en specifik autonomi hos dessa instanser, och av att ekonomin spelar den dominerande rollen. Från teoretisk synpunkt får detta viktiga följder. De olika instanserna är, såsom objekt för teoretisk forskning, mottagliga för en specifik vetenskaplig behandling. Följderna är uppenbara när det gäller *Kapitalets* teoretiska status. *Kapitalet* behandlar KPS. Men på grund av den autonomisering av instanserna som utmärker det, och på grund av ekonomins dominerande roll, *centreras behandlingen till den regionala ekonomiska instansen i detta produktionssätt*. Detta betyder dock inte att de andra nivåerna är frånvarande i *Kapitalet*: de är närvarande, men liksom *som tomrum* (en creux), genom sina effekter på den ekonomiska nivån. Detta får i sin tur följder när det gäller problemet med de sociala klasserna: om *Kapitalet* innehåller nödvändiga element för konstruktionen av begreppet klass, får vi inte tappa ur sikte att själva detta problem är centrerat kring den ekonomiska bestämningen av de sociala klasserna. Härav får vi under inga omständigheter dra slutsatsen att denna ekonomiska bestämning är tillräcklig för konstruktionen av det marxistiska begreppet social klass, på samma sätt som den specifika behandlingen av ekonomin inom KPS i *Kapitalet* inte reducerar betydelsen av de andra instanserna vid den vetenskapliga undersökningen av det här produktionssättet.

Det är därför som Marx' och Engels' politiska verk är så viktiga i detta avseende. Nu något om deras teoretiska status: de flesta har studiet av historiskt bestämda kapitalistiska samhällsformationer till objekt, och i synnerhet deras politiska konjunktur. Problematiken om de sociala klasserna hänför sig huvudsakligen till dessas närvaro i de här formationerna. Men samtidigt innehåller texterna, i praktiskt tillstånd, den teoretiska problemställningen om de sociala klasserna i ett produktionssätt, här KPS, genom att de påvisar betydelsen av den politiska och ideologiska bestämningen vid konstruktionen av begreppet klass. Det här är f. ö. mycket tydligt också i Lenins politiska verk.

Det är av stor vikt att vi kommer ihåg vid vilka tidpunkter de här texterna kom till: med utgångspunkt från brytningen i Marx' verk, kommer jag endast att ta upp dem som sträcker sig från *Filosofins elände*, från 1847, till och med *Pariskommunen*. Det råder inget tvivel om att problemställningen om klasserna fortfarande genomgår fluktuationer allteftersom den genuina marxistiska problematiken konsolideras. Men vi kan likväl, tvärs igenom dessa texter, urskilja en varaktig fråga som just gäller betydelsen av den politiska och ideologiska bestämningen för konstruktionen av begreppet klass. Det är inte heller förvånande att de här texterna, med sina ibland svårgripbara formuleringar, givit upphov till en mängd vantolkningar. Låt oss alltså nu gå in på klassproblemet i Marx' politiska verk, låt oss söka förstå dess förhållande till klassproblemet i *Kapitalet*.

I. Frågan om klassernas teoretiska status

Vi utgår från några Marx-texter om distinktionen mellan den ekonomiska och politiska kampen, mellan den ”ekonomiska klassintressena” och de ”politiska klassintressena”. Först kan vi konstatera att Marx, i sina analyser av den här aspekten av förhållandet mellan ekonomin och politiken, tycks skilja mellan tre olika nivåer eller moment. De båda första nivåerna relaterade till den ”ekonomiska kampen” och ”de ekonomiska intressena”. På den

första av dessa nivåer gäller det en ekonomisk kamp mellan kapitalisten och arbetaren, kort sagt mellan ”produktionens individer-agenter”, en kamp som dock inte, om man skall tolka de här citaten i bokstavlig mening, utgör klassförhållanden. I *Kommunistiska Manifestet* säger Marx: ”Proletariatet genomgår olika utvecklingsstadier. Dess kamp mot bourgeoisin börjar samtidigt med dess existens. I början kämpar de enskilda arbetarna, sedan arbetarna vid en fabrik, sedan ett helt facks arbetare mot den enskilda borgaren, som direkt utsuger dem ... På detta stadium utgör arbetarna en spridd massa ...” Så småningom antar dessa ”individuella slag” mellan arbetarna och borgarna alltmer karaktären av sammanstötningar mellan ”två klasser”. Vi kan emellertid hos Marx urskilja en andra nivå i den ekonomiska kampen och de ekonomiska intressena. Kampen utspelas å ena sidan inte längre mellan produktionens individer-agenter, men den uttrycker å andra sidan inte heller förhållanden mellan klasser i egentlig mening, även om Marx ibland talar om att det här gäller en *klass i sig* till skillnad från en *klass för sig*. Detta är fallet med de Marx-texter som gäller den fackliga kampen och arbetarklassens fackliga organisation till skillnad från dess egentliga politiska organisation: ”Proletariatet kan endast handla *som klass* i sin kamp mot de besuttna klassernas kollektiva makt om det konstituerar sig som särskilt politiskt parti ... Den koalition mellan de olika arbetarstyrkorna som redan uppnåtts genom den ekonomiska kampen, bör också, i händerna på denna klass, tjäna som hävstång för dess kamp mot den politiska makten¹. Jag behöver inte upprepa det välkända Marx-citatet, enligt vilka proletariatet finns till som klass endast i den mån det organiserar sig som särskilt parti.²

Dessa kampnivåer — den ekonomiska kampens båda nivåer och den politiska klasskampens nivå — kommer tydligt fram i följande text från *Filosofins elände*: ”De ekonomiska förhållandena har till en början förvandlat massan av befolkningen till arbetare. Kapitalets välde har för denna massa skapat en gemensam situation, gemensamma intressen. Så är denna massa redan en klass gentemot kapitalet, men ännu inte för sig själv. I kampen, som vi bara har karaktäriserat i några faser, samlas denna massa, konstituerar sig som klass för sig. De intressen den försvarar blir klassintressen. Men kampen klass mot klass är en politisk kamp.”³

Vi känner till de här texternas betydelse för utarbetandet av den marxistiska teorin om de sociala klasserna. Vad vi däremot måste framhålla är att dessa analyser ofta tolkats på ett felaktigt sätt, utan att man tagit hänsyn till vad som krävs för att vetenskapligt kunna ställa problemet med de sociala klasserna.

Det finns en läsart av de här texterna vi från början måste avskilja oss ifrån, för den är i sista hand knuten till den ”sociala gruppens” problematik, en problematik som inte hör hemma hos Marx: det gäller den historiskt-genetiska läsarten. Denna läsart, som tar dessa Marx-texter bokstavligt, såsom de direkt träder fram, ser i dem en historieskrivning om den sociala klassens ”genes”-process. De olika teoretiska nivåerna i Marx' analys påstås utgöra historiska etapper i klassens uppkomst: från att från början ha varit en urskiljningslös massa individer, skulle den så småningom ha organiserat sig som klass i sig för att slutligen resultera i klassen för sig. Denna läsart av de här Marx-analyserna är dessutom själv knuten till en historicistisk problematik: det bör framhållas att dess inadekvata karaktär allra tydligast kommer till uttryck just i klassteorin. Vi kan här urskilja två riktningar, även om deras premisser är desamma. I båda fallen är det fråga om att i marxismen föra in det i hegeliansk mening ontologiskt-genetiska historieschemat, som utvecklas på temat ”människorna skapar sin egen historia”.

a) I den första riktningen av den historicistiska problematiken, som direkt knyter an till den hegelianska problematiken, uppfattas klassen som historiens subjekt, som genetisk skapelsefaktor för en samhällsformations struktur och som faktor för dess omvandlingar: Lukács är

¹ Artikel 7 a i Första Internationalens stadgar (1866).

² Som vi skall se löper de från *Kommunistiska Manifestet* till brevet till Bolte, 1871.

³ Det bör noteras att denna uppfattning återfinns i *Grundrisse ...* där Marx talar om ”massan” av ”fria arbetare—nakna individer”, som gradvis konstituerar sig som klass.

den typiska representanten för denna historicistiska tolkning av klassen och klassmedvetandet. I detta perspektiv reduceras det teoretiska problemet med en samhällsformations strukturer till en problematik om dess ursprung, som självt relateras till det historiska klasssubjektets självutveckling. Den process som leder till klasssubjektets organisation som politisk klass — för sig — motsvarar här exakt den hegelianska typen av historicitet om Begreppet. Samma syn på klasserna återfinns hos författare som L. Goldmann och H. Marcuse.⁴

b) Den andra historicistiska riktningen återfinns i vissa ”funktionalistiska” tolkningar av Marx, såsom Th. Geigers, R. Dahrendorfs och, slutligen, i Frankrike, Bourdieus.⁵ Den här tolkningen har den fördelen framför den förra, att den tar upp problemet med samhällsformationen som ett system av strukturer, problemet är alltså här inte direkt relaterat till dess genes. Emellertid går dualismen synkroni-diakroni, som antagits av den funktionalistiska riktningen, själv i sista hand tillbaka på den historicistiska problematiken. Denna funktionalistiska tolkning definierar det strukturella systemet, samhällsformationen, endast som referensram, som objekt för en *statisk* undersökning, och det *dynamiskt-diakroniska* elementet får representeras av ”klasskampen”. ”Gruppens” egentliga ställning hos Marx påstås bestå i att utgöra strukturernas dynamiska element, den påstås ha till funktion att vara *principen och betingelsen för deras omvandling*. Samhälleliga strukturer och sociala klasser fattas här som i ett förhållande mellan struktur och funktion, mellan synkroni och diakroni: denna diakroni uttrycker ingenting annat än den historicistiska synen på ”människorna som gör sin egen historia”, en syn på historien som grundas på de sociala aktörerna, på ”de krafter som är kapabla att förändra strukturernas element”⁶, och som representeras av klasserna-funktionerna. Vi behöver alltså inte förvåna oss över de djupgående likheterna mellan Lukács' historiesyn och synen på diakronin i de funktionalistiska teorierna, vilka båda är medvetet influerade av Max Webers historicism. Den här uppfattningen leder således till en teoretisk kluvenhet, där den sociala klassen får en *dubbel status*: klassituationen klassen i sig, som bestäms av dess plats i den ekonomiska strukturen —, och klassfunktionen — klasserna för sig, klasskampen — som diakronisk faktor för strukturens omvandling.⁷

⁴ Enligt denna uppfattning reduceras strukturernas ordning och regleringen av deras förhållande till deras ”signifikativa totalitet” (totalité significative), som utgörs av det centrum som ”världsåskådningen” hos klassen-för-sig, subjektet som producerar dem, är. Som Lukacs uttrycker det: ”Att en klass är bestämd för herravälde innebär nämligen, att det är möjligt att utifrån dess klassintressen och klassmedvetande organisera hela samhället ... Och den fråga som i sista hand är avgörande för all klasskamp är denna: vilken klass förfogar i det givna ögonblicket över denna förmåga och detta klassmedvetande?” (*Historia och klassmedvetande*, s. 101 Bo Cavefors förl. 1968.) II. Marcuse ställer problemet ännu klarare i *Kultur und Gesellschaft*, 1965, b. I, s. 34, och i *One Dimensional Man*, 1964, s. 55 ff. På närmare håll finner vi alla denna mytologis teman hos Tourraine i hans så kallade *Sociologie de l'action*, 1966.

⁵ Th. Geiger: *Die Klassengesellschaft im Schmelztiegel*, 1949, s. 37 f. R. Dahrendorf: *Class Conflict in Industrial Society*, 1965, passim. Bourdieu: ”Situation et position de classe, stencilerad kurs, och Travail et travailleurs en Algérie, 1964. Vi talar verkligen här om en funktionalistisk tolkning av Marx, och inte om problemet med ”klasserna” eller ”gruppen” i den funktionalistiska riktningen i allmänhet.

⁶ Citatet är hämtat från Dahrendorf, för vilken klasserna är ”de variabla dynamiska elementen”, som har till ”funktion” att verkställa omvandlingen av de synkroniska ”strukturerna” (a. a., s. 121 ff.).

⁷ Webers analyser finns i flera kapitel i *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1947, sekt. III, även om resultatet av dem framträder klarare i *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* och i hans politiska analyser i *Gesammelte politische Schriften*, Tübingen, 1958. Den viktiga punkten i hans klassteori är hans distinktion mellan ”klass-situationen” — ”klass kallar jag varje grupp av personer som befinner sig i en gemensam klass-situation” —, som huvudsakligen definieras utifrån inkomsterna och ”statusgruppen” (groupe statutaire), som liksom utgör funktionen: denna distinktion leder till hans problematik om den politiska klassen och byråkratin. Jag återkommer till denna punkt hos Weber, för den tycks mig utan tvekan utgöra knuten i förhållandet mellan den marxistiska historicismen och ”funktionalismen” i den nuvarande statsvetenskapen, två riktningar vars teoretiska principer är strikt identiska och som ofta skiljer sig åt endast genom olikheten i deras konsekvenser. Jag fäster här bara uppmärksamheten på att den ideologiska *dubbla status* som denna problematik tilldelar den ”sociala gruppen”, ibland, som en direkt konsekvens, blir *begreppsligt markerad*: det var fallet redan med Weber och hans gränslinje mellan ”klassen” — klass-situation — och ”statusgruppen” — funktion. Här gäller det att

Vad vi redan nu kan lägga på minnet är att den historicistiska uppfattning som ligger implicit i den här riktningens analyser, ytterst leder till att ett ideologiskt förhållande uppställs mellan produktionens individer-agenter, ”människorna” och de sociala klasserna: detta förhållande är teoretiskt grundat på subjektets ställning. Produktionens agenter fattas som aktörer-producenter, som subjekt och skapare av strukturerna, och de sociala klasserna fattas som historiens subjekt. T. o. m. agenternas fördelning i sociala klasser relateras till ”människornas” historicistiska skapelse-omvandlingsprocess av de samhälleliga strukturerna. Nu bortser denna uppfattning från två väsentliga fakta: för det första att Marx betraktar produktionens agenter. exempelvis lönarbetaren och kapitalisten — personifieringar av Lönarbetet och Kapitalet —, som *bärare* av en samling strukturer. För det andra att Marx aldrig teoretiskt betraktade de sociala klasserna som strukturernas genetiska ursprung, när det gäller definitionen av *begreppet* klass. Vi skall se varför.

Det finns emellertid en annan deformation av den marxistiska teorin om de sociala klasserna: den ”ekonomistiska” tolkningen, som i själva verket utgör ett oföränderligt bihang till den unge Lukács' voluntarism. Den sociala klassen lokaliseras uteslutande på de ekonomiskt uppfattade produktionsförhållandenas nivå, dvs. den reduceras till agenternas plats i arbetsprocessen och deras förhållande till produktionsmedlen. Om nu visserligen själva begreppen produktionsförhållande och produktionssätt tolkats på ett ekonomistiskt sätt av den här riktningen, ja med begrepp som lånats från den förmarxistiska ekonomiska teorin, så kvarstår emellertid icke desto mindre, även med en riktig syn på produktionsförhållandena och produktionssättet, frågan om huruvida klasserna uteslutande är bestämda av ekonomin eller inte.

Nu förhåller det sig så, att det ”rena” produktionssättet som vi skilt från samhällsformationen — definierar ekonomin utifrån dess *plats* och *funktion* i den instansernas sammansatta helhet som begreppet produktionssätt täcker. Detta reducerar emellertid inte problemet med ekonomins säregenhet i detta produktionssätt. I det ”rena” produktionssättet samexisterar alltid olika specifika nivåer, mycket grovt ekonomin — produktionsförhållanden —, politiken, ideologin, vilka uppträder som lika många regionala strukturer i det ”rena” produktionssättet. Genom att begreppet produktionssätt alltså inte endast möjliggör en reduktion av instansernas säregenhet, utan även möjliggör ett lokalisering av dem i förhållande till den ekonomiska regionen, kvarstår det framhållna problemet med de sociala klasserna helt och hållet: definieras de endast utifrån sitt förhållande till ekonomin? Svaret på frågan kommer att vara vägledande för vilket svar som bör ges på problemet med klasserna i en samhällsformation.

I själva verket kan vi konstatera att Marx' analyser av de sociala klasserna aldrig hänför sig enbart till den ekonomiska strukturen — produktionsförhållandena —, utan till *helheten av strukturer* i ett produktionssätt och en samhällsformation, och till de *relationer som de olika nivåerna upprätthåller där*. Vi kan, för att föregripa det kommande, säga att de sociala klasserna verkar vara *effekten av en samling strukturer och deras förhållanden*, här 1) av den ekonomiska nivån, 2) av den politiska nivån och 3) av den ideologiska nivån⁸. En social klass

avgränsa å ena sidan sociala ”klasser” som reducerats till den ekonomiska-klass-situationen, och å den andra *annorlunda* grupper, vars förhållande till klasserna alltid är mycket mystiskt, grupper som deltar i de politiska förhållandena-funktionen (de sociala klasserna är inestängda i den ekonomiska klassituationen). Här har vi hela problemet med den ”marxiserande” riktningen om *politiska eliter*, grupper-funktioner som här är parallella med klasser-situationer. Problemet kan inte ställas klarare än hos R. Michels, denne moderne grundare av teorierna om de politiska eliterna — *Les partis politiques*. Michels är en historicistisk, ”marxiserande” lärjunge till Weber.

⁸ Avgränsningen av klasserna i förhållande till ”ekonomin”, som den återfinns i *Kapitalet* inbegriper t. ex. följande relationer:

- produktionsförhållanden i strikt mening: producent/ägare av produktionsmedlen.
- det samhälleliga arbetets fördelningsförhållanden: producent/producent.
- den samhälleliga produktens överföringsförhållanden: producent/producent.

De här relationerna går tillbaka på kombinationen av de båda ekonomiska relationerna — den reella tillgången

kan visserligen identifieras antingen på den ekonomiska, den politiska eller den ideologiska nivån, den kan alltså lokaliseras i förhållande till en särskild instans. Men för att definiera en klass som sådan och fatta den i dess begrepp, måste den relateras till helheten av nivåer, vars effekt den är.

De här påpekandena är fortfarande vaga, för om en social klass faktiskt uppträder som en effekt av en samling strukturer, återstår det att exakt avgränsa det särskilda område inom vilket denna samlings effekter reflekteras genom att ta formen av sociala klasser. Låt oss genast säga att de sociala klasserna inte uppträder som effekten av en särskild nivå — t. ex. den ekonomiska *strukturen* — på en annan strukturell nivå — den politiska *strukturen* eller den ideologiska *strukturen*, dvs. uppträder inom strukturen, utan istället som den *globala effekten av strukturerna inom de sociala förhållandenas område*, som, i sin tur, i klassamhällen, konnoterar agenternas-bärarnas fördelning i sociala klasser: och det så, att de sociala klasserna bestämmer agenternas-bärarnas plats i förhållande till ett produktionssätts eller en samhällsformations strukturer. Att blanda samman dessa områden har ett namn i det marxistiska tänkandets historia: subjektantropologism.

Vad det alltså i första hand gäller att exakt lokalisera, är de ”sociala förhållandena” i deras förhållande till ett produktionssätts och en samhällsformations strukturer. Det är närmare bestämt sammanblandningen av strukturerna och de sociala förhållandena, vilket här verkställt på den ekonomiska nivån, som har föranlett ekonomismen att reducera de sociala klasserna till den ekonomiska nivån enbart. Det är också via denna snedvridning vi kan avläsa antropologismens inflytande på den ekonomistiska riktningen. I själva verket beror reduktionen på denna sammanblandning, som här utförs genom det *urskiljningslösa* användandet av termerna ”produktionsförhållanden” och ”sociala produktionsförhållanden”, trots att dessa båda termer täcker två skilda realiteter. De sociala klasserna återförs, såsom *socialt* produktionsförhållande, enbart på produktionsförhållandena, där termen ”sociala produktionsförhållanden” får beteckna uppkomsten av det sociala *i själva strukturen*, och på den privilegierade punkt som ”produktionsförhållandena—de sociala produktionsförhållandena” anses vara. Det är f. ö. sant att Marx själv urskiljningslöst använder termerna produktionsförhållanden och sociala produktionsförhållanden, och det är bara genom en uppmärksam läsning vi kan upptäcka de olika realiteter som dessa begrepp täcker.

Låt oss se närmare på det här. Den vetenskapliga marxistiska uppfattningen av de sociala produktionsförhållandena innehåller en radikal kritik av varje ekonomisk antropologi, som relaterar ekonomin i allmänhet till de mänskliga ”subjektens” ”behov”, och följaktligen en radikal kritik av synen på de sociala förhållandena som ett intersubjektivt förhållande. Och det på två sätt: å ena sidan består den ekonomiska instansen i enheten av arbetsprocessen (som rör arbetets tekniska och materiella betingelser, och i synnerhet produktionsmedlen, kort sagt relationerna ”människa-natur” i allmänhet) och produktionsförhållandena (som rör förhållandet mellan produktionens agenter och arbetsmedlen). Härav följer att produktionsförhållandena inte enbart konnoterar förhållandet mellan produktionsagenterna själva: de konnoterar *specifika kombinationer* av dessa agenter och arbetets tekniska och materiella betingelser. Å andra sidan är de sociala produktionsförhållandena ett förhållande mellan i sociala klasser fördelade produktionsagenter, det är ett klassförhållande. Med andra ord uppträder de ”sociala” *produktionsförhållandena*, på den ekonomiska nivån, som en effekt av den specifika kombination av produktionsagenter och arbetets materiella och tekniska betingelser som produktionsförhållandena utgör.

Det verkar alltså som om vi radikalt skulle kunna kritisera varje form av ”antropologism”, i dess historicistiska eller humanistiska variant, endast genom att klart skilja mellan *strukturer* och *sociala förhållanden* — *gesellschaftliche Verhältnisse* —, där de senare betecknar

bärarnas fördelning i sociala klasser. Dessa båda områden täcks, på den ekonomiska nivån, av begreppet produktionsförhållanden — *Produktions-verhållnisse* — respektive begreppet sociala produktionsförhållanden — *Gesellschaftliche Produktions-verhållnisse*. I motsats till den ekonomistiska uppfattningen av de sociala klasserna, vilken sammanblandar dessa områden och reducerar det ena begreppet till det andra, utgör ekonomin, vars struktur täcks av begreppet produktionsförhållanden, på intet sätt en privilegierad punkt för uppkomsten av det sociala. Produktionsförhållandena svarar, inom de sociala förhållandena, mot de sociala produktionsförhållandena: men vi kan också helt strikt tala om ”sociala” politiska förhållanden och ”sociala” ideologiska förhållanden.⁹ Såsom klassförhållanden uppträder dessa senare sociala förhållanden, som här är isolerade i sitt förhållande till de politiska och ideologiska instanserna, som effekten av de politiska och ideologiska strukturerna på de sociala förhållandena. De olika instanserna markerar alltså nivåer och avsatser både inom strukturerna och de sociala förhållandena. Låt oss, ifråga om ekonomins struktur, ta produktionsförhållandena: dessa består i *specifika kombinationsformer* av produktionsagenterna och produktionsmedlen. Denna produktionsförhållande-struktur ”bestämmer de platser och funktioner som upptas och intas av produktionsagenterna, vilka alltid bara intar dessa platser i den mån som de är 'bärarna' (Träger) av dessa funktioner”.¹⁰ Produktionsförhållandena får till effekt, på de sociala förhållandena och när det gäller ekonomin, en fördelning av produktionsagenterna i sociala klasser, vilka utgör de sociala produktionsförhållandena *på denna nivå*.

Strängt talat är produktionsförhållandena, såsom struktur, alltså inga sociala klasser: och här hänför jag mig på intet sätt till den empiriska realiteten ”gruppen”, utan till begreppet klass, och med det menar jag att begreppet klass inte kan täcka produktionsförhållandenas struktur. Dessa består av kombinationsformer, där förhållandet mellan kategorierna Kapital och Lönarbete är uttryckt med ett särskilt begrepp, begreppet mervärde. I det här perspektivet är Kapitalet och Lönarbetet naturligtvis inte de empiriska realiteterna ”kapitalister” och ”arbetare”, men kan inte heller betecknas med ett begrepp — de sociala klasserna — som i själva verket täcker sociala förhållanden. Dessa anmärkningar gäller f. ö. i lika hög grad de övriga instanserna: de politiska strukturerna, i synnerhet den statliga juridiskt-politiska överbyggnaden, är inga sociala klasser, lika litet f. ö. som de ideologiska strukturerna. De får emellertid till effekt, inom de sociala förhållandena, och på deras nivå — *sociala* juridiskt-politiska förhållanden och sociala ideologiska förhållanden — en fördelning av agenterna, strukturernas bärare, i sociala klasser. När det gäller rätten, närmare bestämt, vet vi att denna effekt beror på den formella juridiska äganderätten till produktionsmedlen. Vi kommer att inse betydelsen av dessa anmärkningar, om vi ser på förvirringen som de här olösta problemen orsakat, senast hos M. Godelier.¹¹

⁹ Inom ramen för den av mig uppmärksammade ”funktionalistiska” uppfattningen, och som också den resulterar i en sammanblandning av strukturer och sociala förhållanden, gäller det å andra sidan att fastställa en det ”socialas” säregenhet som inte skulle kunna reduceras till ”ekonomin”. Låt oss ta Bourdieu som exempel: ”den weberska motsatsen (som Bourdieu accepterar) implicerar alltså erkännandet av en rent social ordning som har en relativ autonomi i förhållande till den ekonomiska ordningen ...” (*Situation et position de classe*, a. a., s. 5.) Men det så ställda problemet *har i strikt bemärkelse ingen mening*: som om ekonomin inte också skulle finnas till i sociala förhållanden— sociala ekonomiska förhållanden, eller ekonomisk klasskamp. I själva verket har denna distinktion ”ekonomi—det sociala” genomförts av en ideologisk problematik, som just går tillbaka på M. Weber, vilket t. o. m. titeln på hans huvudverk *Ekonomi och samhälle* visar.

¹⁰ Althusser, i *Att läsa Kapitalet 2*, s. 56-57.

¹¹ Det är just här som det grundläggande felet i hans analyser i *Rationalité et irrationalité économique*, 1966, och i: ”Système, structure et contradiction dans Le Capital”, i *Les Temps Modernes*, november 1966, framträder. Enligt Godelier karaktäriseras KPS av två motsättningar inom strukturerna; den första, och grundläggande, går mellan två olika strukturer, produktionsförhållandena — privat äganderätt till produktionsmedlen — å ena sidan, och produktivkrafterna å den andra; och den andra går mellan kapitalistklassen och lönarbetarklassen och utspelas inom samma struktur, nämligen produktionsförhållandena. *Dubbelfel*: a) Produktionsförhållandena och produktivkrafterna tillhör samma ekonomiska kombination-struktur, under det att den — juridiska — ”privata” äganderätten till produktionsmedlen hör till överbyggnaden; b) — vad som fr. a. intresserar oss här —

Vi kan så försöka uttrycka förhållandet mellan ett produktionssätts eller en samhällsformations *strukturer* och de *sociala förhållandena*, dvs. definiera den sociala klassen teoretiska status. För det första är det inte alls fråga om ett förhållande mellan statiskt och dynamiskt, ibland fattat som ett förhållande mellan en synkronisk struktur och en diakronisk funktion, enligt ett vanligt misstag som består i att se strukturerna allt efter deras varaktighetsgrad; det är m. a. o. inte fråga om ett historicistiskt ursprungsförhållande mellan subjektet-producenten och dess produkt. Det gäller inte heller ett enkelt kunskapsteoretiskt förhållande mellan ”gruppen” (klassen), det ”empiriskt-konkreta” — som när Lévi-Strauss säger att de ”sociala relationerna” är strukturernas ”råmaterial”¹² — och dess ”teoretiska modell”, här strukturerna, dvs. det gäller inte någon modellteori *som identifierar struktur och begrepp*, och går tillbaka på en empiristisk teori om kunskapen. De sociala klasserna är i själva verket inte en ”empirisk sak”, vars begrepp strukturerna skulle vara: de konnoterar sociala förhållanden, sociala helheter, men är dessas begrepp, på samma sätt som begreppen Kapital, Lönarbete, medvärde, utgör begrepp för strukturer, för produktionsförhållanden.¹³

Närmare bestämt är den sociala klassen ett begrepp som anger effekterna av de samlade strukturerna, av ett produktionssätts eller en samhällsformations matris, på agenterna som utgör dess bärare: detta begrepp anger alltså den globala strukturens effekter inom de sociala förhållandenas område. Även om den sociala klassen är ett begrepp i denna mening, betecknar det ändå inte en verklighet som skulle kunna lokaliseras inom strukturerna: det betecknar effekten av en samling givna strukturer, en helhet som bestämmer de sociala förhållandena som klassförhållanden.¹⁴ Och detta innebär att den sociala klassen inte kan fattas teoretiskt som en regional eller partiell struktur i den globala strukturen, i den mening som exempelvis produktionsförhållandena, staten eller ideologin faktiskt utgör regionala strukturer. Och det beror inte på att effekten av strukturerna — klassen — inte själv kan utgöra en struktur, eller på att klassen är det ”empiriskt konkreta” — gruppen — under det att strukturerna är dess begrepp: det beror på det faktum att det inte finns någon teoretisk homogenitet mellan klassbegreppet, som konnoterar sociala förhållanden, och de begrepp som konnoterar strukturer.¹⁵

Men om det nu är så, att de sociala klasserna inte kan betraktas som en struktur inom det först utpekade området, så utgör de, som strukturell effekt, en struktur inom de sociala förhållandenas referensram. Denna ram är själv strukturerad genom att den är omgärdad av de

klassmotsättningen är inte lokalisierbar inom själva strukturen och *således* endast på produktionsförhållandenas nivå. Den är inte homogen med den förra motsättningen, dvs. den härrör inte ur samma system ty den rör de sociala förhållandena: i denna mening utmärker den f. ö. alla de sociala förhållandenas nivåer, och inte enbart de sociala produktionsförhållandena. Vi kan sålunda helt och hållet skriva under på L. Sèves anmärkningar när han gendrivar Godelier och framhåller att klassmotsättningarna är närvarande på samhällsbyggnadens samtliga nivåer (i *La Pensée*, oktober 1967).

¹² *Anthropologie structurale*, s. 305 ff.

¹³ Det skadar inte att framhålla detta problem. Ty det råder faktiskt en mycket stor förvirring i detta avseende inom den nuvarande sociologiska teorin: man kretsar kring frågan om huruvida de sociala klasserna är ett ”Realphänomen” — något empiriskt konkret — eller ett ”Ordningsphänomen” — ett begrepp i betydelsen ”modell”. Se bland andra: Lenski, ”American Social Classes — Statistical Strata or Social Groups?” i *American Journal of Sociology*, vol. LVIII, 1952; Lipset and Bendix, ”Social Status and Social Structure”, i *British Journal of Sociology*, vol. II, 1951, osv.

¹⁴ Man får naturligtvis inte fatta termen effekter i kronologisk mening, vilket skulle vara detsamma som en omvänd genes (ce qui serait faire une genèse à l’envers). *Med effekter menar jag existensen av strukturell bestämning i de sociala klasserna.*

¹⁵ Hos Lenin finner vi åtskilliga texter om de sociala klasserna som går i samma riktning. ”... borgarklassen ... är produkten av och uttrycket för det sociala ”liv” som en kapitalistisk samhällsformation representerar ...” (*Euvres*, b. I, s. 378), och vidare: ”Lägg märke till att Marx här talar om den materialistiska kritiken, den enda han höll för vetenskaplig, dvs. den som sammanställer politiskt-juridiska, sociala, moraliska, osv. fakta, med ekonomin, systemet av produktionsförhållanden, klassintressena, som med nödvändighet uppstår på alla de antagonistiska sociala förhållandenas område” (Ibid., s. 355).

gränser som uppställts av strukturerna, gränser som återspeglas som hela det ena områdets effekter på det andra. Det här kommer klarna när vi undersöker hur denna differentiering mellan strukturer och sociala förhållanden täcks av differentieringen mellan strukturer och praktiker, närmare bestämt klasspraktiker.¹⁶

Den här områdesdifferentieringen är f. ö. *antyd*d hos Marx och Engels genom det vanliga användandet av två termer för att beteckna en historiskt bestämd samhällelig ”helhet”, termen samhällsformation — mer precist ”ekonomisk-social formation” — och termen ”samhälle”, särskilt i uttrycket ”klassamhälle”. I denna mening innebär f. ö. termen ”Bürgerliche Gesellschaft” hos den mogna Marx, oftast inte ”civilt samhälle” utan ”borgerligt samhälle”, och används för att specificera det kapitalistiska ”samhället”. När Marx använder termen samhälle i stället för samhällsformation är det inte fråga om en teoretisk glidning eller terminologisk vacklan, utan det antyder frågan om en differentiering mellan strukturerna och de sociala förhållandena. Termen samhällsformation hänför sig strikt till de strukturella nivåerna, och termen samhälle anger ofta, deskriptivt, de sociala förhållandenas område.

Vilka är de konkreta konsekvenserna av dessa anmärkningar när det gäller konstituerandet av de sociala klasserna? För det första hänför sig inte konstituerandet av klasserna enbart till den ekonomiska nivån, utan består i en effekt av ett produktions-sätts eller en samhällsformations samlade nivåer. Instansernas organisation i ekonomiska, politiska och ideologiska nivåer återspeglas inom de sociala förhållandena i ekonomiska, politiska och ideologiska klasspraktiker och i ”kamp” mellan de olika klassernas praktiker. Genom att de sociala förhållandena är ett strukturerat område och en effekt av struktur-systemet upprätthåller klasskampens olika avsatser samma typ av relationer som matrisens instanser. Den ekonomiska klasskampens bestämning i sista instans — förhållandet till produktionsmedlen — inom de sociala förhållandenas område kan återspeglas genom en omplacering av den dominerande rollen till en annan klasskampsnivå — den politiska eller ideologiska kampen. Den bestämmande roll som förhållandet till produktionsförhållandena — den ekonomiska strukturen — spelar, påvisar i själva verket klart och tydligt ekonomins ständiga bestämning-i-sista-instans inom strukturerna, vilket återspeglas på de sociala förhållandena.¹⁷

Rättare sagt är den sammanfogning av strukturerna som specificerar ett givet produktionssätt eller samhällsformation, i regel densamma för de sociala förhållandena, för klasskampens nivåer. Låt oss ta det feodala produktionssättet som exempel: det specificeras av en särskild sammanfogning av ekonomin, politiken och ideologin, där ekonomins bestämning i sista instans oftast återspeglas i att politiken, som definieras enligt sin plats och funktion i detta produktionssätt, spelar en dominerande roll, och ibland t. o. m. i att ideologin spelar den dominerande rollen. Låt oss nu se på de sociala förhållandena: de sociala klasserna, i detta produktionssätt, dessa klasser som fastställts i sin ”offentligt-politiska” status, visar att den ekonomiska klassorganisationens bestämning i sista instans här översatts i dess politiska organisations dominerande roll. Dessa klasser är i första hand bestämda av produktions-agenternas offentliga status, av deras juridiskt-politiska organisation, som definieras efter politikens plats och funktion i de feodala sociala förhållandena, som inte är något annat än återspeglings av politikens plats och funktion i strukturerna. Marx har i en mängd verk, och i

¹⁶ Problemet är mycket viktigt och jag framhåller det redan: klasserna konnoterar alltid klasspraktiker, och dessa praktiker är inte strukturer — den politiska praktiken är ingen statlig överbyggnad, och den ekonomiska praktiken är inga produktionsförhållanden.

¹⁷ Och för dem som fortfarande skulle kunna förvånas över denna uppfattning av produktionsförhållandena som ”ekonomisk kamp” vid konstituerandet av de sociala klasserna, citerar jag denna avslöjande mening av Lenin, som t. o. m. går för långt: ”det är den ekonomiska klasskampen ... som utgör basen för ”samhället” och staten” (*Œuvres complètes* 6d. sociales, b. I, s. 419). Jag menar verkligen att Lenin här går för långt, i motsatt riktning emellertid mot den sammanblandning vi hittills konstaterat: istället för att suga upp den ”ekonomiska klasskampen” — klassernas förhållande till produktionsförhållandena — i själva dessa förhållanden, så absorberar Lenin här produktionsförhållandena i den ”ekonomiska kampen”.

synnerhet i *Grundrisse*, iakttagit denna säregenhet hos ”kasterna” och ”stånderna” i förhållande till de moderna sociala klasserna, om än på ett deskriptivt sätt.

II. Klasserna i ett produktionssätt och i en samhällsformation

Slutligen en sista anmärkning om de sociala klasserna i förhållande till ett *givet produktionssätt* och en *historiskt bestämd samhällsformation*: den gäller problemet med ”antalet” klasser i Marx' och Engels' analyser av samhällsformationen. Vi vet att variationerna vid uppräknandet av klasserna — av R. Aron till exempel¹⁸ — har tillskrivits det påstådda faktum att Marx och Engels implicit skulle ha erkänt flera kriterier ifråga om distinktionen mellan klasserna, och att flera av dem skulle skilja sig från dem som strikt rör instansernas *strukturer*.¹⁹ Det blir tydligt att en sådan tolkning är felaktig, så fort vi relaterar den till distinktionen mellan produktionssätt och samhällsformation. I den teoretiska undersökningen av ett ”rent” produktionssätt, av det ”rena” KPS t. ex., som den framställs i *Kapitalet*, kan vi se att dess effekt på bärarna reflekteras i ett åtskiljande mellan två klasser, kapitalistklassen och lönarbetarklassen. En samhällsformation består emellertid av ett överlappande av flera produktionssätt, varav ett innehar den dominerande rollen: det finns alltså fler klasser i en samhällsformation än i ett ”rent” produktionssätt. Denna utökning av antalet klasser beror inte på någon godtycklig variation i användningen av distinktionskriterier, utan är strikt relaterad till a) de produktionssätt som är närvarande i formationen och b) de konkreta former som deras kombination uppvisar. Här bör det emellertid framhållas, att vi av det här inte kan dra slutsatsen, att klassanalysen i undersökningen av ett ”rent” produktionssätt kan nöja sig med klassernas förhållande till produktionsförhållandena, och att förhållandet till övriga strukturella nivåer inte kommer in i bilden förrän vid undersökningen av en samhällsformation. Ty ett ”rent” produktionssätt består i en sammanfogning av de olika instanserna, där de sociala klasserna, vid undersökningen av detta ”rena” produktionssätt, uppträder som effekten av dess matris på bärarna: vid den teoretiska undersökningen av det ”rena” feodala produktionssättet t. ex., uppträder klasserna i detta produktionssätt från början som särskilda ekonomiskt-politiska ”kaster”.

Det här gäller också för det ”rena” KPS, såsom det studerats i *Kapitalet*. Och här bör vi påminna oss de anmärkningar vi redan gjort i detta ämne. På grund av den specifika autonomi som kännetecknar KPS' instanser, har inte de juridiskt-politiska och ideologiska instanserna analyserats på samma sätt som den ekonomiska nivån, som här står i centrum för forskningen. Men de förra instansernas inneboende närvaro i de kapitalistiska produktionsförhållandena, är dock markerad: effekten av den juridiskt-politiska eller ideologiska strukturen på bärarna, i deras fördelning till kapitalister och lönarbetare är *liksom närvarande som tomrum*, (dessinée en creux). Men likväl existerar den: vi kan bara nämna det mest uppenbara exemplet, de formella juridiska ägandeförhållandena, villkoren för köp och försäljning av arbetskraft. Denna transaktion härrör strikt ur den regionala instans i det ”rena” produktionssättet som det

¹⁸ Närmare bestämt *La lutte des classes*, 1965, a. a. Detsamma gäller Gurvitch: *Le concept des classes sociales*, stencilerad kurs, 1962.

¹⁹ Detta problem med mångfalden av kriterier, som uppkommer vid definitionen av klasserna förtjänar uppmärksamhet. Om härmed menas att de sociala klasserna inte enbart kan definieras i deras förhållande till ekonomin, utan även i förhållande till politiken och ideologin, är denna anmärkning helt riktig. Det är dock inte fråga om en godtycklig mängd kriterier — dessa är inte 6, 8 eller 14 —, det är fråga om ett klart definierat kriterium, som står i ett sammansatt förhållande till strukturnivåerna, vilka själva är klart definierade. Att t. ex. på den ideologiska nivån räkna upp en godtycklig ”mångfald” kriterier såsom uppfostringsnivå, klassmedvetande, ”rationell” attityd till arbetet osv. — jag tänker på Bourdieus välkända arbeten — är ett misstag i den meningen att det globala förhållandet till ideologin, i dess olika konkreta manifestationer, är strikt definierat som ett förhållande till ideologins strukturer. Det här gäller f. ö. också problemet med inkomsterna i dess förhållande till produktionsförhållandena. Att således tillbakavisa uppfattningen om en mångfald kriterier för klasserna innebär inte att reducera klasserna till deras rent ekonomiska definition, utan innebär att, ifråga om distinktionen mellan dem, hålla fast vid de *påtagliga effekterna* (effets pertinents) av strukturerna, i den mån som marxismen ger oss möjligheter att utläsa dessa strukturer.

juridiska systemet utgör, och som i sin tur förutsätter staten. Flera Marx- och Engels-texter är formella i detta avseende.²⁰ Dessutom möter vi en mängd referenser i *Kapitalet* — varufetischism, kapitalistisk fetischism — till ideologins närvaro som tomrum i produktionsförhållandena (ekonomin) och till dess effekt på klasserna i detta produktionssätt.

Det är alltså felaktigt att hävda att endast produktionsförhållandena är tillräckliga för att definiera de sociala klasserna i KPS eller i något annat produktionssätt: och inte endast i den mening att vi också måste referera till inkomstfördelningen vilket är riktigt, men här rör vi oss fortfarande inom ekonomin —, utan i den meningen att det ”rena” kapitalistiska *produktionssättet* lokaliserar produktionsförhållandena som regional (ekonomisk) struktur och ställer samman dem med andra regionala strukturer, i den meningen alltså, att klasserna i produktionssättet är effekter av denna matris. Den specifika autonomi som kännetecknar KPS' instanser har alltså på intet sätt till effekt att klasserna är definierbara endast i förhållande till produktionsförhållandena. Skillnaden mellan de feodala och de kapitalistiska klasserna — i respektive ”rena” produktionssätt — ligger inte i att de senare, i motsats till klasserna i det feodala produktionssättet uteslutande skulle gå tillbaka på en ekonomisk definition, utan däri, att de övriga instansernas effekter på de kapitalistiska strukturernas bärare manifesteras i ett specifikt förhållande till produktionsförhållandena inom detta produktionssätt.²¹

Vi ser alltså att de sociala klasserna, såväl i analysen av produktionssättet som av samhällsformationen, uppträder som en effekt av strukturernas sammanfogning antingen i produktionssättet eller i samhällsformationen. Emellertid upptäcker man, under analysen av de sociala klasserna i en samhällsformation, en hel rad *sekundära effekter* på denna formations bärare, effekter av de olika produktionssättens *konkreta* och ständigt unika *kombination*. Vi kan tänka oss en samhällsformation med ett visst antal klasser: dessa behöver dock inte återfinnas i oförändrat skick i denna formations historiska individualitet.

De konkreta kombinationseffekterna av produktionssättens olika instanser, kombinationseffekter som är närvarande i en samhällsformats strukturella effekter på dess bärare — i de sociala klasserna i en formation —, ger upphov till en hel rad företeelser såsom fraktionering av klasser, upplösning och sammansmältning av klasser, kort sagt *över- eller underbestämning* av klasser och uppkomster av specifika kategorier osv. Dessa kan inte alltid lokaliseras i en undersökning av de rena produktionssätt som ingår i kombinationen. Låt oss redan anmärka att det t. ex. är omöjligt att klargöra problemet med de stora jordrättegodsägarna utan att ta hänsyn till det ovan sagda; t. o. m. Marx själv uppfattade ibland felaktigt denna klass som tillhörande det ”rena” KPS.²² Vi kommer också strax till en avgörande punkt i den politiska problematiken om de sociala klasserna, nämligen frågan om deras existens som *distinkta klasser* eller *autonoma fraktioner*, kort sagt som sociala krafter i en samhällsformation. Det har varit nödvändigt att ställa problemet för att med en lämplig läsart presentera de citerade politiska Marx-texterna om de sociala klasserna.

III. Den politiska klasskampens roll vid definitionen av sociala klasser

Faktum är att dessa texter innehåller tvetydigheter vid en första läsning beroende på deras

²⁰ Ekonomismen har försökt smita undan det här problemet genom att betrakta de formellt juridiska ägandeförhållandena som ”ekonomiska” förhållanden: vi ser det klart hos Pashukanis: *Allgemeine Rechtslehre und der Marxismus*. Det behöver inte påpekas att detta teoretiskt omöjliggör den avgörande distinktionen mellan reell tillägnelse, ekonomiskt ägande och formellt juridiskt ägande i det ”rena” produktionssättet.

²¹ Det finns faktiskt en rad tänkare som tillskriver Marx en ekonomistisk uppfattning av de sociala klasserna. De accepterar att klasserna i det kapitalistiska produktionssättet faktiskt går tillbaka på en uteslutande ekonomisk definition, och kommer alltså genom ett dubbelt misstag fram till följande: de erkänner giltigheten av den sålunda uppfattade marxistiska teorin om de sociala klasserna enbart för klasserna i det kapitalistiska produktionssättet, och avvisar den för de andra, där den uteslutande ekonomiska definitionen är otillräcklig på ett särskilt uppenbart sätt (se bland andra T. Bottomore, *Classes in Modern Society*, 1966, s. 16 ff, osv.).

²² I detta särskilda ämne, nedan s. 258 f.

dubbla teoretiska status: å ena sidan rör de samhällsformationer; å den andra förefaller det klart att de är ett försök att ställa problematiken om de sociala klasserna med avseende på det ”rena” produktionssättet.

Låt oss först betrakta de redan citerade texterna utifrån problemställningen om klasserna inom ramen för en undersökning av ett ”rent” produktionssätt: under alla förhållanden måste en historicistisk tolkning av dessa texter, såsom handlande om en klass’ genes, uteslutas. Men trots detta kvarstår en förvånande punkt: Marx skiljer klart och tydligt mellan ekonomisk klasskamp — som själv tycks vara uppdelad på två nivåer — och politisk klasskamp, och verkar inte erkänna klassernas fulla existens annat än på den politiska kampens nivå. När det gäller den ekonomiska kampen mellan produktionsagenterna, mellan kapitalister och arbetare, menar Marx att det här inte är fråga om klasskamp, och när det gäller den fackliga kampen, talar han om ”klass i sig”; han tycks mena att det är möjligt att tala om klass för sig, klass ”som sådan”, endast ifråga om den politiska kampen.

Den första frågan, om de ”individuella” produktionsagenternas ekonomiska kamp, kan lätt förklaras. Det är i politiska arbeten långt före *Kapitalet* — särskilt i *Filosofins elände* och *Manifestet* — som Marx slår fast att denna kamp inte härrör ur klassförhållandena. Det sker alltså under en period då Marx ännu inte helt utarbetat sin genuina problematik, och där svifterna efter ungdomsårens antropologiska ekonomi fortfarande gör sig gällande. Men i och med *Kapitalet*, och särskilt Tredje bandet, vet vi att förhållandet mellan produktionens individer-agenter, förhållandet mellan kapitalisten och lönearbetaren, såsom de uppträder i första bandet eller i de politiska verken ifråga, nu ses som klassförhållanden: produktionsagenterna är bärare av strukturer.

Problemet blir emellertid svårare när det gäller distinktionen mellan den fackliga ekonomiska kampen och den politiska kampen. Den distinktion som Marx utformade med hegeliansk terminologi i *Filosofins elände* från 1847 mellan ”klassen i sig” och ”klassen för sig”, utgör ett ständigt problem i hans politiska verk. Varför tycks han ständigt erkänna klassens existens ”som sådan” endast på det politiska planet, något som är tydligt i hans senare politiska analyser av proletariatet, som inte existerar som klass om det inte organiseras i särskilt parti²³, och i hans analyser av parcellbönderna? Det är detta vi nu måste förklara.

Om vi inte förlorar ur sikte att dessa politiska texter, som sträcker sig ända fram till 1881, också utgör ett tänkande över klasserna i ett ”rent” produktionssätt, kan vi se att de olika nivåerna i analysen av de sociala förhållandena, som Marx givit som moment i en historisk genes, här bör ses som en *teoretisk konstruktionsprocess* av *klassbegreppet*. Detta innebär att vi måste avgränsa den teoretiska enheten hos det fält som täcks av begreppet klass: detta område utgörs av effekterna av strukturernas enhet på de sociala förhållandena, eller, något vi återkommer till, på de sociala praktikerna — klasskampen. När Marx således tycks säga att en klass’ existens på den ekonomiska kampens nivå är problematisk, bör vi i själva verket läsa att klassbegreppet inte kan konstitueras endast utifrån de ekonomiska sociala förhållandena och strukturerna: klassbegreppet täcker klasspraktikernas enhet — klass”kamp” —, dvs. de sociala förhållandenas enhet såsom effekter av de strukturella *nivåernas* enhet. Vad som, kort sagt, av Marx ges som en problematisk historisk existens, är ingenting annat än en teoretisk omöjlighet.

Men här ingriper en andra operation: Marx ”isolerar” samtidigt klasskampens nivåer för att

²³ För att endast ta ett exempel bland många citerar vi 1:a paragrafens 7:e artikel i Första Internationalens stadgar, som Marx redigerade 1866: ”I sin kamp mot de besuttna klassernas kollektiva makt kan proletariatet handla *som klass* endast genom att konstituera sig själv i särskilt politiskt parti ...”, och vidare i ett brev till Bolte, den 23 november 1871: ”Å andra sidan är varje rörelse varmed arbetarklassen *såsom klass* (Marx” kurs.) motsätter sig de dominerande klasserna ..., en politisk rörelse”. Det är f. ö. i detta sammanhang som vi kan klargöra tvetydigheten hos den ständiga marxiska formuleringen, enligt vilken varje klasskamp — som utövas av klasserna som sådana — är en politisk kamp.

undersöka dem i deras säregenhet, i den utsträckning det är fråga om KPS, som kännetecknas av autonomisering av struktur-nivåerna och av klasspraktikernas nivåer. Detta är inte bara tillåtligt utan också nödvändigt, *på ett villkor*: att man först avgränsat det område inom vilket en sådan indelning kommer att företas. Inom strukturerna, t. ex., förutsätter varje "isolerad" teoretisk analys av den regionala ekonomiska eller politiska instansen begreppet produktions-sätt, vilket tilldelar dem en plats. I denna mening förutsätter den isolerade undersökningen av den ekonomiska, politiska eller ideologiska klasspraktiken begreppet klass, som täcker enheten av dessa praktiker — denna klass-"kamp" kort sagt, enheten av de sociala förhållandenens område. Men Marx tycks utföra denna indelning genom att liksom direkt lägga den på den teoretiska konstruktionsprocessen av klassbegreppet. Resultatet blir att det som hos Marx är ett uttryck för omöjligheten att konstruera klassbegreppet endast utifrån förhållandet till produktionsförhållandena, på samma gång uppträder som en indelning i tomma luften: vi får en ekonomisk kamp som inte skulle vara en klasskamp.²⁴

Det är i detta sammanhang vi måste sätta in den särskilda vikt som Marx lägger vid den politiska klasskampen som särskild nivå i de sociala förhållandena, som består av ekonomisk, politisk och ideologisk klasskamp. Enligt en "överpolitiserande" riktning inom marxismen, förbunden med den historicistiska problematiken som här framställer sig som ekonomismens motvikt, skulle den sociala klassen, såsom historiens subjekt-aktör, i verklig mening existera endast på den politiska nivån, där den skulle ha uppnått ett verkligt klassmedvetande osv.: Lukács, Korsch och den teoretiska vänsterismen inom III:e Internationalen utgör i detta avseende den representativa strömningen. Följande schema är det typiska för denna riktning: den *ekonomiska nivån* i allmänhet består av *strukturer*. Genom att de sociala klasserna — subjekten-aktörerna — här är frånvarande, kräver den teoretiska analysen av denna nivå följaktligen inte något klassbegrepp — det skulle vara fråga om ekonomins berömda "blinda lagar". I gengäld skulle den faktiska framväxten av sociala klasser äga rum på de politiska och ideologiska nivåerna, nivåer, som inte kan analyseras i termer av strukturer utan *endast i termer av klasskamp*. Den historiska processen tänkes bestå i ekonomiska strukturer, som liksom "sätts i rörelse" av en politisk-ideologisk klasskamp. Det här är just den uppfattning som Lenin attackerade genom att påvisa hur den tilldelar politiken rollen att "uppifrån skaka om ekonomin".²⁵ Den här sammanblandningen av strukturer och sociala förhållanden, dvs. klasskamp, har fått följder som fortfarande är kännbara. Men i själva verket existerar det såväl ekonomisk klasskamp eller ekonomiskt klass-handlande — ekonomiska sociala förhållanden —, som politiska och ideologiska strukturer. Att Marx framhållit vikten av den politiska klasskampen, innebär på intet sätt att klasserna historiskt uppkommer på den politiska nivån, i en process som går från essens till existens, för att "sätta de ekonomiska strukturerna i rörelse": i den här meningen är formuleringarna "klass i sig" och "klass för sig" från 1847 endast en hegeliansk reminiscens. De är inte bara utan förklaringsvärde i strikt mening, de har också lett de marxistiska teoretikerna om sociala klasser fel i årtal.

De har närmare bestämt spelat rollen av vakthund åt det historicistiska schemat, genom att tillåta föreställningen om en ekonomisk struktur som "sätts i rörelse" av den politiskt-ideologiska klasskampen, en ekonomisk struktur inom vilken klasserna trots allt skulle finnas till såsom mystiska klasser-i-sig. I själva verket är den roll, som Marx tilldelar den politiska klasskampen inom de sociala förhållandenens område, analog med statens roll i strukturerna, och förbunden med "politikens" själva status. På samma sätt som den politiska överbyggnaden är den *överbestämmande* nivå bland strukturnivåerna, genom att den *koncentrerar* dess motsättningar och reflekterar dess relationer, på samma sätt är den politiska klasskampen den *överbestämmande* nivå på klasskampens område — på de sociala förhållandenens område

²⁴ Jag återkommer till dessa Marx-formuleringars implikationer när det gäller samhällsformationer, och till en mer precis definition av klass-praktiker och klass-"kamp".

²⁵ *Än en gång om fackföreningarna ...*

—, genom att den koncentrerar deras motsättningar och reflekterar de övriga klasskampsnivåernas förhållanden. Och det i den meningen att den statliga politiska överbyggnaden har till funktion att utgöra en formations sammanhållningsfaktor, och i meningen att den politiska klasskampen har denna stat som *mål*. Det är i detta sammanhang vi exakt kan lokalisera betydelsen av formuleringen: ”den politiska klasskampen är historiens drivkraft”. Marx formuleringar, som inte tycks erkänna klassernas faktiska existens annat än på den politiska kampens nivå, beror alltså, förutom de ovan angivna anledningarna, på denna nivå’s särskilda karaktär i dess relationer till den politiska överbyggnaden. Den politiska klasskampen är omvandlingsprocessens knutpunkt, en process som ingenting har att göra med en historicistisk diakronisk — process, ”satt i rörelse” av en upphovsman, klassen-subjektet.

IV. De distinkta klasserna och de autonoma klassfraktionerna

Det viktiga problem som nu inställer sig rör frågan om hur vi skall bestämma klassernas närvarosätt i en samhällsformation. Hur bestämma klasserna i en *samhällsformation* eller, m. a. o., hur utläsa effekterna av produktionssättens konkreta kombination, som konstituerar en formation, på denna formations bärare? Ty sammansattheten hos dessa effekter tillåter oss inte att utifrån närvaron av klasser i den ”rena” undersökningen sluta oss till deras konkreta existens som distinkta klasser i en bestämd konjunktur. Den väsentliga företeelsen i detta sammanhang är att *vissa distinkta klasser*, som är iakttagbara i analysen av de ”rena” produktionssätt som en formation består av, i en samhällsformation ofta uppträder som *upplösta* eller *sammansmälta* med andra klasser, som — autonoma eller ej fraktioner av andra klasser eller t. o. m. som specifika sociala *kategorier*.²⁶ Dominansen av ett produktionssätt över de andra inom en samhällsformation, har ofta till effekt en underbestämning av klasserna i de icke-dominerande produktionssätten. Vi känner till hur det här problemet ställs i det historicistiska perspektivet, som f. ö., och *i helt strikt bemärkelse*, inte kan utföra den teoretiska distinktionen mellan produktionssätt och samhällsformation: en klass existerar som sådan, som distinkt och självständig klass, först i det ögonblick den får ett eget ”klassmedvetande”, och organiserar sig som särskilt parti, osv. F. ö. uppvisar Marx’ texter, om vi här betraktar dem som texter om bestämda samhällsformationer, ett synsätt som förbinder en klass’ existens som distinkt klass i en samhällsformation med dess ”egna” politiska organisation.²⁷ Men i själva verket är det specifika problemet i Marx’ politiska texter om samhällsformationer, just frågan om *den distinkta klassens* existens i formationen. Emellertid bär svaret han ger ofta spår av de ovan framhållna tvetydigheterna, vilka rör den teoretiska konstruktionen av klassbegreppet. Där tycks klassen existera effektivt endast på den politiska nivån, i samhällsformationen tycks den existera som distinkt klass först när den organiserat sig politiskt i ”särskilt” parti osv.

*I själva verket rör det reella problem, som Marx den här gången ställer om samhällsformationen, det faktum att en klass kan betraktas som distinkt och självständig klass — som social kraft*²⁸ — inom en samhällsformation, endast om dess förhållande till produktionsförhållandena, dess ekonomiska existens, reflekteras på de andra nivåerna genom en specifik närvaro. Detta är f. ö. konsekvensen av det faktum att en social klass, redan i det ”rena” produktionssättet, anger effekten av de samlade strukturerna på bärarna. Strängt talat skulle vi faktiskt inte kunna sluta oss till nödvändigheten av att referera till politiken och ideologin, när det gäller klasser i en samhällsformation, om inte så varit fallet redan i det ”rena” produktionssättet. Det är denna närvaro som Marx här förstår som en klass’ politiska organisering i

²⁶ I själva verket är problemet med klass-”fraktionerna” mer komplicerat än så, men här tar jag bara upp fallet med vissa klasser som, på grund av kombinationen, blir fraktioner av *andra klasser*. I samhällsformationen kan man dessutom, såsom *de konkreta politiska strukturernas egna effekter* i denna formation, upptäcka en uppkomst av fraktioner *inom en och samma klass*: jag kommer att ge exempel från Marx i kapitlet om maktblocket. F. ö. kan klassfraktioneringen vara närvarande redan i det ”rena” produktionssättet, och på den ekonomiska nivån i detta produktionssätt: t. ex. den kommersiella, industriella, finansiella bourgeoisie.

²⁷ Närmare bestämt i hans texter om arbetarklassens organisation i självständigt parti.

²⁸ Det här gäller också en klassfraktions existens som ”autonom fraktion”, som ”social kraft”.

särskilt parti.

Men hur skall vi avgränsa denna närvaro på de politiska och ideologiska nivåerna, den närvaro som utgör kriteriet på distinktionen mellan klasserna — och de autonoma klassfraktionerna — i en samhällsformation? Hur skall vi definiera det kriterium som kan göra det möjligt för oss att utläsa en klass' eller fraktions existens som *social kraft* i en bestämd formation, ett kriterium som — det är uppenbart — under inga omständigheter kan levereras uteslutande av den ekonomiska nivån? Vi kan säga att denna närvaro existerar när förhållandet till produktionsförhållandena, platsen i produktionsprocessen, reflekteras på de andra nivåerna genom ”påtagliga effekter”. Dessa ”påtagliga effekter” kan f. ö. återfinnas såväl inom de politiska och ideologiska strukturerna, som inom de politiska och ideologiska sociala klassförhållandena. Med ”påtagliga effekter” skall vi beteckna det faktum att återspeglingsen av platsen i produktionsprocessen på de andra nivåerna, utgör ett *nytt element*, som inte kan infogas i den typiska ram som dessa nivåer skulle uppvisa utan detta element. Detta element omvandlar således nivåernas gränser (struktur-nivåerna eller klasskampsnivåerna) på vilka den reflekteras genom ”påtagliga effekter”, och kan inte infogas i en vanlig variation av dessa gränser.

Jag tar ett exempel, och ett av de mest sammansatta, exemplet med parcellbönderna i *Adertonde Brumaire*. Utgör de en distinkt klass eller inte i den av Marx undersökta konkreta konjunkturen? Låt oss se vad Marx har att säga: ”För så vitt miljoner familjer lever under ekonomiska existensbetingelser, som skiljer deras levnadssätt, deras intressen och deras bildning från de andra klassernas och ställer dem i fientligt förhållande till dessa, bildar de en klass. /Men/ för så vitt ... inte överensstämmelsen i deras intressen skapar ... någon politisk organisation bland dem, bildar de inte någon klass.” Vi behöver emellertid bara hänvisa till hela *Adertonde Brumaire* eller *Klasstriderna i Frankrike*, för att se att Marx uttryckligen och vid ett flertal tillfällen, i bonapartismens konkreta konjunktur erkänner parcellbönderna som distinkt klass, trots att de under andra Kejsardömet varken har någon ”egen” politisk organisation eller ideologi. De utgör en distinkt klass just i den meningen att deras plats i produktionsprocessen, i denna konkreta konjunktur, och på de politiska strukturernas nivå, reflekteras genom bonapartismen som historisk företeelse, vilken inte skulle funnits till utan parcellbönderna. Louis Bonaparte ger sig ut för att vara parcellböndernas representant, trots att han i verkligheten är en ”representant” för bourgeoisins intressen. Icke desto mindre reflekteras parcellböndernas ekonomiska existens, på den politiska nivån genom ”påtagliga effekter”, som utgörs av den *särskilda* bonapartistiska *statsformen* som historisk företeelse. Här gäller det verkligen ett nytt, lätt lokaliserbart, element, nämligen det andra Kejsardömet särskilda statsform, ett element som inte kan infogas inom ramen för den parlamentariska stat som föregick det. I denna mening är det faktiskt, paradoxalt nog, bonapartismen som konstituerar parcellbönderna som distinkt klass, som *social kraft* i denna formation.

Låt oss nu uppställa hypotesen att parcellböndernas ekonomiska existens inte skulle ha reflekterats av bonapartismen: deras särskilda plats i produktionsprocessen skulle naturligtvis ändå ha manifesterats genom en viss närvaro på den politiska nivån, även om det bara skett genom att de andra klassernas politiska organisation och de statliga institutionerna tvingats ta hänsyn till parcellböndernas existens — exempelvis ifråga om rösträtten.²⁹ I det här fallet skulle emellertid denna närvaro inte ha utgjort något nytt element, inte haft några ”påtagliga effekter”, utan skulle helt enkelt, som en variation, ha infogats inom de gränser som fastställts av andra elements ”påtagliga effekter”, t. ex. inom ramen för den konstitutionella monarkin. Det är tydligt att parcellbönderna i detta fall inte skulle utgjort någon *distinkt klass*. Ett faktum är vidare att, på grund av det patriarkaliska produktionsättets specifika underbestämning, proletariseringen av parcellbönderna bara på den ekonomiska nivån gått mycket långt, vilket

²⁹ Här ser vi redan att frånvaron av ”påtagliga effekter” på den politiska nivån inte innebär en frånvaro av politisk praktik: rösträtten är t. ex. en politisk praktik för den som utövar den.

Marx trycker på³⁰: vad som trots det gjorde det möjligt för dem att konkret fungera som distinkt klass, som social kraft, det var just bonapartismen som historiskt fenomen. Däremot fungerade inte de tyska småbönderna — de från dagsverkesplikten frigjorda par-cellbönderna, de feodala arrendbönderna och lantarbetarna som social kraft, som distinkt klass, *just på grund av den statliga överbyggnaden och bismarckismen*. Problemet är synligt hos Engels. Han har en tendens att förklara bonapartismen i Frankrike genom en ”jämvikt”, inte mellan lantadeln och bourgeoisin — absolutistisk stat —, utan mellan dessa båda klasser å ena sidan och arbetarklassen å den andra. Jag återkommer till det otillräckliga hos denna jämviktsföreställning för att placera in bonapartismen i förhållandet bourgeoisin/ proletariatet, men vi kan notera att Engels dessutom, i motsats till Marx, har en tendens att underskatta böndernas roll. I denna mening talar han om *preussisk bonapartism* (Bismarck) och försöker skilja den från andra Kejsardömet. Vad som intresserar oss här är att småbönderna i Tyskland, som på den ekonomiska nivån underkastas KPS” herravälde över de patriarkaliska och feodala produktionssätten, inte fungerar som social kraft under bismarckismen, i motsats till vad som var fallet under bonapartismen, på grund av de i förhållande till ekonomin förskjutna feodala statliga strukturerna.³¹

Dessutom är exemplet med parcellbönderna endast ett bland många hos Marx. Här tänker jag bara ytterligare nämna hans analyser av övergångsperioden från feodalism till kapitalism i England. Det centrala syftet med de här politiska analyserna är att med hänsyn till övergångens särskildheter i England, bestämma när borgarklassen konstituerar sig, först som autonom fraktion av feodaladeln, och sedan som distinkt klass, trots att den saknar både ”egen” politisk organisation och ”egen” ideologi: hans analyser är utförda i det perspektiv som jag just har framställt.³² Denna process genomförs med hjälp av *Whigs*, som framträder som deras ”representant”, trots att partiet i själva verket hör till en fraktion av godsägarna.

Det står klart att karaktäriseringen av de ”påtagliga effekterna” och deras nyhet i förhållande till nivåernas typicitet, alltid beror av den konkreta konjunkturen i en konkret historisk situation. Det är endast genom ett sådant studium som vi kan avgränsa förhållandet mellan gränserna och variationerna, och således karaktärisera de ”påtagliga effekterna”. Den här typen av effekter kan reflekteras såväl genom viktiga förändringar i de politiska och ideologiska strukturerna, som genom förändringar inom det politiska och ideologiska klasskampsfältet. Den kan manifesteras genom en betydelsefull förändring av klass”representations”-relationerna, på så sätt att en klass’ ekonomiska existens reflekteras genom viktiga förändringar ifråga om struktur eller strategi hos en annan klass’ parti, så att detta kan utge sig som representant också åt den förra klassen, ifall detta parti har en viktig roll i den politiska klasskampen — det nämnda exemplet med *Whigs* —; eller också genom en förskjutning av motsättningarna inom ramen för de andra klassernas politiska kamp osv. Vad vi verkligen måste förstå är att en klass’ existens i en formation förutsätter dess närvaro på den politiska

³⁰ *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, Arbetarkultur, 1939. Dessutom beror detta funktionssätt hos de franska parcellbönderna på de *ideologiska* strukturerna: Marx visar hur Louis Bonaparte lyckas ge sig ut för att vara parcellböndernas ”representant”, en företeelse som utan tvekan går tillbaka på den franska jakobinismen, denna djupt tvetydiga politiska ideologi, (i denna mening, se E. Hobsbawm: *The Age of Revolution, 1789-1848*, 1962, s. 109 ff., 149 ff.).

³¹ Se problemet hos Engels i *Bostadsfrågan*, 1872, 2:a delen, 2:a sektionen, och i förordet från 1874 till *Guerre des paysans*, 6d. Sociales, ss. 15-23, särskilt s. 20 (den bismarckska bonapartismen). Analysen av bönderna är längre driven i *Révolution et contre-révolution en Allemagne* (ibid., ss. 203-211): Engels skiljer mellan parcellbönderna, lantarbetarna och de feodala arrendbönderna. Det bör anmärkas att, det faktum att de tyska bönderna, från ekonomisk synpunkt, till största delen var feodala arrendbönder, inte implicerar att dessa tre bondeklasser inte kunde fungera som distinkta klasser under bismarckismen: de feodala arrendbönderna skulle kunnat fungera tillsammans med par-cellbönderna och lantarbetarna som social kraft, just för avskaffandet av de feodala privilegierna: men, men där fanns också staten och Bismarck...

³² Jfr min artikel: ”Den marxistiska politiska teorin i England — en kritik”, i *Zenit**Stencil, och mina detaljerade hänvisningar till Marx” analyser.

nivån genom ”påtagliga effekter”, vilka emellertid inte nödvändigtvis måste utsträckas till en i strikt mening ”egen” politisk organisation, eller till skapandet av en ”egen” ideologi. Ty det herravälde som det dominerande produktionsättets klasser utövar i en samhällsformation å ena sidan, och å den andra förbindelsen mellan de politiska och ideologiska strukturerna i en formation och den eller de dominerande klasserna i det dominerande produktionsättet, gör reda för en ofta förekommande underbestämning av de andra klasserna.³³ Dessa strukturer, som får effekter på hela klasskampsfältet, förhindrar ofta de icke-dominerande produktionsättets klasser att på ett oberoende sätt organisera sig politiskt och ideologiskt, och medför *deras polarisering* runt det dominerande produktionsättets klasser. De ”påtagliga effekterna” gör det emellertid möjligt att exakt lokalisera den *tröskel*, varifrån en *underbestämd* klass existerar, eller fungerar, som distinkt klass, som social kraft i en formation — och detsamma gäller de autonoma fraktionerna.

Vi känner de stora dragen i den process som medför att det dominerande produktionsättets klasser får en överbestämmande roll i förhållande till klasserna i de dominerade produktionsätten. Denna process beror av de konkreta formerna för denna dominans: lantadelns förvandling till fraktion av bourgeoisin — kapitalisering av jordrätten —; småborgarnas — bönder, hantverkare — förvandling till fraktioner, dels av bourgeoisin — småkapitalister —, dels av arbetarklassen; parcell-böndernas till lönarbetare, den beror kort sagt av hela skalan av *sönderfall* vad gäller de underbestämda klasserna och *motståndet* mot detta sönderfall, som just styr en klass’ eller fraktions eventuella existens som social kraft, distinkt klass eller autonom fraktion.³⁴

De här anmärkningarna har sin betydelse på det politiska planet. I själva verket får en social grupps karaktär av distinkt klass eller autonom fraktion mycket viktiga följder när det å ena sidan gäller denna klass’ roll som social kraft i konjunkturen, och å den andra dess roll i de sociala krafternas ”uttalade handlande”, något som inte kan identifieras med klassernas politiska praktik. M. a. o. får en klass’ närvaro på den politiska klasskampens nivå genom ”påtagliga effekter” följder ifråga om dess representation på den ”politiska scenen”, modaliteterna i dess ”uttalade handlande”, alliansbildningen osv.

Dessutom kommer vi snart att tvingas fördjupa distinktionen mellan ekonomisk och politisk klasskamp, mellan de ekonomiska och politiska nivåerna när det gäller en klass’ organisation. Men när vi kommer att tala om en dominans vad gäller en klass’ ekonomiska organisationsnivå, och skilja denna från dess egentliga politiska organisationsnivå, innebär inte det att klassen är frånvarande från den politiska kampens nivå vad gäller ”tydliga effekter”. Det behöver bara betyda att det, ifråga om en klass’ sammansatta organisation, här är ekonomin som förutom sin i sista instans bestämmande roll, också innehar den dominerande rollen.

Det är så Lenin går tillväga i *Vad Bör Göras?* när han tydligt skiljer mellan den ekonomiska och politiska kampen genom att beskriva — och kritisera — arbetarklassens tradeunionistiska stadium, som är skilt från det politiska stadiet — med särskilt parti osv. —; men härmed förstår han inte alls arbetarklassens frånvaro från den politiska kampen och dess inskränkning

³³ I denna artikel kritiserade jag P. Andersons användning av det sartrianska begreppet ”avtotaliserad totalitet”, för att beteckna problemet med en klass’ underbestämning.

³⁴ Detta problem har systematiskt behandlats av Lenin i *The development of capitalism in Russia*. När det gäller problemställningen om klasserna i detta mycket viktiga verk, bör det noteras att Lenin, redan i förordet till första upplagan, understryker att han varit tvungen att begränsa sig endast till ”*processens ekonomiska aspekt*”. Förhållandet mellan de ekonomiska och politiska aspekterna antyds emellertid i förordet till andra upplagan, även om det sker med termen ”bekräftelse”: ”Analysen, i detta verk, av den ekonomiska och sociala regimen, och därmed av klasstrukturen i Ryssland, på basis av ekonomisk forskning och en kritisk undersökning av statistiskt material, *bekräftas* nu under Revolutionen av samtliga klassers direkta politiska handlande”. Med hänvisning till Lenins samlade analyser av de sociala klasserna, kan vi emellertid faktiskt se att *det öppna och direkta handlandet* inte utgör bekräftelsen, på den politiska nivån, av klassernas ekonomiska existens: *det direkta, öppna eller uttalade handlandet* är, enligt Lenin, en återspeglning i *konjunkturen* av en *social kraft*.

endast till den ekonomiska: han menar bestämt att det här är den ekonomiska nivån som har den dominerande rollen bland de olika nivåerna inom klasskamps- och klassorganisationsfältet. Denna den ekonomiska kampens dominans reflekteras här, inte genom en frånvaro av ”påtagliga effekter” på den politiska kampens nivå, utan genom en särskild form av politisk kamp, som Lenin kritiserar eftersom han anser den vara ineffektiv. Problemets vikt understryks i en fotnot: ”Tradeunionismen utesluter ingalunda all slags ”politik” som man ibland menar. Fackföreningarna har alltid fört en viss politisk agitation och kamp (men inte socialdemokratisk). I nästa kapitel skall vi behandla skillnaden mellan tradeunionistisk och socialdemokratisk politik.³⁵ Det gäller *mutatis mutandis* den ideologiska klasskampen. Här ser vi redan distinktionen skymta mellan en klass’ organisation som villkor för dess närvaro på den politiska nivån genom ”påtagliga effekter”, alltså som villkor för dess existens som distinkt klass, och dess specifika organisation som villkor för dess *politiska klassmakt*, en distinktion som är grundläggande för den leninistiska organisationsteorin.

V. Fraktioner — Kategorier — Skikt

Jag tar till sist upp en terminologisk fråga, som, efter dessa analyser, kan klargöras: den gäller termerna kategori, fraktion och skikt, som betecknar delar av klasser.

a) Med sociala kategorier kan vi, närmare bestämt, förstå sociala helheter med ”påtagliga effekter” — vilka, som Lenin visat, kan bli sociala krafter — och vars särskiljande drag ligger i deras specifika och överbestämmande förhållande till andra strukturer än de ekonomiska: det här gäller just byråkratin i dess förhållande till staten, och de ”intellektuella” i deras förhållande till ideologin. Vi kommer att behöva återvända till förhållandet mellan dessa kategorier och de klasser eller klassfraktioner de tillhör.

b) Med autonoma klassfraktioner har vi betecknat sådana som utgör underlag för eventuella sociala krafter, och med fraktioner sociala helheter som kan bli autonoma fraktioner: och det i enlighet med kriteriet ”påtagliga effekter”.

c) Vi kan reservera termen sociala skikt för att ange de sekundära effekterna av produktions-sättens kombination i en samhällsformation, dels på klasserna — det är fallet med Lenins ”arbetararistokrati”, dels på kategorierna — t. ex. byråkratins och förvaltningens ”pampar” som Lenin talar om och dels på fraktionerna.

Vi får naturligtvis ta hänsyn till att den marxistiska teorin i allmänhet använt termerna kategori, skikt och fraktion på ett ofta urskiljningslöst sätt: det är dock viktigt att komma överens om terminologin. När det gäller distinktionen mellan kategorier och fraktioner — autonoma fraktioner närmare bestämt —, bör det noteras att bådadera kan bli sociala krafter. Problemet är utan svårigheter vad gäller de fraktioner som redan återfinns på produktionsförhållandena nivå — t. ex. de kommersiella, industriella och finansiella fraktionerna av bourgeoisin: det är just detta som skiljer dem från kategorierna, vilka återfinns på andra strukturella nivåer än den ekonomiska. Det blir emellertid svårare när det gäller vissa av Marx omtalade fraktioner, som är lokalisierbara endast på den politiska nivån.³⁶ Vad som här skiljer dem från kategorierna är just de senares överbestämmande förhållande till de politiska och ideologiska strukturerna, vars specifika effekt de är: när det t. ex. gäller politiken, är det fråga om byråkratins förhållande till statsapparaten i strikt mening.

När det gäller distinktionen mellan *fraktionerna* och *skikten*, är den fr. a. påtaglig ifråga om deras återspeglning på den politiska nivån: fraktionerna kan, i den mån de blir autonoma, konstituera sig som sociala krafter, till skillnad från skikten.

Det här innebär ingalunda att distinktionen fraktioner-skikt exakt täcker den mellan de

³⁵ *Valda Verk* I:1, s. 181. Se även nedan, s. xx f.

³⁶ Det är fallet med den ”borgerligt republikanska fraktionen” i den Konstituerande Nationalförsamlingen i Frankrike (*adertonde Brumaire*).

respektive effekterna av ekonomin och politiken-ideologin. För det är faktiskt möjligt att å ena sidan få fram fraktioner som endast härrör från politiken, och å den andra kan vi finna enkla skikt som likväl är lokalisierbara redan i ekonomin — det är fallet med arbetararistokratin. Vi får f. ö. inte tro att lokalisierandet av skikten — som alltså är skilda från fraktionerna — är en eftergift åt en ”stratifikatorisk” akademisk hyper-empirism. Det är viktigt därigenom att de, som produkter av de sekundära effekterna av produktionssättens kombination, betecknar vissa klassers, fraktioners och kategoriers gränsskikt, som utan att vara sociala krafter, kan ha ett inflytande över deras politiska praktik. Det här gäller exempelvis ”arbetararistokratin”, som Lenin i *Imperialismen* . . . betecknar som socialt skikt: den kan inte själv, på grund av sin marginella karaktär, utgöra en social kraft, men den har ett inflytande över arbetarklassens politiska praktik, genom sin funktion som arbetar-”agent” åt bourgeoisin.

VI. Strukturer och klasspraktiker: klasskampen

Analyserna ovan har fastställt distinktionen och förhållandet mellan två system av relationer, struktur-systemet och systemet av sociala förhållanden: begreppet klass täcker produktionen av sociala förhållanden som effekter av strukturer. Vi besitter nu de nödvändiga elementen för att föra fram följande båda påståenden:

1. Denna distinktion täcker den mellan *strukturer* och *praktiker*, dvs. klasspraktiker.
2. De sociala förhållandena består i klasspraktiker, där de sociala klasserna står i *motsatsförhållande* till varandra: de sociala klasserna kan endast förstås som klasspraktiker; dessa befinner sig i motsatsförhållanden, *som i sin enhet, konstituerar klasskampsfältet*.

Jag kan, inom gränserna för detta arbete, endast komma med några riktlinjer. Det första påstående sammanfattar de föregående analyserna och ställer samtidigt ett nytt problem. De sociala klasserna täcker inte de strukturella instanserna utan de sociala förhållandena: dessa sociala förhållanden består i klasspraktiker, vilket innebär att de sociala klasserna inte är fattbara annat än i termer av klasspraktiker. I det följande kommer jag också att trycka på den nya form som distinktionen mellan de berörda områdena antar, och som här blir en distinktion mellan strukturer och praktiker.

Det andra påståendet anger att de sociala klassernas *ställning* är en *motsatsställning*: klasspraktikerna är analyserbara endast som praktiker i konflikt inom klasskampsfältet, vilket består av motsatsrelationer, relationer av motsättningar i termens vanligaste mening. Det konfliktfyllda förhållandet, på alla nivåer, mellan de olika klassernas praktiker, ”kampen” mellan klasserna, ja själva klassernas existens, är effekten av struktur-relationerna, är den form strukturernas motsättningar antar inom de sociala förhållandena: de definierar, på alla nivåer, grundläggande relationer av *herravälde* och *underordning* mellan klasserna — mellan klasspraktikerna — vilka finns till som särskilda motsättningar.³⁷ Det gäller t. ex. motsättningen mellan praktiker som syftar till att realisera profit och dem som syftar till att höja lönen — ekonomisk kamp — mellan dem som syftar till att bevara de bestående sociala förhållandena och dem som syftar till att omvandla dem — politisk kamp — osv. Precis som den vetenskapliga behandlingen av motsättningarna inom struktur-relationerna kräver härför anpassade begrepp, påkallar behandlingen av de *konfliktfyllda förhållandena mellan de olika klasspraktikerna, relationerna inom klasskampsfältet, egna* begrepp — dvs. omöjliga att föra in i analysen av strukturerna —, inte minst begreppen klass-”intressen” och ”makt”, vare sig det rör sig om ekonomiska sociala förhållanden — ekonomisk kamp —, politiska sociala förhållanden — politisk kamp — eller ideologiska sociala förhållanden — ideologisk kamp. Jag går inte in på problemet nu, utan skall försöka närmare granska distinktionen och förhållandet mellan strukturerna och praktikerna.

³⁷ Om klassmotsättningarna, Mao Tse-tung. *Om motsättningarna*, och *Om det rätta sättet att lösa motsättningar bland folket*.

När den här distinktionen utförts i den historicistiska problematiken, har den lett till en viktig sammanblandning: denna består i att i strukturerna se en "ossifierad praxis" där strukturerna ytterst lokaliseras i förhållande till varaktighetsgraden hos den praktik som är dess ursprung. Som bekant har Althusser kritiserat denna uppfattning, och visat förhållandet mellan en strukturell instans och en specifik praktik: och det genom att tänka praktiken som en *produktion* — ett omvandlingsarbete. Men det är viktigt att, i denna mening, se att en *strukturell instans inte därför direkt utgör en praktik*: det gäller två särskilda system — eller serier av reglerade relationer — som har sina egna strukturer, men där vi har ett förhållande mellan strukturer och praktiker, som är strukturerade i förhållande till dessa strukturer. Jag upprepar: produktionsförhållandena är inte den ekonomiska klasskampen — dessa förhållanden är inga klasser —, inte mer än vad den statliga juridiskt-politiska överbyggnaden eller de ideologiska strukturerna är den politiska respektive den ideologiska klasskampen — statsapparaten eller det ideologiska språket är inte mera klasser än produktionsförhållandena. Och det tycks mig mycket viktigt att trycka på den här punkten, för den är inte alltid klar. Att reducera strukturerna till praktiker kan få betydelsefulla konsekvenser: det kan leda till en oförmåga att riktigt lokalisera förhållandet mellan de olika strukturella nivåerna och de olika praktiknivåerna, och, således, förhållandet mellan de båda system av relationer som å ena sidan strukturerna och å den andra klasspraktikerna utgör.

Jag tar en text som är belysande i detta avseende av E. Bali-bar i *Att läsa Kapitalet*³⁸, där problemet är angivet men där emellertid tvetydigheten hos denna sammanblandning är kännbar. För det första ställer Balibar problemet som två former av sammanfogning av de olika instanserna, utan att dock urskilja att det här faktiskt rör sig om sammanfogningar som täcker två olika områden. I fråga om sammanfogningen av den samhälleliga strukturens olika nivåer säger han: "I det föregående har vi redan mött denna fogning i två former: å ena sidan i bestämningen av den "sista instans" som är bestämmande i samhällsstrukturen och som beror av den kombination som är egen för det ifrågavarande produktionssättet; å andra sidan ... som bestämningen av de gränser, inom vilka en praktiks effekt kan modifiera en annan som den är relativt självständig till ... Den särskilda formen för korrespondensen beror på *strukturen hos de två praktikerna*". I själva verket återfinns båda dessa fogningsformer både i strukturerna och praktikerna. De går på intet sätt tillbaka på en blandning av dem båda, där strukturer och praktiker liksom tycks motsvara enkla olika sammanfogningsformer inom en och samma serie relationer. Låt oss se konsekvenserna i fortsättningen av Balibars text: "Vi kan generalisera denna typ av förhållande mellan två relativt självständiga instanser, ett förhållande som t. ex. återfinns i förhållandet mellan den *ekonomiska praktiken* och den *politiska praktiken*, i *klasskampens* former, i *juridikens* former, i *statsformen* ... Också här analyseras korrespondensen som *det sätt, varpå en praktik griper in* inom de gränser som bestämts av en annan. *Samma med det sätt varpå klasskampen ingriper inom de gränser som bestäms av den ekonomiska strukturen* ... *Samma med det sätt varpå staten och juridiken ingriper i den ekonomiska praktiken* ... Inte heller i det här fallet återfinns vi alltså något transponerings-, översättnings- eller enkelt uttrycksförhållande mellan *samhällsstrukturens olika instanser*. Deras "korrespondens" kan bara tänkas på basis av deras relativa självständigheter, på basis av deras egen struktur, såsom det system av den här sortens ingripande-sätt, dvs. systemet av de sätt varpå en praktik griper in i en annan (här pekar jag naturligtvis bara på platsen för ett teoretiskt problem, jag producerar ingen kunskap)."

Här är konsekvenserna av icke-distinktionen mellan strukturer och praktiker klara: för det första identifieras, på den politiska nivån, den statliga juridiskt-politiska överbyggnaden — staten, rätten — och den politiska klasspraktiken. Statens och rättens — dvs. strukturernas — ingripandesätt i den ekonomiska strukturen tänks som ett ingripande från den politiska praktiken — politisk klasskamp — i den ekonomiska praktiken — ekonomisk klasskamp.

³⁸ Del 2, s. 231 ff.

Denna reduktion tycks här genomföras med hjälp av termen ”ingripande”, som i metaforisk mening kallas ”praktik”. Med termen ingripande görs praktiken till en strukturell sammanfogningsform.

För det andra, och det är ännu allvarligare, betraktas ekonomin som en struktur, på vilken klasskampen skulle ”verka”, den, som själv förlagts enbart till de politiska och ideologiska nivåerna: ”Samma med det sätt varpå ”klasskampen” ingriper inom de gränser som bestäms av den ekonomiska strukturen ...” Sammanblandningen mellan strukturer och praktiker tycks här borga för den gamla missuppfattningen som består i att se de sociala klasserna och klasskampen träda fram på de politiska och ideologiska nivåerna för att ”sätta ekonomins omedvetna lagar i rörelse”. Politiken och ideologin är klasskampen eller praktiken — den statliga juridiskt-politiska överbyggnaden försvinner —, ekonomin är strukturen — den ekonomiska klasskampen försvinner.

Om jag framhäver den här tvetydigheten, så beror det på dess konsekvenser: i det senare fallet kan den leda till en oförmåga att tänka det leninistiska begreppet *konjunktur*.³⁹ Jag kommer emellertid här att hålla mig till den förra punkten, dvs. till sammanfogningarna i strukturerna och klasspraktikerna. När det gäller sammanfogningen av den statliga juridiskt-politiska överbyggnaden eller den ideologiska strukturen, och den ekonomiska strukturen, kort sagt en strukturell nivå ingripande inom de gränser som uppställs av en annan, kan denna på intet sätt förstås som ett ingripande från den politiska eller ideologiska praktiken i den ekonomiska praktiken. Förhållandet mellan avtalet — rätten — och bytet t. ex. är ett förhållande mellan strukturer. Detsamma gäller statens ingripande i ekonomin: här betyder ingripande inte praktik, utan anger en typ av sammanfogning av strukturer.

Nu är det så, att de strukturella nivåerna, som uppvisar en specifik rytm och en ojämn utveckling, i en formation upprätthåller specifika förskjutningsrelationer. Detsamma gäller förhållandet mellan de olika praktikinivåerna inom klasskampsfältet. På samma sätt som vi kan konstatera förskjutningar mellan de ekonomiska, politiska och ideologiska strukturerna i en formation, på samma sätt kan vi konstatera förskjutningar mellan de olika klassernas — ekonomiska, politiska, ideologiska praktik- och organisationsnivåer: en klass’ politiska kamp kan förskjutas i förhållande till dess ekonomiska kamp, dess ideologiska kamp kan förskjutas i förhållande till dess politiska kamp, osv. Kort sagt är den decentring som utmärker förhållandet mellan struktur-nivåerna betecknande också för förhållandet mellan klasspraktikerna, genom att klasspraktikerna också utgör ett strukturerat system, som återspeglar instansernas effekter på bärarna.⁴⁰ *Det viktiga här är alltså att se, att det verkligen rör sig om två system av förhållanden.*

Relationerna mellan dessa båda serier av förhållanden är själva förskjutningsrelationer och karaktäriseras av en entydig icke-korrespondens, term för term mellan de respektive nivåerna i dessa system. Låt oss ta upp Marx analyser av England efter 1680. Vi kan konstatera en förskjutning i strukturnivåerna, mellan ekonomin, politiken, ideologin: under det att KPS är på väg att uppnå herraväldet, uppvisar staten och ideologin fortfarande en dominans av feodala strukturer.⁴¹ Låt Oss nu å andra sidan ta de olika nivåerna i bourgeoisins klasskamp,

³⁹ Här talar jag naturligtvis inte om Balibar.

⁴⁰ Låt mig här göra en anmärkning för att undvika varje missförstånd. Att säga att praktikerna täcker bärarna är inte på något sätt att gå tillbaka till en subjektproblematik om ”de konkreta människorna” eller de sociala klasserna — som subjekt för praktiker. På frågan *vem* utövar praktiken, *vem* kämpar, *vem* arbetar, kan vi faktiskt svara att det är *de i sociala klasser fördelade bärarna*, utan att fördenskull förbinda dem till ett subjekt. Om vi m. a. o. inte kan föra tillbaka praktikerna på ett ursprungssubjekt, så beror inte detta på att det är strukturerna som utövar praktiken — den ekonomiska kampen är inte mer produktionsförhållandenas ”handlande” än den politiska kampen är statens eller den ideologiska kampen ideologins —, utan på att de i klasser fördelade bärarna teoretiskt inte kan fattas som subjekt.

⁴¹ Denna dominans av feodala strukturer i staten består f. ö. ända fram till 1853, då Marx säger apropå Palmerston: ”Inför aristokratin försäkrade han att författningen inte skulle förlora sin feodala karaktär ...”.

vars inbördes förskjutningar vi lämnar åt sidan för att se dem i deras förhållande till strukturens nivåer. Vi konstaterar här att borgarklassens politiska organisation och politiska klasskamp, under samma period, är mycket framskridna, och att lantadelsklassen, som är den feodala statens ”bärare”, i själva verket bara är en ”representant” för bourgeoisins politiska intressen.⁴² I det här exemplet ser vi tydligt hur den statliga juridiskt-politiska överbyggnaden förskjutits, inte bara i förhållande till de andra strukturerna, utan också i förhållande till bourgeoisins politiska kampnivå inom klasskampsfältet: det är inte fråga om en feodal stat, som förskjutits i förhållande till ekonomin, men motsvarar en politiskt dominerande lantadel, som själv förskjutits i förhållande till en ekonomiskt dominerande bourgeois. Här gäller det verkligen ett förskjutningsförhållande mellan två system av förskjutningsförhållanden. Det är just detta förhållande mellan de båda systemen som i den ifrågavarande konkreta konjunkturen gör att återspeglingsformen av KPS' dominans i en feodal stat får till effekt bourgeoisins politiska herravälde på klasskampsfältet.

Det här är f. ö. också tydligt när det gäller *dominansindex* i strukturerna och praktikerna. Politikens dominans i strukturerna — vi tar exemplet med statsmonopolkapitalismen och den interventionistiska staten — behöver t. ex. inte motsvaras av den politiska klasskampens dominans på klasskampsfältet, osv. Utan att ta fler exempel, kan vi se vikten av de här anmärkningarna för varje politisk analys av en konkret konjunktur.

I ljuset av de här betraktelserna kan vi nu fördjupa frågan om formerna för den politiska kampens ingripande i den ekonomiska kampen, och vice versa, och klargöra Lenins teoretiska ståndpunkt ifråga om *distinktionen* och *förhållandet* mellan den ekonomiska och politiska kampen: en ståndpunkt som går igen allt från den grundläggande texten *Vad bör göras* till hans kontrovers med Trotskij och Bucharin på frågan om fackföreningarna i Sovjetunionen (1921). Denna ståndpunkt kännetecknas av följande punkter:

1. En *distinktion* mellan den ekonomiska och politiska kampen: den framgår klart av Lenins kritik av motsatta ståndpunkter. I *Vad bör göras* kritiserar han ekonomisterna som tror att ”den politiska kampen bara är den mest utvecklade, bredaste och effektivaste formen av ekonomisk kamp”; det är, säger Lenin, *just vad den inte är*. Han kritiserar också den ekonomistiska tesen att ”man måste ge *själva* den ekonomiska kampen en politisk karaktär”. I texterna om fackföreningsfrågan kritiserar han Bucharin som ”genom att tala för en förening av de politiska och ekonomiska synpunkterna glidit in i en teoretisk *eklekticism*”.⁴³ Nu vet vi att Lenin med a) ekonomisk kamp, menar ”den praktiska ekonomiska kamp som Engels kallade ”motstånd mot kapitalisterna” och ... som kallas facklig kamp”, och med b) politisk kamp, den kamp som har *statsmakten* som specifikt mål. Distinktionen mellan dessa typer av kamp är grundläggande för deras skilda organisationsformer: fackföreningar-partier.

2. Den här distinktionen implicerar ett förhållande mellan den ekonomiska och politiska kampen: det väsentliga i detta förhållande är, att den politiska kampen är klasskampens överbestämmande nivå, genom att den koncentrerar klasskampens nivåer. Härav följer:

A) I motsats till en evolutionistisk uppfattning om — först ekonomiska, sedan politiska — ”stadier” av kampen, måste den politiska kampen alltid *ha primat* över den ekonomiska kam-

Œuvres politiques, Costes, b. I, s. 139 och f. ö. hans samlade texter om England.

⁴² När det gäller dessa Marx-analyser av de politiska problemen hänvisar jag till antologin: K. Marx och Fr. Engels *On Britain*, Moskva 1953, och K. Marx: *Œuvres politiques*, 6d. Costes, övers. Molitor. Marx' uppfattning av godsägararistokratin som ”representant” eller ”agent” åt bourgeoisin är tydlig a) i hans analyser av ”Tories”, ett uttalat adelsparti, som vid makten i realiteten genomför bourgeoisins politik. Han säger om dem: ”Hela aristokratin är med ett ord övertygad om att den måste regera i bourgeoisins intresse; men den är samtidigt besluten att inte låta denna ta saken i egna händer” (*Œuvres*, a. a. b. III, s. 106 ff.); b) i hans analyser av the Whigs, som i egenskap av ”statsbärande” parti representerar lantadeln, men i själva verket fungerar som ”bourgeoisins representanter gentemot aristokratin”.

⁴³ *Än en gång om fackföreningarna. Den nuvarande situationen och Trotskij och Bucharins misstag.*

pen — det är partiets roll—: ”Politiken kan inte undgå att ha primat över ekonomin ...: utan en riktig politisk ståndpunkt kan en given klass inte bevara sitt herravälde och följaktligen inte fullgöra sin uppgift i produktionen”; och vidare: ”Av det faktum att de ekonomiska intressena spelar en avgörande roll följer inte alls att den ekonomiska kampen måste sättas främst, för klassernas väsentligaste och ”avgörande” intressen kan i allmänhet bara tillfredsställas genom radikala *politiska* omvandlingar ...”.⁴⁴

B) Ett ständigt ingripande från den politiska kampen i de övriga kampnivåerna, i synnerhet i den ekonomiska kampen, och vice versa. Exempelvis: a) En frånvaro av politisk klasskamp innebär på intet sätt fördenskull att en klass’ ekonomiska kamp inte kommer att reflekteras på den politiska nivån genom ”påtagliga effekter”: att stänga in sig enbart i den strikt ekonomiska kampen, kan mycket väl producera ”påtagliga effekter”, nämligen så att motståndarens politik ges *fria händer*. b) Vi kan föra en politik i egentlig mening men en som sätter ekonomin främst: det gäller den politik som, med Lenins ironiska termer vill ”föra den ekonomiska kampen mot regeringen! ... Den *ekonomiska* kampen mot *regeringen*, det är den tradeunionistiska politiken ... det är just arbetarklassens *borgerliga* politik”.⁴⁵

3. Den politiska kampen, som har statsmakten som *mål*, har konjunkturen till *objekt*: *den hänför sig således till*: a) ekonomin Lenin säger att ”... ”politikernas” och revolutionärernas taktik är den enda som, långt ifrån att ringakta de ”tradeunionistiska uppgifterna, kan garantera ett metodiskt genomförande av dessa uppgifter”, b) politiken i strikt mening, c) ideologin. De här problemen hör till undersökningen av begreppet konjunktur.

VII. Konjunktur — sociala krafter — politisk förutsägelse

Det är på denna teoretiska linje som Lenins politiska analyser befinner sig. Lenin restaurerade, mot den andra internationalens avvikelser, Marx’ autentiska tänkande, när han producerade begreppet *konjunktur* som är likvärdigt med begreppet ”aktuellt ögonblick”, den politiska praktikens specifika *objekt*.⁴⁶ Om nämligen den politiska praktikens specifika *mål* är staten, den institutionaliserade politiska makten, sammanhållnings-faktorn för en bestämd samhällsformation och knutpunkten för omvandlingarna av den, så är dess objekt det ”aktuella ögonblicket”, som reflekterar en formations alltid originella och enskilda historiska individualitet. Genom att strikt ställa problemet kan en hel rad frågor klargöras: särskilt dem som rör den politiska praktikens ”inverkan” på strukturerna, den uppsättning möjligheter som strukturerna erbjuder den politiska praktiken, den strategiska förutsägelsen i den politiska praktiken, osv.

Begreppet konjunktur är hos Lenin beläget *inom praktik-och klasskampsfältet*. En samhälls-formationens historiskt individualiserade originalitet utgörs i första hand av ”*de sociala krafternas kombinerade handlande*”. Konjunkturfältets homogenitet består i att vi här betraktar klasspraktikerna — närmare bestämt *de politiska klasspraktikerna* — som *sociala krafter*, i förhållande till deras ”inverkan” på strukturen.⁴⁷ Och i sina texter från 1917 (februari—oktober) företar faktiskt Lenin en analys av de väsentliga sociala krafter som utgör den konkreta situationens aktualitet och originalitet i Ryssland: det är den tsaristiska monarkin, den monarkistiska bourgeoisin, proletariatet och bondeklasserna.⁴⁸ Bland dessa sociala krafter som är distinkta klasser, för Lenin in ett element, nämligen den tsaristiska monarkin, som vid första anblicken tycks beteckna tsarismens statliga politiska överbyggnad, dvs. ett *strukturelement*. Det är dock inte fråga om någon direktimport av ett socialt kraft

⁴⁴ *Valda Verk* I:1, s. 199, not.

⁴⁵ Vad bör göras, *Valda Verk* I:1, s. 220.

⁴⁶ Om konjunkturen, se Althusser i *Att läsa kapitalet* 2, och även *Cahiers Marxist-Léninistes*, nr 9-10.

⁴⁷ Detta fältets element är i första hand klasser, för så vitt klassbestämningen hos Lenin inte på något sätt är en uteslutande ekonomisk bestämning.

⁴⁸ ”Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen”, *Valda Verk* 1:2, s. 7 ff.

betraktat strukturellt element i konjunkturen. Med tsaristisk monarki menar Lenin här ”de feodala godsägarna och den gamla funktionärs- och generalskåren”, som här betecknas såsom *sociala krafter* med termen tsaristisk monarki. Bland dessa sociala krafter utgör godsägarna en *distinkt klass*, under det att ”den gamla funktionärs- och generalskåren” utgör en *kategori*: Lenin talar ofta om byråkratin eller polisen som sociala krafter men preciserar att de inte är klasser. Om vi således vill avgränsa konjunkturens element, kan vi säga: a) Det är *i första hand distinkta klasser och autonoma fraktioner* som reflekteras på den *politiska praktikens* nivå genom ”påtagliga effekter”, och detta karaktäriserar dem just som sociala krafter. b) Dessutom kan *specifika kategorier* utgöra sociala krafter, kategorier som i ett givet läge lyckas få de ovan definierade⁴⁹ ”påtagliga effekterna” på den politiska praktikens nivå, utan att fördenskull vara vare sig klasser eller klassfraktioner.

Således är konjunkturen — den politiska praktikens objekt och den plats där en formations alltid unika historiska individualitet reflekteras — den *politiska klasskampens* konkreta situation. Den sammanfogning och det dominansindex som kännetecknar en samhällsformations *struktur*, reflekteras m. a. o., såsom konjunktur, på den politiska klasskampsnivån. Men hur verkställs denna återspeglning eller, något som bara är en annan aspekt på frågan, hur inverkar den politiska praktiken på strukturen, för så vitt konjunkturen inte är strukturens enkla uttryck utan exakt avgränsar den politiska praktikens inverkan på strukturen? Vilket är det sätt varpå strukturen bestämmer den politiska praktiken, som inverkar på denna?

Frågan kan besvaras om vi inser att förhållandet mellan strukturerna och klasspraktikerna sinsemellan är av samma typ som förhållandena inom vart och ett av dessa områden. När det gäller förhållandet mellan instanserna, består deras s. k. ”interaktion”, som i själva verket är en nivåns ingripandesätt i en annan, i de gränser inom vilka en nivå kan förändra en annan. Dessa gränser är en effekt både av formationens konkreta matris och varje nivåns specifika strukturer, vilka själva bestäms av sin plats och funktion i denna matris. Den ena strukturens bestämning av den andra inom struktur-relationerna, anger i denna mening *variationsgränserna* för en regional struktur — exempelvis staten — i förhållande till en annan — exempelvis ekonomin —, gränser som själva är effekter av matrisen. Det här gäller f. ö. också klasspraktikerna, i klasskampsnivåernas inbördes relationer.

Förhållandet mellan strukturerna och klasspraktikerna, det framhållna förhållandet mellan dessa båda system av relationer, är själv av samma typ. Strukturens bestämning av praktiker- na, och praktikernas ingripande i strukturen, består i strukturens produktion av *variationsgränser* för klasskampen: det är dessa gränser som är effekterna av strukturen. Detta avgränsar emellertid ännu inte exakt förhållandet mellan den politiska praktiken och strukturen: ty på denna nivå *är gränserna sammansatta*. Den politiska praktiken, dvs. den överbestämmande Praktik som i sig koncentrerar de övriga klasskampsnivåernas motsättningar, är själv inskriven i gränser, som är effekten av det globala klasskampsfältet och denna kamps olika nivåer.

Dessa gränser är emellertid av *andra graden*, genom att praktikfältet självt är avgränsat av strukturernas effekter såsom gränser. I denna mening utövas den politiska praktiken å ena sidan inom de gränser som uppställs av de övriga praktikerna och av det globala klasspraktik- fältet — ekonomisk, politisk, ideologisk kamp — och å andra sidan av strukturens effekter såsom gränser för detta klasspraktikfält: distinktionerna inom denna serie av gränser kommer f. ö. att bli klarare i det följande. Låt oss i det här sammanhanget slå fast att konjunkturen uppträder som strukturernas effekter på praktikfältet, där praktikerna, *i sin enhet, koncentreras på den politiska klasskampsnivån*. Dessa gränser reglerar, som sådana, ett möjligt variationsspel av sociala krafter, kort sagt ingripandet från den politiska praktiken, som här är

⁴⁹ Dessa kategorier lyckas alltså få en ”autonom” existens som inte kan absorberas av de distinkta klassernas och autonoma fraktionernas egna påtagliga effekter.

praktikfältets koncentrerade ingripande, i strukturerna. Strukturens verkningssätt på praktikfältet är alltså självt inskränkt av den politiska praktikens ingripande i strukturen.

Det är alltså viktigt att inse att konjunkturen, det ”aktuella ögonblick” som är den politiska praktikens objekt, är produkten av *de samlade strukturella nivåernas återspeglning, i deras enhet*, på praktikerna. Om den statliga politiska överbyggnaden är en privilegierad punkt, som koncentrerar de strukturella nivåernas motsättningar och gör det möjligt att konkret utläsa deras sammanfogning, så möjliggör konjunkturen en utläsning av en samlad formations historiska individualitet, kort sagt av förhållandet mellan strukturernas konkreta individualitet och klasskampens konkreta konfiguration. I denna mening är den i konjunkturen reflekterade statliga politiska överbyggnaden, som är den politiska praktikens *mål*, också ett element i denna praktiks *objekt*: vi måste erövra statsmakten genom att krossa statsmaskinen, sade Lenin, och det säger allt.

Vi kan således inte i ett enda fall se den politiska praktiken och konjunkturen som ett variationsfält, vars gränser endast skulle ha producerats av ekonomin: denna ”ekonomisk-voluntaristiska” tolkning av Lenin går just tillbaka på den felaktiga uppfattning av de sociala klasserna som inte skiljer mellan strukturerna och klasskampsfältet. Den är ännu vid liv och vi finner den t. o. m. teoretiskt formulerad hos en så insatt författare som C. Luporini: variationsgränserna för krafternas inverkan skulle endast utgöras av den ”ekonomiska strukturen”, här täckt av begreppet ”ekonomisk-social formation.”⁵⁰ Det här begreppet skulle hos Lenin endast ange den ”ekonomiska strukturens” nivå, inom vilken de sociala klasserna, klasskampens politiska nivå, ”verkar”. Detta begrepp skulle vara: ”en modell som (vilket vanligen är fallet med varje vetenskaplig modell) skulle ha en tolkningsfunktion i förhållande till det fält den avgränsar ... Här möjliggör denna tolkningsfunktion en lokalisering av objektiva utvecklingstendenser, och ett genomförande av förutsägelser i denna mening. Det gäller den typ av förutsägelser som hänför sig till det ekonomiska fältets egna karaktärsdrag och lagar ... och som gör det möjligt att föra in det konkreta handlandet där: från en medveten politisk kraft eller social grupp.”⁵¹ Det här är en tolkning som faktiskt bara är ett uttryck för den historicistiska uppfattningen av de sociala klasserna, och som i dessa klasser ser de politiska och ideologiska nivåerna — klasskampen — vilka ”verkar” i den ekonomiska ”strukturen”. Ingenting är i själva verket mer främmande för det leninska tänkandet. Vi vet att när Lenin såg den ryska konjunkturen som den imperialistiska kedjans svagaste länk, så uppfattade han, såsom gränser för arbetarklassens konkreta politiska praktik, effekterna på klasskampsfältet av en samling strukturer i deras enhet: en enhet både av den ekonomiska strukturen, tsarismens statliga överbyggnad och de ideologiska strukturerna, vilka reflekterades i konjunkturen. Utan detta skulle Lenin blivit kvar i andra internationalens ekonomistiska tolkning av Marx, en tolkning som ytterst är en ekonomistisk teori om den starkaste länken.

Jag sammanfattar kort. En klass’ eller fraktions *politiska praktik* kan inte identifieras med en klass’ eller fraktions återspeglning på den politiska praktikinivån genom ”påtagliga effekter”: endast en politisk praktik med sådana effekter kännetecknar en klass’ eller klassfraktions

⁵⁰ Det gäller vissa formuleringar av Lenin i *Vad är "folkvännerna"...* (*Valda Verk* I:1), där han faktiskt tycks identifiera ”ekonomisk-social formation” med ”produktionsförhållanden” — ekonomin. Om vi emellertid betraktar Lenins samlade verk, ser vi klart och tydligt att denna formulering är en terminologisk vacklan hos honom. Vi kan dessutom läsa i den här texten, att möjligheten till politisk förutsägelse beror på en process av ”regelbunden upprepning”, som kan utläsas i den ”ekonomisk-sociala formationen”, fattad som ekonomisk struktur. Det är inte av en slump som denna ”ekonomistiska” definition av Lenin här tycks dubblerad med en historicistisk unilineär uppfattning. Faktum är att den ”mogne” Lenin, om vi så får säga, alltid sett den politiska förutsägelsen som ett studium av konjunkturen, som en återspeglning av en samhällsformations *originalitet*, i termens autentiskt leninistiska mening: i denna mening vägrar den leninistiska uppfattningen av förutsägelsen inte bara att basera sig på någon sorts ”regelbunden upprepning”, utan baserar sig istället på det *aktuella ögonblickets* ständiga *originalitet* och *nyhet*.

⁵¹ ”Realtà e storicità”, i *Critica Marxista*, januari—februari, 1966, s. 63.

konkreta funktionssätt i en formation såsom *distinkt klass* eller *autonom fraktion*. Endast dessa distinkta klasser eller autonoma fraktioner utgör *sociala krafter*. Lenin inför emellertid ytterligare ett kriterium på de sociala krafternas konkreta handlande i *konjunkturen*, nämligen deras *öppna eller uttalade handlande*: han säger ofta att det enda verkliga kriteriet på allianser är de sociala klassernas öppna handlande, deras ”faktiska deltagande i kampen”.⁵² Men varför detta ytterligare kriterium, när vi vet att de sociala krafterna inte bara är klasserna i deras ekonomiska bestämning, utan klasserna redan på den politiska nivån? Med öppet eller uttalat handlande menar Lenin i själva verket i första hand en social krafts politiska eller ideologiska organisation, som överskrider dess enkla återspeglning på den politiska nivån genom ”påtagliga effekter”. Det gäller en klass’ *maktorganisation*, som skall analyseras i nästa kapitel. En klass eller fraktion kan mycket väl existera som social kraft utan att fördenskull uppfylla de *organisatoriska villkor*, som kan ge dem tillträde till de politiska maktförhållandena: i regel innebär det öppna handlandet en social krafts ”egna” politiska *makt* och går i regel hand i hand med att den organiserar sig i särskilt och självständigt parti. Om det här är det uttalade handlandets villkor, så hänför det sig till konjunkturens *obestämbarhetsfält*, till ”de sociala krafternas kombinerade handlande”. Det enda kriterium som kan visa den konkreta formen för denna kombination i ett givet läge, bland en hel uppsättning variationsmöjligheter inom den framhållna serien av gränser, är det faktiska deltagandet i kampen från en klass som uppfyller vissa särskilda organisatoriska villkor.

⁵² *Socialdemokratins två taktiska linjer ...*

3. Om begreppet makt

1. Problemet

De föregående iakttagelserna leder oss fram till att ställa det för den politiska teorin mycket viktiga problemet med makten. Detta problem är så mycket viktigare som Marx, Engels, Lenin och Gramsci teoretiskt inte producerat något maktbegrepp. Dessutom är maktbegreppet ett av de mest kontroversiella inom den nuvarande politiska teorin.

Vi kan börja med att avgränsa begreppets fält: för detta måste vi hänvisa till de föregående analyserna av distinktionen mellan en samhällsformations struktur-nivåer och dess klasskamps- eller praktknivåer, kort sagt måste vi hänvisa till distinktionen mellan strukturer och sociala förhållanden. Begreppet makt *har klasspraktik fältet som konstitutionsplats*. Och när Marx eller Engels talar om begreppen makt eller auktoritet eller andra besläktade begrepp såsom begreppet herravälde, förlägger de dem inom klassförhållandenas område: hos Lenin är detta ännu klarare, Lenin som menade att fältet för ”de sociala krafternas handlande”, ”styrkeförhållandena” eller maktförhållandena var avgränsat i egenskap av klasskampsfält.

Vi kan alltså redan dra vissa slutsatser när det gäller frågan om förhållandet mellan makten och de sociala klasserna. *Klassförhållandena är maktförhållanden*. Begreppen klass och makt är besläktade genom att de båda måste lokaliseras till det fält som avgränsats av de sociala förhållandena. Släktskapen mellan de båda begreppen innebär emellertid inte att det ena begreppet grundat det andra, utan att det ifrågavarande fältet är homogent: Klassförhållanden är inte mera maktförhållandenas grundval än vice versa. Under det att begreppet klass anger samtliga struktur-nivåers effekter på bärarna, specificerar begreppet makt effekterna av dessa samlade nivåer på förhållandet mellan sociala klasser i kamp: det anger *strukturens effekter på det konfliktfyllda förhållandet mellan de olika klasspraktikerna i ”kamp”*. Makten är m. a. o. inte belägen inom strukturerna, utan är en effekt av de samlade struktur-nivåerna; makten karaktäriserar emellertid var och en av klasskampens nivåer. Maktbegreppet kan alltså inte appliceras på en struktur-nivå: när vi t. ex. talar om statsmakt får vi inte härmed ange statens sätt att sammanfoga och ingripa i de andra strukturnivåerna, utan vi måste avse *en bestämd klass' makt* över andra klasser, en klass, vars intressen motsvaras av staten.

Dessa preliminära iakttagelser har sin betydelse. Ty sammanblandningen av strukturer och klasskamps- eller klass-praktikförhållanden, maktförhållanden, kan ge upphov till olika vantolkningar av marxismen. Låt oss här ta upp en av de viktigaste just nu: den representeras av tänkare som öppet medger att de influerats av marxismen, såsom K. Renner¹, J. Schumpeter², R. Dahrendorf³, ja också Rizzi, Burnham, M. Djilas, osv., såväl som en mängd ”styrande klass”-teoretiker, som vi skall undersöka längre fram igen. De här teoriernas centrala syfte är att försöka ”överskrida” en ”ekonomisk” uppfattning av de sociala klasserna, enligt vilken dessa definieras uteslutande utifrån den ekonomiska nivån, och inte minst som en funktion av deras förhållande till ägandet av produktionsmedlen: de här teorierna ser det formella ägandet av produktionsmedlen som ett direkt uttryck för ekonomin. Enligt de citerade författarna skulle klasserna och klasskonflikten, långt ifrån att vara grundade i produktionsförhållandena, ha sitt upphov i en global fördelning av makt, på alla nivåer, inom ramen för ”auktoritära” samhällen: dvs. samhällen som kännetecknas av en global organisation av herravälde-underordning bestående i en ”ojämlik” fördelning av denna makt på alla nivåer.

Frågan om förhållandet mellan produktionsförhållandena — här reducerade till det formella

¹ *Mensch und Gesellschaft*, Wien, 1952; *Wandlungen der modernen Gesellschaft*, Wien, 1953

² *Capitalism, socialism and democracy*, a. a.

³ A. a.

ägandet av produktionsmedlen — å ena sidan, och maktförhållandena å den andra, formuleras därför i följande termer av denna ideologiska riktning: antingen är produktionsförhållandena (dvs. ägandet av produktionsmedlen) ett *specialfall* av makten, eller också är makten ett *specialfall* av produktionsförhållandena.⁴ Det här problemet är felställt genom att det implicerar en sammanblandning av strukturerna och klasspraktikerna, och det stänger således in den marxistiska vetenskapens svar i ett ideologiskt dilemma. Ty vad skulle det i själva verket innebära om vi försökte svara att maktförhållandena, klassförhållandena, är ett specialfall av produktionsförhållandena? Därmed skulle förstås att produktionsförhållandena är de sociala klassernas enda grundval, och att de övriga klasskampsnivåerna, exempelvis den politiska eller ideologiska makten, bara skulle vara ekonomins enkla fenomen. Maktförhållandena skulle, i en fenomen-väsen-relation, framstå som grundade i produktionsförhållandena, *direkt betraktade* som maktförhållanden. Vilka skulle, å andra sidan konsekvenserna bli om vi svarade att produktionsförhållandena, såväl som den formella äganderätten till produktionsmedlen, är specialfall av maktförhållandena? Det skulle också här leda till en reduktion av produktionsförhållandena och det juridiska systemet till maktförhållanden. Produktionsförhållandena, och f. ö. också den formella äganderätten till produktionsmedlen, skulle inte ses som strukturer, som kombinationsformer mellan produktionsagenter och produktionsmedel, utan, i grunden, som maktförhållanden mellan ”kapitalister” som genom sin totala ”kontroll” över dessa produktionsmedel, skulle påtvinga ”arbetarna” sina ”beslut”, såväl inom varje produktionsenhet som i hela samhällets skala.

Vad vi nu från metodologisk synpunkt måste reda ut är den sammanblandning av strukturer och klasskampsnivåer, som implicerades av den ställda frågan. Nu är det ju så att klassförhållandena på alla nivåer är maktförhållanden, men makten är lika fullt bara ett begrepp som anger effekten av samtliga strukturer *på förhållandet mellan de olika klasspraktikerna i kamp*. I denna mening kan vi redan eliminera ett försök att komma ur det ovan ställda ideologiska dilemmat, ett försök som leder in i samma sammanblandning. Det består i att utesluta maktförhållandena på produktionsförhållandenas nivå, och föra in dem på andra strukturella nivåer, exempelvis på den politiska nivån. Man säger således att produktionsförhållandena inte kan utgöra ett specialfall av maktförhållandena, därför att den ekonomiska nivån — ett föremål för ekonomiska ”lagar” — inte består i maktförhållanden. Klasserna, som på denna nivå definieras ”i sig” skulle här vara oberoende av maktförhållanden. Maktförhållanden skulle endast finnas till på de politiska och ideologiska nivåerna, på de nivåer där klasskampen”, klasserna för sig, verkligen skulle befinna sig. t här svaret går emellertid tillbaka på ett felaktigt perspektiv, som definierar ”klassituationen” på de ekonomiska *strukturernas* nivå — produktionsförhållandena —, och ”klasskampen”, maktförhållandena, på de politiska strukturernas nivå. Ekonomin blir således det fält på vilket den politiska praktiken, klasskampen ”verkar”. Parallellt härmed reduceras de icke-ekonomiska nivåerna, t. ex. de statliga strukturerna, till maktförhållanden, kanske enbart *statsmakt*.

Det är riktigt att produktionsförhållandenas struktur inte direkt kan ses som klass- eller maktförhållanden, och detsamma gäller naturligtvis de politiska och ideologiska strukturerna. Från en annan synpunkt är det emellertid också riktigt att klassförhållandena, på alla praktknivåer, utgör maktförhållanden. Om produktionsförhållandena inte utgör ett specialfall av maktförhållandena, beror det inte på att ”ekonomin” i motsats till politiken inte skulle kunna bestå i maktförhållanden: det beror på att ingen strukturell nivå teoretiskt kan betraktas som maktförhållanden. I gengäld består verkligen ekonomin i maktförhållanden, i egenskap av en klass' organisationsnivå eller specifika ekonomiska praktknivå i förhållande till de andra klassernas, när den alltså lokaliseras inom det ovan definierade klass-”kamps”-fältet — inom praktikförhållandenas område.

⁴ I detta ämne, se den syntetiska framställningen av frågan hos Dahrendorf, a.a., s 21.

Det gäller här problemet med den ”ekonomiska makten” och dess relationer till de ”ekonomiska lagarna”: ett ofta behandlat ämne, där de föreslagna lösningarna uppvisar olösliga motsättningar eftersom man identifierat de båda framhållna områdena.⁵ Kan det vetenskapliga perspektivet på de ekonomiska lagarna förenas med en ekonomisk makt? Utan att här fördjupa oss i diskussionen, kan vi klart se att *ekonomi-strukturens* ekonomiska lagar, i förhållandet strukturer-sociala förhållanden, på intet sätt förhindrar maktförhållanden på den *ekonomiska klasskampens* nivå, som anger strukturens effekter på bärarna, på denna nivå. I denna mening är den *ekonomiska makten*, förlagd till den ekonomiska klasskampens nivå, ett av Marx ofta använt begrepp: han talar ofta om kapitalistklassens ekonomiska makt, och det är i detta sammanhang han använder termen ”*ekonomiskt herravälde*” — som f. ö. skiljer sig från politiskt och ideologiskt herravälde. Denna ekonomiska makt, som är en av produktionsförhållandena överbestämd effekt, kan manifesteras på en mängd olika sätt: kapitalistens auktoritet i produktionsprocessen — både teknisk och social arbetsfördelning —, i de preliminära förhandlingarna om arbetsavtalet, osv. Å andra sidan kan vi, i förhållandet mellan de olika politiska klasspraktikerna, i den politiska klasskampen, utläsa politiska maktförhållanden, politiskt herravälde, som själva är effekter av den regionala politiska strukturen på den politiska klasspraktiken; detsamma gäller den ideologiska nivån.

Att således hävda att klassförhållandena på alla nivåer är maktförhållanden *är på intet sätt detsamma som att medge att maktförhållandena är de sociala klassernas grundval, eller att dessa kan härledas ur dem*. Maktförhållandena, vars fält är de sociala förhållandena, är klassförhållanden, och klassförhållandena maktförhållanden, därigenom att begreppet social klass anger strukturens effekter på praktikerna, och begreppet makt strukturens effekter på *förhållandet mellan klasspraktikerna i ”kamp”*.

Vi får inte underskatta vikten av dessa anmärkningar. Det förhåller sig nämligen så⁶, att de marxiserande teorierna om *de politiska eliterna och den politiska klassen* är baserade på ett accepterande av en förment marxistisk ståndpunkt, enligt vilken ekonomin i egentlig mening inte skulle kunna bestå i maktförhållanden: den här uppfattningen är inget annat än ett bihang till den ekonomiska uppfattningen av de sociala klasserna. Eftersom klasserna på detta sätt definieras uteslutande utifrån ekonomin å ena sidan, och de politiska förhållandena består i maktförhållanden å den andra, drar denna riktning om eliterna och den politiska klassen en ”självklar” slutsats: de grupper som deltar i de politiska förhållandena — maktförhållandena — skiljer sig till sin teoretiska status från de ekonomiska sociala klasserna — vars existens man trots allt erkänner. Skillnaden består i att dessa grupper avgränsas genom — politiska — maktförhållanden, enligt den definition som varje författare ger denna term, men vars relation till ekonomin inte har — och inte kan ha — någon vetenskaplig status. Det rör sig här i strikt mening om själva kärnan i Webers ”*statusgrupper*”, i R. Michels problematik om den *politiska klassen* och i Wright Mills *makteliter* osv., teoretiker, som alla erkänner den parallella existensen av ekonomiska sociala klasser i deformerad marxistisk mening — en ekonomisk ”klassituation” som inte ger upphov till några maktförhållanden.⁷ Det förut nämnda ideologiska försök, som bestod i att överskrida en ekonomistisk definition av de sociala klasserna genom att skapa ett klassbegrepp på basis av maktförhållanden på alla nivåer, men som ledde till en sammanblandning av strukturerna och praktikfältet — där makten ingår —, skiljer sig från denna senare uppfattning: i det senare fallet gäller det

⁵ Om problemets vidd, se bl. a.: J. Lhomme, *Pouvoir et société économique*, Paris 1965, s. 70 ff.; F. Perroux, *Esquisse d'une théorie de l'économie dominante*, i E. A., 1948, s. 243 ff.; Morgenstern, *The Limits of Economics*, 1937, s. 67 ff.; Boehm—Bawerk, i *Gesammelte Schriften*, 1924, s. 100 ff., osv.

⁶ Se nedan, avsnittet ”Eliterna och elitteorierna”

⁷ . Problemet har ställts tydligt av Wright Mills, i hans kritik av det marxistiska begreppet ”härskande klass”, där han förklarar varför han ersätter det med termen ”makteliter”: ” 'Härskande klass' är en tungt belastad term. 'Klass' är en ekonomisk term; 'herravälde' är en politisk term. Termen 'härskande klass' implicerar alltså uppfattningen att en ekonomisk klass dominerar politiskt ...”

närmare bestämt ett statusbrott mellan de ekonomiska ”grupperna” klasserna — och de politiska ”grupperna”, och det är f. ö. det mest konsekventa resultatet av perspektivet ”klass i sig” ”klass för sig”. Det felaktiga med den här riktningen manifesteras tydligt i den förvirring som uppkommer när det gäller att fastställa förhållandet mellan dessa ”ekonomiska klasser” och de ”politiska grupperna”.

II. Makten, klasserna och klassintressena

Utifrån dessa anmärkningar skall vi försöka föreslå ett maktbegrepp: med makt skall vi beteckna: *en social klass' kapacitet att förverkliga sina specifika objektiva intressen*. Det här begreppet är inte utan svårigheter, särskilt genom att det för in begreppet ”intressen”: vi känner dock till detta begrepps betydelse hos Marx och Lenin, och att den marxistiska uppfattningen av klasserna och makten är förbunden med uppfattningen av ”klassintressena”. Vi bör i alla händelser i korthet placera in denna definition av makten i förhållande till några andra, som haft viktiga återverkningar på den politiska teorin:

1. Den skiljer sig från Laswells definition⁸, för vilken makten är ”att delta i beslutsfattandet”: en vanlig definition bland de många teorierna om *the decision-making process*. Dess grundläggande fel, åtminstone vad gäller samhällen som kännetecknas av klasskonflikter, är å ena sidan, att den faller in i voluntaristisk uppfattning av ”besluts”-processen, en uppfattning som inte förstår strukturernas verkningssätt, och att den inte exakt, under det yttre skenet, kan lokalisera de verkliga beslutscentra inom vilka maktfördelningen äger rum; å andra sidan leder den fel när den som princip tar den ”integrationistiska” uppfattningen av samhället, varifrån begreppet ”medinflytande” är härlett.

2. Den av mig föreslagna definitionen av makten skiljer sig från M. Webers⁹, för vilken makten (*Herrschaft*) är ”sannolikheten att en viss befallning med specifikt innehåll åtlids av en bestämd grupp”: och det därför att denna definition befinner sig i ett historicistiskt perspektiv på samhället-subjektet som produkt av subjekten-agenternas normativa beteenden, ett perspektiv som just grundar den weberska uppfattningen om ”sannolikheten” och den ”specifika befallningen”. Denna befallning uppfattas såsom utförd inom en ”auktoritär sammanslutning”, som är en kristallisering av agenternas värderingar-målsättningar, och maktbegreppet reduceras på så sätt till den weberska problematiken om legitimiteten.

3. Den föreslagna definitionen skiljer sig från T. Parsons.¹⁰ för vilken makten är ”kapaciteten att utöva vissa funktioner till förmån för det samhälleliga systemet betraktat i sin helhet”: en sådan definition är i själva verket uttryckligen i linje med den ”funktionalistisk-integrationistiska” uppfattningen av det samhälleliga systemet.

Här kan vi naturligtvis inte företa någon detaljerad kritik av de många maktbegrepp som finns i statsvetenskapen: de här fåtaliga hänvisningarna har bara haft syftet att ange problemets sammansatthet. Om vi accepterar det föreslagna maktbegreppet, skall vi se att det kan göra reda för de samlade marxistiska analyserna av detta problem.

A — Detta begrepp hänför sig just till klasspraktikernas fält och förhållandet mellan klasspraktikerna, dvs. till klasskampsfältet: som *referensram* har det klasskampen i ett klassamhälle. Det här anger att strukturens effekter, i dessa samhällen, koncentreras i praktikerna hos dessa särskilda helheter som de sociala klasserna utgör. Här måste vi slå fast en första punkt: begreppet makt hänför sig just till den typ av sociala förhållanden som kännetecknas av klass”konflikt” och klasskamp, dvs. till ett fält inom vilket, på grund av existensen av klasser,

⁸ Laswell och Kaplan, *Power and Society, a Framework for Social Enquiry*, 1950, s. 70 ff; Laswell, *Politics: Who gets what, when, how*, 1936, s. 40 ff.

⁹ *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen, 1947, s. 28 ff.

¹⁰ *Structure and Process in Modern Societies*, Glencoe, 1960, s. 199 ff.; ”On the concept of power”, i *Proceedings of the American Philosophical Society*, vol. 107, nr 3, 1963.

den ena klassens kapacitet att i sin praktik förverkliga sina egna intressen, står i *motsats* till de andra klassernas kapacitet — och intressen. Det här bestämmer ett specifikt förhållande av *herravälde* och *underordning* inom klasspraktikerna, ett förhållande som just kan karaktäriseras som maktförhållande. Maktförhållandet implicerar alltså möjligheten att utifrån denna motsats dra en tydlig demarkationslinje mellan herraväldets och underordningens *platser*. Inom ramen för samhällen utan klassuppdelning — och det vore intressant att undersöka i vad mån detta är applicerbart också på de icke-antagonistiska klassförhållandena under övergången från socialism till kommunism —, och där följaktligen dessa relationer inte kan specificeras som ett förhållande av klassherravälde och klassunderordning, skulle vi möjligen kunna använda begreppet ”*auktoritet*”.¹¹

F. ö. kan maktbegreppet inte appliceras på de ”interindividuella” förhållandena¹² eller på förhållanden vars konstitution, beroende på bestämda omständigheter, uppträder som oberoende av deras plats i produktionsprocessen, dvs. av klasskampen inom klasssamhällen: t. ex. vänskapsförhållanden, eller förhållandet mellan medlemmarna i en sportklubb, osv. Här kan vi använda begreppet *inflytande* (*puissance*): detta begrepp har fr. a. använts inom statsvetenskapen för att ange ”tvångs”-element, under det att begreppet makt använts ifråga om *legitimt* tvång dvs. utövat inom ramen för ett minimum av ”samtycke” från dem det utövas över.¹³ Den här distinktionen, som f. ö. kan vara mycket användbar, rör emellertid *maktens former*, de former av herraväldet-underordningen som impliceras i maktförhållandena. Låt oss för ögonblicket hålla fast vid att distinktionen mellan makt och inflytande rör den referensram inom vilken dessa företeelser befinner sig: makten befinner sig inom ramen för klassernas *kamp*, som reflekterar effekterna på bärarna av strukturernas enhet i en formation. I den här meningen kan vi säga att makten är en typisk företeelse, som kan spåras utifrån strukturerna, under det att inflytandet är en företeelse som karaktäriseras av en sociologisk amorfi.

B — Det här maktbegreppet hänför sig till en klass' kapacitet att förverkliga objektiva specifika intressen. Detta element hos maktbegreppet refererar närmare bestämt till Marx' och Lenins analyser av *klassorganisationen*.

Det är ett viktigt problem och vi måste stanna vid det och införa vissa distinktioner för att undvika förvirring. I kapitlet om klasserna uppmärksammade vi, att en klass kan finnas till i en samhällsformation som *distinkt klass*, även när den är *underbestämd*, även när den inte besitter vad som vanligen kallas egen politisk och ideologisk organisation: och det förutsatt att

¹¹ Här bör det noteras, att problematiken om begreppet ”makt”, sammanförd med problematiken om ett specifikt förhållande, som karaktäriseras av en demarkation av underordnings- och herraväldesplatserna under särskilda ”konflikt”-betingelser, har framhållits av M. Weber (*Wirtschaft und Gesellschaft*, a. a., s. 50 ff.). Han betecknar detta förhållande som ett ”Herrschaftsverband”, som framkallar en legitimitet som kan upprätta ”makt”-förhållanden, och skiljer det från det allmänna förhållandet ”styrande-styrda”, ett förhållande man kan återfinna i varje samhällsorganisation och som inte kan fångas av samma begrepp som täcker det specifika herravälde-underordnings-förhållandet — utan måste betecknas med begreppet ”Macht”. Vad som är av vikt att tillägga här är att det som framhäver demarkationen i underordnings-herraväldes-förhållandet och placeras i ”konflikten”, faktiskt ursprungligen befinner sig på en *plats utanför* själva detta förhållande: denna ”konflikt” avgränsas av strukturen. I denna mening implicerar inte varje förhållande ”styrande-styrda”, på grund av själva sin inneboende natur, en ”konflikt”, eller m. a. o., i marxistiska termer, en klass-”kamp”: å andra sidan kan bara en konflikt som spåras utifrån strukturerna, dvs. en klasskamp i marxistisk mening, skapa ett särskilt herravälde-underordnings-förhållande, som fångas av begreppet makt.

¹² Här behöver jag inte framhålla det stora felet hos vissa ideologier som lokaliserar makten som en ”interpersonlig” företeelse, från R. Dahl till K. Lewin, via samtliga psyko-sociologiska definitioner av typen ”Personen A:s makt över personen B, är A:s kapacitet att uppnå att B gör något hon inte skulle gjort utan A:s ingripande”. (R. Dahl: ”The Concept of Power”, i *Behavioral Science*, 2, 1957, ss. 201-215.) Det verkar faktiskt också som om vi borde placera Fr. Bourricaud inom samma teoretiska strömning.

¹³ Bl. a., R. Aron: ”Macht, Power, Puissance: prose démocratique ou poésie démoniaque?”, i A. E. S., nr 1, 1964; G. Lavan: ”La dissociation du pouvoir”, i *Esprit*, juni 1953, ett nummer ägnat frågan: ”Pouvoir politique et pouvoir économique”, (politisk makt och ekonomisk makt).

dess existens på den ekonomiska nivån reflekteras genom en specifik närvaro av ”påtagliga effekter” på dess politiska och ideologiska praktikinivåer. Denna klassens *existensnärvaro* såsom *social kraft* förutsätter dock en viss organisatorisk *tröskel* i vid mening. När det t. ex. gäller parcellbönderna vägrar Marx att i generell mening ge dem status av distinkt klass, med hänsyn till deras isolering, som utesluter de organisatoriska möjligheterna såsom existensvillkor för den distinkta klassen. Denna organisation, i vid mening, tilldelas dem emellertid av Louis Bonaparte under andra Kejsardömet. I den här vida meningen täcker termen organisation helt enkelt villkoren för en praktik med ”påtagliga effekter”. Emellertid täcker inte organisationsteorin i strikt mening hos Marx, och fr. a. inte hos Lenin, endast klasspraktikerna, existensvillkoren för en klass såsom distinkt klass — och social kraft —, *utan villkoren för en klass' makt, dvs. villkoren för en praktik som leder till klassmakt*. Hos Marx handlar t. ex. inte texterna rörande en klass' egen politiska eller ideologiska organisation om dess funktionssätt som distinkt klass. De bevarar emellertid sitt värde när det gäller klassmakten och organisationen som villkor för denna makt, vilket Marx uttrycker genom att säga: ”En politisk rörelse ... är således en klassens rörelse när denna avser att förverkliga sina intressen i en allmän form, i en form som äger en allmängiltig och tvingande samhällelig kraft”.¹⁴

Det är också tydligt hur denna teoretiska linje behärskar de leninistiska organisationsanalyserna, närmare bestämt när det gäller organiseringen av arbetarklassens parti. Att den politiska och ideologiska klasspraktiken inte täcker en organiserad praktik som villkor för klassmakt, har Lenin markerat med begreppet öppet eller uttalat handlande, vilket alltså inte är detsamma som praktik. En klass' *maktorganisation* uppträder ofta hos Lenin *som villkor för dess öppna handlande* — under det att det omvända förhållandet inte nödvändigtvis är sant, eftersom en klass' maktorganisation inte behöver leda till ett uttalat handlande när dess makt beror av om den lyckas dölja sin klasskaraktär: ett exempel är här bourgeoisin under andra Kejsardömet. Vi kan också konstatera en väsentlig skillnad och viktiga förskjutningar mellan klassorganisationen i vid mening, som täcker begreppet praktik med ”påtagliga effekter”, och *maktorganisationen*: parcellbönderna i *adertonde Brumaire* har t. ex. genom L. Bonaparte en organisation som är tillräcklig för deras existens som distinkt klass, utan att fördenskull ha någon som helst makt, då Bonaparte inte tillfredsställer några av denna klass' intressen.

Men om denna klassens specifika organisation är det *nödvändiga villkoret* för dess makt, är den inte fördenskull ett tillräckligt villkor. Denna anmärkning gör det möjligt att bättre se varför vi skilt mellan en klass' praktik med ”påtagliga effekter” och dess maktorganisation. En klass' maktorganisation är inte tillräcklig för dess makt ty, för det första uppnås denna makt inom ramen för gränser som är effekter av strukturerna på praktikfältet: i motsats till en ”voluntaristisk” uppfattning, kan vi se att det faktiska förverkligandet av intressen beror av dessa gränser. Det finns emellertid också ett annat skäl, som dessutom uppenbarar grundvalen för distinktionen mellan praktiken med ”påtagliga effekter” och maktorganisationen: maktbegreppet specificerar strukturens effekter, som gränser, *inom förhållandet mellan de olika klasspraktikerna i kamp*. I denna mening anger makten relationer som inte är direkt bestämda av strukturen, utan även beror av det exakta förhållandet mellan de närvarande sociala krafterna i klasskampen. En klass' kapacitet att förverkliga sina intressen, där maktorganisationen är det nödvändiga villkoret, beror på de andra klassernas kapacitet att förverkliga sina intressen. Graden av faktisk makt hos en klass beror direkt på graden av makt hos de övriga klasserna, inom ramen för klasspraktikernas bestämning inom de gränser som uppställts av de andra klassernas praktik. Strängt talat *täcker makten dessa gränser av andra graden* och anger, på en nivå, det sätt varpå en klass' praktik ingriper, inte i samma klass' övriga praktikinivåer, utan i de övriga klassernas praktiker på samma nivå, inom de gränser som varje klasspraktik ställer för varje annan. *Denna precisa innebörd* vad gäller gränserna är f. ö. särskilt viktig och har följder för andra problem än själva maktproblemet: ifråga om den politiska nivån och

¹⁴ Brev till Bolte från november 1871, apropå *Gothaprogrammet* (min kurs).

problemet med strategin visar den sig t. ex. i de specifika effekter en klass' politiska praktik har på en annans, kort sagt de effekter som *motståndarens strategi* har.

C — Låt oss nu gå in på frågan om klass-”intressena” och de ”objektiva klassintressena”. Det står klart att problemet är mycket omfattande, och jag kommer endast att ge en del riktlinjer här. Jag kommer att koncentrera mig på följande tema: vilka är relationerna mellan klass-”intressena”, strukturerna och praktikerna? Vad betyder termen ”objektiva klassintressen”? Och det i syfte att komma fram till ett adekvat intressebegrepp.

Det är nödvändigt att först och främst eliminera vissa felaktiga tolkningar. För det första är klassintressena belägna inom praktikfältet, inom klasskampsfältet. Om vi vill undgå att hamna i en antropologisk tolkning av marxismen, vare sig det gäller en historicism om individerna-subjekten eller om klasserna-subjekten, kan vi inte förlägga intressena till strukturerna. Faktum är att intressena endast kan förläggas inom praktikernas och klassernas eget fält, trots att det inte är fråga om något ”psykologiskt” begrepp (notion). Inom strukturerna uttrycker t. ex. inte lönen eller profiten kapitalistens intresse — t. ex. ”vinstens lockelse” — eller arbetarens intresse, utan utgör istället ekonomiska kategorier, som hänför sig till olika kombinationsformer. Att emellertid säga att intressena endast kan förstås genom att man teoretiskt hänför dem till en praktik, innebär inte därför att vi förbinder intresset med ”det individuella beteendet”: det är istället att i ett första moment utesluta intressena från strukturerna.

Denna uteslutning är betydelsefull. Ty ibland möter vi analyser hos marxismens klassiker som, vid en första läsning, tycks innebära att intressena förlagts till produktionsförhållandena. Här har vi en typ av läsning som identifierar strukturer och praktiker, och som i produktionsförhållandena ser klassen-i-sig — klassintressena —, i motsats till de politiska och ideologiska nivåerna som skulle bestå i praktiken — i klassen-för-sig. Marx går så långt som att säga att klassintressena, i klasskampen, liksom föregår själva bildandet av en klass, av dess praktik. Apropå proletariats intressen, säger han faktiskt i *Den tyska ideologin*: ”Således befinner sig den tyska bourgeoisin i motsatsställning till proletariatet t. o. m. innan detta organiserat sig som klass.” Av de ovan utförda analyserna kan vi emellertid se att klassintressena faktiskt inte, vad gäller deras förhållande till praktikerna, är klasskampen, i ett förhållande mellan strukturer och praktiker. Detta föranleder oss ställa frågan om förhållandet mellan intressena och strukturerna. Här skadar det inte att framhålla att den ”funktionalistiska” riktningen inom den nuvarande sociologin lagt mycket stor vikt vid detta, och att en av dess meriter är att ha ställt problemet. Men denna riktning, som i sista hand går tillbaka på en historicistisk subjektproblematik, leder in i ett perspektiv som definierar praktiken som agenternas beteende-uppförande. Funktionalisterna ställer problemet på följande sätt: agenternas plats i förhållande till strukturen bestäms av *objektiva intressen* som utgörs av *agenternas roll*.¹⁵ Intressebegreppet frigörs således vid första ögonkastet från psykologiska konnotationer. Men eftersom strukturerna här uppfattas som underlag för och produkt av agenternas beteende-uppförande, består intressena-strukturerna, *roll-situationen*, av förväntningar — sannolikheter — hos vissa beteenden från agenternas sida, som funktion av deras strukturella roll. Det viktiga här är att denna intressenas lokalisering i strukturen — ”situationen” — globalt går tillbaka på en subjektproblematik, som i strukturerna ser agenternas produkt. De här intressena är ”objektiva” genom att de förlagts till strukturerna, samtidigt som praktikerna reducerats till beteenden-uppföranden.

Denna problemställning om intressen har lett in den funktionalistiska riktningen i en återvändsgränd så fort den försökt ställa problemet med strukturerna på ett strikt sätt. Eftersom intressena faktiskt inte kan fattas annat än inom bärarnas agenternas — fält, inför man gärna begreppen ”latenta intressen”, som bestämmer agenternas strukturella roll, och

¹⁵ Den här allmänna linjen återfinns hos Parsons, Merton, Dahrendorf, osv.

”manifesta intressen”, dvs. de som s. a. s. lokaliserats inom praktikfältet.¹⁶ När det gäller ”gruppens” teoretiska status, ger de latent intressena upphov till ”kvasi-grupper” — grupper-
 sig —, under det att de manifesta intressena, enligt denna uppfattning, resulterar i
 ”intressegrupper” — grupper-för-sig.¹⁷ Med den skillnaden att detta perspektiv använder
 termen ”grupp” istället för ”klass” kommer den till exakt samma resultat som marxismens
 ekonomistisk-historicistiska perspektiv, som i den ekonomiska strukturen ser de ekonomiska
 intressena — ”situationen” — hos klassen i sig. Ett annat homologt resultat är uppsplittringen
 av den sociala ”klassen” i en dubbel, begreppsligt markerad status: klass i sig, klassituation,
 latent intressen — kvasi-grupper — å ena sidan; grupper för sig, politiska eliter, manifesta
 intressen — intressegrupper — å den andra sidan.

Härmed är det uppenbart att försöken att lokalisera klassintressena till strukturerna inte kan
 vara förenliga med en vetenskaplig uppfattning. Begreppet intressen kan endast hänföras till
 praktikernas fält, därför att intressena alltid är intressen hos en klass, hos bärare som fördelats
 i sociala klasser. Det här innebär dock inte att intressena består i beteendemotivationer, på
 samma sätt som det att vi förlagt praktikerna till de sociala förhållandena inte innebär att vi
 återvänder till en subjektproblematik. Om begreppet klass anger strukturens effekter på
 bärarna, om, vidare, begreppet ”praktik” täcker, inte beteenden, utan ett arbete som utförs
 inom de gränser som fastlagts av strukturen, så anger också intressena dessa gränser, men som
 en *utsträckning av en klass' praktikfält*, på en viss nivå, i förhållande till de andra klassernas
 praktiker, kort sagt gäller de en utsträckning av klassernas ”handlande” inom maktför-
 hållandena. Det här får inte uppfattas som en metaforisk lek med termerna gränser och fält,
 utan som ett resultat av sammansattheten hos de relationer som dessa termer täcker.

I Lenins analyser av den politiska konjunkturen har problemet f. ö. ställts. Ty det som hos
 Lenin kännetecknar det aktuella ögonblicket är: a) *sociala klasser*, politiska klasspraktiker de
 sociala krafterna — och b) *intresseförhållanden*, vilka utifrån arbetarklassens politiska praktik
 uttrycks som ”proletariatets långsiktiga intressen”.¹⁸ Trots att dessa båda termer sociala
 krafter och intressen — är belägna inom de politiska klasspraktikernas fält, *är de fördenskull
 inte tautologa*. De sociala krafterna har att göra med en klass' specifika närvaro på den poli-
 tiska klasspraktikens plan genom ”påtagliga effekter”. M. a. o. reflekteras här strukturernas
 effekter på klasskampsfältet som en *tröskel* för en klass' *existens* som distinkt klass, som
 social kraft. Dessa effekter reflekteras emellertid också som en *utsträckning av det fält* som
 denna klass kan täcka i enlighet med de specifika grader av organisation den kan uppnå —
 grader av maktorganisation —: detta fält kan utsträckas ända till klassens objektiva intressen.
 Om vi således hänvisar till denna dubbla gräns för fältet — varje fält har ett hitom och ett
 bortom — så uppträder de objektiva klassintressena inte direkt som tröskeln för dess existens
 som distinkt klass — en sorts ”klass i sig”-”situation” — utan som *horisont* för dess hand-
 lande som social kraft. Det här gäller för övrigt alla särskilda praktikinivåer inom klass-
 kampsfältet. Och här utgör inte de ekonomiska intressena en klass-i-sigs ”situation” på den
 ekonomiska nivån, på samma sätt som de politiska intressena inte är ”ändamålet” (finalité) för
 en klass-för-sigs ”praxis”: de är den horisont som avgränsar en klass' politiska praktikfält på
 den politiska praktikens nivå.

Såsom utsträckningsgränser för en specifik klasspraktik, *omplaceras* klassintressena som en
 följd av de andra närvarande klassernas intressen. Här gäller det alltid, i egentlig mening,
 strategiska motsatsförhållanden mellan klassintressena; det är i detta perspektiv vi bör se den
 — i termens egentliga mening — strategiska distinktionen mellan *långsiktiga och kortsiktiga
 intressen*. M. a. o. utgör dessa utsträckningsgränser samtidigt gränser-effekter av strukturen

¹⁶ Detta är särskilt tydligt ifråga om användningen av begreppen ”manifesta funktioner” och ”latenta funktioner”
 av R. Merton i analysen av ”boss-politics” i USA. Se: *Social Theory and Social Structures*, 1957, s. 73 ff.

¹⁷ I synnerhet M. Ginsberg: *Sociology*, 1953, s. 40 ff.

¹⁸ ”Brev från fjärran”.

och gränser-effekter av andra graden, vilka framtvings genom de olika klassernas ingripande praktik — klasskamp — på en särskild praktknivå. I vad mån en klasspraktik verkligen täcker det fält som dess klassintressen utstakat beror i denna mening på i vad mån det täcks av motståndaren: en klass' kapacitet att förverkliga sina objektiva intressen, alltså sin klassmakt, beror på motståndarens kapacitet, på motståndarens makt.

Vi nämnde tidigare att klassintressena är ”objektiva” intressen för att betona att det inte är fråga om beteendemotivationer. I det här sammanhanget säger Marx i *Den tyska ideologin* att ”en klass' gemensamma intressen ... finns inte bara i fantasin som en allmän föreställning, utan fr. a. i verkligheten som ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan individer bland vilka det samhällsliga arbetet fördelats”. Det är emellertid uppenbart att dessa intressen på praktikfältet kan variera såsom gränser, beroende på ideologins funktionssätt i detta avseende, beroende på den *föreställning* som agenterna eller t. o. m. klasserna gör sig om dessa intressen. Det här innebär dock inte att de föreställda eller upplevda intressena, i sin eventuella förskjutning i förhållande till intressena-gränserna, är ”subjektiva” intressen: ty ideologins verkningssätt, och särskilt dess sätt att dölja gränserna inför agenterna, kan inte fångas med kategorin ”subjektiv”. Med hänsyn till detta kan faktiskt användningen av termen ”objektiv” betraktas som överflödigt och vi behåller den enbart för att klart betona att begreppet intressen kan och bör avklädas varje psykologisk konnotation. Det råder dock inget tvivel om att ideologins funktion, på detta intresseområde, kan ge upphov till en mängd olika former av illusioner. Låt oss helt enkelt hålla fast vid, att makten såsom kapacitet att förverkliga intressen, inte hänför sig till de föreställda, inbillade intressena, när dessa på grund av ideologin förskjutits i förhållande till intressena-gränserna, utan just till dessa senare.

D — Det sista elementet i maktbegreppet utgörs av säregenheten hos de klassintressen som skall förverkligas. Om intressena i själva verket inte är belägna inom strukturerna som en ”klassituation” i produktionsförhållandena, utan är gränser för praktikfältets nivåer, kan vi lätt se möjligheten av att tala om relativt autonoma klassintressen på de ekonomiska, politiska och ideologiska nivåerna. Makten är förbunden med de olika klasspraktikerna på så sätt att det finns klassintressen ifråga om ekonomin, politiken och ideologin. I en kapitalistisk formation, som kännetecknas av såväl de strukturella nivåernas och praktikernas, som klassintressenas, specifika autonomi, kan vi närmare bestämt urskilja *den ekonomiska makten, den politiska makten, den ideologiska makten*, osv., i enlighet med en klass' kapacitet att förverkliga sina relativt autonoma intressen på varje nivå.¹⁹ M. a. o. är maktförhållandena inte mera belägna enbart på den politiska nivån än klassintressena på den ekonomiska. Förhållandet mellan dessa olika sorters makt — deras verkningssättsindex osv. — hänför sig självt till sammanfogningen av de olika klasspraktikerna — och klassintressena — vilka, på ett förskjutet sätt, reflekterar de olika strukturernas sammanfogning i en samhällsformation, i ett av dess stadier eller faser.

Kort sagt utgör maktförhållandena inte i högre grad än strukturerna och praktikerna någon enkel expressiv totalitet, utan istället sammansatta och förskjutna förhållanden, som i sista instans bestäms av den ekonomiska makten. Vi kan citera en mängd exempel på att en klass kan vara ekonomiskt dominerande utan att vara politiskt dominerande²⁰, ideologiskt domi-

¹⁹ Här behöver jag inte framhålla den tydliga distinktionen hos Marx, Lenin, Gramsci mellan ekonomiska intressen (Lenin), ekonomiskt-korporativa (Gramsci), privata ekonomiska intressen (Marx) å ena sidan, och de politiska intressena å den andra: den hänger samman med distinktionen mellan ekonomisk och politisk kamp.

²⁰ Det typiska fallet här, är bourgeoisin i England före 1688. Den är den *ekonomiskt dominerande* klassen, och lantadeln förblir den politiskt dominerande klassen, trots 1640 års revolution; utan att bli hegemonisk klass, något vi återkommer till, inträder den engelska bourgeoisin likväl i maktblocket 1688, där den senare blir hegemonisk. Denna speciella situation i England behandlas av Marx, men också av Engels, fr. a. i 1892 års Förord till första engelska upplagan av *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap* — citerad enligt Dietz utgåva: Engels: *Die Entwicklung des Sozialismus von Utopie zur Wissenschaft*, 1966, s. 20 ff. I detta ämne i allmänhet har vi f. ö. de många texterna av Engels om den absolutistiska staten i allmänhet som en återspegling

nerande utan att vara ekonomiskt eller politiskt dominerande osv. Dessutom kan en klass ha kapaciteten att förverkliga sina ekonomiska intressen — problemet med arbetarsyndikalismen — utan att ha kapaciteten att förverkliga några politiska intressen: den kan ha ekonomisk makt utan att ha någon ”motsvarande” politisk makt, och vidare politisk makt utan ”motsvarande” ideologisk, osv.

En sista anmärkning bara rörande problemet med herraväldesplatsernas decentrering till de olika nivåerna, platser som kan intas av olika klasser. Det här innebär dock inte att vi inte strikt kan definiera vilken eller vilka de dominerande klasserna är i en formation, eller, m. a. o. *vilken herraväldesplats som dominerar över de andra*. Om vi betraktar de samlade sammansatta relationerna kan vi, i ett fall av liknande decentrering, se att den eller de klasserna i sista hand dominerar i en formation, vilka intar de dominerande platserna på den klasskampsnivå som i denna formations sammansatta helhet innehar den dominerande rollen: detta är alltså den eller de klasser som har den *dominerande makten*. Under herraväldesplatsernas upplösning i England innan 1688, betraktar t. ex. Marx bourgeoisin, vilken har den ekonomiska makten, som ”den dominerande klassen”, trots att den inte har det ”direkta herraväldet” — underförstått det politiska herraväldet —: det beror på att ekonomin, i det konkreta fallet England, innehar den dominerande rollen. Under herraväldesplatsernas upplösning i Preussen, vid slutet av den bismarckska regimen, är det i gengäld lantadeln politisk dominans — som i regel betraktas som den dominerande klassen: politiken tycks här inneha den dominerande rollen.²¹

III. Statsmakt — Statsapparat — Maktcentra

Om vi godtar det ovan analyserade maktbegreppet, kan vi klargöra meningen hos uttryck som ”statsmakt” osv., kort sagt hos de uttryck som tycks förlägga makten till institutionerna. De olika samhällsinstitutionerna, och det gäller särskilt den statliga institutionen, har dock i egentlig mening ingen makt. Betraktade från maktsynpunkt måste institutionerna relateras till *de sociala klasserna som är de som innehar makten*. Denna de sociala klassernas makt är, i sin utövning, organiserad i specifika institutioner, i *maktcentra*, och i detta sammanhang är staten *utövningscentrum för den politiska makten*. Detta innebär emellertid inte att de olika maktcentra, de ekonomiska, politiska, militära, kulturella osv. institutionerna, enbart är instrument, organ eller bihang för de sociala klassernas makt. De har sin autonomi och *strukturella* säregenhet, vilken som sådan inte är omedelbart reducerbar till en analys i termer av makt.²²

av ”jämvikten” mellan två klasser, nämligen lantadeln och bourgeoisin. Marx preciserar att det, i fallet England under ifrågavarande period, inte gäller ett politiskt jämviktsförhållande mellan dessa båda klasser — som i Frankrike under perioden före Revolutionen — utan det faktum att ”det politiska inflytandet och den ekonomiska styrkan inte är samlade på samma händer” (*Euvres politiques*, a. a., b. II, s. 18). Vi har också fallet Preussen mot slutet av den bismarckska staten: i detta ämne, Engels, *Bostadsfrågan* (1872), 2:a delen, 2:a sektionen — borgerligt ekonomiskt herravälde, politiskt adelsherravälde — (här refererar jag inte till hans artiklar från 1851-1852 i *New York Daily Tribune*, som är kända under titeln *Revolution och Kontrarevolution i Tyskland*, ty de handlar om en annan företeelse). I detta ämne, se också R. Milibands anmärkningar, ”Marx and the State”, i *Socialist Register*, 1964, s. 283 ff.

²¹ Se de av mig redan framhållna texterna av Marx och Engels.

²² *Struktur-Institution*: dessa båda begrepp måste noga hållas isär. Med *institution* avser vi ett system av socialt sanktionerade normer eller regler. Begreppet institution får alltså inte, i enlighet med en vanlig uppfattning, och f. ö. ofta accepterad av marxismen — överbyggnadsinstitutioner —, reserveras enbart för de juridiskt-politiska institutionerna: företaget, skolan, kyrkan utgör likaledes institutioner. I gengäld täcker begreppet struktur den *matris som organiserar institutionerna*. På grund av ideologins funktionssätt, förblir strukturen ständigt dold i — och genom — det institutionella system den organiserar. Vi måste i det kommande ta hänsyn till dessa anmärkningar ifråga om de här begreppens användning. Det bör emellertid tilläggas att strukturen inte är *en enkel yttre organisationsprincip* för institutionen: strukturen är, i en allusiv och omkastad form, närvarande i själva institutionen, och det är genom att åter dra fram denna — maskerade — närvaro som vi kan upptäcka principen för klargörandet av institutionerna. Detta måste vi också ta i beaktande när vi använder begreppet

Inom ramen för en undersökning av de olika samhällsinstitutionernas förhållande till makten, måste dessa förra emellertid betraktas allt efter deras inflytande på klasskampsfältet, eftersom den i en institution koncentrerade makten är en klassmakt. M. a. o. beror inte de olika institutionernas — de olika maktcentras — relativa autonomi i förhållande till de sociala klasserna på, att de har någon egen makt som är skild från klassmakten; den beror på deras förhållande till strukturerna. Det är i denna mening som de olika institutionerna inte, i termer av makt, utgör ”maktorgan” eller utövningsinstrument för en klassmakt, som föregår och skapar strukturerna för sin effektiva fullbordning; istället kan de analyseras som maktcentra. I den utsträckning vi kan urskilja flera former av makt, kan vi således, allt efter de konkreta situationerna, företa en konkret undersökning av *den befintliga mångfalden av maktcentra - institutioner vid ett givet tillfälle, och förhållandet dem emellan*: t. ex. företag, stat, kulturella institutioner, osv. På grund av de förskjutningar som kännetecknar de olika klasskampsnivåerna och maktområdena, är det klart att klassernas maktförhållanden på en given nivå inte på ett enkelt sätt, som sådana, kan överföras till maktcentra på andra nivåer. Det är också tydligt att dessa maktcentras hierarkiska organisation (se t. ex. de karaktäristiska variationerna hos kombinationen stat-kyrka — skola eller stat — skola-kyrka) både beror på instansernas sammanfogning och klasskampens krafter.

Det är också inom den här ramen vi kan fastställa distinktioner som den mellan *formell makt* och *reell makt*, relaterade till institutioner — maktcentra. Här ger Lenin en analysmodell av den politiska makten i texterna om ”dubbelmakten” — den borgerliga statens och sovjeternas — i Ryssland.²³ Distinktionen gäller inte *makthavande institutioner, där somliga, i motsats till andra, skulle ha den faktiska makten*. Det anger att klassernas maktförhållanden kan framkalla omplaceringar i gravitationen mellan de maktcentra som koncentrerar makten, i betydelsen att klassernas reella maktförhållanden reflekteras mer i det ena än i det andra centrum. Den här reella omplaceringen beror såväl på ett maktcentrums plats i förhållande till en samhällsformations struktur, som på maktförhållandena inom klasskampsfältet.

Det är här vi exakt kan tolka den distinktion Lenin gör mellan *statsapparat* och *statsmakt*.²⁴ Med *statsapparat* menar Lenin två saker: a) statens plats i de samlade strukturerna i en samhällsformation, kort sagt statens olika tekniskt-ekonomiska, i strikt mening politiska och ideologiska funktioner osv.; b); ämbetsmannakåren, tjänstemännen inom förvaltningen, byråkratin, armén, osv. Med *statsmakt* menar Lenin i gengäld *den sociala klass eller klassfraktion som innehar makten*.

I den första betydelsen av statsapparat anger den reella maktens omplacering från ett maktcentrum till ett annat (i detta fall från den officiella staten till staten-sovjeterna) just en omplacering av den plats som i sig koncentrerar klassernas faktiska maktförhållanden. Detta sker emellertid genom att den motsvarar en omplacering av den politiska överbyggnadens funktioner från en institution till en annan²⁵, genom att den alltså motsvarar en reorganisering av staten inom de samlade strukturerna och en viss *plats* för den nya ”reella makt”-institutionen bland de övriga maktcentra. Sovjeterna är den ”reella makten” därför att de är en *stat* — en viktig punkt som Lenin trycker på —, till vilken vissa funktioner hos den officiella statsapparaten överförs, och därför att klassernas faktiska maktförhållanden *på så sätt* koncentreras i sovjeterna. I dess, andra, betydelse av ämbetsmannakår hänför sig statsapparaten både till frågan om förhållandet mellan den makthavande klassen och denna — stats-”bärande” — kår, och till denna kårs förhållanden till staten: vi återkommer mera detaljerat till den senare punkten. Vad vi alltså bör hålla fast vid är att det leninistiska uttrycket

struktur för att beteckna institutionella platser.

²³ *Œuvres*, b. 25, fr. a. ”Une des questions fondamentales de la Révolution”, 5. 398 ff.; och ”A propos des mots d'ordre”, s. 198 ff. (Sv. övers. ”Till Parollerna” i *Valda Verk* II:1, s. 81 ff.)

²⁴ *Œuvres*, b. 33, s. 284 ff., 440 ff., 501 ff.

²⁵ I motsats till en gammal sammanblandning, där statsfunktionerna betecknas med termen makt.

statsapparat på intet sätt kan reduceras till en ”instrumentell” uppfattning av staten såsom maktens organ eller verktyg, utan måste ses som en lokalisering av den politiska överbyggnaden i enlighet med dess plats och funktion i en helhet av strukturer.

IV. Uppfattningen av makten som ”nollsummespel”

Utifrån dessa anmärkningar skall vi försöka granska en av de viktigaste, ofta implicita, felaktiga premisserna i de flesta nuvarande maktteorierna: det behövs verkligen, eftersom en mängd teorier som behandlar de nuvarande kapitalistiska samhällenas problem, teorierna om de ”styrande klasserna”, om ”makter-motvägande makter”, och ”kompensatoriska makter”, osv., implicerar denna premiss. Den har klart formulerats av Wright Mills²⁶, och består i uppfattningen av makten som ett *nollsummespel*, en uppfattning som på något sätt betraktar makten som en *given kvantitet* inom ett samhälle. Varje klass, eller social grupp, *skulle således ha makt i samma utsträckning som en annan skulle sakna makt*, genom att varje reduktion av makt hos en grupp direkt överförs som en ökning av en annan grupps makt osv., så att, även om maktfördelningen förändras, makten alltid förblir en oföränderlig kvantitet. Den här uppfattningen, som ligger bakom flera former av den moderna reformismen²⁷, går, som vi senare skall se, tillbaka på ideologiska förutsättningar hos vissa analyser av makten som vi tidigare bara räknat upp. Den går tillbaka på en ”funktionalistisk” uppfattning av den sociala helheten, vilken, enligt denna, består av ekvivalenta element, som upprätthåller integrationistiska jämviktsförhållanden, och på en oförmåga att förstå problemet med en formations strukturer. Dessa suggs upp i de sociala gruppernas beteende-uppförande, sociala grupper som betraktas som den samhälleliga processens ”agenter” där maktförhållandenas kraftparallelogram grundas på dessa beteendens ömsesidiga gränser.²⁸

Låt oss se varför denna uppfattning av makten som nollsummespel måste förkastas.

a) Om vi betraktar makten som en effekt av strukturerna inom klasskampsfältet, kan vi se att en klass' kapacitet att förverkliga sina intressen, förutom att vara avhängig av andra klassers kamp, också beror av en samhällsformations struktur såsom gränser för klasspraktikfältet. En försvagning av denna klass' kapacitet kan inte automatiskt överföras i en förstärkning av en annan klass' kapacitet, eftersom den eventuella maktfördelningen beror av strukturerna: en förlust av makt för borgarklassen innebär inte att denna makt kan adderas till arbetarklassens makt. Det är f. ö. vad som impliceras av följande mening av Marx från *Pariskommunen*, som hänför den bonapartistiska företeelsen till att ”den var den enda möjliga regeringsformen vid en tidpunkt då bourgeoisin redan förlorat, men arbetarklassen ännu inte uppnått förmågan att behärska nationen”.

b) Uppfattningen av makten som nollsummespel, applicerad på en samhällsformation i global skala, förstår inte de olika maktformernas säregenhet på de olika nivåerna, och inte heller deras förskjutningar. Förlusten av makt på den ekonomiska nivån, en försvagning av en klass' kapacitet att förverkliga sina *specifika* ekonomiska intressen, kan inte överföras i en förlust av politisk eller ideologisk makt, och vice versa. Å andra sidan innebär inte en ökning av ekonomisk makt för en klass direkt en ökning av dess politiska eller ideologiska makt. Om uppfattningen av makten som nollsummespel alltså är otillräcklig när det gäller maktförhållanden på en specifik nivå — den ekonomiska, politiska, ideologiska —, så är den det i än högre grad vad gäller makten i en samhällsformations globala skala, på grund av de olika maktnivåernas karaktäristiska förskjutningar.

e) Förutom dessa invändningar mot uppfattningen av makten som nollsummespel, vilka har

²⁶ *The Power Elite*, 1956. Introduction; *Power, Politics, and people*, s. 23 ff., 72 ff.

²⁷ Se nedan, avsnittet ”II. Den marxistiska politiska teorin” i kapitlet ”2. Vissa vantolkningar och deras konsekvenser” i del IV

²⁸ Ingenting är mer betecknande i detta avseende än Parsons kritik av Mills: ”The distribution of Power in American Society”, *World Politics*, nr 1, okt. 1957.

att göra med frågan om strukturernas återspeglning som gränser för praktikfältet, måste vi inse att den här uppfattningen går tillbaka på en på maktförhållanden grundad distinktion mellan grupper och klasser. Det gäller här den weberska uppfattningen om en *dikotomi* inom samhällen eller organisationer av *auktoritär* typ mellan två grundläggande grupper, den dominerande gruppen och den dominerade gruppen. I en funktionalistisk tappning av den här teorin, återfinns vi dikotomin mellan två makt-”roller”, befälning- och lydndsrollen. Det är detta perspektiv som behärskar de flesta nuvarande teorierna om den styrande klassen. I denna mening skulle maktens omplacering inom auktoritära samhällen eller organisationer bestå i ett byte av nollsummemakt mellan *två* grupper, där varje förlust av makt för den ena gruppen skulle innebära en ökning av makt för den andra. Men i en sammansatt samhällsformation har vi alltid att göra inte med två, utan med flera sociala klasser, som står i relation till ett överlappande av flera produktionssätt. Vi kan alltså inte på någon nivå fastställa en dikotomi av nollsummemakt-relationer. En klass' eller klassfraktions maktförlust både kan och inte kan ange ökad makt, inte bara då för den andra, underordnade gruppen, utan för en klass eller fraktion bland alla de många klasserna och fraktionerna i kamp på alla nivåer. En dominerande klass' eller klassfraktions förlust av makt både kan och inte kan motsvaras av ökad makt, inte enbart för arbetarklassen, utan också för någon annan dominerad klass, och vidare inte endast för de olika dominerade klasserna, utan också för andra dominerande klasser eller fraktioner. Den demarkationslinje, i det specifika konfliktförhållandet mellan herravälde och underordning, som verkligen kännetecknar maktförhållandena, innebär m. a. o. på intet sätt någon dikotomi mellan två grupper-subjekt som utbyter nollsummemakt.

d) När den här uppfattningen, slutligen, appliceras på den politiska maktnivån bortser den från problemet med denna makts enhet i dess förhållande till staten, sammanhållnings-faktorn för en formations enhet. Den politiska makten ses som en samling autonoma ”delar”, där arbetarklassens erövring av en av dessa delar innebär att den rycks loss från borgarklassens makt och läggs till arbetarklassens. Detta problem kommer att uppta oss i fjärde delen av vårt arbete.

II. Den kapitalistiska staten

1. Problemet

Vi besitter nu ett tillräckligt antal element för att företa en undersökning av den kapitalistiska staten. Dess grundläggande särskiljande drag tycks faktiskt bestå i detta, att bestämningen av subjekten, som i denna stat fastställs som "individer", "medborgare", "politiska personer", inte sker i termer av produktionsagenter, vilket var fallet med de andra statstyperna. Ett annat specifikt drag i denna klasstat är att det politiska klassherraväldet ständigt är frånvarande från dess institutioner. Den här staten framställer sig som en folklig klasstat. Dess institutioner är organiserade kring principerna om "individernas" eller "de politiska personernas" frihet och jämlikhet. Dess legitimitet grundas inte längre på den gudomliga viljan, som impliceras av den monarkiska principen, utan på samtliga formellt fria och jämlika individer-medborgare, på den folkliga suveräniteten och statens världsliga ansvar gentemot folket. "Folket" upphöjs självt till bestämmande princip för staten, inte såsom bestående av i sociala klasser fördelade produktionsagenter, utan som en summa individer-medborgare, vars deltagande i en nationell politisk gemenskap manifesteras i den allmänna rösträtten som uttryck för den "allmänna viljan". Det moderna juridiska systemet, som skiljer sig från den på *privilegier* grundade feodala reglementeringen, får en "normativ" karaktär, som uttrycks i en samling lagar som systematiseras utifrån frihets- och jämlikhetsprinciperna: "lagens" välde. Individernas-medborgarnas frihet och jämlikhet ligger i deras förhållande till de abstrakta och formella lagar som anses uttrycka denna allmänvilja inom en "rättsstat". Den moderna kapitalistiska staten framställer sig alltså som en inkarnation av hela samhällets allmänna vilja, som en substans för viljan hos det "politiska samfund" som "nationen" tänkes vara.

Dessa grundläggande kännetecken hos den kapitalistiska staten kan inte reduceras till *ideologin*: de hänger samman med den regionala nivå som den statliga juridiskt-politiska instansen utgör, en instans som konstitueras av institutioner som den parlamentariska representationen, de politiska rättigheterna, den allmänna rösträtten, folksuveräniteten osv. Det här innebär inte att ideologin inte spelar en mycket viktig roll;; det innebär bara att den är mycket komplex och att vi överhuvud inte får identifiera den med de kapitalistiska statsstrukturernas funktionssätt.

Frågan om vilka principer som skall ligga till grund för en förklaring av den kapitalistiska staten har ställt den marxistiska statsvetenskapen inför en mängd problem. Dessa är grupperade kring temat: vilka reella egenskaper hos ekonomin är det som implicerar denna kapitalistiska stat? I hela den rad av svar som givits, kan vi för det mesta, tvärs igenom de olika varianterna, urskilja ett oföränderligt: *referensen till begreppet "civilt samhälle" och dess skiljande från staten*. Och det antingen man inte erkänner någon brytning mellan Marx' ungdomsverk och hans mogna verk, vilket t. ex. gäller Lefbvre, Rubel, Marcuse, kort sagt den typiska historicistiska riktningen; eller man förlägger brytningen till *Kritik av Hegels statsfilosofi*, och det gäller Galv. della Volpe, Umb. Cerroni, M. Rossi, i den italienska marxistiska skolan.

Det oföränderliga svaret består i detta: uppkomsten av produktionsagenter i egenskap av *individer*, inom KPS' ekonomiska nivå, inom de kapitalistiska produktionsförhållandena. Hade inte Marx, närmare bestämt i *Grundrisse ...*, i själva verket tryckt på framträdandet av produktionsagenter-individer — nakna individer — som en reell egenskap hos såväl den direkta producenten, den "frie arbetaren, som hos den ickeproducerande ägaren, kort sagt som en särskild form för de båda element som, tillsammans med produktionsmedlen, kombineras i produktionsförhållandenas relationer? Den här individualiseringen av produktionsagenterna, *fattad just som en reell egenskap hos de kapitalistiska produktionsförhållandena*, skulle sedan utgöra underlaget för de moderna statliga strukturerna: samtliga dessa individer-agenter skulle

utgöra det civila samhället, dvs. på något sätt ekonomin i de sociala förhållandena. Det civila samhällets skiljande från staten skulle således ange en egentlig politisk överbyggnads roll med avseende på dessa ekonomiska individer, dessa subjekt inom bytes- och konkurrens-samhället.

Men detta begrepp ”civilt samhälle”, som lånats från Hegel och 1700-talets politiska teori, går direkt tillbaka på ”behovsvärlden” och implicerar ett antropologiskt perspektiv om ”den konkreta individen” och ”armmänniskan”, uppfattade som ekonomins subjekt, ett perspektiv som är ett korrelat till den historicistiska problematiken. Den undersökning av den moderna staten som detta mynnar ut i, och som företas utifrån problemet med ett det civila samhällets skiljande från staten, läggs på *alienationsschemat*: alltså på ett schema som relaterar subjektet (konkreta individer) till dess objektiverade väsen (staten).

Låt oss, utan att fördjupa oss i kritiken av denna uppfattning, nöja oss med anmärkningen att den medför mycket allvarliga konsekvenser, som omöjliggör en vetenskaplig undersökning av den kapitalistiska staten.

a) Den omöjliggör en förståelse av förhållandet mellan staten och klasskampen. Ty, eftersom produktionsagenterna från början betraktas som individer-subjekt och inte som bärare av strukturer, är det å ena sidan omöjligt att utifrån dem konstituera de sociala klasserna; och eftersom staten från början relaterats till dessa ekonomiska individer-agenter är det å den andra sidan omöjligt att relatera den till klasserna och klasskampen.

b) Den maskerar en hel rad reella problem som ställs av den kapitalistiska staten genom att fördunkla dem i den ideologiska problematiken om det civila samhällets skiljande från staten: inte minst blir det omöjligt att tänka ekonomins och politikens specifika autonomi inom KPS, ideologins effekter på dessa instanser, dessa struktur-relationers inverkan på klasskampsfältet, osv.

Låt oss försöka fastställa de reella relationerna mellan den kapitalistiska staten och produktionsförhållandena å ena sidan, och statens förhållande till klasskampsfältet å den andra.

I. Den kapitalistiska staten och produktionsförhållandena

Låt oss nu undersöka det första fallet, och se efter vad Marx i *Grundrisse . . .*, närmare bestämt i kapitlet *Formen, die der kapitalistischen Produktion vorhergehn*, menar med ”naken individ” som *teoretisk förutsättning* (Voraussetzung) och *historisk betingelse* (historische Bedingung) för KPS.

Det skadar inte att först framhålla, att, i motsats till en historicistisk uppfattning, denna ”nakna individ”, fattad som historisk betingelse för KPS, för Marx inte anger *historien om detta produktionsrätts genes*, utan *vissa av dess elements genealogi*. Det är faktiskt nödvändigt att skilja mellan ett produktionssetts förhistoria och dess struktur, eftersom det finns olika faktiska processer genom vilka elementen bildas, under det att deras kombination, sedan de väl erhållits, alltid resulterar i samma struktur.¹

A — Vad innebär, enligt Marx, framträdandet av den ”nakna individen” — *nacktes Individuum* — som *historisk betingelse* för KPS, en term som i *Grundrisse . . .*, apropå den direkta producenten, är kopplad till termen ”fri arbetare” — *freie Arbeiter*?

Klart är att denna term ingalunda innebär att produktionsagenterna faktiskt framträder i den historiska realiteten i egenskap av individer, i bokstavlig mening. Den används *deskriptivt* för att ange *upplösningen* av ett visst strukturellt förhållande, nämligen det feodala produktions-sättet. Detta fångas t. o. m. i *Kapitalet* felaktigt av Marx såsom kännetecknat av en instansernas *blandning* (mixité) i *motsats* till vad som är fallet i KPS, och denna blandning stöds på en

¹ I dessa ämnen, se *Grundrisse zur Kritik der politischen Ökonomie*, Rowohlt, 1966, s. 40 ff., 47 ff., 65 ff., 127 ff., särskilt 132, 138, 150, 154, 157, 167.

rent mytisk uppfattning om deras ”organiska” förhållande. Vi vet hur vi skall bedöma den här föreställningen som Marx hade om det feodala produktionssättet.² Vad som är väsentligt är, att den ”nakna individen” och den ”fria arbetaren” här endast är enkla ord som beskriver produktionsagenternas frigörelse från ”de personliga feodala beroendeförhållandena” (*persönliche Herrschafts-und Knechtschaftsverhältnisse*) — eller ”naturliga” sådana (*Naturwüchsige Gesellschaft*) —, uppfattade som ”blandade” ekonomiskt-politiska fjättrar på produktionsprocessen. De feodala strukturernas upplösning fångas deskriptivt som ett utblottande av produktionsagenterna, vilket endast är ett sätt att markera en strukturell omvandling genom att, helt deskriptivt, fånga den i dess *effekter*. Termen ”naken individ” såsom historisk betingelse anger alltså inte alls att agenter, som förut varit ”organiskt” integrerade i enheter, i verkligheten uppstår som atomiserade individer — och *därefter* infogas i de kapitalistiska produktionsförhållandenas kombinationer, eller *därefter* så småningom blir till sociala klasser³: den anger att vissa förhållanden upplöses — *sich auflösen* —, vilket i sina effekter framträder som en individernas ”nakenhet” och ”frigörelse” eller ”individualisering” — *Vereinzelung*.

B — Men termen ”naken individ” används också i meningen ”teoretisk förutsättning” för KPS. Här täcker den på samma deskriptiva sätt en helt annan och mycket precis realitet. Både i *Formen . . .* och i *Kapitalet* konnoterar den *den reella tillägnelse-relation* som teoretiskt kännetecknar KPS: den specificerar *den direkta producentens skiljande från sina ”naturliga” arbetsbetingelser*. Det är just detta den direkta producentens skiljande från produktionsmedlen som här deskriptivt fångas som produktionsagenternas ”nakenhet”; detta skiljande inträder i och med storindustrin och markerar början på KPS' utvidgade reproduktion.

Jag har inte för avsikt att gå in på dessa terminologiska glidningar hos Marx. Det väsentliga är att ha klart för sig att termen ”naken individ” i meningen teoretisk förutsättning för KPS, ingalunda anger någon *reell uppkomst* av produktionsagenter såsom ”individer”. För vi vet att det som verkligen täcks av den här termen, nämligen den direkta producentens skiljande från sina produktionsmedel, leder till helt andra resultat. Den leder just till arbetsprocessens kollektivisering, dvs. till att arbetaren blir ett organ i den kollektiva produktionsmekanismen, något som Marx definierar som produktivkrafternas *socialisering*, under det att den, ifråga om ägarna till produktionsmedlen, leder till en kapitalets *koncentrationsprocess*.

I den vetenskapliga marxistiska problematiken kan vi alltså inte erkänna någon reell existens av ”individer”-subjekt, denna berömda existens som ytterst är grundvalen för problematiken om det ”civila samhället” och dess skiljande från staten. Om vi däremot betraktar den kapitalistiska staten som regional instans i KPS, dvs. i dess sammansatta förbindelse med produktionsförhållandena, kan vi fastställa dess *specifika autonomi* i förhållande till ekonomin. Det råder f. ö. inget tvivel om att detta ideologiska schema om det civila samhällets *skiljande* från staten, för den italienska marxistiska skolan på ett felaktigt sätt täckt det reella problemet med de politiska och ekonomiska strukturernas *respektive autonomi* inom KPS. Den här specifika autonomi hos politiken och ekonomin i KPS som Marx deskriptivt ställt i motsats till en förment ”blandning” i det feodala produktionssättet — hänför sig ytterst till den direkta producentens skiljande från sina produktionsmedel; den hänför sig till den särskilda kombination av reell tillägnelse-relation och äganderelation, där, enligt Marx, ”hemligheten” med överbyggnadens konstituerande ligger förborgad. Detta den direkta producentens skiljande från produktionsmedlen i den kombination som reglerar och fördelar ekonomins och politikens specifika platser, och som uppställer gränserna för den ena regionala strukturens ingripande i den andra, har strängt talat ingenting att göra med ett reellt framträdande av agenter i form av ”individer” inom produktionsförhållandena. Tvärtom avslöjar det dessa

² I detta ämne och i det som följer, se Inledningen.

³ Detta är emellertid vad Marx faktiskt säger i *Grundrisse* apropå ”massan” av ”fria arbetare” som så småningom konstituerar sig som klass: i kapitlet om de sociala klasserna gjorde vi en bedömning av detta synsätt.

agenter som bärare av strukturer och öppnar på så sätt vägen för ett vetenskapligt studium av förhållandet mellan staten och klasskampsfältet.

Om vi alltså betraktar den funktion som begreppet civilt samhälle haft i den marxistiska statsteorin, kan vi se att den i bästa fall varit *negativ* eller *diakritisk*. Det civila samhället har utgjort en föreställning som, negativt, angett politikens specifika autonomi, men alls inte ett begrepp som kunnat täcka ekonomins struktur, produktionsförhållandena.

Nu står den kapitalistiska, statliga, juridiskt-politiska överbyggnaden i förbindelse med denna produktionsförhållandestruktur: det blir klart så fort vi tar upp den kapitalistiska rätten. Den direkta producentens skiljande från produktionsmedlen reflekteras här genom att produktionsagenterna institutionellt fastställs som juridiska subjekt, dvs. som politiska individer-personer. Det gäller såväl den särskilda transaktion som arbetsavtalet utgör, arbetskraftens köp och försäljning, som den formellt juridiska äganderelationen till produktionsmedlen eller de offentligt-politiska institutionaliserade förhållandena. Det här innebär att produktionsagenterna faktiskt inte framträder som ”individer” annat än inom de juridiska överbyggnadsförhållandena. Det är ur dessa juridiska förhållanden, och inte ur produktionsförhållandena i strikt mening, som arbetsavtalet och den formella äganderätten till produktionsmedlen härrör. Att detta ”individernas” framträdande på den juridiska realitetens nivå beror på den direkta producentens skiljande från produktionsmedlen, innebär alltså inte att detta skiljande ger upphov till ”produktionsagenter-individer” inom själva produktionsförhållandena. *Tvärtom, vad som måste förklaras är hur detta skiljande*, som på den ekonomiska nivån ger upphov till kapitalkoncentration och socialisering av arbetsprocessen, samtidigt på den juridiskt-politiska nivån inrättar produktionsagenterna som politiska och juridiska ”individer-subjekt” i avsikt av ekonomisk bestämning och, följaktligen, av klasstillhörighet.

Här behöver vi knappast framhålla, att denna särskilda status hos den juridiskt-politiska instansen motsvaras av en *juridisk och politisk ideologi*, som härrör ur den ideologiska instansen. Denna juridiskt-politiska ideologi innehar en dominerande plats inom detta produktionsläggs dominerande ideologi, och den ersätter den plats som analogt intogs av den religiösa ideologin inom det feodala produktionsläggs dominerande ideologi. Den direkta producentens skiljande från sina produktionsmedel uttrycks här i den ideologiska diskursen, f. ö. i ovanligt sammansatta former av individualistisk personalism, genom inrättande av agenterna som subjekt.

Om nu den direkta producentens skiljande från produktionsmedlen inom den reella tillägnelserelationen — inom arbetsprocessen —, ett skiljande som producerar ekonomins och politikens specifika autonomi, bestämmer inrättandet av agenterna som juridiskt-politiska ”subjekt”, *så är det därigenom att det ingjuter en bestämd struktur i arbetsprocessen*. Det är ad Marx visar i sina analyser av varan och värdelagen: Bruksföremål kan överhuvud inte bli varor, annat än då de är produkter av inbördes självständiga privatarbeten”.⁴ Här är det, i egentlig mening, fråga om ett objektiva sammanfognings-sätt av arbetsprocesserna, i vilket producenternas reella beroende, som införts av arbetets socialisering — samhälleligt arbete —, döljs: dessa arbeten utförs, inom vissa objektiva gränser, oberoende av varandra — privatarbeten —, *dvs. utan att producenterna först kunnat organisera sin samverkan*. Det är då värdelagen dominerar. Detta par ”beroende/oberoende mellan producenterna — och inte mellan ”privatägarna” — i den reella tillägnelserelationen, ett par som täcker ”producenternas” skiljande från produktionsmedlen, anger alltså att producenternas beroende uppställer de nödvändiga gränserna för arbetsprocessernas relativa oberoende. Jag kan inte här gå vidare in på denna ytterst viktiga fråga. Låt mig emellertid understryka att:

a) det gäller en objektiv *arbetsprocess-struktur*. Denna bestämmer å ena sidan *den*

⁴ *Kapitalet* I: Bohman s. 63. I detta ämne, Bettelheim, *Le contenu du calcul économique social*, en opublicerad kurs som författaren haft vänligheten att låta mig få tillgång till.

ekonomiska kombinationens äganderelation och, just härigenom, den specifika motsättningen inom KPS' ekonomiska nivå mellan produktivkrafternas socialisering och det privata ägandet av produktionsmedlen; den bestämmer *således* å andra sidan agenternas inrättande — oberoende arbeten — såsom subjekt inom den juridiskt-politiska överbyggnaden.

b) Här framträder agenterna inte som ”individer-subjekt”, utan som bärare av en arbetsprocess-struktur, dvs. som agenter-producenter som upprätthåller bestämda relationer till produktionsmedlen.

Den här arbetsprocess-strukturen överbestäms av det juridiskt-politiska: genom dess återspeglning i det juridiskt-politiska, och genom det senares ingripande i ekonomin, leder den till en hel rad överbestämda effekter inom de sociala förhållandena, inom klasskampsfältet.

II. Den kapitalistiska staten och klasskampen

Vi har långt ifrån uttömt principerna för förklaringen av den kapitalistiska staten. Förhållandet mellan de politiska strukturerna och produktionsförhållandena öppnar även vägen för frågan om förhållandet mellan *staten och klasskampsfältet*.

De politiska och ekonomiska strukturernas specifika autonomi inom KPS återspeglas inom klasskampsfältet, dvs. inom de sociala förhållandenas område, i en autonomisering av de ekonomiska och politiska sociala förhållandena, eller, som Marx, Engels, Lenin och Gramsci understrukit, i en autonomisering av den ekonomiska och den egentliga politiska klasskampen. Om vi provisoriskt bortser från ideologin, kan statens förhållande till klasskampsfältet alltså delas upp i å ena sidan statens förhållande till den ekonomiska klasskampen, och å den andra dess förhållande till den politiska klasskampen.

Om vi nu börjar med att undersöka den ekonomiska klasskampen, *de ekonomiska sociala förhållandena* inom KPS, kan vi urskilja ett *grundläggande* och *eget* kännetecken, som jag definierar som ”*isolerings effekt*”. Den består i att de *juridiska och ideologiska strukturerna*, som i sista instans bestäms av arbetsprocess-strukturen, och som på sin nivå inrättar de i sociala klasser fördelade produktionsagenterna såsom juridiska och ideologiska ”subjekt”, har till *effekt* på den ekonomiska klasskampen att, på ett särskilt sätt, inför agenterna dölja att deras förhållanden är klassförhållanden. De ekonomiska sociala förhållandena levs faktiskt på ett specifikt splittrat och atomiserat sätt av bärarna. Marxismens klassiker har ofta framhållit det här genom att ställa den ”individuella”, ”lokala”, ”partiella”, ”isolerade”, osv. ekonomiska kampen mot den politiska kampen som tenderar att uppvisa en enhetskaraktär, en karaktär av klassenhet. Denna isolering är således effekten på de ekonomiska sociala förhållandena av 1) juridiken, 2) den juridiskt-politiska ideologin, 3) ideologin i allmänhet. Den här isoleringseffekten är *oerhört verklig*: den har ett namn, nämligen *konkurrensen* mellan lönarbetarna och mellan de kapitalistiska privatägarna. I själva verket är det en ideologisk uppfattning som ser de kapitalistiska produktionsförhållandena som bytesrelationer på en marknad mellan produktionsindivider-agenter. Men långt ifrån att beteckna *de kapitalistiska produktionsförhållandenas struktur*, består konkurrensen i effekten av juridiken och ideologin på de *ekonomiska sociala förhållandena*.

Inte desto mindre har denna isoleringseffekt en utomordentligt stor betydelse, inte minst genom att den för produktionsagenterna döljer deras klassförhållanden i den ekonomiska kampen. Det råder f. ö. inget tvivel om att det här är en av anledningarna till att Marx ständigt lokaliserar konstituerandet av klasserna — inom KPS — *som sådana* på den politiska klasskampens nivå: det innebär inte att ”produktionsagenter-individer” konstitueras som klasser enbart i den politiska kampen. Vi vet, inte minst genom 3:e bandet av *Kapitalet*, att produktionsagenterna, redan i arbetsavtalets transaktion från 1:a bandet, är fördelade i sociala klasser. Det är på grund av juridikens och ideologins effekter på de ekonomiska sociala förhållandena, på den ekonomiska kampen, som denna inte levs som klasskamp.

Dessutom manifesteras inte denna ”isoleringseffekt” på de ekonomiska sociala förhållandena som en effekt på varje produktionsagent, som en ”individualisering” av dessa agenter. Den manifesteras i en hel rad förhållanden såsom förhållandet mellan lönarbetare och privatkapitalist, mellan lönarbetare och lönarbetare och mellan privatkapitalist och privatkapitalist; vidare ser vi den i förhållandet mellan arbetare i olika fabriker, branscher eller kommuner och i förhållandet mellan kapitalister i olika industribranscher eller i förhållandet mellan olika fraktioner av kapital. Denna isoleringseffekt som man betecknar med termen konkurrens täcker de samlade ekonomiska sociala förhållandena.

Å andra sidan kan vi finna en isolering inom de ekonomiska sociala förhållandena hos vissa klasser i en kapitalistisk formation, vilka härrör från andra produktionsätt som samexisterar i formationen: det är fallet med parcellbönderna. Det måste dock anmärkas att isoleringen i deras fall beror på deras ekonomiska livsbetingelser, dvs. just på deras *icke-skiljande* från produktionsmedlen, under det att isoleringen ifråga om kapitalisterna och lönarbetarna är en effekt av juridiken och ideologin. Denna KPS' specifika ”isoleringseffekt” impregnerar likväl på ett *överbestämmande* sätt även de icke-dominerande produktionsättens klasser i en kapitalistisk formation, och adderas, i deras förhållande till den kapitalistiska staten, till den isolering som är speciell för deras ekonomiska livsbetingelser.

Att dessa kännetecken hos den ekonomiska kampen inom KPS är effekter av juridiken och ideologin, visas kanske bäst av följande faktum: när Marx betecknar denna den ekonomiska kampens isolering genom att ställa den mot den egentliga politiska kampen, använder han ofta termen ”privat”, som han ställer mot termen ”offentlig”, som i sin tur täcker den politiska kampens fält. Den här distinktionen mellan det privata och det offentliga härrör från det juridiskt-politiska i den meningen att de som individer inrättade agenterna — juridiska och politiska subjekt (privat) — står emot de politiska institutionerna, som ”representerar” dessa subjekts enhet (offentligt). Det faktum att Marx applicerar kategorin privat för att beteckna den ekonomiska kampens isolering, innebär alltså på intet sätt någon distinktion mellan de ekonomiska individerna-subjekten (privat) och politiken, utan anger isoleringen av en hel rad ekonomiska sociala förhållanden som en effekt av juridiken och ideologin. Det är så vi bör förstå hans anmärkningar: ”Hur det än må förhålla sig härmed, skulle vi inte kunna uppnå detta mål (arbetsdagens förkortning) genom en privat överenskommelse mellan arbetare och kapitalister. Själva nödvändigheten av allmän politisk kamp, bevisar verkligen att kapitalet är den starkare parten i den rent ekonomiska kampen”⁵; ”Med detta nederlag träder proletariatet i bakgrunden på den revolutionära scenen ... Det kastar sig in ... i en rörelse, där det gör avkall på att omvälva den gamla världen med sina egna stora samhällseliga medel och snarare söker uppnå sin befrielse ... på *privat* sätt, inom ramen av sina begränsade existensbetingelser, och går följaktligen ett säkert nederlag till mötes”⁶; Om borgarklassen: ”... Kampen för att försvara dess *offentliga* intresse, dess eget *klassintresse*, dess *politiska* makt endast generade partiet och gjorde det förstämt, föreföll som ett hinder för de *privata* affärerna”; ”Denna bourgeoisie, som varje ögonblick offrade sina allmänna klassintressen, dvs. sitt politiska intresse för de mest bornerade och smutsiga *privat*intressen ...”⁷.

Dessa anmärkningar är av vikt för att exakt lokalisera förhållandet mellan den kapitalistiska staten och den ekonomiska klasskampen. Låt oss upprepa att detta förhållande inte täcker förhållandet mellan den kapitalistiska statens strukturer och produktionsförhållandena eftersom de senare förhållandena uppställer gränserna för förhållandet mellan staten och klasskampsfältet. *Den kapitalistiska staten är i själva verket relaterad till de ekonomiska sociala förhållandena sådana som de uppträder i sin isolering, vilket är en effekt av ideologin*

⁵ Första Internationalens stadgar. Se också Resolutionerna från första Internationalens första Kongress § 5 om Fackföreningarna och dessutom Marx' samlade texter om den fackliga kampen.

⁶ *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, Arbetarkultur, Stockholm, 1939, ss. 21-22.

⁷ a. a., s. 117, 120.

och juridiken. Och det i den meningen att de ekonomiska sociala förhållandena består i klasspraktiker, i ett faktiskt och från början överbestämt handlande från agenternas sida inom ekonomin, från agenter som fördelats i sociala klasser: denna praktik är själv på intet sätt ”ren”, utan alltid överbestämd i sin konkreta realitet. Den kapitalistiska staten är alltså bestämd av sin funktion i förhållande till den ekonomiska klasskampen, så som denna uppträder på grund av den ovan angivna isoleringseffekten.

Således framställer sig denna stat ständigt som den egentliga politiska *enheten* av en ekonomisk kamp, som till sin natur uppvisar denna isolering. Den utger sig som representant för ett ”allmänt intresse”, som har till uppgift att förena konkurrerande och olikartade ekonomiska intressen, vilka upplevs av agenterna på så sätt att deras klasskaraktär döljs. Som en direkt följd härav och genom en hel rad ideologiska mekanismer, döljer den kapitalistiska staten systematiskt sin politiska klasskaraktär inom sina egna institutioner: den är en i verklig mening folklig-nationell-klass-stat. Den utger sig som inkarnationen av folket-nationens vilja. Folket-nationen är institutionellt fastställd som en samling ”medborgare” eller ”individer”, vars enhet den kapitalistiska staten representerar, och som *reellt underlag* har den just den isoleringseffekt som de ekonomiska sociala förhållandena uppvisar inom KPS.

I denna statens funktion i förhållande till den ekonomiska klasskampen, är det naturligtvis så att en hel rad rent ideologiska operationer ingriper: vi får likväl under inga förhållanden reducera statens strukturer till ideologin, vad gäller dess funktion i förhållande till de ekonomiska sociala förhållandena. Dessa strukturer ger upphov till reella institutioner, som är en del i den statliga *regionala instansen*. Ideologin ingriper här *både* genom sin egen isoleringseffekt på de ekonomiska sociala förhållandena, *och* i statens konkreta funktionssätt i förhållande till denna effekt. Det här ingripandet kan på intet sätt reducera så reella institutioner som den parlamentariska representationen, folksuveräniteten, den allmänna rösträtten, osv. Den statliga juridiskt-politiska överbyggnaden har alltså en *dubbel funktion* här, som vi just kan klargöra utifrån dessa anmärkningar.

1. I sin aspekt av normativt juridiskt system, av juridisk realitet, som inrättar de i sociala klasser fördelade produktionsagenterna som juridiskt-politiska subjekt, har den isoleringen av de ekonomiska sociala förhållandena till effekt.

2. I sin relation till de ekonomiska sociala förhållandena, vilka uppvisar denna isoleringseffekt, har den till funktion *att representera enheten* av de isolerade förhållanden som instiftats som folket-nationens politiska samfund. Det här innebär m. a. o. att staten *representerar enheten av en isolering, som till stor del — ty även ideologin spelar en roll här — är dess egen effekt.* En dubbel funktion — att isolera och att representera enheten — som reflekteras i motsättningar inom statens strukturer. Dessa antar formen av motsättningar mellan privat och offentligt, mellan de politiska individerna-personerna och de institutioner som representerar folket-nationens enhet, vidare mellan privat och offentlig rätt, mellan de politiska rättigheterna och det allmänna intresset, osv.

Min huvudsakliga avsikt är emellertid varken att analysera organisationen av dessa statliga strukturer utifrån produktionsförhållandena, eller att klargöra deras inre motsättningar, vilket fr. a. skulle kunna ske genom ett fördjupande av det framhållna förhållandet mellan det juridiska systemet och arbetsprocess-strukturen: min avsikt är fr. a. att få grepp om deras funktion i förhållande till klasskampsfältet. Något som här innebär att på något sätt betrakta deras isoleringseffekt på de ekonomiska sociala förhållandena som *given*, för att klargöra statens specifikt politiska roll i förhållande till dessa och därmed till den politiska klasskampen.

Den kapitalistiska statens förhållande till de ekonomiska sociala förhållandena, dvs. den ekonomiska klasskampen, understryks ständigt av Marx. Han använder emellertid ofta termer som antingen är deskriptiva — som termen samhälle eller också härrör från hans

ungdomsproblematik — som termen civilt samhälle —, vilket lett till de ovan framhållna van-tolkningarna. I sina politiska verk, och redan i *Adertonde Brumaire*, använder Marx termen ”samhälle” (som f. ö. globalt anger de sociala förhållandena, klassförhållandenas fält) för att beteckna de ekonomiska sociala förhållandena, den ekonomiska klasskampen, som manifestation av isoleringseffekten. Ibland går han t. o. m. så långt att han återtar termen civilt samhälle och skenbart knyter an till problematiken om det civila samhällets skiljande från staten: ”Istället för att själva samhället skulle ha tillkämpat sig ett nytt innehåll, tycks blott staten ha återvänt till herravälde ...”⁸; ”mustaschen och uniformen, som man periodiskt utbasunerade som samhällets högsta visdom, borde de inte till slut komma på den iden ... att helt befria det civila samhället från bekymret att regera sig själv”⁹ ”Man förstår genast, att i ett land som Frankrike ... där staten omspanner, kontrollerar, förordnar, övervakar och utövar förmyndar-ekapet över det civila samhället ..., nationalförsamlingen genom att uppge förfogandet över ministerposterna uppgav varje verkligt inflytande, om den inte ... slutligen lät det civila samhället och den allmänna meningen skapa sina egna ... organ ...”¹⁰; ”varje gemensamt intresse löstes genast från samhället och ställdes mot detsamma som ett högre, allmänt intresse, det drogs undan samhällsmedlemmarnas självverksamhet och gjordes till föremål för regeringens verksamhet ... Först under den andre Bonaparte tycks staten ha gjort sig fullständigt självständig ...”¹¹; ”Men parodin på kejsardömet var nödvändig för att befria massan av den franska nationen från traditionens ok och klart utforma motsättningen mellan statsmakten och samhället”. Vi stannar vid dessa citat: vi skulle kunnat ta fram en mängd andra från *Klasstriderna i Frankrike, Pariskommunen, Kritik av Gothaprogrammet*, osv.

Om vi tänker på de tidigare anmärkningarna, kan vi se att de här Marx-analyserna å ena sidan inte är enkla ekon eller tomma reminiscenser från en gammal problematik, men å den andra att de inte heller går tillbaka på schemat om det civila samhällets skiljande från staten. De täcker i själva verket ett nytt problem, men i termer som lånats från en gammal problematik, inom vars ram de täckte ett annat problem. Här betecknar statens ”antagonism”, ”skiljande” eller ”oberoende” i förhållande till det civila samhället — eller samhället — just precis detta: den kapitalistiska statens och produktionsförhållandenas specifika autonomi inom KPS återspeglas inom klasskampsfältet i en autonomi hos den ekonomiska och politiska klasskampen; det här uttrycks i isoleringseffekten på de ekonomiska sociala förhållandena, i förhållande till vilka staten får en specifik autonomi genom att utge sig som representant för folket-nationens enhet, folket-nationen som ett politiskt samfund grundat på de ekonomiska sociala förhållandenas isolering. Det är bara om man bortser från problematikväxlingen i Marx' verk och genom en *lek med ord* som denna strukturernas och praktikernas autonomi hos den mogne Marx kan tolkas som ett det civila samhällets skiljande från staten.¹²

Det här gäller särskilt den italienska marxistiska skolan, vars förtjänster öppet måste erkännas: den har haft en viktig *kritisk* funktion då den, i Galvano della Volpes efterföljd, i flera viktiga verk, främst om problem inom den marxistiska statsvetenskapen, försökt klargöra Marx' tänkande. Den har radikalt bekämpat vulgäruppfattningen av staten som ett enkelt redskap eller instrument för den dominerande klassen-subjektet. Denna skola har också utan tvivel ställt flera originella problem som just har att göra med strukturernas och klasspraktikernas specifika autonomi inom KPS. Den förlägger emellertid det nya med Marx i förhållande till Hegel till kritiken (i arbetena om den hegelianska statsteorin) av den oföränderliga spekulat-empirism som kännetecknar Hegels problematik.¹³ Men Marx upprepar faktiskt

⁸ a. a., s. 15-16.

⁹ a. a., s. 34.

¹⁰ . a. a., s. 67.

¹¹ . a. a., s. 138-139.

¹² I Frankrike gäller detta t. ex. H. Lefebvre: *Marx' sociologi*, TEMA-serien, 1968, kapitlet ”Politisk sociologi: teorin om staten”; och M. Rubel: *K. Marx devant le bonapartisme*, Paris-La Haye, 1960, osv.

¹³ Särskilt Galvano della Volpe, *Rousseau et Marx*, 1964, s. 22 ff., 46 ff.; *Umanesimo positivo e emancipazione*

bara Feuerbachs Hegelkritik i den här kritiken. Skolan fördunklar också problemen genom temat om det civila samhällets skiljande från staten, vilket leder till en rad felaktiga resultat, till vilka vi återkommer i samband med konkreta problem.¹⁴

De här anmärkningarnas vikt rör f. ö. också förhållandet mellan den kapitalistiska staten och den *politiska klasskampen*. Isoleringseffekten inom den ekonomiska kampen inverkar på den politiska klasskampens funktionssätt i en kapitalistisk formation. Ett av denna kamps kännetecken, en kamp som är relativt självständig i förhållande till den ekonomiska, består i att den, som marxismens klassiker ständigt understrukt, tenderar att upprätta *klassenheten* utifrån den ekonomiska kampens isolering. Det här har en särskild betydelse i *förhållandet mellan de dominerande klassernas politiska kamp-praktik och den kapitalistiska staten*, genom att denna praktik specificeras av att den som mål har bevarandet av denna stat och härigenom bevarandet av de rådande sociala förhållandena. Följaktligen har de dominerande klassernas politiska praktik till uppgift inte bara att upprätta den eller de dominerande klassernas enhet utifrån isoleringen i deras ekonomiska kamp, de måste också, genom ett särskilt politiskt-ideologiskt funktionssätt, göra sina egentliga politiska intressen representativa för folket-nationens allmänna intresse. Det här nödvändiggörs av den kapitalistiska statens särskilda strukturer i dess förhållande till den ekonomiska klasskampen, och möjliggörs just av isoleringen av de dominerade klassernas ekonomiska kamp. Det är genom en analys av hela detta sammansatta funktionssätt som vi kan fastställa förhållandet mellan denna nationellt-folkliga-klass-stat och de politiskt dominerande klasserna i en kapitalistisk formation.

III. Om begreppet hegemoni

Det är just i det här sammanhanget som jag kommer att använda begreppet *hegemoni*: det här begreppets fält är den politiska klasskampen i en kapitalistisk formation och det täcker, närmare bestämt, de dominerande klassernas politiska praktik i dessa formationer. *Genom att lokalisera förhållandet mellan den kapitalistiska staten och de politiskt dominerande klasserna, kan vi, således, säga att denna stat är en klasstat under hegemonisk ledning.*

Det är Gramsci som producerat det här begreppet. Det är riktigt att det å ena sidan förblir i praktiskt tillstånd hos honom, och å den andra uppvisar ett mycket brett applikationsfält, vilket gör det alltför vagt. Därför måste vi också först genomföra en rad klargöranden och restriktioner. På grund av sitt särskilda förhållande till den leninistiska problematiken har Gramsci alltid trots sig finna detta begrepp hos Lenin, närmare bestämt i hans texter om arbetarklassens ideologiska organisation och dess ledande roll i de dominerade klassernas politiska kamp. Men i själva verket rör det sig här om ett nytt begrepp, som kan göra reda för *de dominerande klassernas politiska praktik i utvecklade kapitalistiska formationer*. Det är också så Gramsci använder det, men han utsträcker det samtidigt till att felaktigt täcka den

marxista, 1964, s. 27 ff., s. 57 ff.; Umberto Cerroni, *Marx e il diritto moderno*, 1963, passim; Mario Rossi, *Marx e la dialettica hegeliana*, 1961, b. II, passim.

¹⁴ För Galv. della Volpe — *Rousseau e Marx*, s. 27 ff., osv. — är t. ex. problemet med politikens och ekonomins autonomi och förhållande relaterat till den unge Marx' kritik av Hegels "empirism-spekulation". Marx förebrådde Hegel för att denne hamnat i en sammanblandning, som ville vara en syntes, av ekonomin och politiken eftersom dennes "spekulativa" uppfattning — särskilt av staten — motsvarade ett inbrott i begreppet av den omedelbara empirismen, "som sådan": Marx såg ekonomin som "den vulgära empirin", där det var nödvändigt att upptäcka de "förmedlingar", som, i det borgerliga samhället, konstituerade den som egentlig politik. Under det att Hegel, enligt Marx, i sin statsuppfattning kommer fram till en parallell samexistens av ekonomin och politiken i de stater som utgör hans statsmodell, så gällde det att upptäcka deras moderna skiljande i borgarklassens abstrakt "universella" karaktär — förmedling — och sedan överskridandet av detta skiljande — avskaffandet av politiken — i proletariats "konkret universella" karaktär: och här kalkeras detta "universalitets"-begrepp på den antropologiska modellen om "artmänniskan". Uppfattningen av förhållandet mellan ekonomin och politiken, kalkerat på förhållandet mellan å ena sidan det empiriskt-konkreta och å den andra det abstrakt-spekulativa i den antropologiska väsen-objektivering-alienation-modellen, förblir emellertid en uppfattning från den unge Marx' kritik av Hegel: för den unge Marx är politiken ekonomin "förmedlad" i ett "antropologiskt" överskridande av Hegels "empirism-spekulation".

kapitalistiska statens strukturer. Men om vi strikt begränsar hegemonibegreppets applikations- och konstitutionsfält, blir hans analyser inom detta område mycket intressanta: de har den konkreta situationen i dessa formationer till objekt och applicerar de principer som lagts i dagen av Lenin vid analysen av ett annat konkret objekt: situationen i Ryssland.

De här Gramsci-analyserna är emellertid mycket problematiska eftersom hans tänkande är starkt influerat av Croces och Labriolas historicism¹⁵. Problemet är här alltför omfattande för att vi skall kunna gå till botten med det. Jag nöjer mig med att påpeka att det hos Gramsci är möjligt att finna en klar brytning mellan ungdomsverken — bl. a. artiklarna i *Ordine Nuove* inklusive *Il materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce* —, som är av typiskt historicistiskt slag, och hans mogna verk om politisk teori, *Quaderni di carcere* — där *Machiavelli* ingår, osv. — där just begreppet hegemoni utarbetas¹⁶. Denna brytning som vi klart kan se i en symptomal läsning av de texter där Gramscis leninistiska problematik framträder, har f. ö. fördunklats av de läsarter som försökt upptäcka det teoretiska förhållandet mellan Gramsci och Lenin: de har för det mesta varit historicistiska läsarter¹⁷. Men även i Gramscis mogna verk är historicismens sviter många. Vid en första läsning av hans verk tycks också begreppet hegemoni ange en historisk situation, där klassherraväldet inte reduceras till ett enkelt tvångs- och våldsherravälde, utan innehåller en *styrande* funktion och en *särskild ideologisk* funktion, med vars hjälp förhållandet dominerande-dominerade grundas på ett ”aktivt samtycke” från de dominerade klassernas sida¹⁸. Det här är ju en rätt vag uppfattning, och den tycks vid första anblicken beläktad med Lukács' uppfattning om klassmedvetandet-världsåskådningen, som själv befinner sig i den hegelianska subjektproblematiken. När denna problematik transplanteras in i marxismen, leder den till uppfattningen om klassen som historiens subjekt och som totaliserande genetisk princip för en samhällsformations instanser, via klassmedvetandet som här får rollen av hegelianskt begrepp. I det här sammanhanget är det ”ideologin-medvetandet-världsåskådningen” hos klassen-historiens subjekt, hos den hegemoniska klassen, som är grundvalen för en formations enhet, genom att den bestämmer de dominerade klassernas anslutning till ett bestämt herraväldssystem¹⁹.

Det är således intressant att notera, att Gramsci med denna användning av begreppet hegemoni, fördunklar just de reella problemen som han analyserar på temat om det civila samhällets skiljande från staten. Dessa problem, som i själva verket implicerar instansernas specifika autonomi inom KPS och isoleringseffekten i ekonomin, maskeras. Detta ”skiljande” *stötts* hos Gramsci, vilket f. ö. även var fallet med den unge Marx, av en uppfattning om de feodala instansernas ”blandning”: det sker med hjälp av det gramscianska temat om det ”ekonomiskt-korporativa”.²⁰ Hegemonibegreppet används alltså av Gramsci för att skilja mellan den kapitalistiska samhällsformationen och den feodala ”ekonomiskt-korporativa” formationen. Det ekonomiskt-korporativa betecknar särskilt de feodala sociala förhållandena, som kännetecknas av ett sorts ihopväxande av politiken och ekonomin, ”politiken inympas i ekonomin”, säger Gramsci. Hans analyser av den moderna ”nationellt-folkliga” staten är belägna inom ramen för övergången mellan feodalism och kapitalism, i den italienska Renässansens olika stater. Det är denna ram som gör det möjligt för honom att analysera den moderna statens hegemoniska enhetsfunktion, en funktion som relateras till atomiseringen av

¹⁵ Om Gramscis ”historicism”, se Althusser, *Att läsa kapitalet* 2.

¹⁶ I denna mening, se L. Paggi: ”Studi e interpretazioni recenti di Gramsci”, i *Critica Marxista*, maj—juni 1966, s. 151 ff.

¹⁷ Bl. a.: Togliatti: ”Il Leninismo nel pensiero et nell'azione di A. Gramsci” och ”Gramsci e il leninismo” i *Studi Gramsciani*, Roma, 1958, och vidare M. Spinella och hans inledning i A. Gramsci: *Elementi di politica*, Roma, 1964, för att inte tala om den typiska historicistiska Gramscitolkningen av J. Texier: *A. Gramsci*, Seghers, 1967.

¹⁸ *Note sul Machiavelli e lo Stato moderno*, Einaudi, a. a., s. 87 ff.. s. 125 ff.

¹⁹ Å andra sidan har detta hegemonibegrepp också använts av Gramsci i samband med de dominerade klassernas politiska praktik, synnerhet arbetarklassens: vi återkommer till det.

²⁰ Bl. a., *Lettres de prison*, Ed. Soc., s. 212 ff., *Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura*, Einaudi, s. 8 ff.

det ”civila samhället”, folket-nationens underlag. Det som slår Gramsci hos Machiavelli är inte enbart att denne var en av den politiska praktikens första teoretiker, utan fr. a. att han genomskådade denna enhetsfunktion hos den moderna staten, i förhållande till ”folk-massorna”, som här betraktas som produkter av de feodala förhållandenas upplösning. Det här är särskilt tydligt när Gramsci analyserar de till en början misslyckade försöken att upprätta denna stat i Italien: ”Orsaken till att försöken att skapa en kollektiv nationellt-folklig vilja gång på gång misslyckades, måste sökas i existensen av bestämda grupper (karaktär och funktion hos de medeltida Kommunerna) . Den position som härav framgår kan kallas ekonomiskt-korporativ, dvs. politiskt den värsta av det feodala samhällets former...”²¹

Termen ekonomiskt-korporativ har emellertid en andra betydelse hos Gramsci. Den anger inte enbart de ekonomiska och politiska ”blandade” förhållandena i den feodala formationen, utan också ”ekonomin” såsom skild från politiken, inom de kapitalistiska formationerna. Här har vi en betecknande glidning i terminologin som just är förståelig utifrån de historicistiska inflytelserna, som ofta finns med i Gramscis analyser. Det gemensamma drag som Gramsci finner i de feodala formationernas ”blandade” ekonomiskt-korporativa förhållanden och de från de politiska förhållandena skilda ”ekonomiska” relationerna i de kapitalistiska formationerna, det är att båda två skiljer sig från ”de egentliga politiska” förhållandena i de kapitalistiska formationerna.

Vi ser alltså historicismens sviter i Gramscis analyser. Men varför inte försöka rensa dem? Vi kan se att de reella problem de ställer ingalunda hänför sig till något skiljande mellan staten och det civila samhället, som skulle ha atomiserats till följd av de blandade eller organiska feodala förhållandenas upplösning. De reella problemen hänför sig till instansernas specifika autonomi i KPS, till isoleringseffekten inom de ekonomiska sociala förhållandena och till förhållandet mellan staten och de dominerande klassernas politiska praktik i förhållande till denna isolering.

Nu har begreppet hegemoni, *som vi endast kommer att applicera på de dominerande klassernas politiska praktik och inte på staten* — i en kapitalistisk formation, två innebörder.

1. Det anger konstituerandet av dessa klassers politiska intressen, i deras förhållande till den kapitalistiska staten, såsom representativa för ”det allmänna intresset” hos det politiska samfund som ”folket-nationen” utgör, och som till underlag har isoleringseffekten inom ekonomin. Denna första innebörd impliceras av följande Gramsci-citat, som bör betraktas utifrån de ovan gjorda anmärkningarna: ”Ett tredje moment innebär att man blir medveten om att ens egna korporativa intressen i sin närvarande och tillkommande utveckling går utöver den korporativa kretsen, den rent ekonomiska gruppen, och kan och bör bli andra underordnade gruppers intressen. Det är den fas då ideologierna som grott i det föregående blir ”parti”, konfronteras med varandra och kommer i strid med varandra, ända tills en enda av dem eller åtminstone en enda kombination av dem tenderar att få överhand, att bli starkast och sprida sig över hela det sociala området, i det den åstadkommer inte bara enhet mellan de ekonomiska och politiska målsättningarna, utan även intellektuell och moralisk enhet, ställer alla frågor kring vilka striden rasar, inte på det korporativa planet utan på ett ”universellt” plan och sålunda skapar en fundamental socialgrupps hegemoni över en rad underordnade grupper. Staten fattas visserligen som en grupps egen organism, ägnad att skapa gynnsamma villkor för denna grupps största möjliga expansion; men denna utveckling och denna expansion fattas och framställs som den drivande kraften i en universell expansion, i en utveckling av alla ”nationella” krafter, dvs. den dominerande gruppen blir konkret samordnad med de underordnade gruppernas allmänna intresse, och statslivet uppfattas som en ständig bildning och ständigt övervinnande av (på lagens område) ostadiga tillstånd av jämvikt mellan den fundamentala gruppens intressen och de underordnade gruppernas, jämviktstillstånd där

²¹ *Il Risorgimento* ..., Einaudi, s. 35 ff, och passim.

den dominerande gruppens intressen har överhand men bara till en viss punkt, inte ända därhän att det rör sig om ett småskuret ekonomiskt-korporativt intresse”.²²

2. Hegemonibegreppet har också en andra innebörd, som Gramsci faktiskt inte anger. Men vi skall se att den kapitalistiska staten och klasskampens specifika kännetecken i en kapitalistisk formation *möjliggör* ett ”maktblock”, bestående av flera *politiskt dominerande* klasser eller fraktioner. Bland dessa dominerande klasser eller fraktioner innehar en av dem en säll skild *dominerande roll*, som kan karaktäriseras som den *hegemoniska rollen*. I denna andra mening täcker hegemonibegreppet en av de dominerande klassernas eller fraktionernas särskilda herravälde över de andra dominerande klasserna eller fraktionerna i en kapitalistisk samhällsformation.

Begreppet hegemoni gör det möjligt att dechiffrera förhållandet mellan dessa båda aspekter av politiskt herravälde i de kapitalistiska formationerna. Den hegemoniska klassen är den som på den politiska nivån, hos sig själv, koncentrerar den *dubbla funktionen* att dels representera folket-nationens allmänna intresse, och dels inneha en specifik dominans bland de dominerande klasserna och fraktionerna: och det i dess särskilda förhållande till den kapitalistiska staten.

²² *En kollektiv intellektuell*, ss. 241-242.

2. Typologi och kapitalistisk statstyp

De föregående anmärkningarna gör det möjligt att specificera den kapitalistiska stats-”typen”. Den marxistiska statsvetenskapen urskiljer vissa stats-”typer”, såsom den despotiska, slavstaten, den feodala, den kapitalistiska, osv., vilka motsvarar lika många bestämda produktionssätt. Dessutom har Marx, Engels, och Lenin avgränsat ”statsformer” och ”regeringsformer” inom dessa specifika statstyper. Det typologiska problem som har att göra med den statliga överbyggnadens bestämning, avser alltså två saker:

- a) Det gäller att göra en *regional instans* i ett givet produktionssätt till objekt för teoretisk forskning — här den statliga juridiskt-politiska överbyggnaden. Från den marxistiska vetenskapens synpunkt innebär detta, att det allra först gäller att fånga detta ”objekts” enhet och *säregenhet*, och göra det till teoretiskt objekt på så sätt att dess sålunda definierade typiska strukturer gör det möjligt att dechiffrerar dess plats och funktion i ett produktionssätts sammansatta enhet.
- b) Det gäller att upprätta detta begrepp utifrån sådana teoretiska principer att det kan göra reda för vad vi provisoriskt kan kalla dess *omvandlingar*. I vilken mening tillhör t. ex. de kapitalistiska statsformerna den kapitalistiska statstypen, i vilken mån går de tillbaka på ”faser” eller ”stadier” i en av KPS dominerad *samhällsformation*? Det typologiska problemet knyter här an till problemet med *periodiseringen*.

En preliminär anmärkning tränger sig på: detta problem med en instans' typologi i ett produktionssätt kan inte hänföras till en tematik om denna instans' historiska genes. Det kan inte vara fråga om den moderna kapitalistiska statens genes. Problemet är här detsamma vad gäller ett produktions-sätts regionala instans, som ifråga om en samhällsformation Och dess övergång till en annan.

För att nu fånga säregenheten hos ett bestämt produktionssätts regionala strukturer, hos den kapitalistiska staten i KPS t. ex., måste vi bestämma dess plats inom den matris som specificerar detta produktionssätt: det är endast härigenom vi kan konstruera *denna instans' begrepp*.

Instansernas specifika autonomi i KPS, som tilldelar staten dess plats i detta ”rena” produktionssätt, är just en specifik autonomi hos denna stat i förhållande till ekonomin: det är den som, närmare bestämt, såsom konstant invariant, reglerar variationerna i politikens ingripande eller icke-ingripande i ekonomin, och ekonomins i politiken¹.

Enbart dessa synpunkter möjliggör dock inte, och det är av mycket stor betydelse, ett fastställande av den kapitalistiska statens begrepp, eftersom dess typiska strukturer samtidigt måste lokaliseras i *deras förhållande till, eller funktion inom, detta produktionssätts klass-kampsfält*. Statens plats i helheten av strukturer tillhandahåller nämligen endast ett enkelt schema, som inte kan upphöjas till begrepp innan vi undersökt förhållandet mellan denna stat och den ekonomiska klasskampen å ena sidan, och mellan staten och den politiska klasskampen å den andra. Det här innebär att denna statens plats, för att utgöra ett adekvat begrepp för den kapitalistiska statstypen, måste lokaliseras i de effekter den producerar genom att uppställa gränserna för förhållandet mellan denna stat och klasskampsfältet.

Den kapitalistiska statstypen hänför sig således först och främst till sina strukturers och den

¹ I kapitel I ovan såg vi, att konstruktionen av begreppet stat i de olika produktionssätten, dvs. avgränsningen av statstyperna, beror på de olika former som statens allmänna funktion som sammanhållningsfaktor för en formations enhet antar i de olika produktionssätten: vi strök där under att dessa olika former beror på statens plats i de olika produktionssätten, och fastställde således att den här funktionen blir specifik för den kapitalistiska staten just genom ekonomins och politikens respektive autonomi i KPS. Jag kommer alltså att gripa mig an det typologiska problemet genom att analysera denna autonomi, och reserverar dess verkningar på de konkreta formerna för den kapitalistiska statens funktion till tredje delen i föreliggande arbete.

ekonomiska klasskampens specifika autonomi, i förhållandet mellan denna stat och isoleringseffekten inom de ekonomiska sociala förhållandena i KPS. För att vara klar på denna punkt, kommer jag hädan

efter att beteckna det här förhållandet som statens förhållande till ekonomins eller de ekonomiska sociala förhållandenas isolering. Denna statstyp måste slutligen ställas i relation till den politiska klasskampen, närmare bestämt till de dominerande klassernas politiska praktik inom detta produktionssätt: det väsentliga här är statens förhållande till klasshegemonin, dvs. konstituerandet av en klass som hegemonisk i förhållande till "folket-nationen" och med avseende på maktblocket, vars bildande motsvarar den kapitalistiska statstypen.

Vilka relationer råder mellan den här statstypen och en given stat i en samhällsformation? Vi vet att en historiskt bestämd samhällsformation härrör från en samexistens av flera produktionssätt. I denna mening är staten i en sådan formation resultatet av en kombination av flera statstyper, som uppkommit ur de olika produktionssätt som kombineras i formationen. När det närmare bestämt gäller en av KPS dominerad konkret samhällsformation, kan den verkliga kapitalistiska staten uppvisa flera kännetecken, som härrör från statstyper, vilka motsvarar andra samexisterande produktionssätt i dessa formationer. Dessa kännetecken är inga enkla "orena kvarlevor" i denna stat, utan en konstituerande del av den i en given formation. Vi kommer i alla händelser att tala om kapitalistisk stat när den kapitalistiska typen blir dominerande i denna stat, och det är f. ö. fallet med en kapitalistisk formation.

Emellertid måste följande framhållas: på grund av de olika instansernas förskjutningar, och på grund av sammansattheten hos en samhällsformation, implicerar KPS' dominans i denna formation inte nödvändigtvis att den kapitalistiska typen är den typ som dominerar dess stat på den politiska överbyggnadens nivå. Vi kan strikt tala om en kapitalistisk formation, om en av KPS dominerad formation, vars stat är en stat av feodal karaktär, med dominans alltså av den feodala statstypen. Detta är själva innebörden hos Marx' och Engels' skrifter om *bismarckismen*, skrifter som analyserar existensen av en stat som domineras av den feodala typen i en kapitalistisk formation. I det här fallet beror det på att det dominerande KPS, på grund av den instansernas autonomi som kännetecknar det och som det ingjuter i den kapitalistiska formationen, på den politiska nivån tillåter existensen av en stat, som domineras av en annan typ än den som kännetecknar detta produktionssätts stat. Det dominerande KPS *impregnerar hela systemet* och modifierar de andra underordnade produktionssätts funktionsbetingelser. I detta fall kan den feodala staten, trots sina feodala *strukturer, låna funktioner* som är analoga med dem som tillkommer en kapitalistisk stat, ett lån som beror på KPS' dominans i formationen, och på den plats som härigenom tilldelas den feodala staten. Trots sin feodala karaktär kan den just fungera med den relativa autonomi som utmärker den kapitalistiska statstypen: denna möjliggör, i det konkreta fallet med *bismarckismen*, den av Bismarck verkställda "revolutionen uppifrån". Detta funktionssätt hos *bismarckismen* kan faktiskt beskrivas som ett lån, eftersom det inte kan hänföras till någon samexistens mellan kännetecknen hos en feodal statstyp och kännetecknen hos en kapitalistisk: de senare är praktiskt taget obefintliga i den bismarckska staten. Det är dock uppenbart att denna brytning mellan en instans' strukturer och funktioner är helt exceptionell.

I. M. Webers typologi

De föregående analyserna möjliggör redan slutsatsen, att ingenting är mer främmande för den marxistiska typologiska problematiken, som avser att producera en instans' *begrepp* i ett produktionssätt, än en typologi som är grundad i "scheman", "modeller" eller "idealtyper". Enligt denna förläggs dessa modeller eller idealtyper till ett förhållande mellan "abstrakt och reellt", som går tillbaka på en empiristisk kunskapsproblematik. När det exempelvis gäller M. Webers idealtyp, består den i en lokalisering av de olikartade avvikelserna hos en mängd

”reella” företeelser, vilka tillhör samma ”abstrakta” typ.² Det operationella värdet hos denna typ garanteras av dess kapacitet att klargöra det reellt konkreta, dvs. de företeelser som uppträder som lika många avvikelser från den abstrakta typen³. Denna uppfattning av typologin som schematisering av det reella och, ytterst, som generalisering och abstraktion, går just tillbaka på en empiristisk uppfattning av kunskapen. Den implicerar postulater om en förutsatt harmoni mellan ”abstrakt” och ”reellt”, där den typologiska abstraktionen består i dess asymptotiska överensstämmelse med det reellt konkreta, varur den skulle ha utvunnits. För den marxistiska problematiken om teorin gäller det istället att producera begreppet för en regional instans i ett produktionssätt, inte genom en abstraktion utifrån en samhällsformations reellt konkreta företeelser. utan genom en teoretisk konstruktionsprocess av detta produktionssätts begrepp och den instanssammanfogning som specificerar det. Den på modeller och scheman grundade vetenskapen leder till föreställningar som inte kan göra reda för en särskild vetenskaps specifika objekt: ty detta objekt kan inte vara det schematiserade konkret reella, utan endast ett teoretiskt konstruerat begrepp.

Exemplet med den weberska typologin är särskilt intressant, eftersom det otvetydigt avslöjar förhållandet mellan den empiristiska kunskapsuppfattningen och dess förutsättningar, som den har gemensamt med den historicistiska problematiken. De manifesteras i den weberska uppfattningen om ”den förstående metoden”, som implicerar — den partiella? — identiteten mellan kunskapens objekt och subjekt. De kunskapsteoretiska principer som hos Weber möjliggör indelningen i idealtyper, är forskarens egna värderingar, genom att han själv anses ingå som en del i samhället och historien, i ”samhällsvetenskapernas” objekt, vetenskaper han bidrar till att ”göra”. Det konkret reella, vetenskapens objekt, är en produkt av forskarens beteende — infogat i en kollektiv praxis — utifrån vissa värderingar, som själva är principer för indelningen av detta konkret reella i scheman: den ontologiska överensstämmelsen mellan schemat och realiteten förs här tillbaka på vetenskapsmannen, detta centralsubjekt för samhälle, historia och vetenskap.⁴ Den här uppfattningen, vars förbindelse med den hegelianska problematiken vi lätt känner igen, blir särskilt intressant om vi påminner oss dess inflytande över Lukács' verk *Historia och klassmedvetande*, där vi finner uppfattningen om klassen som samhällets och historiens, och kunskapens subjekt.

I huvudsak företar Weber en typologi av den juridiskt-politiska överbyggnaden i enlighet med de olika kombinationer (härörande ur slaget av legitimitet) av mysticism och rationalitet som de manifesterar, och åtskiljer, bland auktoritetstyperna, de rationellt-legala, traditionella och karismatiska.⁵ Dessa typer-objekt för vetenskapen, indelas sedan i enlighet med värde-

² Vad gäller M. Weber, vars verk fortfarande är ganska okända i Frankrike, måste vi gå till J.-M. Vincents grundläggande artiklar i *L'homme et la société*, nr 3 och 4, och till J. Freund: *La sociologie de M. Weber*, 1966. Ifråga om en utomordentlig kritik av idealtyperna, R. Establet, i *Lire le Capital*, B. II, s. 338.

³ Detta mycket viktiga problem är faktiskt ett nyckelproblem i de aktuella diskussionerna om samhällsvetenskapernas metoder. Då diskussionerna i detta avseende är ganska rudimentära i Frankrike, hänvisar Jag till ett utomordentligt arbete för presentationen av dessa diskussioner: *Logik der Sozialwissenschaften*, Köln/Berlin, 1965, utgiven av E. Topisch. Här finner vi den berömda konfrontationen, i detta avseende, mellan K. Popper och Th. Adorno (a. a., s. 113 ff. och 311 ff.) och en upplysande text för problemställningen inom statsvetenskapen av H. Laswell: *Das qualitative und das quantitative in Politik — und Rechtswissenschaftlichen Untersuchungen* (s. 464 ff.).

⁴ Förutom Webers allmänna metodologiska funderingar om ”idealtypen”, som finns utspridda i hans verk, se, vad gäller förhållandet mellan uppfattningen om ”variablerna” och ”idealtyperna”, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, Tübingen, 1922-1923, b. I, s. 21 ff., 233 ff. Förhållandet mellan ”värdehistoricismen” och ”modellen” är tydligt hos bl. a. T. Parsons: ”Voting and the equilibrium of the american political system”, i *American Voting Behaviour*, 1959, utgiven av Burdick och Brodbeck, s. 115 ff. Se också Nagels kritik i detta avseende: *Logic Without Metaphysics*, redan 1956, 1:a delen, kap. 10, ”A Formalisation of Functionalism”. Denna tendens hos Parsons är f. ö. ett resultat av den direkta släktskapen mellan den funktionalistiska riktningen och Weber.

⁵ *Wirtschaft und Gesellschaft*, a. a., 2:a delen; och Weberantologin: *Rechtssoziologie*, utgiven av J. Winckelmann, Berlin/Neuwied, 1960, passim.

ringarna, idealen, projekten, just *beteendemotivationerna* hos den mänskligt-subjektiva praxis som producerat dem, och de belyses f. ö. av forskarens egna värderingar. Ingenting visar tydligare på förhållande mellan å ena sidan den kunskapsteoretiska relationen mellan idealtyperna och det konkret reella, och å den andra den historicistiska problematiken, än Webers uttryckligen formulerade uppfattning av idealtyperna som abstrakta scheman *med möjlighet att förverkligas* i det historiska reellt-konkreta. De här abstrakta modellerna är ingenting annat än historiesubjektens värderingar — där vetenskapsmannen ingår — vilka producerar det konkreta, dvs. de kan återföras på väsende-subjektets objektivering. För att ta upp idealtyperna auktoritet och stat, så täcker de inte strukturer i strikt mening, utan, i sista hand, beteendemotivationer och beteenden hos ”aktörer”. Den weberska problematiken är dessutom tydlig såväl i hans uppfattning av makten som i uppfattningen av det ”kapitalistiska etos” — aktörernas ”rationella uppförande” — eller i uppfattningen av byråkratin — rationalitetens och den rationella statstypens subjekt — osv.

Allt detta innebär inte att de skillnader som Weber fastställde mellan traditionell, karismatisk, rationell auktoritet, inte täcker faktiska skillnader mellan olika statstyper. Det skall klart visa sig att den kapitalistiska statstypen, i viss utsträckning, faktiskt uppvisar kännetecknen som beskrivits av Weber med termen ”rationellt-legal auktoritetstyp”: dessa kännetecknen kommer då. att kunna fångas som konstituerande drag av denna stats begrepp.⁶

II. Statstyper, statsformer och periodisering av en samhällsformation

Låt oss nu gå över till det avgörande problemet om förhållandet mellan statstyper, statsformer och regeringsformer, för att fortsätta att använda Marx', Engels' och Lenins uttryck. Men först ett terminologiskt problem: uttrycken statsform och regeringsform används i regel i identisk mening av dessa klassiker för att t. ex. ange ”den parlamentariska republiken”, den ”konstitutionella monarkin” osv.⁷

Låt oss i första hand ställa problemet: i vad mån kan vi skilja mellan olika statsformer av samma statstyp? Detta är analogt med det teoretiska problem som statstypen ställer. Det gäller att upprätta en *statsformernas* typologi, som kan fånga dem på så sätt att de både kan lokaliseras i förhållandet mellan instanserna och klasskampsfältet i en samhällsformation, och framträda som former av en och samma statstyp. En dubbel uppgift alltså: a) att upprätta en statstyp som kan göra reda för statsformernas differentiering såsom differentierade former av denna typ, en differentiering som fastställs utifrån modifieringar i denna statstyps konstituerande relationer; b) se till att dessa modifieringar inte berör relationernas själva matris, utan utgör differentierade former av dessa relationer.

Om den kapitalistiska statstypen i första hand konnoterar en specifik autonomi hos de ekonomiska och politiska strukturerna, vilken kan lokaliseras i autonomi mellan staten och de ekonomiska sociala förhållandena, så bör denna typs statsformer bestämmas allt efter en modifiering av relationen mellan staten och dessa förhållanden. Den här modifieringen befinner sig emellertid inom den typiska ramen för deras respektive autonomi och ifrågasätter alltså inte denna relations termer på något grundläggande sätt, i detta fall statens strukturer och isoleringseffekten inom ekonomin. Statsformerna kommer att bestämmas allt efter *graden* av och de *specifika formerna* för denna autonomi. Det är så vi kan upprätta en teori om denna statstyp och om denna typs former, i dess relationer till den *ekonomiska klasskampen*. Problemet är detsamma vad gäller förhållandet mellan staten och den *politiska klasskampen*, särskilt då klasshegemonin och maktblocket.

⁶ Vi återfinner denna empiristiska och positivistiska kunskapsuppfattning i dess förhållande till den historicistiska problematiken, i en annan form, hos Galv. della Volpe och hans begrepp — ”abstrakt-bestämd” modell. Se: *Logica come scienza positiva*, 1947.

⁷ Det här gäller Marx' och Engels' samlade politiska texter, Lenin. *Renegaten Kautsky, Staten och Revolutionen, Staten*, osv.

Vad som mera omedelbart är ett problem är den regionala instansens *omvandlingar* i en formation. Hur bör omvandlingar av den kapitalistiska staten bestämmas för att de skall förbli omvandlingar av samma instans? Det här knyter an till det mycket viktiga problemet med *periodiseringen* på de politiska strukturernas och praktikernas nivå. Kan vi definiera typiska "perioder" i en samhällsformation, med egen skanderingsrytm, perioder mot vilka en särskild statsform svarar på den politiska nivån?

Först och främst måste vi skilja ut den evolutionistiska och historicistiska uppfattningen, som förutsätter en unilineär successionstidsart, antingen ifråga om produktionssätten, ifråga om en samhällsformations "etapper" eller ifråga om en regional instans' former i en samhällsformation; i själva verket leder den till den *kronologiska indelningen*, som alltså härjar inom samhällsvetenskaperna. Vad gäller statsformerna, ser den dem som lika många på varandra följande omvandlingsetapper av den kapitalistiska staten, en omvandling som motsvarar samma antal enkla evolutionsetapper av de kapitalistiska formationerna. Men en instans' omvandlingar i en formation. i detta fall kapitalistiska statsformer, måste relateras till problemet med hela formationens *faser* och *stadier*. Som Ch. Bettelheim riktigt framhållit: "Det tycks berättigat att reservera termen "faser" för de båda stora momenten i en samhällsformations utveckling nämligen 1) dess *början*, dvs. övergångsfasen i strikt mening ... 2) *strukturens utvidgade reproduktionsfas* ... Var och en av dessa faser kännetecknas av en specifik sammanfogning av samhällsformationens nivåer och motsättningar, och alltså av en viss typ av ojämn utveckling av dessa motsättningar. Under loppet av samma fas, blir vad som vid en given tidpunkt är en huvudmotsättning en sekundär motsättning, eller också blir en sekundär aspekt av motsättningen en huvudaspekt. Dessa omplaceringar av motsättningar ger de olika stadierna i en given fas en viss rytm ... de markeras av modifieringar i förhållandet mellan klasserna eller mellan olika skikt inom samma klass". Här gäller det de "typiska stadierna" i en fas.⁸

Vi kan behålla denna fas- och stadieterminologi, men vi bör tillägga en del preciseringar. Stadierna och faserna tillhör här en *samhällsformation*: den utvidgade reproduktionsfasens stadier i en formation tillhör i vårt fall en formation som domineras av ett produktionssätt, i detta fall en kapitalistisk formation som domineras av KPS. Denna formations stadier hänför sig emellertid till en reell samexistens av vissa olikartade och specifika *former* av det "rena" kapitalistiska produktionssättet. De här formerna täcker "djupt olika ekonomiska realiteter, eftersom de går från den enkla varuproduktionen till statsmonopolkapitalismen, via privatkapitalismen, den socialkapitalistiska produktionen och monopolkapitalismen"⁹. Dessa kapitalistiska former är former av det "rena" KPS på samma sätt som när Lenin i *Imperialismen* ... säger: "Imperialismen och finanskapitalismen är överbyggnader på den gamla kapitalismen. Förstör den övre delen, och den gamla kommer att framträda ..." Dessa former av det kapitalistiska produktionssättet kännetecknas själva i teoretiskt avseende av vissa sammanfogningsformer av de olika instanserna, former som befinner sig inom ramen för detta produktionssätts matris, och som också konnoterar vissa *tendentiella kombinationer* av KPS och de andra produktionssätten i en kapitalistisk formation. Dessa former har det gemensamt att de implicerar samma matris, och skiljer sig däri, att de modifieringar som kännetecknar dem just gäller de sammanfogningar av instanserna som denna matris avgränsar. När det exempelvis gäller KPS, så implicerar det en specifik statlig och ekonomisk autonomi, vilket anger en viss typ av sammanfogning av politiken och ekonomin, och en viss typ av effekter av den ena instansen inom de gränser som uppställs av den andra. Om nu alla det "rena" KPS' former teoretiskt implicerar en politik som är relativt autonom i förhållande

⁸ I *Cahiers de Planification socialiste* nr 3, 1966, s. 141 ff. De citerade texterna av Bettelheim finns samlade i *La transition vers l'économie socialiste*, Maspéro, 1968.

⁹ Bettelheim: "La construction du socialisme ...", i *La Pensée*, nr 126, april 1966, s. 58 ff., här talar Bettelheim både om övergångsfasen och den utvidgade reproduktionsfasen, kort sagt om samtliga "olika stadier i kapitalismen".

till ekonomin, så är det klart att privatkapitalismen implicerar en icke-interventionistisk stat, under det att monopolkapitalismen implicerar en interventionistisk stat. Skillnaderna mellan dessa statsformer har just att göra med de *specifika former* som det relativt autonoma förhållandet mellan politiken och ekonomin kan anta: *de utgör variabler av en specifik invariant*.

Låt oss gå tillbaka till problemet med stadierna i en samhällsformation som domineras av KPS. Förutom samexistensen av flera olika produktionssätt, kan vi i denna formation finna en samexistens av flera ”rena” former av KPS: både av privatkapitalism, monopolkapitalism och statsmonopolkapitalism osv. Men på samma sätt som en formations utvidgade reproduktionsfas hänför sig till ett produktionssätts dominans — här KPS —, *hänför sig stadierna i denna fas av en formation till dominansen av en form av det ”rena” produktionssättet över de andra formerna, vilket medför en viss konkret kombination av KPS och de andra produktionssätten*. I denna mening kan vi strikt tala om ett privatkapitalistiskt, ett socialkapitalistiskt, ett monopolkapitalistiskt, ett statsmonopolkapitalistiskt stadium. De olika stadiernas statsformer i en kapitalistisk formation, som domineras av en av dessa former av KPS, går tillbaka på statsformer som motsvarar dessa former av KPS.

Statsformerna i en formation kännetecknas således av en specifik modifiering av förhållandet mellan politiken och ekonomin. Denna modifiering av förhållandet mellan strukturerna är här påtaglig i den mån den är lokalisierbar i sin återspeglning på klasskampsfältet. Från denna synpunkt gäller den just:

1. Statens förhållande till isoleringen av de ekonomiska sociala förhållandena — ekonomisk kamp —: den visar sig här i en rad konkreta resultat rörande omvandlingar av legitimiteten, olikartade förhållanden mellan verkställande och lagstiftande makt, osv.;
2. Statens förhållande till klasshegemonin och maktblocket — politisk kamp. En statsform som kan lokaliseras på ett av en samhällsformations stadier, motsvarar en typisk konfiguration av detta maktblock: dessa olika stadier, som kännetecknas av olika statsformer, skanderas av modifieringar av detta block.¹⁰

Låt oss slutligen lägga till några ord om förhållandet mellan ekonomin och politiken som markerar de olika statsformerna, och de olika strukturernas ingripandeformer i varandra i en kapitalistisk formations stadier. Det kommer att behövas för att klara ut vissa missförstånd. Faktum är att en hel tradition inom den politiska teorin, som utgår från en ideologisk avgränsning av politikens och ekonomins autonomi, dvs. utgår från 1800-talets teoretiska tradition, som ju just implicerar temat om det civila samhällets skiljande från staten, sammanblandar denna autonomi med politikens specifika icke-ingripande i autonomi, vilket kännetecknade den liberala statsformen och privatkapitalismen. Den nuvarande staten inom stats-monopolkapitalismen skulle således, på grund av sitt tydliga ingripande i ekonomin, implicera att den för KPS kännetecknande autonomi skulle ha upphört. Konsekvens:

¹⁰ Eftersom jag analytiskt kommer att återvända till dessa punkter, vill jag här bara framhålla, att modifieringarna av dessa statsformer, som kännetecknas av specifika sammanfogningar av de ekonomiska och politiska strukturerna inom ramen för samma invariant, alltså av ekonomins specifika ingripandeformer och icke-ingripandeformer i politiken och politikens i ekonomin, endast kan lokaliseras på ett påtagligt sätt inom förhållandet mellan staten och klasskampsfältet. Låt oss ta exemplet med förhållandet mellan den lagstiftande och verkställande makten, som, enligt Marx i sin modifiering, karaktäriserar den kapitalistiska statsstypens former. Relevansen hos kriteriet med modifieringarna av förhållandet lagstiftande-verkställande makt kan inte bara bestämmas av en regional strukturs ingripandeformer, inom strukturerna, inom de gränser som uppställts av en annan. Att exempelvis säga att en statsform som på ett markerat sätt ingriper i ekonomin endast kan vara en stat där den verkställande makten dominerar, skulle inte bara vara att ta en enkel korrelation för en förklaring, utan är dessutom ganska ofta falskt. Problemet är bra mycket mer sammansatt: relevansen hos kriteriet med förhållandet lagstiftande-verkställande makt kan, som vi skall se, inte spåras annat än genom en undersökning av modifieringarna av förhållandet mellan staten och isoleringen av de sociala ekonomiska förhållandena — här gäller det frågan om legitimitetsformernas omvandlingar — och av förhållandet mellan staten och klasshegemonin inom maktblocket.

statsmonopolkapitalismens statsform blir en *övergångsform*, genom att den just implicerar detta upphörande.

Vi kan inte nog framhålla det felaktiga i denna uppfattning. Formerna för den kapitalistiska statens ingripande eller ickeingripande i ekonomin, former som markerar de olika statsformerna, förutsätter ekonomins och politikens specifika autonomi. Det är modifieringen av detta förhållande som, inom denna autonomis oföränderliga *ram*, reglerar modifieringarna av deras respektive ingripanden och producerar gränserna för dem. Den interventionistiska staten ingriper exempelvis genom de särskilda former som dess autonomi antar i förhållande till ekonomin. M. a. o. utövas detta ingripande inom den oföränderliga ramen för KPS' matris.

Det här framgår f. ö. tydligt av en adekvat läsning av *Kapitalet*. Man har dock ofta sett den som ett studium av det privatkapitalistiska stadiet och läst den som en beskrivning av den liberala statens specifika icke-ingripande i ekonomin. Men faktum är att *Kapitalet* ger oss en nyckel till konstruktionen av den kapitalistiska statens begrepp: vad vi finner i den är inte den liberala statsformens specifika icke-ingripande i ekonomin på det privatkapitalistiska stadiet, utan den politikens och ekonomins respektive autonomi som kännetecknar KPS. Vad som ofta tolkats som en beskrivning av den — liberala — statens ickeingripande under privatkapitalismen, är således inget annat än en analys av den kapitalistiska *statstypens* och den kapitalistiska ekonomins autonomi, som *föregår* varje ingripande från en statsform på ett stadium inom gränserna för detta produktionssätt.

Ytterligare ett missförstånd biter sig dock fast: denna den kapitalistiska statstypens ingripande i ekonomin skulle vara obefintligt i *Kapitalet*; vilket är helt fel. Den finns där, men som tomrum, utom i avsnittet om fabrikslagstiftningen. Marx tilldelar den m. a. o. verkligen en avgränsad plats som dock inte explicit studeras i *Kapitalet*: för, beroende just på instansernas specifika autonomi i KPS och på ekonomins dominerande roll här, så är de andra instansernas ingripande i ekonomin närvarande som tomrum. I denna mening finner vi varken ett studium av den kapitalistiska statstypen eller dess ingripanden i ekonomin, i *Kapitalet*. Vad vi finner i *Kapitalet* är, strängt talat, ett studium av enheten av KPS' helhetsstruktur, och ett studium av denna enhets effekter på den regionala ekonomiska strukturen. Vi finner inte ett studium av enhetens effekter på de andra regionala strukturerna — utan deras specifika autonomis oföränderliga matris — inte heller, *a fortiori*, ett studium en regional strukturs effekter på en annan regional struktur, eras respektive ingripanden inom ramen för enheten — utan närvaron som tomrum av dessa ingripanden i ekonomin.

Men att, utifrån *Kapitalets* analys av KPS' matris och dess närvaro som tomrum av statens ingripande i ekonomin, dra slutsatsen att vi har att göra med en sorts beskrivning av ett produktionssätt, där staten inte ingriper i ekonomin, det är där som huvudfelet ligger. Det leder antingen till att man ser *Kapitalet* som en beskrivning av ett enda enkelt stadium av en kapitalistisk formation, privatkapitalismen, eller också som ett studium av ett produktionssätt, som ”överskridits” av de nuvarande omvandlingarna, som man ger en övergångsstatus. Men faktum är att politikens och ekonomins respektive gränser eller platser, vilka, enligt Marx i *Kapitalet*, kännetecknar KPS, inkluderar såväl den liberala statsformens specifika icke-ingripande — ett icke-ingripande, vars precisa innebörd jag angivit på annan plats¹¹ —, som ingripanden från andra former av den kapitalistiska statstypen, t. ex. staten under det statsmonopol-kapitalistiska stadiet.

III. Regimformer och periodisering av politiken

Statsformerna måste emellertid skiljas från regimenformerna, en term vi kommer att behålla istället för den tvetydiga termen ”regeringsform”, vilket inte marxismens klassiker gjort. Dessa olika *statsformer* kan uppträda under olika *regimformer*, där det gemensamma för de

¹¹ Se ovan, s. xx f. [kap 1 ”Allmänna frågor: Om begreppet politik. III Modaliteter ...”, slutet]

olika regimformerna ligger i att de tillhör samma statsform. Den liberala staten kan t. ex. uppvisa såväl den konstitutionella monarkins regimform — England som den parlamentariska republikens — Frankrike. Den interventionistiska staten kan uppträda under olika regimformer såsom amerikansk presidentregim, engelsk parlamentarisk två-partiregim, kontinental parlamentarisk flerpartiregim. De här olika regimformerna kan inte direkt hänföras till en formations periodisering i stadier, en periodisering som rör de samlade instansernas förhållanden: *de går tillbaka på den politiska nivåns särskilda tidsart — alltså dess särskilda strukturer*. Denna relativt autonoma nivå har ju en egen tidsart och rytm, som fogad till de andra instansernas tidsarter, konstituerar ett historiskt stadium av en samhällsformation. Det konkreta studiet av en konkret politisk konjunktur beror just av sammansmältningen av denna dubbla periodisering som både gäller den politiska nivån och ett typiskt stadiums helhet. Indelningen i politiska regimer härrör först och främst ur den politiska nivåns egna koordinater. Ifråga om ”maktblocket” har vi exempelvis att göra med den konkreta situationen av klassernas eller fraktionernas representation genom politiska partier på den ”politiska scenen”. De politiska regimerna uppträder här som variabler inom de gränser som uppställs av ett typiskt stadiums statsform, och partiernas konkreta förhållanden och funktions-sätt i förhållande till en regim, som variabler inom de gränser som uppställs av maktblocket, vilket motsvarar detta stadiums statsform.

Vi kan således dra vissa slutsatser rörande problemet med periodiseringen.

1. Indelningen av en formation i stadier är ogenomförbar i en kronologisk evolutionistisk modell: det är inte fråga om stadier som kronologiskt avlöser varandra, eller statsformer som finns till i en unilineär successionskedja. På grund av samexistensen av flera produktionssätt och flera former av KPS i en kapitalistisk formation, och på grund av den sammansatta fogningen av instanser med olika tidsarter, kan dominansen av en form av KPS över en annan i en kapitalistisk formation inte ses som en enkel utveckling. I en samhällsformation kan ett stadium, som domineras av monopolkapitalismen och den interventionistiska staten föregå ett stadium som domineras av privatkapitalismen och den liberala staten: ett exempel är perioden som följde på första världskrigets ”krigsekonomi” i de västliga länderna. Denna relativt korta period motsvarar ett stadium som domineras av privatkapitalismen och den liberala staten. För det andra kan vi ofta konstatera en övergång från ett stadium till ett annat utan det mellanled som, om man ser den teoretiska lagen om tendentiell succession som en historisk unilineär successionsväg, borde varit ett mellanstadium: här har vi övergången i England efter andra världskriget från förkrigstidens privatkapitalism och liberala stat till ett statsmonopolkapitalistiskt stadium och en ”stark stat” utan ett stadium av monopolkapitalism och interventionistisk stat som mellanled: i Frankrike är motsatsen fallet. För det tredje kan vi göra samma anmärkningar om statsformerna som om statstyperna: en given stat uppvisar kännetecken från flera statsformer, vilket just beror på samexistensen av flera former av KPS på detta stadium av formationen. En av statsformerna är dock, i en given stats sammansatta enhet, den dominerande; den tilldelar den således sina konkreta särskiljande drag.

2. Vi borde, också när det gäller statsformerna, framhålla de förskjutningsföreteelser vi konstaterade ifråga om förhållandet mellan strukturerna, och ifråga om förhållandet mellan dessa — den juridiskt-politiska överbyggnaden — och klasspraktikernas fält — klasskampen. I det förra fallet medför dessa förskjutningar t. ex. att ett monopolkapitalistiskt stadium av en samhällsformation ibland kan ha en stat som domineras av den liberala statsformen: ty, trots statsformen, som dock fortfar att utgöra ett av de element som ligger till grund för stadiindelningen, uppvisar elementen och deras förhållanden *till den grad* det som utmärker monopolkapitalismens *typiska stadium*, att detta räcker för att karaktärisera formationen. Denna förskjutning kan t. o. m. framkalla en snedvridning av förhållandet mellan statens *strukturer* och *funktioner*, när den liberala staten tvingas uppfylla den interventionistiska statens uppgifter: denna snedvridning kan gå ända till en *brytning*, och leda till att vissa strukturer tvingas

”låna” funktioner som ”svarar mot” andra strukturer: en företeelse vi mött apropå statstyperna i bismarckismen.

Här kan vi på det mest klara sättet se skillnaden mellan vad som kan betecknas som *funktionell förskjutning och brytningsförskjutning*. I det förra fallet, och i motsats till en ”funktionalistisk” uppfattning, är förskjutningen mellan strukturerna — ”disfunktionen” —, för marxismen ett konstituerande element i enheten, i detta fall på ett typiskt stadium av en samhällsformation: här gäller det den funktionella förskjutning som går från *homologi* till *snedvridning* mellan struktur och funktion. Men denna förskjutning kan emellertid uppnå en viss tröskel utöver vilken en regional instans uppvisar en brytningsförskjutning i förhållande till den enhet den ingår i. Denna förskjutning kan emellertid inte tänkas med termen ”kvarleva”, vilket vulgärmarxismen gör: den instans som förskjutits utöver brytningströskeln utgör inte en död eller parasitär utväxt på enheten. Den fortsätter att fylla funktioner och således utgöra *ett av de element* vi måste ta hänsyn till vid en formations stadiindelning: dessutom fyller den faktiskt *nya funktioner*, vilka dock är i brytning med dess strukturer. En förskjutning utöver den av enheten avgränsade tröskeln fortsätter m. a. o. att fungera inom ramen för denna enhet, men då som en brytningsförskjutning, vilket inmplicerar att brytningen fortfarande bestäms inom enheten.¹² Dessa förskjutningar kan även, på ett stadium, äga rum mellan strukturerna och klasspraktikernas fält: här gäller det förskjutningar mellan statformerna och maktblockens konkreta konfiguration inom samhällsformationens stadier.

Jag tänker inte här gå vidare in på de konkreta problemen med de kapitalistiska statsformernas och regimformernas typologi: jag återkommer när vi besitter alla element, och när vi, på den teoretiska linje jag just stakat ut, kommer att ha fastställt den kapitalistiska statstypens kännetecken. Det har varit nödvändigt att klart ställa frågan om förhållandet mellan den kapitalistiska statens *begrepp* å ena sidan, och statsformerna och regimformerna å den andra, inom *periodiseringens* problematik.

¹² Här talar jag verkligen om en brytningsförskjutning: den appliceras på ett element i den globala strukturen, eller på en regional struktur i enheten. Det gäller just att inte sammanblanda den med en brytningssituation i hela formationens enhet, en situation som i detta fall utgör en ”brytningsenhet”: det är fråga om den revolutionära situationen. I detta senare fall är det samtliga motsättningar i en formation som, genom de regionala strukturernas ojämna utveckling, sammansmälter vid en given tidpunkt och framkallar en omvandling av hela enheten (se L. Althusser: ”Motsättning och överbestämning” i *För Marx*). När det däremot gäller en brytningsförskjutning som rör en regional struktur, fortsätter enheten att fungera i sin typicitet. M. a. o. uppkommer inte brytningsenhetens revolutionära situation genom en enkel motsättning mellan ”basen” och en överbyggnad som ”inte längre överensstämmer med den”.

3. Den absolutistiska staten, en övergångsstat

1. Statstyp och övergångsproblem

Vi skall här göra en del anmärkningar angående övergången från feodal till kapitalistisk statstyp. Utan att i någon högre grad gå in på övergångsperioderna i allmänhet, kan vi påminna om att de utgår från en specifik problematik, som inte på ett historicistiskt sätt kan reduceras ned till ett produktionssätts genes. Teorin om övergångsperioderna är inte en teori om elementens genealogi, en teori om ursprungen, utan en teori om en ny strukturs början. Övergångsperioderna uppvisar en egen typicitet, en specifik sammanfogning av instanserna, beroende på en sammansatt samexistens av flera olika produktionssätt i en övergångsformation och *på en oavbruten*, ofta *dold*, *omplacering* från ett produktionssätts dominansindex till ett annat.

Nu ställer den absolutistiska staten, här sedd som en övergångsstat från feodalismen till kapitalismen i Västeuropa, en mängd särskilda problem. Faktum är att de allra flesta historiker är överens om att brytningen mellan den feodala och den kapitalistiska staten inte äger rum vid en tidpunkt då en stat, som motsvarar konsolideringen av borgarklassens politiska herravälde, framträder, och där den franska Revolutionens stat skulle utgöra det betecknande exemplet, utan istället vid den tidpunkt då den *absolutistiska staten* framträder. Problemet skulle alltså vara följande: under övergångsperioden från feodalism till kapitalism i Västeuropa, uppvisar staten redan kännetecknen som gör det möjligt att, från typologisk synpunkt, uppfatta den som tillhörande den kapitalistiska statstypen — trots att den fortfarande uppvisar en mängd kännetecken från den feodala statstypen —, under det att övergångsperioden kännetecknas av KPS' ”konsoliderade” icke-dominans. Härav följer att övergången från feodalism till kapitalism verkligen, i sin säregenhet, tycks kännetecknas av en icke-korrespondens mellan den politiska överbyggnaden och den ekonomiska instansen.

Det här avslöjar också sammansattheten hos ett problem som man alltför ofta tenderat att förenkla. I enlighet med uppfattningen att staten är den dominerande klassens bihang och produkt, har man ofta menat att den nämnda övergången kännetecknas av det faktum, att borgarklassen *först* blir en ekonomiskt dominerande klass och *därefter*, genom det senfärdiga inrättandet av den borgerliga staten — exemplariskt ifråga om den franska Revolutionens stat —, en politiskt dominerande klass. Nu är dessa konstateranden riktiga vad gäller förskjutningen mellan övergångsstaten och klasskampsfältet: men de är inte riktiga vad gäller den statliga överbyggnaden inom strukturerna, ty den medför att den absolutistiska staten betraktas som en feodal stat. Men den absolutistiska övergångsstaten uppvisar i allmänhet viktiga kännetecken som är typiska för den kapitalistiska statstypen, kännetecknen som anger en brytning med den feodala staten, samtidigt som borgarklassen ännu inte i egentlig mening är en politiskt dominerande klass. Jag trycker på den här punkten: den kapitalistiska statstypens specifika närvaro i den absolutistiska staten beror inte heller på någon politisk allians mellan en politiskt dominerande lantadel och en ekonomiskt dominerande bourgeoisie. Under den här fasen går huvudmotsättningen just mellan adel och bourgeoisie¹.

Nu specificeras övergångens struktur i allmänhet — *le assage idéal*, för att använda Bettelheims uttryck — av en *icke-korrespondens* mellan *äganderelationen* och den *reella tilläggnelsrelationen*². Under övergången från feodalism till kapitalism, karaktäriserar denna

¹ F. ö., och på grund av dessa anmärkningars begränsade karaktär, kommer vi inte att kunna urskilja de olika stadierna i övergången från feodalism till kapitalism: för att göra det, skulle vi behöva företa en konkret analys av konkreta situationer för att lokalisera brytningen mellan å ena sidan en enhet i en *övergångssituation*, som uppvisar vissa historiska betingelser för övergången och går tillbaka på en teori om ett produktionssätts ursprung, och å den andra enheten i en *övergångsperiod i strikt mening*, den som kommer efter en brytning och som går tillbaka på en teori om ett produktionssätts början (Om dessa problem, Bettelheim, op. cit.)

² Balibar i *Att läsa kapitalet* 2, s. 100 ff. och fr. a. Bettelheim, a. a.

icke-korrespondens *manufakturen*, som är den specifika formen för övergången från feodalism till kapitalism. Det här är vad Marx uttrycker när han säger: ”Kapitalet börjar med att lägga under sig arbetet med de tekniska betingelser, som historiskt föreligger. Produktions-sättet förändras därför inte omedelbart”.³ Manufakturen utmärks just av att ägandesättet redan är den kapitalistiska formen av ägande: detta ägandeförhållande instiftar arbetarens ”formella underordnande” under kapitalet, och uttrycks genom en ny — kapitalistisk — form av arbetsorganisation inom själva manufakturen. Inom arbetsprocessen, inom produktionens reella tillägnelse av naturen, kännetecknas däremot manufakturen på intet sätt av arbetarens skiljande från produktionsmedlen, utan av hans förening med dem: skiljandet införs i den reella tilläggnelsen i och med *storindustrin*, som inrättar en homologi mellan ägandet och den reella tilläggnelsen.

Denna icke-korrespondens, som specificerar övergången, manifesteras, i övergåendet från feodalism till kapitalism i Västeuropa, av en *kronologisk* förskjutning mellan såväl de rättsliga formerna som den statliga politiska överbyggnaden å ena sidan, och ekonomin å den andra. Denna kronologiska förskjutning mellan det juridiskt-politiska och ekonomin är här i själva verket en parallell till den kronologiska förskjutningen inom den ekonomiska kombinationen mellan äganderelationen som är skild från sitt juridiska uttryck — och den reella tillägnelse-relationen. Såsom — ekonomisk — äganderelation existerar Kapitalet i realiteten före arbetarens ”reella underordnande” under kapitalet⁴, en subsumtion som implicerar arbetarens skiljande från produktionsmedlen: det här gäller också såväl det privata ägandets formellt juridiska förhållanden som staten. Övergångsperiodens juridiska ägandeform är en kapitalistisk ägandeform och den institutionella formen för politiskt herravälde, den absolutistiska övergångsstaten, är en kapitalistisk statsform, innan den direkta producentens skiljande från produktionsmedlen realiserats, ett skiljande som är de kapitalistiska produktionsförhållandenas *teoretiska förutsättning*. Under loppet av den här övergången finner vi faktiskt vissa för de kapitalistiska produktionsförhållandena typiska *element*, i förbindelse med den absolutistiska statens formation, men alltid såsom *historiska betingelser* för KPS. Det är i denna mening som vi, genom en analys av KPS' ursprung, i manufakturen kan finna de ”betingelser” som Marx i *Grundrisse* . . . betecknar med den antydande termen ”naken individ” eller ”fri arbetare”. Men eftersom en övergångsteori inte är en elementens genealogi, utan en teori om någots början, kan inte den absolutistiska statens kapitalistiska strukturer i högre grad än det formellt kapitalistiska ägandet *teoretiskt* föras tillbaka på den reella existensen av dessa historiska betingelser. De kan endast förstås inom ramen för övergångs-periodens säregenhet: den redan framhållna icke-korrespondensen.

Här måste vi dock göra en ytterligare anmärkning, som för oss över till en viktig distinktion. Den icke-korrespondens som specificerar övergången leder i själva verket till ett gemensamt kännetecken på *övergången i allmänhet*, och består i den kronologiska förskjutningen mellan äganderelationen och den reella tillägnelserelationen. Här måste vi alltid göra en distinktion mellan den ekonomiska äganderelationen och det juridiska ägandet, för att kunna klargöra de sammansatta former som förskjutningen antar i den konkreta övergången från en samhällsformation till en annan, och för att således kunna avgränsa övergångens olika *stadier*. Vad som utmärker övergången från feodalism till kapitalism i Västeuropa, är att *såväl* det ekonomiska ägandet — arbetsorganisationen inom manufakturen *som* dess institutionaliserade juridiska uttryck *ligger före* arbetsprocessen. Vi har m. a. o. att göra med en viss korrespondens — variabel i enlighet med stadierna — *mellan de båda äganderelationerna, vilka är förskjutna i förhållande till arbetsprocessen*. I gengäld antar icke-korrespondensen och förskjutningen andra former under övergången från kapitalism till socialism. Det hänger i sista hand samman med den mycket viktiga *skillnaden* mellan övergången från feodalism till

³ *Kapitalet* I: Bohman, s. 268.

⁴ Något som Marx hade påpekat i *Kapitalet*, i kapitlet om jordrätans genes.

kapitalism och övergången från kapitalism till socialism, som marxismens klassiker, utan att fördjupa analysen, understrukt: KPS utvecklas på det redan inom det feodala produktionssättet etablerade privatägandets grund, ett privatäggande som omvandlas till kapitalistiskt privatäggande, under det att socialismen medför att producenterna själva får hand om produktionsmedlen, något som överhuvud inte kan införas inom KPS.

Icke-korrespondensen är också av vikt för att vi skall kunna förklara den *karaktäristiska närvaron* av kapitalistiska strukturer i denna övergångsstat, som fortfarande innehåller en mängd feodala drag, men som impregneras av de kapitalistiska strukturerna. Närmare bestämt uppvisar den absolutistiska staten flera kännetecken på en stat som, i sin relation till produktionsförhållandena, besitter den kapitalistiska statens specifika autonomi, trots att denna autonomis teoretiska förutsättningar — den direkta producentens skiljande från produktionsmedlen — ännu inte realiserats. Samtidigt uppvisar denna stat i sitt förhållande till de sociala produktionsförhållandena kännetecken på en stat som står i förbindelse med den kapitalistiska isoleringen av dessa förhållanden, trots att förutsättningarna för denna isoleringseffekt, *i dess kapitalistiska form*, ännu inte existerar i verkligheten.

Dessutom kan icke-korrespondensen utläsas utifrån denna övergångsstats funktion: här gäller det Marx' analys av den ursprungliga kapitalackumuleringen, vars syfte dock inte är att framställa en övergångsteori, utan en elementens genealogi. Den absolutistiska statens funktion är just att inte verka inom de gränser som uppställs av ett *redan givet* produktionsätt, *utan att producera ännu-icke-givna förhållanden* — kapitalistiska förhållanden —, och att likvidera de feodala produktionsförhållandena: dess funktion är att *omvandla* och *fastställa* produktionssättets gränser. Denna övergångsstats funktion i den ursprungliga ackumuleringen går tillbaka på politikens specifika verkningssätt i övergångens inledningsstadium. Graderna och formerna för detta ingripande från den absolutistiska staten beror således på den konkreta existensen av historiska betingelser för kapitalismen i de olika samhällsformationerna.

II. Den absolutistiska staten, en kapitalistisk stat

I Västeuropa varierar den absolutistiska statens födelse allt efter de olika nationella helheternas ojämna utveckling, men inträffar, enligt den av historikerna vedertagna periodiseringen av feodaltiden, under feodalismens ”stora kris”-period på 1300- och 1400-talen. Denna utmärks av den utbredda undermineringen av det feodala jordbruket, av manufakturernas framträdande och utvecklingen av den internationella handeln, av en nedgång i befolkningen, osv. Den absolutistiska staten konsolideras under den nya expansionsperiod som sträcker sig från mitten av 1400-talet till mitten av 1600-talet, och som skapar en ”generell kris” inom de feodala produktionsförhållandena, en kris som, enligt Marx, markerar ”början på den kapitalistiska eran”.⁵ Denna stat, som vi i embryonal form kan lokalisera till de italienska furstendömena från Quattrocento (1400-talet), återfinns i Frankrike under Louis XIII och Richelieu, och i Spanien under det katolska kungaparet Ferdinand och Isabella.⁶ I England, där den konkreta situationen är annorlunda, tycks övergången från feodal till kapitalistisk stat både varit mer senfärdig och direktare, och den absolutistiska staten har bara haft en osäker existens här; detsamma gäller f. ö. Nederländerna.⁷

⁵ I detta ämne: M. Dobb och E. Hobsbawm: ”Du féodalisme au capitalisme”, i *Recherches Internationales à la lumière du marxisme: Le féodalisme*; och *The Transition from Feudalism to Capitalism, a Symposium* by P. Sweezy, H. Takahashi, M. Dobb, R. Hilton, Chr. Hill-London, Fore Publications.

⁶ I Tyskland har vi ett särskilt fall: Tyskland har faktiskt aldrig genomgått den absolutistiska staten som jag här analyserat den, trots att det kan tyckas så. Andra fram till Bismarcks stat, förblir de *feodala* dragen dominerande (bl. a. frånvaro av centralmakt, spridning av makten, osv.). Visserligen framställer Engels ibland bismarckismen *både som* ”absolutistisk” stat och som ”bonapartistisk” form (*Bostadsfrågan*, kap. 11, § 2.). Det beror emellertid på att, och vi kommer tillbaka till detta, Engels såg statens relativa autonomi, endast som en styrkejämvt mellan de närvarande klasserna.

⁷ Om den moderna statens födelse i allmänhet och den absolutistiska i synnerhet: O. Hintze, *Staat und*

Den absolutistiska staten utmärks av att innehavaren av det statliga väldet, vanligen en monark, i sina händer koncentrerar en för de andra institutionerna okontrollerbar makt, och vars utövande inte hålls tillbaka av någon *inskränkande lag*, vare sig denna lag är av positivt eller naturligt-gudomligt slag: maktens innehavare är *legibus solutus*. I motsats till den feodala statstypen, där makten inskränks både av den gudomliga *lagen* — *då staten betraktas som ett uttryck för den himmelska-gudomliga ordningen* — och av de olika medeltida *ståndernas privilegier*, på så sätt att feodalbanden markerade en feodalherrarnas absoluta hierarkiska makt över jorden de ägde och de människor som var förbundna med den, så framträder den absolutistiska staten som en *starkt centraliserad stat*. Samtidigt som dessa *ständers* olika församlingar avtynar, församlingar, vars verksamhet begränsade den centrala maktens utövande — ständerförsamlingar, riksdagar osv., — framträder staten som centraliserad institution, *som källa till all "politisk" makt* inom ett *territoriellt-nationellt* område. Det är så föreställningen om statens suveränitet undan för undan växer fram: den uttrycker ett *exklusivt* och *unik*, och i egentlig mening *offentligt*, institutionaliserat herravälde över ett territoriellt-nationellt område, och ett faktiskt utövande av den centrala makten utan de "utompolitiska", juridiska, ecklesiastiska eller moraliska restriktioner som kännetecknade den feodala staten. Denna statliga suveränitet manifesteras f. ö. också utåt och bemyndigar monarken att, i de mellan-nationella förhållandena, vara sin egen domare: något nytt om vi påminner oss den roll som t. ex. kyrkan hade i förhållandet mellan feodala stater. Den absolutistiska statens grundläggande kännetecken består kort sagt i att representera en centralmakts i egentlig mening politiska enhet i en nationell helhet, i motsats till en uppsplittning och uppdelning av makten i territoriella områden, som parallellt utgör täta ekonomiskt-politiska celler, vars förhållanden består i en hierarki av makter som är självständiga i förhållande till varandra.

Den absolutistiska staten uppvisar således en autonomi i förhållande till den ekonomiska instansen. De feodala band, som i den feodala staten fixeras som heliga, ersätts av "i egentlig mening politiska" band. Centralmakten, vars offentliga karaktär avskiljs från det privata område, framträder såsom befriad från sina religiösa och moraliska, "utompolitiska" inskränkningar, och utövas på ett "absolut" sätt över en "nationellt"-folklig helhet: detta är en underminering av de barriärer för centralmakten som de medeltida ständerna utgjorde. Vi kan iaktta bildandet av begreppen "folk" och "nation" som konstituerande principer för en stat som anses representera "det allmänna intresset".

Samtidigt kan vi iaktta en process, där agenterna institutionellt fixeras i en privattillvaro i egenskap av "statens undersåtar". Visserligen anses den suveräna centralmakten utom räckhåll för någon "lag" i feodal bemärkelse, men samtidigt ersätts de *medeltida* — skrivna och hävdvunna — *privilegierna* av ett *skriftligt juridiskt system*: det gäller "offentliga" rättsregler, som redan uppvisar det moderna juridiska systemets abstrakta, generella och formella karaktär, och som reglerar förhållandet mellan statens undersåtar och centralmakten. Dessa undersåtar fixeras, i de statliga politiska institutionerna, i en privattillvaro, och centralmakten respekterar ofta dessa lagar och företar endast med försiktighet ett direkt ingripande i den privata sfären.

Statens suveränitet, här enligt Bodin, tycks vara förbunden med frågan om den "i egentlig mening politiska" maktens enhet: denna makt skulle representera statsundersåtarnas enhet inom det offentliga område. Staten anses inkarnera det offentliga allmänna intresset: ett nytt

Verfassung, 1962, ss. 470-496. R. M. Macvler, *The Modern State*, 1926, F. Oppenheimer, *The State: its History and Development Viewed Sociologically*, 1914. Kienast: "Die Anfänge des europäischen Staats-systems im späteren Mittelalter", i *Historische Zeitschrift*, 153 (1936) s. 229 ff. R. Mousnier: *Les XVIIe et XVIIIe siècles*, 1954. R. Mousnier, "Quelques problèmes concernant la monarchie absolue", rapport till *Xe Congrès international des sciences historiques*, vol. 4. G. Lefèbvre: "Le despotisme éclairé" i *Annales hist., de la Revolution française*, nr 21, 1949. Här bör också artiklarna i *New Cambridge Modern History*, framhållas.

tema på dagordningen⁸: detta är själva principen för begreppet *statens rätt*.⁹ Denna betecknar just oberoendet hos en stat, som är fritagen varje utompolitisk begränsning, *därigenom att denna makt representerar det allmänna intresset*. Vi kan följa uppkomsten av de första teorierna om samhällsfördraget, en uppfattning, som i sin slutliga och utarbetade form, kan betraktas som ett teoretiskt uttryck för de politiska och ekonomiska instansernas autonomisering. Samhällsfördragets teoretiska fält går, i dess första framträdande, tillbaka till jurister som utbildades på universitet från 1200-talet: dessa utgick från källorna till teorin om det *offentliga fördraget* — *lex regia* — från Romarrikets tidigare kejsartid, från kyrkofädernas texter och från vissa delar av den kanoniska rätten, och lade grunden till teorin om det *politiska härskarfördraget*. Den absoluta makten grundas på ett fördrag, enligt vilket de ”styrda”, i sin privata ”isolering”, förenas för att bilda ett politiskt samfund, och underkastar sig genom själva denna handling ”regeringens” offentliga makt. Parallellt härmed tycks problemet med nationen inta en central plats i uppkomsten av den absolutistiska staten, en suverän stat såväl inom som utom sina ”naturliga gränser”.¹⁰

Vi känner också till *arméns* och *byråkratins* viktiga roll vid den absolutistiska *statsapparaten* uppkomst: försöken att framställa denna roll som ett argument mot den marxistiska statsuppfattningen, som ju relaterar staten till ett bestämt produktionssätt, har varit många. Men denna roll måste analyseras utifrån arméns och byråkratins särskilda funktioner under övergångsperioden från feodalism till kapitalism: det är den absolutistiska statens *strukturer*, i förbindelse med just dessa koordinater vilka avgränsar arméns och byråkratins funktion, som *tilldelar dessa deras roll i den absolutistiska statsapparaten*. Arméns plats i den absolutistiska statens apparat bestäms av centralmakten: denna makt underhåller en egen armé, där militärtjänsten inte längre grundas på de feodala banden, utan på en yrkesarmé i tjänst hos en politiskt makt som är relativt frigjord från de feodala bandens inskränkningar.¹¹ Denna yrkesarmé, där infanteriet, som består av flera sociala klasser, spelar en huvudroll — och i motsats till adelns kavalleri —, kan ofta få karaktär av folklig armé hos en stat som representerar folkets enhet: detta är ett viktigt element i Machiavellis analyser.

Fallet med byråkratin är ännu tydligare: dess funktion kan spåras tillbaka till flera koordinater i övergångsperioden. Dess roll i *statsapparaten* bestäms emellertid av den absolutistiska statens kapitalistiska *strukturer*: här har vi byråkratins födelse, i termens moderna mening.¹² De olika offentliga ämbetena är inte längre direkt förbundna med innehavarnas egenskap att vara medlemmar av ”kast”-klasser, utan får undan för undan karaktär av statliga *politiska funktioner*. Innehållet i dessa veritabla maktorgans kompetens går inte längre tillbaka på deras ”ekonomiskt-politiska” band med en del av territoriet, utan ligger i utövandet av den förstatligade makten. Utövandet av dessa funktioner framträder inte längre som ett förverkligande av deras innehavares ekonomiska och politiska intressen, utan som ett utövande av funktioner i en stat, som representerar det allmänna intresset. Som ifråga om ämbetsadeln, är det själva denna funktion som tilldelar sin innehavare en klasstillhörighet.¹³ Förhållandet mellan denna

⁸ I detta ämne, bl. a. J. Ritter, *Die Neugestaltung Europas in XVI Jahrhundert*, s. 19 ff.

⁹ I detta ämne: F. Meinecke, *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte*, 1924.

¹⁰ I detta ämne, H. Hauser, *La modernité du XVIe siècle*, Paris, 1930: och E. Chabod, *Contribution aux Actes du Colloque sur la Renaissance organisé par la société d'histoire moderne*, 1958: ”Y a-t-il un Etat de la Renaissance?”

¹¹ I detta ämne: J. Van Doorn, ”The Officer Corps: A fusion of profession and organisation”, i *European Journal of Sociology*, VI, 1965, s. 262 ff.

¹² Bl. a.: Santoro, *Gli uffici del dominio sforzesco (1450-1500)*, 1948; R. Mousnier: *La vénalité des offices sous Henri IV et Louis XIII*, 1946; K. W. Swart, *Sale of offices in Seventeenth Century*, 1949. Vi kommer f. ö. till Webers analyser i detta avseende i kapitlet om byråkratin.

¹³ Här en anmärkning: förskjutningen mellan den absolutistiska staten och den ekonomiska instansen ställer problemet med den absolutistiska statens funktionssätt till förmån för det — ännu icke dominerande — kapitalistiska produktionssättet. Det problemet kan varken förklaras direkt genom ett ”politiskt” *sam-herravälde* eller en *allians* mellan bourgeoisin och lantadeln, eller genom att bourgeoisin kunde ta hand om den

byråkrati-funktion och framväxten av det ”allmänna intresset”, som representeras av den absolutistiska staten, har f. ö. framhållits av M. Weber i hans analyser av den rationellt-legala auktoritetstypen, som, enligt honom, utmärker den moderna staten.

Den kronologiska förskjutningen mellan den absolutistiska staten och den ekonomiska instansen under övergångsperioden från feodalism till kapitalism, denna förskjutning som är relaterad till den framhållna icke-korrespondensen, kan *förklaras* av statens funktioner i den ursprungliga kapitalackumuleringen. I själva verket kan dessa statliga funktioner — expropriation av småägarna, beskattning, attack på adelsväldet, undanröjande av handelsbarriärer inom det nationella territoriet, osv. *endast fyllas av en stat av kapitalistisk karaktär*, av en i egentlig mening politisk, offentlig centralmakt. Det är just dessa ”folkligt-nationella” institutioner som till stor del gör det möjligt för den att fungera mot adelns intresse, i en situation då den ännu inte *direkt kan stödja sig på bourgeoisin*. Detta det statliga ”tvångets” roll till förmån för den ”begynnande bourgeoisin”, som Marx beskriver det, kan endast analyseras som ett *ingripande* från den absolutistiska övergångsstatens sida. Det är m. a. o. inte vilken stat som helst som skulle kunnat ha denna ”tvångs”-roll vid fastställandet av gränserna för ett ännu icke-givet produktionssätt. Övergången, som tilldelar staten dess funktioner, gör att dessa endast kan fyllas av en stat av kapitalistisk karaktär.

En sista anmärkning, slutligen, om förhållandet mellan denna övergångsstat och klasskampen. Kan den absolutistiska statens karaktäristiska autonomi, både i förhållande till den ekonomiska instansen och till klasskampsfältet, som just gjort det möjligt för den att fungera i den ursprungliga Kapitalackumuleringens tjänst, kan denna autonomi uteslutande föras tillbaka på en styrkejämvt mellan adeln och bourgeoisin, som Engels menar? Vi skall se, att det allmänna förklaringschema som hänför statens relativa autonomi till en ”jämvt” mellan de närvarande sociala krafterna, inte är uttömmande när det gäller en stat med markerade kapitalistiska drag. Den absolutistiska övergångsstaten motsvarar närmare bestämt inte, åtminstone inte i alla stadier av övergången, en styrkejämvt mellan den politiskt dominerande adeln och den ekonomiskt dominerande bourgeoisin: denna bourgeoisins ekonomiska dominans upprättas endast gradvis, och kan endast i undantagsfall uppväga adelns politiska dominans — exempelvis i Frankrike mot slutet av l'Ancien Régime.¹⁴ Om ibland motsättningens huvudaspekt, eller t. o. m. huvudmotsättningen omplaceras under dessa stadier och inte går mellan bourgeoisin och lantadeln, utan mellan båda dessa å ena sidan och de oberoende småproducenterna å den andra, så anger inte detta automatiskt en styrkejämvt mellan dessa båda klasser. Klassalliansen mellan adeln och bourgeoisin kännetecknas här ofta av en mycket klar dominans från adelns sida. Den absolutistiska statens ”relativa autonomi” beror på dess kapitalistiska karaktär och dess funktion under övergångsperioden, samt på dess *sammansatta* förhållande till klasskampsfältet.

Vad gäller staten består således inledningsstadiet av övergången från feodalism till kapitalism

absolutistiska statsapparaten. Om det är fallet att förvaltningens och byråkratins ”toppar” hålls av ämbetsadeln i Frankrike under l'ancien régime, får vi inte glömma att denna, som Mathieu visat, har ett klassmässigt funktionssätt som närmar den till lantadeln. Vad gäller England visar Marx i sina artiklar i New York Daily Tribune (*Œuvres politiques*, Costes, b. I, II, V, VII, osv.) och särskilt i sina texter om Whigs, att dessa statsapparaten toppar hölls av en fraktion av lantadeln. Detsamma gäller, enligt Marx, Spanien (*Œuvres politiques*, b. VIII, ”La révolution espagnole”, s. 131 ff.). Den absolutistiska statens funktionssätt till förmån för det kapitalistiska produktionssättet beror således varken direkt på bourgeoisins politiska plats inom klasskampsfältet eller på statsapparaten klasstillhörighet. Vi bör också ta hänsyn till den absolutistiska statens strukturer och deras roll under övergångsperioden. Snarare: det är den relativa autonomi mellan den absolutistiska staten och den ekonomiska instansen, förbunden med dess strukturer, som gör det möjligt för statsapparaten att fungera ”autonomt” — dvs. omvänt — i förhållande till dess klasstillhörighet. Förhållandet mellan bourgeoisins ännu inte konsoliderade ekonomiska herravälde — jag talar verkligen uteslutande om ekonomiskt och ännu icke konsoliderat herravälde — och den absolutistiska statens funktionssätt, kan inte fastställas förrän vi klargjort en hel rad förskjutningar mellan instanserna å ena sidan och dessa och klasskampsfältet å den andra.

¹⁴ I detta ämne, se också M. Dobb: *Studies in the development of capitalism*, 1963, s. 83 ff.

i att det inbegriper en stat med markerade kapitalistiska drag, samtidigt som bourgeoisin inte är den politiskt dominerande klassen och ofta inte ens den ekonomiskt dominerande: detta *inledningsstadium* motsvarar för det mesta inte någon styrkejämvtikt mellan bourgeoisin och adeln. Efter bourgeoisins makttillträde — vilket inte nödvändigtvis implicerar dess politiska hegemoni —, fortsätter övergången ända tills KPS konsoliderats och ända tills början på den utvidgade reproduktionsfasen: dennas första stadium svarar, under en ständig ojämn utveckling, mot den liberala stat vi finner i Västeuropa under senare hälften av 1800-talet.¹⁵

¹⁵ Vi måste alltså skilja mellan ”bonapartismen”, som inte härrör från den egentliga övergångsperioden, och den absolutistiska monarkin. Jag noterar detta därför att Engels ibland har en tendens att, i historiska termer, sudda ut den teoretiska skillnaden mellan de båda företeelserna (närmare bestämt i *Bostadsfrågan* a. a., 2:a delen, § 11), och ser bonapartismen som en sorts *fortsättning* på den absolutistiska staten. Detta kommer sig av två saker som jag tidigare framhållit: a) Engels har en tendens att se bismarckismen som en bonapartistisk företeelse. b) Han ser bismarckismens funktion som analog med den absolutistiska statens och assimilerar den således med denna stat. Detta är ett *dubbelfel*: bonapartismen är inte en övergångsstatsform — om vi är strikta ifråga om termen övergång —, och den tidiga bismarckismen karakteriseras av en feodal stats-”typ”, som likväl — och här har vi hela problemet — har en sida analog med den kapitalistiska övergångsstaten. Detta dubbla fel får honom att se bonapartismen — assimilerad med bismarckismen — som en fortsättning på den absolutistiska staten (bismarckism-absolutistisk stat).

4. Om den borgerliga revolutionens modeller

Jag har just framställt vissa allmänna tendentiella drag i övergången från feodalism till kapitalism i Västeuropa, samtidigt som jag hela tiden påpekat att denna övergång uppvisar särskilda kännetecken allt efter de olika nationella helheterna: dessa börjar nu kunna identifieras med konkreta samhällsformationer. Här inställer sig ett viktigt problem: kan vi tala om en *typisk modell* för den ”borgerliga revolutionen”? Jag skall, i motsats till en rätt utbredd uppfattning, som betraktar franska Revolutionen som den borgerliga revolutionens verkliga exempel, och genom att undersöka fallen England, Frankrike och Preussen, försöka visa att denna ”modell” inte existerar. Om visserligen övergången i allmänhet — *le passage idéal* — uppvisar gemensamma drag, i relation till en teoretisk tendentialitet, så beror den borgerliga revolutionens problem, i relation till den konkreta formen för övergången, av konjunkturen i en formation, betraktad som en alltid unik, historisk individualitet. Dessutom måste problematiken om den borgerliga revolutionens modeller placeras i ett perspektiv, som utgår från de framhållna förskjutningarna och den ojämna utvecklingen mellan de båda systemen av förskjutna förhållanden, dvs. struktursystemet och klasskampssystemet.

I det följande skall jag med kompletteringar följa de *framträdande linjerna i Marx' och Engels' politiska analyser*. Jag kommer inte att ge några referenser här, utan gör en syntes av deras anmärkningar, vilka jag analytiskt tar itu med på olika andra ställen i det här arbetet.

I. Fallet England

Ifråga om England sker den borgerliga revolutionen på 1600-talet, nämligen 1640 men också 1688, som framträder som en *vändpunkt* i denna revolutionära process. Den här processen ställer problemet med förhållandet mellan industrin och jordbruket på ett tydligt sätt: ett problem som i regel underskattats till följd av att man vantolkat Marx' teoretiska analyser av jordröntans genes i *Kapitalet*, och betraktar dem som enkla historiska analyser. Den revolutionära processens klasskaraktär, och särskilt då 1640 års revolution, ligger däri, att den på ett tydligt sätt markerar början på upprättandet av KPS' dominans med hjälp av *jordröntans kapitalisering*¹: här har vi ett karaktäristiskt fall där vi kan iaktta hur jordägarna och jordröntan konkret fungerar. 1640 års Revolution och dess vändpunkt 1688, markerar just början på omvandlingen av en del av den feodala adelsklassen till kapitalistklass. Denna Revolution, som är en i egentlig mening borgerlig revolution, uppvisar också en skenbart *tvetydig* karaktär: den har formen av en huvudmotsättning mellan olika fraktioner av feodaladeln, under det att den redan tillfinnandes kommersiella bourgeoisin endast spelar en sekundärroll. Tvetydigheten hänger här samman med karaktären hos den klass som leder den revolutionära processen: den befinner sig i ett övergångsskede från feodaladeln till bourgeoisin. Efter jordröntans kapitalisering blir den kärnan i den industriella bourgeoisin.

Betraktad uteslutande ur politisk synvinkel, kan denna Revolution förefalla *förtidig*, eftersom den otillräckligt utvecklade kommersiella bourgeoisin och den praktiskt taget obefintliga industriella bourgeoisin inte kan ta ledningen för processen. Om vi emellertid betraktar de samlade förhållandena i den engelska formationen, kommer den just *i rätt tid*: den möjliggör ett definitivt undanröjande av problemet med KPS' dominans över de andra produktionssätten inom jordbruket, kort sagt kan den definitivt göra upp räkningen med småproduktionen. I själva verket ingjuter den engelska revolutionen en mycket snabb takt och en mycket radikal form åt KPS' dominansprocess på landsbygden, dvs. åt det patriarkaliska produktionssättets nedbrytnings- och upplösningsprocess. Men detta problem tycks inte kunna lösas på annat sätt, av övergången från feodalism till kapitalism i Västeuropa, än med hjälp av påbörjandet

¹ Se M. Dobb: *Studies in the development of capitalism*, 1963, s. 177 ff. P. Anderson: ”Les origines de la crise présente”, i *Temps modernes*, augusti—september 1964. E. P. Thompson: *The Making of the English Working Class*, 1963.

av en skenbart *oren* revolutionär process under ledning av en borgerlig jordräntefraktion, som är på väg att bildas utifrån feodaladeln, dvs., på det politiska planet, under ledning av en fraktion som, politiskt, förblir en adelsfraktion.² I Bismarcks Preussen börjar också upprättandet av KPS' dominans till förmån för en adelsfraktion, vilket formellt gör den beslätad med det engelska fallet, men där har denna fraktion inte genomgått sin omvandling med hjälp av jordräntan. Under det att den stora jordräntegendomen slutligen i England realiseras av en adelsfraktion som senare bildar kärnan i den industriella bourgeoisin, realiseras den i Frankrike av den redan uppkomna bourgeoisin — expropriation av aristokratin.

Den engelska Revolutionens främsta resultat inom produktionsförhållandena blev upprättandet av ett kapitalistiskt jordbruk, karaktäriserat av ett triangulärt system av en försvinnande minoritet storgodsägare, som monopoliserar jordegendomen, arrendebönder och en överväldigande majoritet lantarbetare. Vi kan hädanefter konstatera frånvaron av feodala arrendatorer — vars senfärdiga spår kan påträffas i Ostpreussen —, och av mellan- och särskilt småbönder, dvs. av småproduktionens parcellbönder, vilka är en typisk produkt av den franska revolutionen och präglar hela den senare politiska utvecklingen i Frankrike. De engelska "bönderna" är hädanefter frånvarande som social kraft i landets politiska utveckling. Detta särskilda upprättande av KPS' dominans genom förstörelsen av småproduktionens möjligheter inom jordbruket, gav upphov till en exceptionell utveckling av den kommersiella, industriella och, senare, den finansiella bourgeoisin: dessa resultat manifesteras följaktligen inte bara på landsbygden. Småproduktionen i allmänhet förlorade definitivt sina möjligheter i England, och det gäller också småbourgeoisin: det är viktigt att framhålla att denna som regel inte utgjort någon social kraft i England, och att den inte heller någonsin uppträtt på den politiska scenen med ett uttalat handlande, t. ex. med ett eget parti.

På den politiska nivån reflekterades emellertid detta verkligt lyckade upprättande av KPS' dominans på ett sätt som kan förefalla paradoxalt om vi inte tar hänsyn till den engelska processens särigheter och de härigenom uppkommande förskjutningarna. Om 1640 års Revolution lade grunden för bourgeoisins politiska herravälde, så gav den den likväl inte den politiska makten. Bourgeoisins ekonomiska herravälde — den kommersiella bourgeoisin men även jordränteägarnas — utvecklades till en början under lantadelns politiska herravälde, från denna synpunkt precis som i Frankrike *innan* Revolutionen. På olika krokvägar kommer sedan bourgeoisin — den kommersiella bourgeoisin och jordräntebourgeoisin — till makten under adelns hegemoni, och sedan, efter *Reform Act* 1832 får den hegemonin inom maktblocket. Men på grund av den samlade processen kommer bourgeoisin närvaro på den politiska scenen till en början, vid tiden för dess makttillträde, till stånd genom adelns förmedling, en adel som representerar jordräntegodsägarna och den kommersiella bourgeoisin. Vid den tid då bourgeoisin blir hegemonisk, och då den industriella och finansiella bourgeoisin dominerar, äger dess representation rum genom jordränteägarna — *Whigs* —, som under lång tid på grund härav fungerar som autonom fraktion av bourgeoisin, som social kraft. Själva den industriella och finansiella bourgeoisins hegemoni förblir således maskerad på den politiska scenen, något som i hög grad skapat problem för den engelska samhällsformationens historiker.

De särskilda dragen är inte mindre viktiga ifråga om den juridiskt-politiska instansen: trots att 1640 års Revolution omvandlar *ägandets juridiska status* och monarkins funktionssätt, kvarstår inom staten den feodala typens dominans över den kapitalistiska — betydelsen av

² Här gäller det vad Lenin betecknade som en väg för KPS' uppkomst på landsbygden under aristokratisk eller borgerlig politisk ledning: det är övergången mellan feodalism och kapitalism och som fr. a. genomförs genom den stora jordräntegendomen. Den andra vägen är den amerikanska där, på grund av frånvaron av kapitalism, processen genomförs genom den oberoende små- och mellanegendomen (*Socialdemokratins agrarprogram i den första ryska revolutionen*). Om den teoretiska frågan om storgodsägarna, se nedan avsnitt 4 "Den kapitalistiska staten ..."

House of Lords, betydelsen av distriktsdomarna som lokala maktcentra, osv. Här står vi inför en förskjutning mellan det *juridiska systemet och staten*, något som är ganska vanligt under övergången från feodalism till kapitalism, och som, genom denna (kapitalistiska) rätts tidsmässiga företräde framför staten, manifesteras i det faktum att den engelska rätten, i motsats till kontinentens, förblir en icke skriven, icke kodifierad rätt. Dessutom kvarstår den feodala typens dominans inom staten även efter bourgeoisins tillträde till den politiska makten, vilket är ett karaktäristiskt exempel på förskjutningen mellan statsstrukturerna och statsmakten. Denna förskjutning är närvarande i de feodala kännetecknens varaktighet även efter den engelska bourgeoisins tillträde till hegemonin, något som f. ö. kombineras med varaktigheten i jorrdränteägarnas funktionssätt som social kraft, och med bourgeoisins maskerade hegemoni på den politiska scenen.

Själva statsapparaten — armén, administrationen — uppvisar, i motsats till Frankrike, en aristokratisk klasstillhörighet vad gäller dess ”toppar”. Här äger en relativ förnyelse rum i fortsättningen till förmån för jorrdränteägarna.

När det gäller själva statens funktioner³, bör det framhållas att på grund av denna särskilda process dess roll i den ursprungliga ackumuleringen till förmån för storgodsägarna, just kan fyllas utan att behöva gå igenom den absolutistiska statens stadium, dvs. med de feodala strukturernas dominans. Vi kan t. o. m. säga att, i motsats till Frankrike, det väsentliga i denna ackumulering åstadkommes *efter* revolutionen. Dessutom är dess ekonomiska funktion begränsad till dess allmänna ackumulationsfunktion. Övergångsprocessen nödvändiggjorde inte något ytterligare statligt ingripande i industrialiseringsprocessen, vilket däremot var fallet i Frankrike under den absolutistiska staten och i Preussen under Bismarck. Den engelska staten från övergångens sista stadium med sin jämvikt mellan feodala och kapitalistiska strukturer, ersätts av den liberala statsformen, vars icke-ingripande i ekonomin är särskilt markerat: detta har å andra sidan möjliggjort en senfärdig varaktighet av feodala drag i denna engelska liberala statsform. I Frankrike genomför däremot den liberala staten betydligt mer långtgående ingrepp i ekonomin till förmån för bourgeoisin, ingrepp i den absolutistiska statens efterföljd. F. ö. medför detta särskilda statliga funktionssätt, kombinerat med krossandet av småbourgeoisin, småbönderna och småproduktionen, att statsapparaten — armén och den administrativa byråkratin — aldrig fick den roll den i fortsättningen kom att få i Frankrike eller Tyskland, och det trots dess klasstillhörighet.

Vi kan redan dra vissa slutsatser: den engelska revolutionen *lyckades särskilt väl*, genom att den möjliggjorde en klar dominans från KPS' sida över de andra produktionssätten i den engelska samhällsformationen. Denna klara dominans gör att detta produktionsrätts matris kan impregnera formationens historiska individualitet vilket får till följd att den ekonomiska instansen nästan alltid, ända fram till det statsmonopolkapitalistiska stadiet, innehar inte bara bestämningen i sista instans, utan också den dominerande rollen. Det här medför i sin tur den ekonomiska maktens dominans över den politiska: när vi står inför en decentrering av de ekonomiska och politiska herraväldesplatserna, vilka innehas av olika klasser eller fraktioner, är det de som intar den ekonomiska herraväldesplatsen som är de i sista hand hegemoniska klasserna eller fraktionerna. På det politiska planet innebär emellertid den revolutionära processens lyckade resultat i denna formations konjunktur, att adeln till en början gynnas: bourgeoisins tillträde till den politiska makten, och sedan till hegemonin inom maktblocket är senfärdigt och verkställs på ett maskerat sätt. Detsamma gäller statsstrukturernas och statsapparats omvandlingar, i deras förskjutningar i förhållande till den ekonomiska instansen å ena sidan, och i förhållande till klasskampsfältet, dvs. till statsmakten å den andra. Allt det här medför att denna revolutions karaktäristiska framgång ikläds en slöja av ofullgångenhet på det politiska planet.

³ I detta ämne, E. Hobsbawm, *The Age of Revolution*, 1962, s. 175 ff., 192 ff.; M. Dobb, a. a., s. 25 ff.

II. Fallet Frankrike

Vi kommer nu till Frankrike: den franska Revolutionen har ju ofta framställts som *exemplum* på en ”typiskt” lyckad borgerlig revolution. Man menar att den inträffade vid en tidpunkt då den kommersiella och industriella bourgeoisin, på grund av den särskilda övergången medelst den absolutistiska staten, var i stånd att ta ledningen för processen, dvs. vid en tidpunkt då det feodala samhället lugnt och stilla hade bringat alla sina ”möjligheter” till ”mognad” i sitt sköte. Enligt denna syn fick den följande resultat: bourgeoisins klara makttillträde; en radikal omvandling av de statliga strukturerna till förmån för bourgeoisin, då den ur Revolutionen framsprungna staten var den ”typiska” kapitalistiska staten; en dominans i den franska formationen av en ”typiskt” borgerlig politisk ideologi, nämligen jakobinismen. Man menar, kort sagt, att bourgeoisin-historieobjektet fullt ut kunde utveckla sitt väsen på det politiska planet i Frankrike: det här är en tolkning som Gramsci inte är den siste att vara ansvarig för i den marxistiska teorin, och vars framgång i arbetarrörelsens teori, som vi skall se, är ytterligt suspekt.⁴

Eftersom detta ämne naturligtvis är mycket omfattande, kommer jag att nöja mig med att ge en del indikationer, vilka dock antagligen är tillräckliga för att visa att denna tolkning är en *myt*.

1. För det första, hur står det till med upprättandet av KPS' dominans över de andra produktionssätten? Faktum är att denna, globalt sett, var betydligt mindre klar och avgörande än i England eller Tyskland med dess preussiska revolution *uppifrån* under Bismarck. Denna dominans förmådde fr. a. inte radikalt lösgöra den *knut*, där förhållandet mellan KPS och de andra produktionssätten koncentreras inom produktionsförhållandena under denna övergång: i Frankrike kunde den inte hindra småproduktionen. Istället stärkte den franska revolutionen definitivt grundvalen för småproduktionen. Delvis skedde detta inom jordbruket. På grund av den absolutistiska staten och adelns roll, alltså på grund s. a. s. av frånvaron av förtidig revolution under den ursprungliga ackumulationsfasen, igångsattes inte upprättandet av KPS, i formationens helhet, av jordrättegodsegendomen, utan i första hand av den kommersiella och industriella bourgeoisin medelst staten. Denna sökte stöd hos ”bönderna” mot adeln, för att kunna lägga beslag på den stora jordegendomen — expropriation av adeln. Revolutionens avgörande resultat inom jordbruket blev således inte någon expropriering av jordbruksproducenterna. Istället tilldelades småbrukandet av jorden en egendomsstatus och utvidgades, vilket bekräftades av den jakobinska diktaturen efter bonderevolten mot de feodala strukturerna inom jordbruket.⁵ Detta är det typiskt franska fallet med parcellbönderna, som hädanefter spelar en mycket viktig roll på den politiska scenen. Denna småproduktionens exceptionella triumf visar sig också ifråga om småbourgeoisin, som utvecklas vid sidan av den kommersiella och industriella bourgeoisins fjättrade framåtskridande inom den absolutistiska adelsstaten, och som definitivt konsoliderar sig genom Konventets politik. Även om denna småbourgeoisin inte, som i Tyskland, från början är lierad med kapitalet — 1848 valde den visserligen bourgeoisin, men under pariskommunen tog den ställning för proletariatet —, förblir den inte desto mindre en mycket betydelsefull social kraft i Frankrike — inte minst vad gäller ”radikalismen” som fenomen.

Resultatet av allt detta är, som E. Hobsbawm⁶ framhåller, att den ekonomiska utvecklingen i Europa på 1700-talet: ”... innehåller en *jättelik paradox*: Frankrike. På papperet borde inget annat land göra snabbare framsteg. Det besatt institutioner som var idealiska för en kapitalistisk utveckling ... Men ändå gick den ekonomiska utvecklingen i Frankrike klart

⁴ Det är f. ö. intressant att iakta de olika politiska riktningarna inom arbetarrörelsen tolka den franska Revolutionen. En av de mest avslöjande är utan tvivel Trotskijs. För det följande hänvisar jag, förutom de klassiska verken som Mathiez' och Lefebvres, till A. Sobouls handbok *Histoire de la Révolution française*.

⁵ I denna mening, G. Lefebvre, *Questions agraires au temps de la terreur*, 1932.

⁶ A. a., s. 177 ff.

långsammare än i andra länder ... Detta beror på att den kapitalistiska delen av den franska ekonomin var en överbyggnad som rests på böndernas och småbourgeoisins fast bestående grund ...” Denna situation har i fortsättningen förlängts på en rad olika sätt: den teknologiska utvecklingstakten, kapitalets koncentrationsprocess, osv., har kommit att bli betydligt långsammare i Frankrike än i England och Tyskland — särskild uthållighet hos små och medelstora företag osv.

2. Hur står det till med den politiska makten? I motsats till den engelska bourgeoisin av år 1640 och 1688, kom verkligen den franska bourgeoisin till den politiska makten, men *till vilket pris!* Den kunde bara göra det genom att stödja sig på småbönderna och småbourgeoisin och, helt tillfälligt, på manufakturarbetarna som fanns fr. a. i det parisiska sansculotteriet.⁷ Den här gången sker ett klart tillträde till den politiska makten från bourgeoisins sida, men bara genom att den, på ett relativt genomgripande sätt, eliminerar adeln. Det verkar faktiskt som om den franska Revolutionen aldrig sammanföll med sig själv, som om den samtidigt var *före* och *efter* sig själv, efter, därigenom att den inte lyckades kväva småproduktionen i dess linda, och före, därigenom att den från början tvangs ta ut sig för att fånga in småbourgeoisin, som polariserats av ett framväxande proletariat. Dessutom omöjliggjorde småbourgeoisin och par-cellbönderna, vars förhållande till bourgeoisin sträcker sig över hela skalan från antagonistisk motsättning till stöd eller t. o. allians, någon stabil allians mellan adeln och bourgeoisin av den typ som förekom i England, och, senare, i Preussen. Med hänsyn till dessa klassers närvaro, skulle varje allians av detta slag inte kunna innebära annat än en djup *tillbakagång* — vilket faktiskt försöktes under Karl X —: detta skulle inte bara gått stick i stäv mot bourgeoisins mest elementära intressen. utan skulle dessutom varit att bortse från dessa klasser som bromsade tillbakagången till förmån för *status quo*. Från en annan sida ledde de särskilda formerna för motsättningen mellan bourgeoisin och dessa klasser till de historiska företeelser som första och fr. a. Louis Bonapartes andra Kejsardöme utgjorde. Här gäller det särskilda kapitalistiska statsformer, där bourgeoisin tycks avsäga sig sin politiska makt till förmån för en statsapparat som handhar dess offentliga angelägenheter och som stöder sig på parcellbönderna och småbourgeoisin.

Denna ”exemplariska” revolution skapade således på den politiska nivån en situation av nästan ständig *kris* för den borgerliga politiska makten: ända tills 1848 medförde den en ständig jämviktsbrist hos bourgeoisin, i dess läge mellan adeln å ena sidan och småproduktionen å den andra, och en särskild oförmåga att konsolidera dess hegemoni. Medan den definitivt gör sig kvitt adeln 1848, samtidigt som den vänder sig till småproduktionen, försöker den stabilisera sig efter Louis Bonapartes fall, *men fortfarande för sent*. Industriproletariatet, som stack upp 1848, väntar på den vid den historiska vändpunkt som Kommunen är, vilket tvingar den att säkra sitt stöd från småbönderna genom sin jordbrukspolitik efter 1870.

3. Hur står det nu till med den franska Revolutionens exemplariska karaktär vad gäller den juridiskt-politiska instansen? Ligger dess lyckade karaktär i att den, i motsats till den engelska revolutionen, framgångsrikt upprättade en typisk kapitalistisk stat? Inte alls. Visserligen lyckades den franska revolutionens stat i högre grad än sin engelska motsvarighet göra sig kvitt de feodala dragen: men medaljen har också en baksida. Denna uppfattning om den ”typiska” kapitalistiska staten går i själva verket tillbaka på ytliga iakttagelser av den allmänna rösträttens införande 1792 och Bergs-Konventets institutionella politik, som betraktas som en förebild av den kapitalistiska staten. Här begår man misstaget att bortse från en formations skandering i faser och stadier, och från distinktionen mellan den kapitalistiska *statstypen* och de mot dessa svarande *statsformerna*; och man betraktar den kapitalistiska staten, som är ett teoretiskt begrepp, som direkt möjlig att identifiera, i dess egenskap av historiskt väsen, med

⁷ Som bekant har Labrousse och Soboul, mot Mathiez, visat hur Robespierre drevs till att ”stödja sig på” småproduktionen, och, mot D. Guérin, att industriproletariatet inte fungerade som social kraft under Revolutionen.

den samhälleliga verkligheten. Men i själva verket ligger just den ifrågavarande staten långt före det övergångsstadium där den befinner sig. I denna mening kan vi helt strikt säga, att vi på intet sätt har att göra med en stat som uppstått ur en politiskt lyckad borgerlig revolution *vid denna tidpunkt och i denna konjunktur*, utan med en som uppstått ur en borgerlig revolution som politiskt *hålls i schack*: just vid denna tidpunkt är den faktiskt inte en stat med en hegemonisk bourgeoisie, utan en bonde- och småborgarstat, och Tocqueville tog inte miste. F. ö. höll inte den här staten. I själva verket är det första och andra Kejsardömet som är borgarstater, med en bourgeoisie, som flåsande försöker hinna upp bönderna och småbourgeoisin, och lägger in backen inför det i utveckling stadda proletariet; den fortfar att markeras av småproduktionens tvetydiga stöd.

Dessutom medför den här situationen att KPS' dominans ofta och långvarigt reflekteras i den *statliga instansens dominerande roll*, och det i motsats till det engelska fallet. För det första: statens ekonomiska funktioner, som redan är för handen i den absolutistiska staten och som inte alls inskränker sig till den ursprungliga ackumulationen, återupplivas under den jakobinska diktaturen och de båda Kejsardömena — särskilt av L. Bonaparte —, och fortsätter t. o. m. inom ramen för III:e Republikens liberala stat: den är betydligt viktigare än den liberala engelska statens. För det andra, statens rent politiska funktion i klasskampen är betydligt viktigare än i England, på grund av böndernas och småbourgeoisins, och, senare, arbetarklassens roll som sociala krafter, en arbetarklass som inrättar sig på ett särskilt sätt på den politiska scenen. Det senare fenomenet måste också på något sätt sättas i samband med den politiska kris för den franska bourgeoisie som dess egen motsättning till bönderna och småbourgeoisin präglas av: arbetarklassen kan bana sig en gynnsam väg bland dessa senare, vilka förklarar det tvetydiga förhållande den alltid haft till dem, och också den fara som alltid lurat på den franska arbetarrörelsen.

Det är just denna den statliga instansens dominerande roll i Frankrike, kombinerat med den särskilda närvaron av olika klasser på den politiska scenen, som implicerar Engels' uppfattning i förordet till tredje upplagan av *Adertonde Brumaire*, enligt vilken Frankrike är det ur politisk synvinkel mest representativa landet i Europa. Men detta gäller inte — vilket Engels trodde — därför att den borgerliga ”politiska” revolutionen skulle varit särskilt lyckad här. Engels' uppfattning måste istället, helt strikt, sättas i samband med dess *misslyckade* karaktär: den juridiskt-politiska instansens dominerande roll gör Frankrike till ett land som särskilt lämpar sig för studier av denna instans' funktionssätt med avseende på de olika på den politiska scenen utslungade klasserna. Slutligen förklarar statens särskilda roll, tillsammans med parcellböndernas och småbourgeoisins vanligen förekommande funktion som sociala krafter, både statsapparatsens politiska betydelse i Frankrike — armén, den administrativa byråkratin —, och dess klasstillhörighet — borgerlig och småborgerlig. Vi kan inte tillräckligt mycket framhålla att denna franska statsapparat, som ofta betraktas som kärnan i den ”typiska” kapitalistiska staten, mer beror på den franska bourgeoisie misslyckanden än på dess framgångar.

4. Hur står det slutligen till med den franska bourgeoisie politiska ideologi, som man ofta ställer mot orenheten hos den engelska bourgeoisie — bemängd som den faktiskt är med en mängd aristokratiska drag —, och som man framställt som den ”typiska”, om än motsägelsefulla, borgerliga ideologin, hur står det, kort sagt till med *jakobinismen*? Den antydda uppfattningen infogar sig i en överpolitiserande historicistisk uppfattning av ideologierna, en uppfattning som relaterar den dominerande ideologins enhet i en formation till dess egenskap av ren produkt av det dominerande klass-subjektet. Låt oss försöka klargöra: det är sant att den borgerliga politiska ideologin består i en helhet där medborgarnas formella politiska frihet och jämlikhet i förhållande till en på folket-nationens allmänna intresse grundad stat, predikas. Men om detta gäller den borgerliga politiska ideologin, så gäller inte detsamma jakobinismen, även om denna aspekt ingår i den jakobinska ideologin från Robespierre till Saint-Just: detta

är s. a. s. jakobinismens borgerliga aspekt. Vi skulle emellertid begå ett allvarligt misstag, om vi inte också såg *ett särskilt socialt innehåll* i jakobinismen, ett innehåll som f. ö. bör sättas i samband med "sansculottismen" som ideologiskt fenomen. Detta sociala innehåll finns vagt formulerat hos Saint-Just i hans krav på social jämlikhet och lika möjligheter, i hans attacker på "rikedomen" och i hans deklamationer om medborgarnas sociala "lycka".

Visserligen har det sociala innehållet i jakobinismen ofta påtalats av de marxistiska författarna, inte minst av Gramsci: men det har ofta, i ett historicistiskt perspektiv, tolkats som *den på något sätt inneboende motsättningen i den "typiska" borgerligt-subjektiva politiska ideologin*. Detta jakobinska sociala innehåll skulle å ena sidan vara den gömda masken i den "rena" borgerliga *politiska* ideologins frukt, och å den andra det sanna men dolda fröet i en social universalism som proletariatet skulle förverkliga genom att ställa jakobinismen på fötter. Vi bör inte hemlighålla verkningarna av den här tolkningen: den menar, att den borgerliga *politiska demokratin* redan bär den proletära *sociala demokratin* inom sig, att man kommer till en social demokrati om man bara drar ut de yttersta konsekvenserna av själva principerna för den politiska demokratin, och att denna sociala demokrati dessutom, i form av jakobinismens sociala innehåll, är arbetarklassens verkliga bestämmelse. Som bekant är det här den unge Marx' uppfattning, men vi finner den mera utarbetad i den italienska marxistiska skolan, närmare bestämt hos Galv. della Volpe och hans berömda studie över Rousseau och Marx, där han, f. ö. i Max Adlers efterföljd, ser "jakobinen" Rousseau som den socialistiska demokratis apostel.⁸

Ingenting kan vara mera fel än dessa tolkningar: vi kan riva den borgerliga politiska demokratin och jakobinismens sociala innehåll blodiga, utan att någonsin få dem att frambringa principerna för *den proletära diktaturens socialistiska demokrati*.⁹ Det är riktigt att jakobinismen faktiskt har ett socialt innehåll, men det är av ett *särskilt* slag: det är knutet till småböndernas och småbourgeoisins föreställningar och strävanden, det är, kort sagt, väsentligen och till sitt "sociala" innehåll, en *småegendoms*-ideologi. Jakobinismens ideal är ett samhälle av oberoende småproducenter, bönder och hantverkare, där var och en äger sin egen åker, sin egen affär eller butik, och där var och en kan försörja sin familj utan att behöva ta till lönarbete och utsugas av "storrikedomen". I synnerhet sansculottismen svarar mot manufakturarbetarnas gamla ideal om ett korporativt och harmoniskt samhälle med dess skrän och arbetarföreningar. Jakobinismens sociala innehåll står visserligen i motsättning till den borgerliga politiska demokratin — något som mycket schematiskt kan tematiseras som motsättningen mellan den rousseauanska ideologin och Montesquieus och B. Constants politiska ideologi —, men den gör det i den meningen att vissa ideologiska element förts in i den borgerliga politiska ideologin, element, som hänför sig *till olika klasser*, vars intressen står i motsättning till bourgeoisin — till småproduktionens klasser¹⁰. Ingenting är mer talande

⁸ Det är inom ramen för detta arbete omöjligt att fördjupa undersökningen av jakobinismens inflytande över arbetarrörelsen: vad som i alla händelser är anmärkningsvärt — men inte förvånansvärt — är det gemensamma i tolkningarna av jakobinismen hos å ena sidan den "teoretiska vänsterismen" på tjugotalet — Gramsci och den proletära "omvälvningen" av jakobinismen —, och den socialdemokratiska riktningen å den andra, exempelvis Jaurès, för vilken: "Socialismen utgår från den republikanska rörelsen ... Socialismen kommer alltså inte att innebära en brytning med den franska Revolutionen, utan ett fullbordande av denna revolution ..."

⁹ Detsamma gäller f. ö. den jakobinska — "enragistiska" — uppfattningen av den *revolutionära diktaturen*. Sådan vi finner den hos Marat, Babeuf, Blanqui, är den betydligt mer besläktad med den *sociala cesarismen*, förbunden med småproduktionens "anarkistiska" strävanden efter "direkt demokrati", än med den marxistiska uppfattningen om proletariatets diktatur: se även uppfattningen av "arbetarråden" hos M. Adler.

¹⁰ Denna sociala aspekt i jakobinismen utövar f. ö. ett inflytande på dess politiska aspekt, som ju svarar mot dess borgerliga klasskaraktär: från denna senare synpunkt skiljer sig jakobinismen i grunden på intet sätt från den montesquieuska ideologin om den politiska demokratin, och Robespierre är i denna mening helt enkelt en representant för bourgeoisin. Emellertid maskeras denna "borgerliga" politiska aspekt hos jakobinismen av att dess språk är ett etiskt och inte ett politiskt språk. Kort sagt uttrycks själva den borgerliga aspekten av jakobinismen i den klassiska — etiska — formen enligt vilken småproduktionen lever sina politiska strävanden. Det här blir särskilt tydligt om vi jämför innebörden hos begreppet (notion) "dygd" hos Montesquieu — en

i detta avseende än det djupt tvetydiga sätt på vilket jakobinismen mottogs i det övriga Europa, hur de båda Bonaparterna lade beslag på den i sitt stöd på småproduktionen och hur den direkt förlängts i den franska ”radikalismen”. Det är också riktigt att jakobinismen, i vissa senare former, inympats i den franska arbetarrörelsen, huvudsakligen av den *utopiska socialismen*: det är Louis Blancs och Proudhons socialism, som Louis Bonaparte hann rycka undan grunden för, som Marx visat i *Adertonde Brumaire*. Jakobinismens djupa tvetydighet beror kort sagt inte på dess motsägelsefulla renhet såsom typisk borgerlig politisk ideologi, utan på den borgerliga revolutionens särskilda karaktär i Frankrike.

III. Fallet Tyskland

Låt oss till sist ta upp frågan om Tyskland, och i synnerhet Preussen¹¹: jag skall vara kort, och återkommer senare till det här fallet vad gäller dess stora betydelse i den moderna reformistiska rörelsen. Vad vi kan konstatera är, att den borgerliga Revolutionen i Preussen, och även mer allmänt i Tyskland, *helt enkelt inte har ägt rum*: 1848 års rörelse och den preussiska monarkens medgivande till en författning markerade ingen väsentlig vändpunkt i produktionsförhållandenas omvandlingsprocess och förändrade inte på något sätt den statliga överbyggnaden och den politiska maktens bärare. Lantadeln sitter fortfarande vid den politiska makten, och trots den *Zollverein* som redan fullbordats vid tidpunkten för denna rörelse, dominerar den preussiska staten under lång tid framåt av feodala strukturer. Konstigt nog är det denna stat som, under Bismarck, för bourgeoisin till det politiska herraväldet, något som Marx och Engels ju beskrivit som en ”revolution uppifrån”. Under Bismarck omvandlas denna stat liksom inifrån till en kapitalistisk stat.

Faktum är att den tyska bourgeoisin *alltför länge dröjde att försöka* genomföra sin revolution. Visserligen hade dess ekonomiska utveckling, industrialiseringsprocessen, på ett avgörande sätt påbörjats redan vid mitten av 1800-talet: dock organiserade den sig, som i Frankrike, *utanför* jordröntans kapitalisering, men, i motsats till Frankrike, *vid sidan av* ett icke ifrågasatt politiskt adelsherravälde och inom ramen för en stat som inte genomgått den absolutistiska vändningen. Det här gjorde att övergången fick en ovanligt långsam rytm i inledningsstadiet, och att bourgeoisin till sist vaknade politiskt endast för att se sig ställd inför en arbetarklass som just var i färd med att organisera sig: det gav upphov till ett trauma som den aldrig skulle komma över. Genom att av dessa *qui pro quo* som, vid den tiden, kännetecknade ideologernas inträngande i de i ojämna utveckling stadda nationella formationerna, kunde den tyska bourgeoisin inte besluta sig för att bryta med adeln, besatt som den var av minnet av den stora revolutionens jakobinism och av 48 års franska revolution: den överlämnar åt staten att upprätta sitt eget politiska herravälde. Detta genomfördes: a) av nästan ända fram till första världskriget bestående feodala strukturer; och av en karaktäristisk permanent adelshegemoni vid den politiska makten, en hegemoni som dock motverkades av den bismarckska statens egen hegemoni; b) av en särskilt betydelsefull statlig roll efter den ursprungliga ackumulationsfasen och i industrialiseringsprocessen, en mycket mer betydelsefull roll än i England och t. o. m. Frankrike: från denna synpunkt föregriper den kapitalistiska krigsstaten från första världskriget, och även den nazistiska statens särskilda ingripande i ekonomin under mellankrigsperioden.

Dessutom uppvisar också den här övergångsprocessen den karaktäristiska förskjutningen, som vi under andra former fann i England, mellan det juridiska systemet och de statliga institutionerna. Det juridiska systemet innehåller redan under förra hälften av 1800-talet formellt kapitalistiska ägandeformer, trots statens feodala strukturer, men på ett *maskerat* sätt: de

politisk mening som närmar det till Machiavellis ”virtus” — och hos Robespierre: här ser vi en begreppsidentitet som, i sista hand, går tillbaka på jakobinismens borgerliga aspekt, och en skillnad i innebörd som gör att vi kan lokalisera denna aspekts småborgerliga mask.

¹¹ För det följande, bl. a., A. Rosenberg, *Sozialismus und Demokratie*, 1966, nyutgåva.

döljer sig nämligen, i motsats till Code Napoléon, under täckmanteln av ett återupprättande av den romerska rätten, vars prägel förblir avgörande, även efter införandet av den tyska civillagen vid början av 1900-talet.

Hur ligger det då till med KPS' dominans över de andra produktionssätten på jordbruksområdet? Denna dominans upprättas visserligen genom expropriation av småproducenterna, genom jordegendomens koncentration i händerna på lantjunkarna och genom en massiv omvandling av bönderna till lantarbetare. Den här processen går emellertid å ena sidan *mycket långsamt*: spår av livegenskap finns kvar under lång tid i Ostpreussen; å andra sidan bevarar de preussiska junkrarna i motsats till vad som är fallet i England, och på grund av hela formationens särskildheter, länge sin karaktär av lantadel, utan att i tid ta den avgörande vägen om jordröntans kapitalisering. Om detta upprättande av KPS' dominans går ut över den agrara småegendomen, sker det å andra sidan på olika sätt till adelns förmån. Det här utövar ett starkt tryck på de tyska böndernas politiska och ideologiska nivåer, bönder som aldrig varit en social kraft som i Frankrike, men vars funktionssätt skiljer sig från det engelska fallet. Präglade av hågkomster från bondeuppror av *müntzerien*-typ, skrämde av sin tvetydiga proletarisering som de inte kan assimilera ideologiskt, har de otvivelaktigt varit en tillgång för nazismen, särskilt i de östra provinserna.

Dessutom tillåter bourgeoisins avskilda utveckling med en stark statlig dominans och fr. a. inom *enklaver* i en feodal formation, att en småbourgeoisie existerar och utvecklas: denna får dock en annan roll än i Frankrike. Den är från början lierad med bourgeoisin: den är dess ständiga allierade i kampen mot adelns permanenta politiska hegemoni. Motsättningen mellan dem kommer sällan i öppna dagar. Denna småbourgeoisie, som aldrig nås av den jakobinska ideologin, delar också bourgeoisins attityd gentemot arbetarklassen, vilket visar sig i den tyska småbourgeoisins ständiga misstro mot proletariatet: detta förhållande mellan den tyska bourgeoisin och småbourgeoisie får — vi vet det alltför väl — en mycket stor betydelse för nazismen.

Denna statens roll, denna bourgeoisins tillväxt och denna småbourgeoisins närvaro förklarar också betydelsen av statsapparaten, armén och byråkratin, i den tyska politiska utvecklingen. Här beror inte denna statsapparat på att bourgeoisin, som i Frankrike, ständigt ligger före sig själv, utan på att den ligger efter. Med sin aristokratiska, borgerliga och småborgerliga klasstillhörighet, gynnar den det särskilda förhållandet mellan bourgeoisin och småbourgeoisie, vilket möjliggör dess funktion inom ramen för nazismen, och vilket radikalt skiljer sig från bonapartismens sätt att fungera.

För att avsluta, kan vi alltså se att, om visserligen övergången från feodalism till kapitalism i Västeuropa uppvisar tendentiella gemensamma drag, så kan vi ändå inte hitta någon exemplarisk modell för den borgerliga Revolutionen. Men kanske kan vi hålla kvar en gemensam och mycket slående detalj: *bourgeoisins avsaknad av politisk kapacitet till följd av sin klasskonstitution, att i ett öppet handlande fullborda sin egen revolution*. Det som kännetecknar de borgerliga revolutioner som vi just sökt överblicka, är ju borgarklassens avsaknad av politisk organisation, som är förmögen att producera en konsekvent ledning för den revolutionära processen. Vi kan, kort sagt, konstatera en karaktäristisk oförmåga hos bourgeoisin att politiskt leda sin revolution för den politiska demokratin, den borgerligt-demokratiska revolutionen, och här har vi den främsta faktorn i de borgerliga revolutionernas *icke-typicitet*, tvärs igenom deras konjunkturella originalitet: en politisk oförmåga som så frapperade Marx, Engels och Lenin.

Det är också viktigt att notera att övergångens särskildheter i dessa olika formationer, såväl som de respektive borgerliga revolutionernas särskildheter, har haft en betydelsefull inverkan på *dessa länders arbetarrörelser*. Det väsentliga är här det *ideologiska* inflytandet från dessa revolutionsmodeller på arbetarrörelserna: ty det står klart att arbetarklassen ofta inte kan

undgå att leva t. o. m. sin egen revolt mot det bestående systemet på ett sätt som påtvingas den av den dominerande ideologin. Dessa modeller för den borgerliga revolutionen och de ideologiska former som åtföljer dem, manifesteras i sina effekter på arbetarklassens ideologi som lika många *specifika deformationsfaror* som lurar på den revolutionära teorin, de manifesteras som lika många *frestelser* för arbetarklassen att liksom imitera ”sin” nationella borgerliga revolution. Om vi nu utgår från de ovan utförda analyserna, kan vi förklara de i detta avseende typiska faror som ständigt hotar de engelska, franska och tyska arbetarrörelserna.

1. För den engelska arbetarrörelsen är det den *tradeunionistiska faran*, som är uppenbar redan i R. Owens korporatistiska och chartistiska uppfattningar. Den består i att sätta den ekonomiska klasskampen främst, och att negligera den politiska kampen om statsmakten.
2. För den franska arbetarrörelsen gäller det den *jakobinistiska faran*, som redan finns närvarande i den utopiska socialismen. I sin allmänna form består den i en sammanblandning av arbetarklassens ideologi och den revolutionära teorin å ena sidan, och småproduktionens, här de franska parcellbönderna och småbourgeoisin, specifika ideologi å den andra, en sammanblandning som går under en vag täckmantel av en demokratisk radikalism, i jakobinsk tvetydig anda. Visserligen innehåller ”arbetar”-jakobinismen en hel rad variationer, från blanquism till klassisk socialreformism, via anarkism, men det väsentliga är här deformationen av arbetarklassens ideologi och den revolutionära teorin i småborgerlig riktning.
3. För den tyska arbetarrörelsen är det *lassalismen*. I motsats till tradeunionismens ekonomiska reformism, består den i att betrakta staten som faktor för en socialistisk revolution ”uppifrån”, en stat, vars statsapparat och strukturer det inte gäller att krossa för att kunna ta makten, utan mot vilka man istället bör utöva påtryckningar som om den var en medlande tredje part bland klasserna i kamp.

III. Den kapitalistiska statens grundläggande drag

Vi skall nu försöka fånga några av den kapitalistiska statens grundläggande drag. Det är lämpligt att här på nytt formulera vissa påpekanden, som är oundgängliga för förståelsen av det följande.

A — Den kapitalistiska statstypens kännetecken är innefattade i denna stats begrepp, som kan konstrueras utifrån det ”rena” KPS, såsom man finner det framställt i *Kapitalet*. Dessa kännetecken är emellertid, i kraft av den specifika autonomi som kännetecknar instanserna i detta produktionssätt, endast närvarande som tomrum i *Kapitalet*. Jag kommer således att framför allt referera till Marx', Engels', Gramscis och Lenins politiska arbeten, ty jag har redan, särskilt vad gäller Marx' och Engels' arbeten, påpekat deras *dubbla status*: De innehåller samtidigt studiet av historiskt givna kapitalistiska stater och, i förening därmed, teorin om den kapitalistiska statstypen. Medan jag gör detta och samtidigt visar på detta teoretiska uppbyggande av den kapitalistiska statstypen, kommer jag att hänvisa till formationer dominerade av KPS, för att studera den kapitalistiska staten i verksamhet.

B — I sin roll av sammanhållningsfaktor för enheten i en formation, en särskilt viktig roll i den kapitalistiska formationen, har staten flera funktioner: en ekonomisk, en ideologisk, och en politisk. Dessa funktioner är särskilda modaliteter av statens globalt politiska roll: *de är överbestämda av, och komprimerade i, dess egentliga politiska funktion, dess funktion med avseende på det politiska klasskampsfältet*. Det är runt denna funktion och detta förhållande som de följande analyserna kommer att gruppera sig.

C — Förhållandet mellan staten och klasskampsfältet är av samma typ, som det som råder mellan strukturerna och detta fält. Den kapitalistiska staten, vars specifika autonomi står att finna i dess relation till produktionsförhållandena, *uppställer gränser*, som bestämmer relationen mellan klasskampsfältet och dess egna regionala strukturer. Dessa statens strukturer har med andra ord, såsom de framträder i relationen mellan instanserna, *inskrivna i sig en rad variationer*, som på samma gång avgränsar klasskampen och konkret realiseras genom denna kamps verkan på staten, inom de gränser som på så sätt är uppställda. När vi hädanefter säger att vissa av klasskampens kännetecken i en kapitalistisk formation hänför sig till den kapitalistiska staten, så får alltså därmed ingalunda förstås att dessa kännetecken är en enkel företeelse härledd ur dess strukturer, eller att de är helt och hållet bestämda av dessa. Vi måste förstå att klasskampsfältet har väsentliga effekter på denna stat, effekter som realiseras inom de gränser som uppställs av dess strukturer, genom att dessa bestämmer en rad variationer.

Demarkationslinjen mellan statens förhållande till de dominerande klasserna och till de dominerade, kan utgöra en ledtråd i studiet av denna stat. Ett utmärkande drag för den kapitalistiska staten är i detta avseende att det rent politiska klassherraväldet ingenstans är närvarande i själva dess institutioner¹ i form av ett politiskt *förhållande* mellan dominerande och dominerade *klasser*. Där sker allt som om klasskampen inte existerade. Denna stat är organiserad som den politiska enheten av ett samhälle med motsatta ekonomiska intressen, inte klassers, utan ”privatpersoners”, ekonomiska subjekts, intressen: detta hänger samman med att statens relation till de sociala ekonomiska förhållandena utmärks av en isolering, som delvis är dess egen effekt. Utifrån denna isolering företer statens politiska funktion en karakteristisk ambivalens, allteftersom den har att göra med de dominerande eller de dominerade klasserna.

1. I förhållande till de dominerade klasserna är statens funktion att förhindra att dessa organiseras politiskt, vilket skulle överbrygga deras ekonomiska isolering; detta gör den genom att hålla dem kvar i denna isolering, som delvis är dess egen effekt. Denna funktion

¹ Struktur — Institution: se avsnittet ”Om begreppet makt” ovan, not 22.

påtar den sig på ett mycket speciellt sätt, vilket gör det möjligt att radikalt skilja denna stat från andra stater, t. ex. slavstaten eller den feodala staten. Dessa senare stater begränsade de dominerade klassernas politiska organisering, genom att institutionellt, i *offentliga statuter*, fastställa klassen av slavar eller livegna i själva sina strukturer, dvs. genom att institutionalisera dessa klassers — ”ståndskaster” — politiska underordning. I motsats härtill vidmakthåller den kapitalistiska staten de dominerade klassernas politiska desorganisering å ena sidan tack vare sin isoleringseffekt på de sociala ekonomiska förhållandena, å den andra tack vare den fördel den drar av denna effekt när den framställer sig som enheten av folket-nationen, sammansatt av politiska personer-privata individer. Denna funktion fullgör den alltså genom att på en och samma gång fördunkla de dominerade klassernas klasskaraktär i deras egna ögon och åstadkomma deras specifika uteslutning från statens institutioner i egenskap av dominerade klasser.

2. När det gäller de dominerande klasserna arbetar den kapitalistiska staten däremot ständigt på att organisera dem på den politiska nivån, genom att upphäva deras ekonomiska isolering, som, även här, är dess egen effekt, såväl som ideologins.

Man skulle kunna beskriva denna den kapitalistiska ”folkliga klasstatens” huvudmotsättning, som är den verkliga (klassmässiga) aspekten av dess inre motsättning ”privat-offentligt”, på följande sätt: den har till funktion att desorganisera de dominerade klasserna politiskt, samtidigt som den politiskt organiserar de dominerande klasserna; att utesluta de dominerade klasserna från sitt inre i egenskap av klasser, samtidigt som den för in de dominerande klasserna i denna egenskap; att fastställa sitt förhållande till de dominerade klasserna som en representation av folkets-nationens enhet, samtidigt som den fastställer sitt förhållande till de dominerande klasserna som ett förhållande till politiskt organiserade klasser; denna stat existerar kort sagt som de dominerande klassernas stat, samtidigt som den ur sitt inre utesluter klass”kampen”. Denna stats huvudmotsättning består inte så mycket däri att den ”säger” sig vara hela folkets stat samtidigt som den är en klasstat, utan snarare däri att den i själva sina institutioner framträder som en ”klass”stat (de dominerande *klassernas* stat, klasser som den bidrager till att organisera politiskt) i ett samhälle som är institutionellt fastställt som icke varande uppdelat i klasser; däri att den framträder som en borgarklassens stat, medan den underförstår att hela ”folket” ingår i denna klass.

1. Den kapitalistiska staten och de dominerade klassernas intressen

Detta första grunddrag hos den kapitalistiska staten härrör från den specifika autonomi som i de kapitalistiska formationerna utmärker den politiska och ekonomiska kampen, den politiska och ekonomiska makten, de ekonomiska och politiska klassintressena. I utövandet av sin klassmässiga hegemoniska ledning representerar den kapitalistiska staten inte *direkt* de dominerande klassernas ekonomiska intressen utan deras *politiska intressen*: den är centrum för de dominerande klassernas politiska makt, genom att utgöra organisationsfaktorn för deras politiska kamp. Gramsci uttryckte detta på ett utomordentligt sätt då han slog fast att: ”... statslivet uppfattas som ständig bildning och ständigt övervinnande av (på lagens område) ostadiga tillstånd av jämvikt mellan den fundamentala gruppens intressen och de underordnade gruppernas, jämviktstillstånd där den dominerande gruppens intressen har överhand men bara till en viss punkt, inte ända därhän att det rör sig om ett småskuret ekonomisk-korporativt intresse”. På så sätt omfattar den kapitalistiska staten ett spel, som är inskrivet i själva dess strukturer, och som inom ramen för systemet ger en viss garanti åt vissa dominerade klassers ekonomiska intressen. Detta utgör en del av själva dess funktion, genom att denna garanti står i överensstämmelse med de dominerande klassernas hegemoniska herravälde, dvs. är i linje med att de dominerande klasserna konstitueras politiskt i förhållande till denna stat som representanter för folkets allmänna intresse. Det är sant att begreppet

kapitalistisk stat innefattar att den *politiska ideologin* har en särskild funktion, en form av makt som är grundad på de dominerade klassernas "samtycke", och som organiseras och leds på ett speciellt sätt: emellertid omfattar det grunddrag hos den kapitalistiska staten som det är fråga om här, inte enbart skapandet av ideologiska förutsättningar. Begreppet "folkets" allmänna intresse, ett ideologiskt begrepp som emellertid täcker ett institutionellt spel inom den kapitalistiska staten, betecknar ett *verkligt förhållande*: denna stat medger, genom själva sin struktur, garantier åt vissa dominerade klassers ekonomiska intressen, garantier som eventuellt kan stå i motsättning till de dominerande klassernas kortsiktiga ekonomiska intressen, men som är i överensstämmelse med deras politiska intressen, med deras hegemoniska herravälde.

Detta leder oss till en enkel slutsats, som emellertid inte nog kan upprepas. Denna garanti från statens sida åt vissa dominerade klassers ekonomiska intressen får inte utan vidare uppfattas som en begränsning av de dominerande klassernas *politiska makt*. Det är sant att den är påtvingad staten *genom de dominerade klassernas politiska och ekonomiska kamp*: detta innebär emellertid bara att staten inte är något enkelt klassredskap; det innebär att den är staten i ett samhälle uppdelat i klasser. Klasskampen i de kapitalistiska formationerna inbegriper att denna garanti, som staten medger vissa dominerade klassers ekonomiska intressen är inskriven, *som en möjlighet*, i själva de gränser som staten uppställer för kampen, som förs under klassmässig hegemonisk ledning. Denna garanti syftar just till att desorganisera de dominerade klasserna politiskt, den är det ibland oundgängliga medlet för att upprätthålla de dominerande klassernas hegemoni i en formation där de dominerade klassernas rent politiska kamp är möjlig. Man kan med andra ord alltid, alltefter den konkreta konjunkturen, utstaka en demarkationslinje innanför vilken den garanti som den kapitalistiska staten ger de dominerade klassernas ekonomiska intressen, inte bara underlåter att ifrågasätta det politiska förhållandet av klassherravälde, utan t. o. m. utgör en beståndsdel i detta förhållande.

Detta är i själva verket ett grunddrag som är *säreget* för den kapitalistiska staten, och som består i kraft av den specifika autonomin hos den politiska överbyggnaden och den ekonomiska instansen, hos den politiska och den ekonomiska makten. I de "föregående" formationerna, i vilka förhållandet mellan instanserna inte tog sig denna form, innebar ett "ekonomiskt" krav från de dominerade klassernas sida — låt oss säga avskaffandet av en statut, en pålaga eller ett privilegium — oftast även ett politiskt krav, då det genast kom att ifrågasätta systemet med "offentlig makt": Rosa Luxemburg har med rätta påpekat att den ekonomiska kampen på något sätt var en direkt politisk kamp, i enlighet med dessa begrepps innebörd i dessa formationer.² Dessa krav från de dominerade klasserna kunde inte tillfredsställas annat än i den ringa mån som de var förenliga med de dominerande klassernas oftergivliga ekonomisk-politiska intressen, i den mån som de inte kom att ifrågasätta statens makt. När det gäller den kapitalistiska staten, kan den politiska nivåns autonomi tillåta att vissa dominerade klassers ekonomiska intressen tillfredsställs och staten kan eventuellt t. o. m. begränsa de dominerande klassernas ekonomiska makt, genom att inskränka deras förmåga att förverkliga sina kortsiktiga ekonomiska intressen, på ett enda villkor emellertid — ett villkor som blivit möjligt i och med den kapitalistiska staten att deras politiska makt och statsapparaten förblir intakta. I varje konkret konjunktur uppvisar alltså de dominerande klassernas autonomiserade politiska makt, i dess förhållande till den kapitalistiska staten, *en gränslinje innanför vilken ett inskränkande av dessa klassers ekonomiska makt inte har några effekter på den själv*.

Detta speciella drag hos den kapitalistiska staten, vilket består i att representera en folklig-nationell helhets allmänna intresse, utgör alltså inte bara en lögnaktig mystifikation, eftersom denna stat verkligen kan, inom dessa gränser, tillfredsställa vissa dominerade klassers

² R. Luxemburg, *Grèves de masse, parti et syndicats*, 1964, s. 61.

ekonomiska intressen och att den dessutom kan göra det utan att detta behöver angripa den politiska makten. Det är förövrigt uppenbart att man inte en gång för alla kan utstaka denna gränslinje för hegemoniskt herravälde: dess sträckning beror lika mycket på förhållandet mellan de stridande krafterna, som på statsformerna, sammanfogningen av dess funktioner, förhållandet mellan den ekonomiska och politiska makten och statsapparatusens funktionssätt.

I denna stat verkar den politiska makten alltså grundas på en *instabil jämvikt av kompromisser*. Låt oss precisera:

1. *Kompromisser*, därigenom att denna makt, som svarar mot ett hegemoniskt klassherravälde, kan ta hänsyn till vissa dominerade klassers ekonomiska intressen, vilka eventuellt kan stå i motsättning till de dominerande klassernas kortsiktiga ekonomiska intressen, utan att detta berör de politiska intressenas plan;
2. *Jämvikt*, därigenom att även om dessa ekonomiska ”upppoffringar” är verkliga och alltså skapar ett fält för jämvikt, så ifrågasätter de som sådana inte den politiska makten, vilken uppställer de precisa gränserna för denna jämvikt;
3. *Instabil*, därigenom att dessa gränser, innanför vilka jämvikt råder, bestäms av den politiska konjunkturen.

Det är alltså tydligt att denna jämvikt inte alls innebär någon form av *jämbördighet* i makt mellan de närvarande krafterna, som om de vägde jämnt på två vågskålar: man får inte blanda samman denna betydelse av ”jämvikt” med den som Marx och Engels lägger in i ordet, när de talar om statens autonomi i det fall som klasserna i den politiska kampen, eller i förhållandet mellan den politiska och den ekonomiska kampen, är nära att väga jämt. Den jämvikt som det här är fråga om anger komplexiteten och förskjutningarna i maktförhållandena inom ramen för den kapitalistiska staten, styrkeförhållandena på det ekonomiska klasskampsfältet inom de gränser som uppställs av den politiska makten. Angående detta säger Gramsci³: ”Hegemonins faktum förutsätter otvivelaktigt att man tar hänsyn till intressena och strävandena hos de grupper över vilka hegemonin utövas, att det bildas en viss jämvikt som har kompromissens form, att alltså den ledande gruppen gör offer av ekonomiskt-korporativ karaktär, men det är också otvivelaktigt att dessa offer och denna kompromiss inte kan gälla det väsentliga ...”

Den kapitalistiska staten har alltså detta tvåfaldiga kännetecken: å ena sidan innefattar dess autonomi i förhållande till den ekonomiska nivån möjligheten, alltefter krafternas konkreta läge, av en ”social”politik, av ekonomiska upppoffringar till förmån för vissa dominerade klasser; å andra sidan är det just denna autonomi hos den institutionaliserade politiska makten, som ibland gör det möjligt att inkräkta på de dominerande klassernas ekonomiska makt, utan att någonsin hota deras politiska makt. Detta gäller t. ex. hela frågan om den s. k. *välståndstaten*, som i själva verket bara är en term som maskerar den form som ”socialpolitiken” tar sig i en stat som uppnått statsmonopolkapitalismens stadium. Arbetarklassens politiska strategi är beroende av en korrekt beräkning av denna gräns i den konkreta konjunkturen, en gräns som bestämmer kompromissernas jämvikt, och som är demarkationslinjen mellan den ekonomiska och den politiska makten.

Denna den kapitalistiska statens ”socialpolitik” är emellertid endast närvarande som tomrum i *Kapitalet*, särskilt i de texter i den första boken, som rör fabrikslagstiftningen, även om det i det fallet inte rör sig om annat än falska upppoffringar, som i själva verket överensstämmer med kapitalets strikt ekonomiska intressen.⁴ Man finner den tydligare framställd i *Klasstriderna i Frankrike* i samband med Februarirepubliken, som är ett historiskt exempel på en kapitalistisk stat, som skulle komma att framställa sig som ”en republik omgiven av sociala

³ *En kollektiv intellektuell*, s. 224.

⁴ Se härom Sweezy: *The Theory of Capitalist Development*, 1962, s. 239 ff.

institutioner” och i *18:e Brumaire* apropå L. Bonapartes ”sociala caesarism”.⁵ Det är förövrigt uppenbart att denna statens socialpolitik inte har att göra med något *ingripande* från statens sida i produktionsförhållandena i termens egentliga mening — det är en helt annan fråga —; det som jag avser här är att den kapitalistiska statstypen, sådan man ser den osynligt närvarande i *Kapitalet*, innefattar möjligheten — en möjlighet som är inskriven i dess strukturer — av en ”socialpolitik”, vars förverkligande och modaliteter — variationer — givetvis är beroende av det konkreta styrkeförhållandet i klasskampen. Inte heller innebär denna ”socialpolitik”, bara därför att den eventuellt utmärks av reella ekonomiska uppoffringar som *påtvingats* de dominerande klasserna genom *de dominerade klassernas kamp*, någonsin ett ifrågasättande av den kapitalistiska statstypens strukturer, så länge den verkar inom dessa *gränser*.

⁵ *18:e Brumaire*, s. 150 ff.

2. Den kapitalistiska staten och ideologierna

I. Den historicistiska ideologiuppfattningen

Den kapitalistiska statens speciella förhållande till de dominerade klasserna visar sig också på ideologins nivå. Det hegemoniska klassherraväldet, som är en särskild typ av klassherravälde, anger nämligen här ideologins plats och särskilda funktion i dess förhållande till politiken inom de kapitalistiska formationerna: det anger kort sagt det särskilda funktionssättet hos det som man kan beteckna som *den borgerliga ideologin*. Detta särskilda grunddrag hos den borgerliga ideologin är i själva verket inget annat än den politiska aspekten, med avseende på staten, av det specifika funktionssättet hos ideologin, som Marx i *Kapitalet* såg som ett existensvillkor för det kapitalistiska produktionssättet. Frågeställningen är desto viktigare som den rör ett av kärnproblemen inom statsvetenskapen, nämligen problemet om *legitimiteten*.

Gramscis analyser av klasshegemonin är härvidlag avslöjande. Framför allt däri att han å ena sidan med en enastående skärpa har uppfattat de problem som ställs av den borgerliga ideologins politiska funktionssätt i den kapitalistiska formationen; å andra sidan däri att hans analyser, på grund av den historicistiska problematik, som i grunden styr hans verk, på ett särskilt tydligt sätt visar de svårigheter och fel som detta sätt att ställa frågan om ideologin leder till, detta även om hans analyser skiljer sig från den typiska historicistiska ideologiuppfattningen såsom den visar sig hos t. ex. Lukács. Därav framgår hur viktigt det är att man genomför en grundlig kritik av den historicistiska ideologiuppfattningen, att en sådan kritik måste föregå ett vetenskapligt ställande av frågorna.

För detta ändamål måste vi helt kort nämna ideologiproblematiken hos den unge Marx: denna var inriktad på subjektet. Marx uppfattade ideologin, liksom överbyggnaden i allmänhet, utifrån modellen ”*subjekt-verklighet-alienation*”. Subjektet är berövat sitt konkreta väsen i ”verkligheten” — där begreppet ”verkligheten” konstrueras teoretiskt utifrån subjektets ontologiska objektivering —; ideologin utgör en projektion, i en inbillad värld, av hans mystifierade väsen, kort sagt det ”ideala” alienerande återskapandet av hans väsen, som är objektiverat-alienerat i den ekonomisk-sociala verkligheten. Ideologin, som är kalkerad på schemat abstraktion-alienation blir detsamma som ”det falska medvetandet”. På så sätt återfinns man i det ideologibegrepp, som den unge Marx skapar, den historicistiska problematikens bekanta begreppspar, nämligen staten-det civila samhället, överbyggnad-bas, ideologi-verklighet, alienation-väsen, abstrakt-konkret.

Denna ideologiuppfattning är ännu vid liv i den historicistiska riktningen inom marxismen, vars problematik är inriktad på subjektet. Den har haft talrika konsekvenser, i första hand en oriktig analys av ideologierna i de kapitalistiska formationerna och deras nuvarande omvandlingar. Vare sig subjektet anses utgöras av den sociala klassen, den konkreta individen, det samhälleliga arbetet, praxis osv., identifierar denna ideologi nämligen med nödvändighet *ideologi* och *alienation*, och leder till en oriktig uppfattning om ideologiernas status. Dessa betraktas som ”produkter” av ett medvetande — en klass' medvetande — eller av en frihet — friheten i praxis — som är alienerade från subjektet. Om man tilldelar ideologierna en sådan status förutsätter detta alltså på samma gång en alienation och en icke-fullständig-alienation av ”subjektet” i ”verkligheten”. När det gäller till exempel det kommunistiska samhället, i vilket subjektet tänkes återvinna sitt väsen, skulle ideologierna ha försvunnit och givit plats åt en ”vetenskaplig” genomskinlighet mellan medvetandet och dess objektiverade vara. Vad som emellertid är ännu intressantare i detta sammanhang är att detta perspektiv spelar en huvudroll i det aktuella temat om den ”ideologiernas död” som enligt vissa marxistinspirerade ideologier skulle känneteckna de nuvarande industrisamhällena. När det nämligen å andra sidan är fråga om en total alienation av subjekt i verkligheten, skulle ideologierna ha uppslukats ”i verkligheten”, just på grund av att varje möjlighet av en ”alienerande” (eller

”befriande”, vilket endast gäller proletariatet, den privilegierade klassen i verkligheten) och relativt sammanhängande projektion av väsendet i en ”ideal” värld skulle ha försvunnit, när medvetandet fullständigt låder fast vid och subjektet är fullständigt förlorat i verkligheten. Det är just detta ständiga förhållande ”ideologi-verklighet-alienation”, som bestämmer det, ofta implicita, temat om ”ideologiernas död” hos talrika författare från Marcuse¹ till Adorno² och Goldmann³. Dessa tolkar just den kapitalistiska formationens nuvarande utveckling utifrån schemat om subjektets fullständiga reifikation-alienation i det teknologiskt-industriella samhällets verklighet. Även om det finns betydande skillnader mellan dessa författare, når de alla fram till den gemensamma slutsatsen om ”ideologins uppsugande i verkligheten”,⁴ som Marcuse uttrycker det, kort sagt en förment avideologisering, dvs. avpolitisering av de nuvarande kapitalistiska formationerna.

Emellertid är denna historicistiska ideologiuppfattning ännu tydligare hos typfallet Lukács och dennes teori om ”klassmedvetande” och världsåskådning. Det är viktigt att dröja vid denna teori, ty den ställer på ett mycket klart sätt problemet med de kunskapsteoretiska premisser som ligger bakom det historicistiska perspektivet på ideologierna. Och inte nog med det: förutom Gramsci, vars historicism är uppenbar i hans föreställningar om den dialektiska materialismen, särskilt i begreppet ”historiskt block”, så använder de flesta marxistiska teoretiker hegemonibegreppet i en betydelse som anknyter till Lukács' problematik. Det viktigaste i de följande påpekandena är att påvisa det felaktiga förhållande som denna problematik etablerar mellan den politiskt dominerande klassen och den dominerande ideologin i en samhällsformation, och följaktligen mellan den dominerande ideologin och de politiskt dominerade klasserna: det är särskilt i detta senare sammanhang som man finner de ytterst diskutabla konsekvenserna av Gramscis analys.

För Lukács' subjektinriktade problematik är den enhet som utmärker ett produktionsätt och en samhällsformation inte densamma som enheten hos en sammansatt helhet, med flera särskilda nivåer med bestämning av ekonomin i sista instans. Denna enhet reduceras till en totalitet av funktionalistisk typ med gestaltiska interaktioner, vilken Hegels konkret-universella begrepp utgör ett typiskt exempel på: det rör sig med andra ord om en *expressiv totalitet*. Här återföres samhällsformationens enhet på en central instans, som är den ursprungliga givaren av denna enhets innebörd. Denna ”totaliserande” instans representeras hos Lukács av klassen, som är historiens subjekt: en samhällsformations enhet hänföres till denna klass' politiska organisering och klassen själv reduceras till bildandet av en ”världsåskådning”, som upphöjer den till den centrala enhetsprincipen i en bestämd formation. Denna världsåskådning omfattar *på samma gång ideologin och vetenskapen*⁵ och uttrycker formationens enhet innanför den cirkulära och lineära totaliteten genom att den går tillbaka på den centrala enhetsprincipen, nämligen klassen-subjektet: detta senare utgör genom sin världsåskådning viljan-medvetandet hos ”totaliteten” av de människor, som ”skapar sin egen historia” — praxis. Genom klassens-subjektets förmedling får ideologin på detta sätt rollen av

¹ *One Dimensional Man*, 1964, och ”Über das Ideologie-problem in der Hochentwickelten Industriegesellschaft”, i Kurt Lenk, *Ideologie*, 1964, s. 334 ff.

² *Prismen, Kultur-Kritik und Gesellschaft*, 1955, s. 24 ff.

³ *Pour une Sociologie du roman*, 1964.

⁴ *Ibid.*, s. 151. Låt oss påpeka att Marcuse uttryckligen försvarar sig mot att nå fram till slutsatsen om ”ideologiernas död”.

⁵ Denna identifikation mellan ideologi och vetenskap, eller uppfattningen att ideologin inbegriper vetenskapen, går själv tillbaka på relationerna mellan det subjektiva och det objektiva inom ramen för subjektproblematiken. Ideologins subjektiva karaktär såsom ett uttryck för subjektet inbegriper nämligen vetenskapens objektivitet i det fall som en ”uppåtstigande klass' ” subjektiva världsmedvetande omfattar totaliteten av en samhällsformation. Vi känner till den aspekt av detta resonemang som Lukács, Korsch, osv. tillämpade på proletariatet och på den ”proletära vetenskapen”: proletariatet är genom sitt väsen en universell klass, dess subjektivitet är universell, men en universell subjektivitet kan inte vara annat än objektiv, dvs. vetenskaplig. Vi känner också konsekvenserna av denna uppfattning: spontanismen.

att utgöra principen för en samhällsformations totalisering. Just detta är för övrigt den unge Marx' uppfattning: eftersom det är idéerna som styr världen, är det kritikens vapen som kan förändra den.

Detta förhållande mellan ideologin och en formations enhet är desto intressantare som det bestämmer den nuvarande problematiken hos den "funktionalistiska" riktningen inom sociologin och är underförstådd i en stor del av den moderna statsvetenskapens analyser, vilket vi kommer att få se när vi behandlar legitimiteten. För att avslöja sambandet mellan Lukács' totalitet av hegeliansk typ och den funktionalistiska totaliteten, behöver man bara hänvisa till det direkta släktskapet mellan Lukács och Max Webers tänkande. Det som närmar Webers och funktionalismens teorier till varandra är, som Parsons har insett, att den globala samhällsstrukturen i sista hand uppfattas som *produkten* av ett samhälle-subjekt, som i sitt finalistiska vardande skapar vissa sociala värden och mål. För funktionalismen bestämmer dessa den formella ramen för de olika enskilda och likvärdiga strukturernas *integration* i den sociala "helheten". Denna integration hänföres till en "jämvikt" grundad på vissa reglerade och återkommande processer hos de *normativa* elementen — t. ex. *beteendemotivation*⁶ — vilka styr det samhälleliga "handlandet". Hos Weber utgör dessa sociala värden, som är kristalliseringar av de samhälleliga aktörernas mål, principerna för bildandet av hans idealtyper: när det gäller staten får detta hos honom till resultat en typologi av enbart legitimitetstyper, vilka just grundas på agenterna-aktörernas värderingar. Skapandet av dessa värden eller sociala mål hänföres hos Weber för övrigt ofta till vissa sociala gruppers handlande. Dessa är de berömda "statusgrupperna" som han skiljer från klasserna-situationerna, dvs. klasserna i sig historiens och samhällets subjekt: detta betraktelsesätt ligger till grund för hans byråkratiuppfattning. Lukács' teori om klassmedvetande, vars explicita samband med Weber är känt, framstår emellertid som ett försök till grov marxisering av Weber⁷: ty även om denna teori förutsätter en expressiv totalitet, innanför vilken rollen av dominerande faktor i själva verket är överflöd — detta har Weber utan tvekan rätt i⁸ — så tilldelar den ideologin rollen som dominerande faktor i den sociala helheten.⁹

Nu förhåller det sig så att Gramscis historicistiska uppfattning av den dialektiska materialismen, och tvetydigheten i hans formuleringar, har lett många teoretiker till att reducera hans

⁶ Beteendemotivation, i termens strikta betydelse: detta mynnar just ut i Adornos fokusering av begreppet "politiskt temperament": Adorno och Horkheimer: *The Authoritarian Personality*, 1950.

⁷ Om de i Frankrike så gott som obemärkta förbindelserna mellan Webers och Lukács' klassteorier, se Weber, *Gesammelte politische Schriften*, 1958, ss. 294-431 (i synnerhet den text som har titeln "Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland", skriven 1918). När de gäller förhållandena mellan Weber och Parsons, råder det inget tvivel om att Parsons i vissa anseenden feltolkar Webers verk (Se *The Social System*, 1964, s. 100 ff., 519 ff., osv.): det kvarstår emellertid att den relation som han fastställer mellan Weber och funktionalismen till syvende och sist är riktig. Vad sedan gäller problemet med Webers historicism, får vi lägga märke till att denne har gjort en uttrycklig kritik av den historicistiska "totaliteten", framför allt i sina analyser av Ed. Meyers verk, i sina *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Emellertid kan hans teori, trots dessa garderingar, betraktas som en "typisk" historicistisk teori. Om förhållandena mellan Webers "idealtyp" och Hegels "konkret-universella" begrepp, se framför allt K. Larenz, *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*, 1960.

⁸ Webers historicism går alltså hand i hand med uppfattningen om den sociala helheten som en expressiv totalitet utan dominant, vilket är tydligt i hans teori om "faktorer" och "variabler". Man återfinner den i ans skrifter om den protestantiska etiken och kapitalismen, men framför allt i hans *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*.

⁹ Vi skulle inte kunna ge ett bättre exempel på detta perspektiv när det tillämpas på den politiska analysen, än Marcuse, även om han når fram till andra slutsatser. Denne hävdade uttryckligen förr i världen (1935) att en samhällsformations enhet, i motsats till en rent "funktionalistisk" uppfattning, låg i "dominansen" av ett visst element av denna helhet över de andra: detta element representerades emellertid av "medvetandet-världsåskådningen" hos en "klass" som var ideologiskt dominerande i denna formation (*Kultur und Gesellschaft*, 1965, s. 34 ff.). Marcuse kommer för närvarande, via den globala avideologisering som enligt honom skulle känneteckna industrisamhällena, fram till uppfattningen om en formation som en hegeliantskt-funktionalistisk integrerad "totalitet": och detta på grund av frånvaron av en ideologiskt dominerande klass och ett "klassmedvetande" hos proletariatet, som skulle "motsätta sig helheten" (*One Dimensional Man*, s. 51 ff.).

analyser av klasshegemonin till den lukacsianska problematiken.¹⁰ En hegemonisk klass blir på så sätt historiens klasssubjekt, som genom sin världsåskådning lyckas genomsyra en samhällsformation med sin enhet och styra, snarare än härska, genom att framkalla de dominerade klassernas ”aktiva samtycke”. Denna tolkning av Gramsci är t. ex. särskilt tydlig i den marxistiska riktning som representeras av *New Left Review*, en riktning som jag har haft tillfälle att kritisera på annat håll.¹¹ Man ser den sticka fram i den definition av den hegemoniska klassen som ges av Perry Andersson, en av de viktigaste företrädarna för denna riktning: ”Om en klass i hegemoni kan definieras som en som tvingar sina egna mål och sin egen vision på samhället i stort, är en korporativ klass tvärtom en som försöker uppnå sina egna mål inom en samhällelig helhet vars allmänna bestämning ligger utanför den.”¹² Man ser här tydligt att samhällsformationens, den samhälleliga ”helhetens” enhet hänföres till en hegemonisk klass: denna hegemoni tänkes svara mot formandet av en världsåskådning, som upphöjer den till enhetsprincipen i en bestämd formation: ”En hegemonisk klass söker att omforma samhället till sin egen avbild och nyskapar dess ekonomiska system, politiska institutioner, kulturella värderingar, hela dess ”sätt att infoga sig” i världen.”¹³

Det är för övrigt obestridligt att Gramsci, på grund av sin historicistiska uppfattning av den dialektiska materialismen, öppnar sig för misstolkningar av sina analyser av den historiska materialismen, särskilt av dem som rör det politiska herraväldet, dvs. det hegemoniska klassherraväldet. Denna historicistiska uppfattning visar sig, när det gäller ideologins status, i begreppet ”historiskt block”. Hos Gramsci tjänar detta begrepp till att kunna tänka enheten av teorin och praktiken, av ideologin — som inbegriper vetenskapen — och strukturen, kort sagt enheten av en samhällsformation i dess helhet i ett bestämt historiskt ögonblick. Denna enhet är emellertid just den expressiva totaliteten av historicistisk typ, som reducerar ner de ideologiska och teoretiska instanserna i samhällsstruktursens helhet: ”... nödvändigheten av att förstärka uppfattningen om det ”historiska blocket”, enligt vilken de materiella krafterna just är innehållet och ideologierna formen, och distinktionen mellan form och innehåll rent didaktisk...”¹⁴ I detta sammanhang är det historiska blocket inget annat än den teoretiska formuleringen av det historiska ”nuet” av hegeliantskt snitt, den samtidiga närvaron av instanserna i det lineära vardandet expressiva totalitet, i vilken ideologin endast blir ett uttryck för historien. Denna roll av central enhetsprincip i en formation, som tilldelas ideologin-världsåskådningen, är för övrigt uppenbar i den i sitt sammanhang ganska tvetydiga metaforen om ideologin som en samhällsformations ”cement”. ”Med andra ord, det problem som ideologin ställer sig är att bevara den ideologiska enheten i det sociala blocket, som är cementerat och enat just genom denna ideologi ...” Eller: ”... man skulle kunna säga en ”ideologi”, om man åt termen ”ideologi” just ger den mest upphöjda betydelsen av världsåskådning, som implicit manifesterar sig i konsten, i rätten, i den ekonomiska aktiviteten, kort sagt, i alla det individuella och kollektiva livets yttringar”.¹⁵

Det är emellertid också sant att Gramscis verk uppvisar åtskilliga teoretiska brytningar, särskilt när det gäller hans analyser av den dialektiska och historiska materialismen: genom en *symptomal läsning* av Gramsci, en läsning som inte faller inom ramen för detta arbete, skulle man säkerligen kunna blottlägga de vetenskapliga och originella drag som finns i hans

¹⁰ Ett karakteristiskt exempel: L. Magri: ”Problemi della teoria marxista del partito rivoluzionario”, i *Critica Marxista*, Nr 5-6, 1963, s. 61 ff.

¹¹ ”La théorie politique marxiste en Grande-Bretagne”, i *Les Temps Modernes*, mars 1966, tryckt i *New Left Review*, maj 1967 (på svenska i ”Den marxistiska politiska teorin i England — en kritik”, Zenit-stencil). Jag bör emellertid framhålla att denna riktningens teoretiska uppfattningar har utvecklats betydligt sedan dess.

¹² ”Les origines de la crise présente”, i *Les Temps Modernes*, augusti—september 1964, s. 425 (på svenska i *Engelsk Vänsterdebatt*, Halmstad 1969, s. 32).

¹³ a. a., s. 428 (EV s. 32).

¹⁴ *Il Materialismo storico e la filosofia di B. Croce*, 1948, s. 49.

¹⁵ a. a., s. 7.

ideologiuppfattning under det polemiska höljet av en ”absolut historicism”. Vi kan redan frammana dem:

a) När Gramsci använder metaforen om ideologin som ett samhälles ”cement”, ställer han på ett originellt sätt det viktiga problemet om förhållandet mellan den dominerande ideologin och en samhällsformations enhet.

b) Gramsci är den förste i det marxistiska tänkandets historia som bryter med uppfattningen om ideologin som ett begreppsligt system, i dessa båda termers strikta mening.

II. Dominerande ideologi, dominerande klass och samhällsformation

Vilken förklaring kan den lukacsianska problematiken ge av det faktum att den dominerande ideologin i en samhällsformation för marxismen i allmänhet är den dominerande klassens ideologi. Hur förklarar den med andra ord det faktum att den dominerande ideologin, som besitter en egen enhet och som alltså i ett relativt sammanhängande universum återspeglar helheten av den samhällsformation som den genomsyrar, också är den dominerande klassens? Vi står här i själva verket inför *tre serier* av frågeställningar som rör förhållandet mellan den dominerande ideologin och en samhällsformations enhet.

1. Frågan om den egna enhet, den relativa koherens, det som den lukacsianska problematiken gärna betecknar som ”totaliteten av innebörder”, som utmärker det ideologiska universumet, dvs. den dominerande ideologin i en formation i egenskap av *regional struktur* bland de andra instanserna.

2. Det faktum att detta sammanhängande universum är en dominerande ideologi, just därigenom att den genomsyrar också de dominerade klasserna, att den är också deras världsåskådning, kort sagt genom att dess inre koherens står i samband med samtliga stridande klasser i en samhällsformation.

3. Det faktum att denna dominerande ideologi är den dominerande klassens ideologi. Det är fruktbart att avskilja dessa tre rader av frågor, ty den lukacsianska förklaringen består just i att de döljes under hänvisning till den alstrande principen hos samhällets och historiens klasssubjekt. Från det ögonblick som en formations enhet hänföres till klassen-subjektet, och därigenom till denna klass' ”medvetande”, kommer rollen som bestämmande och central instans i den samhälleliga helheten att hänföras till den globala världsåskådningen, vars direkta skapare just denna klass tänkes utgöra. Svaret på dessa frågor kommer på så sätt att ligga i det genetiska förhållandet mellan den dominerande ideologin och klassen ”för sig”, historiens subjekt. Som Lukács säger: ”Att en klass är bestämd för herravälde innebär nämligen att det är möjligt att utifrån dess klassintressen och klassmedvetande organisera hela samhället. Och den fråga som i sista hand är avgörande är denna: vilken klass förfogar i det givna ögonblicket över denna förmåga och detta klassmedvetande? ... i vilken utsträckning kan man säga, att klassen i fråga utför de uppgifter som historien ålägger den på ett ”medvetet” resp. ”omedvetet” sätt, med ett ”riktigt” resp. ”falskt” medvetande?”¹⁶ Den dominerande ideologin uppvisar både en enhet och utgör en världsåskådning, som är utmärkande för helheten av en formation, genom att den genetiskt går tillbaka på den dominerande klassen — eller snarare den uppåtgående klassen. Denna klass, som är historicitetens-wardandets subjekt och som framskrider medelst mer och mer omfattande totaliseringar ända fram till det slutliga sammanfallandet av objektivationen och väsendet, är ständigt havande med historiens mening och förkroppsligar på ett konkret sätt totaliteten av innebörder, enheten, av en samhällsformation. Denna ideologiuppfattning leder till en hel rad felaktiga resultat, av vilka jag skall framhålla endast de viktigaste.

A — I allmänhet leder den till vad som kan betecknas som en *överpolitisering* av ideolo-

¹⁶ *Historia och klassmedvetande*, s. 101 ff.

gierna, vilket innebär att dessa på något sätt uppfattas som särskiljande politiska registreringsmärken, som samhällsklasserna bär på ryggen: den ideologiska strukturen reduceras till en klass' politiska organisering, denna politiska organisering till skapandet av en egen världsåskådning, som upphöjer den till en klass för sig, historiens subjekt en identifikation mellan det politiska klassmedvetandet och den funktion som upprätthålls av världsåskådningen. Följaktligen kan man inte tillerkänna den ideologiska instansen någon särskild autonomi. Denna uppfattning medger framför allt inte någon dechiffriering av det konkreta förhållandet mellan den dominerande ideologin och den dominerande klassen eller fraktionen: den leder fel när det gäller den precisa lokaliseringen av en dominerande klass eller fraktion i en bestämd historisk situation. Ett av de kännetecken som möjliggör denna lokalisering ligger nämligen just i förhållandet mellan denna klass eller fraktion och den dominerande ideologins strukturer: detta kan emellertid den lukacsianska problematiken inte erkänna, förutom i de mycket sällsynta fall då den dominerande ideologin framträder i "renheten" av sitt förhållande till den dominerande klassen eller fraktionen. Nu är det i själva verket så att den dominerande ideologin återspeglar, inte bara den dominerande klassens, det "rena och enkla" subjektets, levnadsförhållanden utan även det konkreta politiska förhållandet mellan de dominerande och de dominerade klasserna i en samhällsformation. Den är ofta genomsyrad av element som härrör från "levnadssättet" hos andra klasser eller fraktioner än den dominerande: ett klassiskt exempel på detta är hur den borgerliga dominerande ideologin i de kapitalistiska formationerna upptar "element" från den småborgerliga ideologin ("jakobinismen" och dess efterträdare "radikalismen") och till och med från arbetarklassens ideologi (detta är fallet med den "borgerliga socialism", som Engels talar om: t. ex. saint-simonismen under det Andra Kejsardömet i Frankrike).¹⁷

För övrigt är relationerna mellan den dominerande ideologin och den dominerande klassen eller fraktionen alltid maskerade, vilket beror på den ideologiska instansens särskilda autonomi, på ideologins själva ställning i strukturerna. Denna ideologi, som liksom varje annan ideologi döljer sina egna principer för sig själv, kan genom den ideologiska nivåns komplexa beskaffenhet förefalla stå närmare det sätt på vilket en annan klass eller fraktion än den dominerande lever sina existensvillkor. Man kan kort sagt fastställa möjligheten av en hel rad förskjutningar mellan den dominerande ideologin och den politiskt dominerande klassen eller fraktionen. Dessa kan bero på flera faktorer: på den "intellektuella" kastens konkreta funktionssätt, t. ex. Eller också på den ojämna utvecklingen av strukturernas olika nivåer, vilken hänger samman med deras särskilda rytm och förskjutning i förhållande till klasspraktikernas fält: så kan t. ex. en dominerande ideologi, som är grundligt genomsyrad av en viss klass' eller fraktions levnadssätt, fortsätta att vara dominerande även om denna klass eller fraktion inte längre är det. I detta fall rör det sig inte bara om en "kvarleva", utan denna ideologi undergår en hel rad modifieringar när det gäller dess konkreta politiska funktionssätt: dessa kan emellertid dechiffreras bara på villkor att man bryter med den historicistiska ideologiproblematiken. Vi har ett typiskt exempel på det senare fallet i England, där omplaceringen av det politiska dominansindexet från aristokratin till bourgeoisin utmärks av att en modifierad ideologi av aristokratisk typ fortfarande är den dominerande. För den lukacsianska problematiken kommer omflyttningen av detta index att vara fördold, eftersom den utifrån fortlevnaden av en dominerande aristokratisk ideologi utan vidare kommer att dra slutsatsen att den feodala klassen fortfarande har herraväldet.¹⁸ Denna problematik kan kort sagt inte fastställa ett riktigt förhållande mellan den rad av frågor som vi väckt och som rör relationen mellan den dominerande ideologin och den politiskt dominerande klassen.

B — Den kan dessutom leda fel när det gäller relationerna mellan den dominerande ideologin och *de dominerade klasserna*: detta kommer i själva verket fram i en av Gramscis speciella

¹⁷ Se härom Cl. Willard, *Socialisme et communisme français*, 1967, s. 18 ff.

¹⁸ Se härom min citerade artikel.

teser, nämligen den i vilken han genomför en oacceptabel utvidgning av hegemonibegreppet till arbetarklassens strategi. Även om denna tes verkar stå i motsättning till denna problematikens uttryckliga resultat, så härrör den från samma teoretiska principer och har i stor utsträckning bidragit till att förfalska hegemonibegreppets vetenskapliga innehåll, genom att hegemonin här inte längre betraktas som en typ av klassherravälde. Gramsci introducerar här en teoretisk brytning mellan *hegemoni* och *herravälde*. Enligt honom kan och bör en klass bli ledande *innan* den blir politiskt dominerande, den kan erövra hegemonin innan den politiska makten. I detta sammanhang anger hegemonibegreppet faktiskt att en klass påtvingar en formation sin egen världsåskådning och alltså erövrar den dominerande ideologins område, och detta innan den erövrat den politiska makten. Detta är en teoretisk analys som Gramsci har tillämpat på arbetarklassens strategi och som står i motsättning till de leninistiska teserna. Lenin har många gånger understrukit det faktum att arbetarklassen i den konkreta konjunkturen av övergång från kapitalism till socialism inte kan erövra den dominerande ideologins område innan den erövrat den politiska makten, och detta i motsats till vissa fall av övergång från feodalism till kapitalism, borgarklassen i Frankrike t. ex. Denna Lenins analys ligger till grund för hans texter om nödvändigheten av att arbetarklassen organiseras ideologiskt genom sitt eget parti. Nu förefaller ju Gramscis tes stå i motsättning också till den lukacsianska problematiken, eftersom den fastställer en förskjutning mellan den dominerande ideologin — som hos Gramsci kan vara den dominerade klassens — och den politiskt dominerande klassen. Den går emellertid tillbaka på samma principer: problemet om en klass' politiska organisering verkar hänföras till skapandet av en egen världsåskådning, som den påtvingar samhället i dess helhet.

I detta fall är det faktiskt så att en klass varken kan vara politiskt dominerande, eller ha en i egentlig mening politisk organisation, utan att besitta den dominerande ideologins område, eftersom dess ideologiska organisering sammanfaller med dess framträdande som samhällets och historiens klasssubjekt. Vi känner här igen Lukács' analyser av proletarietets klassmedvetande, som är kalkerade på det allmänna temat om den "uppåtgående klassen", bäraren av historiens mening. Det är på denna omväg som man i Gramscis tes kan se den logiska konsekvensen av den lukacsianska tesen. Den förskjutning, som Gramsci här inför mellan den ideologiskt dominerande klassen — det hegemoniska proletarietet — och den politiskt dominerande — bourgeoisin, kort sagt den *historiska* förskjutningen (som hos Gramsci antar aspekten av en *teoretisk* förskjutning) mellan hegemoni och herravälde, hjälper honom att förklara fakta medelst en oriktig teori, detta i skenbar motsättning till den lukacsianska uppfattningen. Detta förklarar för övrigt också varför Gramsci alltid har trott sig finna denna användning av begreppet hegemoni hos Lenin: Lenin framhöll visserligen nödvändigheten av arbetarklassens autonoma ideologiska organisering, vilken för övrigt bara är en aspekt av dess politiska organisering. Men den avgörande skillnaden här ligger i att denna ideologiska organisering inte har något att göra med att proletarietet erövrar den dominerande ideologins område innan det erövrat makten, och framför allt i att den systematiskt uppfattas som en ideologisk organisering mot den dominerande ideologin: denna fortsätter även efter maktövertagandet att för lång tid vara borgerlig och småborgerlig.

C — Om ideologierna slutligen, såsom den historicistiska uppfattningen föreställer sig det, uppfattas som registreringsskyltar som klasserna-subjekten bär på ryggen, leder detta inte bara till att man inte kan fastställa förekomsten av element i den dominerande ideologin, som härrör från andra klassers ideologier än den politiskt dominerande klassens, *man kan inte heller teoretiskt grunda den ständiga möjligheten av att arbetarklassens ideologi besmittas av den dominerande ideologin och av den småborgerliga ideologin*. Enligt denna ideologiuppfattning kan det inte finnas någon *yttre värld* i förhållande till varje klass' ideologi, dessa klasser tänkes på något sätt verka i slutna rum. På detta sätt kan man inte identifiera de effekter som den dominerande ideologins herravälde över arbetarklassens ideologi för med sig. Detta leder direkt till olika former av *spontanism* och dessas praktiska konsekvenser: arbetarklassens

ideologi uppfattas, genom det blotta faktum att den är proletariatets – den universella klassens ideologi, som den som besitter nycklarna till den marxistiska vetenskapen. Nu vet vi mycket väl från talrika texter av Marx, Engels och Lenin att arbetarklassens ”spontana” ideologi från början var anarko-syndikalistisk, och därefter trade-unionistisk och reformistisk: detta är inte annat än effekten av den borgerliga dominerande och den småborgerliga ideologins ständiga herravälde över arbetarklassens ideologi. Vi vet också att denna uppfattning ligger till grund för Lenins anammande av Kautskys berömda tes, enligt vilken en revolutionära ideologin måste införas i arbetarklassen utifrån, och vi känner också till hur representanterna för den historicistiska uppfattningen hos tjugotalets vänsterism, t. ex. Lukács, Korsch osv. förde fram teser som innebar ett förkastande av de intellektuella (proletariatet är sin egen intellektuell), en underskattning av partiets ideologiska roll (R. Luxemburg) osv. Arbetarklassens revolutionära ideologi kan kort sagt inte existera annat än på basis av den marxistiska vetenskapens ständiga kritik av dess spontana ideologi. Denna kritik förutsätter den grundläggande distinktionen mellan ideologi och vetenskap, en distinktion för vilken det inte kan finnas någon plats i den historicistiska uppfattningen.¹⁹

III. Den marxistiska ideologiuppfattningen

För att avslöja ideologiernas speciella politiska funktion under hegemoniskt klassherravälde, är det nödvändigt att fastställa ett vetenskapligt förhållande mellan de tre serier av frågor som vi uppmärksammat och som rör relationen mellan den dominerande ideologin och den politiskt dominerande klassen. Vi får därför återvända till frågan om ideologins status.

Ideologin består i själva verket av en specifik objektiv nivå, en helhet med *relativ koherens* av föreställningar, värderingar och åsikter: på samma sätt som ”människorna”, en formations agenter, deltagar i en ekonomisk och politisk aktivitet, så deltagar de också i religiösa, moraliska, estetiska och filosofiska aktiviteter.²⁰ Ideologin har att göra med den värld i vilken människorna lever sitt förhållande till naturen, till samhället, till andra människor, till sin egen verksamhet, däri inbegripet sin ekonomiska och politiska aktivitet. Ideologins status härrör från det faktum att den återspeglar det sätt på vilket en formations agenter, bärare av dess strukturer, lever sina existensvillkor, agenternas ”levda” förhållande till dessa villkor. Ideologin är till den grad närvarande i alla agenternas aktiviteter, att den är oskiljbar från deras *levda erfarenhet*. På detta sätt bestämmer ideologierna i ett relativt sammanhängande universum inte bara ett reellt, utan också ett *imaginärt förhållande*; ett reellt förhållande mellan människorna och deras existensvillkor, vilket är iklätt ett imaginärt förhållande. Detta betyder att ideologierna i sista hand hänför sig till det mänskliga levda, utan att de för den skull reduceras till en problematik om subjektet-medvetandet. Detta samhällliga imaginära, som har en reell praktisk-social funktion, kan på intet sätt reduceras till en problematik om alienation och falskt medvetande.

Härav följer å ena sidan att ideologin, som är konstitutivt infogad i detta samhällliga imaginäras funktionssätt, *med nödvändighet är falsk*. Dess sociala funktion är inte att delge agenterna en sann kunskap om samhällsstrukturen, utan endast att på något vis inpassa dem i deras praktiska aktivitet som uppstår denna struktur. Just på grund av att den sociala helheten är bestämd av sin struktur, blir den på det levdas nivå ogenomskinlig för agenterna, en ogenomskinlighet som i klassamhällena är överbestämd av den klassmässiga utsugningen och de former som denna utsugning antar för att kunna verka i den samhällliga helheten. Även om ideologin omfattar *element* av kunskap, uppvisar den således med nödvändighet en överensstämmelse-icke-överensstämmelse i förhållande till verkligheten, det som Marx avsåg med termen ”omkastning”. Härav följer å andra sidan att inte heller ideologin själv är synlig

¹⁹ Det är sant att Gramsci alltid har bekämpat ”spontanismen”, vilket kan förklaras med de teoretiska brytningarna i själva hans verk.

²⁰ Se härom Althusser, ”Marxism och humanism” i *För Marx*.

för agenterna i sitt inre verkningssätt: som varje nivå av den sociala verkligheten är ideologin bestämd av sin egen struktur, som förblir ogenomskinlig för agenterna i deras levda förhållanden.

Vi kan nu gripa oss an problemet med den ideologiska nivåns egen enhet, dvs. *dess struktur* och dess förhållande till den dominerande klassen. Denna enhet hos ideologin beror inte alls på att den skulle stå i ett genetiskt förhållande till ett klasssubjekt och dess klassmedvetande. Den beror i sista hand på ideologins förhållande till det mänskliga levda i en formation och dettas imaginära inhöljande. Ideologin har, i motsats till vetenskapen, just till funktion att fördunkla de verkliga motsättningarna, att på ett imaginärt plan *återskapa* en relativt sammanhängande föreställningsvärld som tjänar som synkrets för agenternas "levda", genom att forma deras föreställningar om de reella förhållandena och infoga dem i enheten av en formations förhållanden. Här ligger utan tvekan den djupaste meningen i den tvetydiga metaforen "cement", som Gramsci använder för att beskriva ideologins sociala funktion. Ideologin, som smyger in i samhällsbyggnadens alla våningar, har denna speciella sammanhållnings-funktion, genom att på nivån av agenternas "levda" grundlägga relationer, som är på samma gång uppenbara och falska, och som gör det möjligt för agenternas praktiska aktiviteter — arbetsfördelningen osv. — att verka inom en samhällsformations enhet. Följaktligen är ideologins särskilda koherens inte all densamma som vetenskapens, just på grund av deras olika sociala funktioner. Ideologin tillåter i motsats till vetenskapliga system inte några motsättningar i sitt inre, den söker lösa dem genom att stänga dem ute.²¹ Härav följer att den ideologiska diskursen och den vetenskapliga diskursen är i grunden olika.

Om vi alltså överger uppfattningen om ideologin som ett begreppsligt system, i dessa två termers strikta mening, så finner vi att den omfattar det som man ofta betecknar som en formations "kultur": på villkor givetvis att vi inte hamnar i den etnologiska kulturalismen, som med denna term avser en "samhällsformation" i dess helhet²² Således omfattar ideologin, som Gramsci mycket riktigt visat, inte bara kringspredda element av kunskap, föreställningar osv. utan även symboliseringsprocessen, den mytiska transponeringen, "smaken", "stilen", "modet", kort sagt "levnadssättet" i allmänhet.

Vi måste emellertid framhålla begränsningarna i den tvetydiga metaforen "cement". Den får i själva verket aldrig tillämpas på en formations agenter, bärarna av strukturerna, som om dessa vore strukturernas ursprung och centrala subjekt, eller på människorna i det "levda", som om det vore de som skapade ideologins enhet. Den ideologiska diskursens egen koherens-enhet, som med nödvändighet förutsätts i dess imaginära inhöljande av agenternas "levda", dvs. i dess funktion att fördunkla de reella motsättningarna för vetenskaplig undersökning, upphäver nämligen inte, utan implicerar tvärtom en decentrering av subjektet på bärarnas nivå. De föregående anmärkningarna, som visserligen klart utvisat nödvändigheten av den ideologiska diskursens koherens, som beror på dess samhälleliga funktion, har nämligen ännu inte bestämt principerna för denna koherens, eller för den dominerande ideologins *dolda struktur*. Nu är det så att ideologin, i egenskap av specifik instans i ett produktionssätt och en samhällsformation, konstitueras inom de gränser som bestäms av detta produktionssätt och denna formation, därigenom att den skänker en *imaginär koherens* åt den enhet, som styr de reella motsättningarna inom en formations helhet. Ideologins struktur hänger samman med att den återspeglar en samhällsformations enhet. Ur denna synpunkt är dess specifika och reella enhetsroll inte att konstituera en formations enhet, som den historicistiska uppfattningen vill ha det till —, utan att återspegla denna enhet genom att *återskapa* den på ett imaginärt plan. En samhällsformations dominerande ideologi omfattar på så sätt visserligen "totaliteten" av denna formation, men inte därigenom att den skulle utgöra något historisk-socialt subjekts

²¹ Angående detta se Macherey, "Lénine critique de Tolstoï", i *Pour une théorie de la production littéraire*, 1966.

²² Se härom R. Establet i *Démocratie nouvelle*, juni 1966.

”klassmedvetande”, utan genom att den med de aspekter av *omkastning* och *fördunkling* som är utmärkande för den, återspeglar instansernas sammanfogningsindex, som specificerar denna formations enhet. Som fallet är med varje annan instans, så är också ideologin, inom sina gränser, bestämd av ett produktions sätt och en samhällsformations globala struktur.

Vi kan på så sätt bestämma den exakta innebörden av förhållandet mellan den dominerande ideologin och den politiskt dominerande klassen i klassamhällena. Ideologins ursprungliga funktion i dessa samhällen är överbestämd av de klassförhållanden, i vilka strukturerna fördelar agenterna. Förbindelsen mellan den dominerande ideologin och den politiskt dominerande klassen har lika lite som denna ideologis inre koherens att göra med något historiskt-genetiskt förhållande. Den hänger samman med det faktum att den ideologiska nivån konstitueras som regional instans inom enheten av den struktur, som på klasskampsfältet har ett visst klassherravälde, en viss klass' herravälde, som effekt. Den dominerande ideologin, som i detta sammanhang garanterar agenternas praktiska infogande i samhällsstrukturen, syftar till att bevara denna struktur, att hålla den samman, vilket *framför allt* innebär utsugning och klassherravälde. Det är just i denna mening som ideologin i en samhällsformation är dominerad av alla de föreställningar, värderingar, uppfattningar, trossatser etc. med vars hjälp klassherraväldet vidmakthålls; den är alltså dominerad av det som man sålunda kan beteckna som den dominerande klassens ideologi.

Det är alltså ganska klart att den dominerande ideologins struktur—enhet—inte kan dechiffreras utifrån dess relationer till något klassmedvetande, någon världsåskådning i ett slutet rum, *utan i stället måste dechiffreras utifrån klasskampsfältets enhet* dvs. utifrån det konkreta förhållandet mellan de stridande klasserna, innanför vilket klassherraväldet fungerar. Vi kan på så sätt förstå, inte bara varför de dominerade klasserna med nödvändighet lever sitt förhållande till sina existensvillkor i den dominerande ideologins diskurs, utan också varför denna diskurs å andra sidan ofta uppvisar element som lånats från andra levnadssätt än den dominerande klassens. Lenin klargör detta på ett utmärkt sätt: ”Varje nationell kultur omfattar element av en demokratisk och socialistisk kultur, även om de är outvecklade ... Men i varje nation existerar det också en borgerlig kultur ... inte bara som element, utan som en *dominerande* kultur.”²³

Det är för övrigt inte bara så att den dominerande ideologin omfattar drag som härrör från andra ideologier än den dominerande klassens och som är införlivade med dess egen struktur i form av ”element”. I en kapitalistisk formation kan man också finna veritabla *underordnade ideologiska helheter* som fungerar som enheter med en relativ autonomi i förhållande till den dominerande ideologin: till exempel den feodala underordnade helheten, den småborgerliga osv. Dessa är dominerade av de motsvarande klassernas ideologier — t. ex. den småborgerliga eller den feodala. De ideologier, som dominerar de underordnade ideologiska helheterna *är emellertid själva dominerade* av den dominerande ideologin, vi skall snart se i vilken form. De underordnade ideologiska helheterna omfattar för övrigt också de element från andra ideologier än de som dominerar dem, eller andra än från den dominerande ideologin i en formation: ett typiskt fall utgör här det ständiga förhållandet mellan den småborgerliga ideologin och arbetarklassens ideologi.

IV. Den borgerliga politiska ideologin och klasskampen

Innan vi går vidare i granskningen av de politiska ideologierna i de kapitalistiska formationerna, måste vi påpeka ännu ett viktigt förhållande. Ideologin är själv uppdelad i olika regioner med en relativt självständighet, vilka man kan beteckna som t. ex. moraliska, juridiska och politiska, religiösa, ekonomiska, filosofiska, estetiska osv. ideologier. Utan att gå djupare in på detta problem, måste vi likväl påpeka att man i allmänhet kan dechiffrera *dominansen av en region av ideologin över de andra regionerna* i en samhällsformations

²³ *Notes critiques sur la question nationale*, Ouevres, band 20, s. 16-17.

dominerande ideologi. Denna dominans är själv mycket komplex, den tar sig till och med uttryck i att de andra regionerna av ideologin lånar sina egna uppfattningar och föreställningar från den dominerande regionen, eller i att olika vetenskaper i början konstituerar sig utifrån lån av detta slag.

Nu är det aldrig någon tillfällighet att en ideologisk region dominerar över de andra inom den dominerande ideologins gränser. Den dominerande ideologins egna koherens, som ur denna synpunkt garanteras av att en region dominerar över de andra, kommer sig av att den återspeglar strukturens enhet, med den omkastning och det fördunklande som kännetecknar ideologin, dvs. att den återspeglar dominans- och överbestämningsindexet. *Man skulle på sätt och vis kunna säga att ideologins roll här inte bara består i att dölja den alltid bestämmande ekonomiska nivån, utan också i att dölja den nivå som har den dominerande rollen, och framför allt själva det faktum att den har denna dominans.* Ideologins dominerande region är just den som av olika skäl bäst fyller denna maskerande funktion.

Jag skall ge några korta exempel: i den feodala formationen innehas den dominerande rollen ofta av politiken. Nu finner man att den ideologiska nivåns dominerande region inte alls är den juridisk-politiska ideologin, utan den religiösa. Dessutom innehas den dominerande rollen ofta, som Marx understryker, av den ideologiska nivån själv. Man skulle utan tvekan kunna visa att den religiösa ideologin är just den region av ideologin som på grund av sin särskilda struktur bäst lämpar sig för att maskera själva den ideologiska nivåns dominerande roll, dvs. dess egen direkta klassfunktion. Den utpräglad ”mytiska”, ”obskurantistiska” och ”mystifierande” funktion som utmärker den medeltida katolicismens religiösa ideologi, beror i hög grad på det faktum att den ofta innehade den dominerande rollen och att den följaktligen måste dölja sin verkliga funktion för sig själv. I KPS och i en kapitalistisk formation, där ekonomin i allmänhet innehar den dominerande rollen, finner man att det är den *juridisk-politiska regionen* som dominerar på den ideologiska nivån: när det emellertid mera specifikt gäller statsmonopolkapitalismens stadium, i vilket den dominerande rollen innehas av politiken, är det den ekonomiska ideologin — av vilken ”teknokratismen” bara är en aspekt — som tenderar att bli den dominerande ideologins dominerande region. *Det verkar kort sagt som om den dominerande ideologin alltid koncentrerade sig på andra ställen än där man bör söka den verkliga kunskapen, som om den utförde sin fördunklande roll genom att förflytta platsen, dvs. deformera objektet för vetenskapen.*

Innan vi går in på frågan om orsakerna till att den juridisk-politiska ideologin bäst fyller rollen av att fördunkla ekonomins dominerande roll i den kapitalistiska formationen, är det lämpligt att föra fram några exempel som klart visar denna regions dominans. I första hand en direkt dominans: den juridisk-politiska diskursen är den dominerande form i vilken borgarklassen ända från början levte sina protester mot den feodala ordningen, i vilken den sedan kom att leva sina existensvillkor, och som genomsyrat alla de kapitalistiska formationerna. Frihet, jämlikhet, rättigheter, plikter, lagens välde, rättsstat, nation, individer-personer, allmän vilja, kort sagt alla de paroller under vilka den borgerliga utsugningen framträdde och härskade i historien, var direkt lånade från dessa föreställningars juridisk-politiska innebörd, vilka för första gången utformades av samhällsfördragets jurister vid de italienska universiteten under lågmedeltiden. Ingen har bättre studerat denna dominans av den juridisk-politiska regionen i den kapitalistiska ideologin, än Max Weber, som för övrigt har visat dess samband med uppkomsten av en kast av ”specialiserade jurister”. Man kan i själva verket säga, att medan den västeuropeiska slavägarklassens dominerande ideologi var en moralisk och filosofisk ideologi, den feodala klassens en religiös ideologi, så är borgarklassens ideologi en juridisk-politisk ideologi: det är ingen tillfällighet att denna ideologiska region för Marx, Engels och Lenin utgör den centrala referenspunkten och det privilegierade föremålet för deras kritik, i synnerhet för Marx i *Den tyska ideologin, Filosofins elände, Det Kommunistiska Manifestet. 18:e Brumaire, och Kapitalet.*

Den juridisk-politiska regionens dominans över de andra regionerna visar sig för övrigt inte enbart genom att den utmärker sig framför de filosofiska, moraliska och religiösa ideologierna, utan också genom att de senare lånar föreställningar från den, föreställningar genom vilka de tänker sig själva, eller som de använder som *referenspunkt* för att skapa egna. När det gäller den filosofiska ideologin behöver vi bara nämna den särskilda plats som innehas av "rättsfilosofin" och "den politiska filosofin" hos Spinoza, Kant, Hegel osv., utformandet av filosofiska föreställningar som "natur" och "frihet" hos samhällsfördragets franska teoretiker och även hos Locke, Mill, Bentham osv.²⁴ När det gäller den religiösa ideologin behöver vi bara nämna Webers analyser av den juridisk-politiska ideologins inverkan på protestantismen och dess förhållanden till det som han betecknar som den "rationellt-legala" legitimiteten. När det gäller den moraliska ideologin behöver vi bara tänka på hur den juridisk-politiska ideologin dominerar omvandlingen av föreställningar som "individ" och "person", "rättighet" och "plikt", "dygd" (Machiavelli och Montesquieu) och "kärlek", där det senare blir ett veritabelt avtal om ömsesidigt erkännande: det rör sig i detta sammanhang för övrigt inte bara om ett enkelt underordnande av moralen under politiken, utan framför allt om ett grundläggande av moraliska föreställningar som tar politiken osv. som referenspunkt, ofta som *referenspunkt för opposition*. Dessutom formulerar sig den vetenskap som grundläggs ofta med hjälp av föreställningar som härrör från den juridisk-politiska ideologin, som t. ex. det moderna begreppet "lag" som man finner hos Montesquieu, som haft ett stort inflytande på dess utformning: ett klassiskt exempel på detta är den ekonomiska vetenskapen, i vilken Marx kritiserar t. o. m. beteckningen "politisk ekonomi". Slutligen är den privilegierade diskurs i vilken de dominerade klasserna "spontant" lever sin revolt mot borgarklassen dominerad av den dominerande ideologins juridisk-politiska region: "social rättvisa", "jämlighet" etc.²⁵

Dessa med avsikt enkla och mycket schematiska exempel gör inte anspråk på mer än att antyda problemet. I gengäld skall vi dröja längre vid orsakerna till den juridisk-politiska regionens dominans i den dominerande ideologin, i direkt förbindelse med problemet om det speciella i dess funktionssätt inom ramen för ett hegemoniskt klassherravälde.

Orsaken till att den juridisk-politiska ideologin är den dominerande regionen i den borgerliga ideologin är uppenbarligen att den är bäst lämpad för att fylla den särskilda roll som tillkommer ideologin i KPS och i en kapitalistisk formation: detta står för övrigt i nära samband med den särskilda roll som innehas av den verkliga juridisk-politiska nivån, dvs. staten och rätten. Det ideologiska "cementet" smyger in i samhällsbyggnadens alla våningar, *däri inbegripet den ekonomiska och den politiska praktiken*. När det gäller den ekonomiska praktiken har vi redan tidigare konstaterat, att i KPS och i en kapitalistisk formation visar sig ideologin på denna nivå genom den mycket speciella *isoleringseffekten*, en effekt som för övrigt visar sig i den juridisk-politiska nivåns inverkan på de sociala ekonomiska förhållandena. Denna isoleringseffekt är, under sina olika aspekter, en nödvändig förutsättning för KPS' och en kapitalistisk formations själva existens och funktionssätt. Detta är också innebörden i Marx' analyser av den kapitalistiska fetischismen i det "rena" KPS, vilken skiljer sig från den enkla marknadsfetischismen. De företeelser som inordnas under termen "fetischism", förutsätter, liksom bytets förallmänligande, konkurrensen osv., för att de skall vara möjliga, just denna specifika isoleringseffekt, som härrör från ideologin: en effekt som Marx fångade på ett deskriptivt sätt genom att ställa den mot det som han betecknade som de förkapitalistiska samhällsformationernas "naturliga band".

²⁴ Angående detta se M. Villey, *Cours d'histoire de la philosophie du droit*, Cours de droit, häfte 3 och 4.

²⁵ Det är sant att denna dominans av den dominerande borgerliga ideologins juridisk-politiska region antar olikartade former alltefter de ifrågasvarande samhällsformationerna: det är detta som Marx avser när han säger: "Tyskarna har ett filosofiskt huvud, engelsmännen ett ekonomiskt huvud, fransmännen ett politiskt huvud". Denna anmärkning av Marx anger emellertid också, och det är det som intresserar oss här, att denna dominans av ideologins juridisk-politiska region bara är en allmän regel, och att den kan ifrågasättas i en bestämd kapitalistisk formation.

Vi kan alltså slå fast att denna isoleringseffekt i kapitalismens fall är den juridisk-politiska ideologins privilegierade produkt, i synnerhet den juridiska ideologins. Man kan mycket väl säga, att om religionen och det sakrala *binds samman*, så åtskiljer den juridisk-politiska ideologin i första hand, den *lösgör* i samma mening som när Marx säger, att den ”befriar” agenterna från de ”naturliga banden”. Det rör sig bland annat om konstituerandet av politiska ”personliga individer”, av ”fria” och ”jämlika” ”rättsliga subjekt” osv., som möjliggör de juridisk-politiska strukturernas funktionssätt, vilka i sin tur möjliggör arbetskontraktet — köpet och försäljningen av arbetskraften —, den kapitalistiska privategendomen (denna ideologins roll som *villkor för möjligheten* av den juridiska äganderelationen är *särskilt* viktig), förallmänligandet av bytet, konkurrensen osv. Parallellt med detta kan vi också konstatera, att denna isoleringseffekt i sina olika former i den ekonomiska verkligheten och genom sina återverkande effekter på den ideologiska nivån, är själva grunden för fördunklandet av ekonomins verkliga strukturer för agenterna, dess dominans i KPS, klasstrukturerna osv. Detta är själva innebörden i Marx' analyser av fetischismen, av konkurrensens roll när det gäller klassförhållandena, av ideologins inverkan på den klassiska ”politiska” ekonomin, osv.

Likväl är detta bara en aspekt av ideologins funktion i en kapitalistisk formation: ty å ena sidan innehar den också ideologiernas allmänna sammanhållnings- och sammanbindningsroll, och å den andra är denna ideologiernas roll på agenternas nivå *särskilt viktig* just här. Detta beror i första hand på den specifika autonomi som utmärker instanserna i ett KPS och i en kapitalistisk formation, vilket avspeglar sig i en specifik autonomi hos den ekonomiska, politiska och ideologiska praktiken. Att denna roll är så viktig beror också på ideologins isoleringseffekt och på den sammanhållningsroll den får på grund av denna isolering, som i stor utsträckning (ty den juridisk-politiska nivån spelar också en roll här) är dessa egen effekt. Den dominerande borgerliga ideologin, som är dominerad av den juridisk-politiska regionen, har rollen av att försöka påtvinga samhället i dess helhet ett ”levnadssätt”, genom vilket staten kommer att upplevas som en representant för samhällets ”allmänna intresse”, såsom den som besitter nycklarna till helheten inför de ”privata individerna”. Dessa individer, som är en skapelse av den dominerande ideologin, framställs som enade genom ett ”jämlikt”, och ”fritt” deltagande i den nationella gemenskapen under de dominerande klassernas ledning, vilka tänkes inkarnera ”folkviljan”.

Ett av den dominerande borgerliga ideologins särskild grunddrag består i själva verket i att den på ett mycket speciellt sätt döljer den klassmässiga utsugningen, *genom att varje spår av klassherravälde är systematiskt frånvarande i dess eget språk*. Det är visserligen sant att ingen ideologi framställer sig som en ideologi för klassherravälde, något som skulle stå i motsats till själva dess status. När det gäller de ”förkapitalistiska” ideologierna är emellertid det klassmässiga funktionssättet alltid *närvarande* i själva deras *principer*, detta rättfärdigas som något ”naturligt” eller ”heligt”. Ett typexempel på detta utgör den feodala religiösa ideologin, där ”skillnaden” mellan ”människorna” är närvarande i dess struktur, samtidigt som den där rättfärdigas som något gudomligt givet.²⁶ På samma sätt i slavsamhällets moraliska eller filosofiska ideologi, där denna skillnad rättfärdigas såsom varande ”naturlig”. Man kan i gengäld säga att den juridisk-politiska regionens dominans i den dominerande borgerliga ideologin motsvarar just detta speciella fördunklande av klassherraväldet. Detta är således en ideologisk region som är mycket lämplig för att fylla denna roll, om man tar med i beräkningen den analoga frånvaron av klassherravälde i den kapitalistiska statens institutioner och i den moderna rätten. Denna regions inverkan på ideologins andra regioner och den dominerande borgerliga ideologins politiska roll för övrigt, består sålunda inte endast i att den rättfärdigar de dominerande klassernas direkta ekonomiska intressen, utan framför allt däri att

²⁶ I själva verket bör klassernas inrättande som ”stånd-kaster” hänföras både till ideologins dominans och till dominansen inom denna ideologi av den religiösa ideologins region. Om detta, och även om politikens ”avsakralisering” i den ”moderna staten”, se R. Balandier, *Anthropologie politique*, 1967, s. 103 ff., och 191 ff.

den förutsätter, skapar eller påtvingar föreställningen om en de ”identiska”, ”disparata” och ”isolerade” ”privata individernas” ”jämlighet”, individer som är förenade i statens-nationens politiska universalitet: vi känner t. ex. här igen det politiska innehållet i ideologierna om ”massamhället”, ”konsumtionssamhället” osv. Det är just genom detta specifika fördunklande av klassherraväldet som den juridisk-politiska ideologin fyller den särskilda sammanhållningsroll, som ideologin har i KPS och i en kapitalistisk formation. Det verkar kort sagt som den region av ideologin som är *bäst placerad* för att dölja strukturernas verkliga bestämnings- och dominansindex, också är *bäst placerad* för att utgöra ett cement i de sociala relationernas sammanhållning genom att återskapa enheten på ett imaginärt plan.

Detta specifika fördunklande av klassherraväldet, som är förenat med den borgerliga ideologins speciella sammanhållnings-roll under den juridisk-politiska regionens dominans återspeglas just i det nära sambandet mellan ideologin och den kapitalistiska staten. Det rör sig här om det som Gramsci betecknade som statens ”etisk-politiska” funktion, och som tar sig uttryck i statens omhändertagande av utbildningen och dess styrning av ”kulturområdet” i allmänhet. Den kapitalistiska statens särskilda roll i förhållande till ideologin utger sig för att vara en ”*organisationsroll*”: detta är inget annat än resultatet av inhöljandet av den kapitalistiska statens särskilda enhetsroll i den dominerande ideologins diskurs, en diskurs som själv är formad utifrån den dominerande borgerliga ideologins speciella roll.

På så sätt är denna ideologis specifika verkningsätt ständigt närvarande i den kapitalistiska statens eget funktionssätt. Låt oss ta fallet med byråkratin, med statsapparaten, utan att för den skull föregripa det särskilda problemet med byråkratin, som vi skall dröja vid längre fram. I sina mogna verk, i synnerhet i *18:e Brumaire*, påpekar Marx denna ideologins roll i den moderna byråkratiska apparaten. Denna framställer sig inte direkt som en apparat för klassherravälde, utan som ”enheten”, som organisationsprincipen och inkarnationen av samhällets ”allmänna intresse”, något som för övrigt har avgörande betydelse för den byråkratiska apparatens konkreta funktionssätt: det ständiga fördunklandet av vetandet i det inre av denna apparat genom förmedling av hierarkiska och formella kompetensregler, en förmedling som inte är möjlig utan den borgerliga juridisk-politiska ideologins närvaro. Den byråkratiska apparatens ”formella rationalitet” är nämligen möjlig bara i den utsträckning som det politiska klassherraväldet är speciellt frånvarande och ersätts av organisationsideologin.²⁷

Denna ideologins roll är också närvarande i det konkreta funktionssättet hos det speciella område i den kapitalistiska staten som den *politiska scenen* utgör och som är platsen för den politiska representationen i denna stat, som ju ofta av Marx, Engels och Lenin betecknades som den moderna representativa staten: parlamentet framställs som ”representant” för folkviljan, partierna som ”representanter” för den allmänna opinionen osv. Ideologin ingriper här i statens funktionssätt i syfte att hölja klassaktörerna i ett sken av representativitet, med hjälp av vilket de kan infoga sig i den folkliga klasstatens institutioner och under vars skydd de kan maskera de avvikelser som är oundvikliga i den kapitalistiska staten mellan dessa agents spel och de klasser de representerar. Denna roll hos ideologin är klart ådagalagd i den mogne Marx' analyser av förhållandet mellan partierna och klasserna, liksom av förhållandet mellan staten och de klasser vars särskilda funktion i den kapitalistiska staten är att utgöra ”stödklasser” — att skilja från dominerande klasser: ideologins roll i småbourgeoisins, parcellböndernas osv. maktfetischism.

De borgerliga juridisk-politiska ideologierna fördunklar således sitt politiska klassinnehåll på ett speciellt sätt, vilket ger upphov till ett mycket märkligt kännetecken: detta fördunklande genomförs på så sätt att dessa ideologier uttryckligen utger sig för att vara vetenskap. I

²⁷ Det är i denna mening som man kan hålla fast vid det förhållande som Weber etablerar mellan den byråkratiska ”rationaliteten” och den ”rationellt-legala” auktoritetstypen, som grundas på nationens ”allmänna intresse.

motsats till de ytliga analyserna av detta ämne kan man se att temat om ”ideologiernas död” — vilket är det aktuella uttrycket — är den teoretiska jordmånen för varje sådan ideologi. Detta framstår tydligt i uppkomsten av politiska kategorier som ”allmän opinion” och ”konsensus”: de hänför sig till det speciella sätt på vilket de dominerade klasserna accepterar dessa ideologier. I själva verket består dessa ideologiers specifika karaktär inte alls, som Gramsci trodde, i att framkalla de dominerade klassernas mer eller mindre aktiva samtycke till det politiska herraväldet: detta är ett allmänt drag hos varje dominerande ideologi. Det som utmärker de ifrågavarande ideologierna är att de inte syftar till att antagas av de dominerade klasserna som ett deltagande i något heligt: de framställer sig uttryckligen som vetenskapliga tekniker och accepteras också som sådana. Det var i själva verket i de kapitalistiska formationerna som den politiska kategorin allmän opinion²⁸ och den besläktade kategorin konsensus framträdde — kategorier som fysiokraterna var de första att tala om: dessa kategorier är förbundna med begreppsliggörandet i den dominerande ideologins diskurs av politikens och ekonomins relativa autonomi i en kapitalistisk formation. De hänger också samman med en veritabel teoretisk revolution av begreppet politik, som ända till dess hade förblivit troget den aristoteliska etikens tradition.²⁹

Den brytning som uppträdde hos Machiavelli och Th. Morus fortlever sedan i den riktning som grundar den politiska praktiken på modellen av en förutsatt *kunskap* (épistème apodictiques), vilket är påtagligt i begreppet allmän opinion. Detta begrepp som täcker den egentliga politikens fält — det offentliga i motsats till det privata — anger i alla sina utvecklingsstadier nödvändigheten av att ”medborgarna” har en ”rationell kunskap om lagarna för den politiska ordningens funktionssätt, en ordning som redan Hobbes betecknade som ”artificiell”. Det är fråga om en kunskap om villkoren för den specifika praktik — *techné* — som hädanefter utgör den egentliga politiska praktiken. Under formen av allmän opinion framställer sig den politiska ideologin som en samling praktiska regler, som en teknisk kunskap, som ett ”upplyst medvetande” om en specifik praktik från medborgarnas sida, och som denna praktiks ”Förnuft”. Detta är en uppfattning som ligger bakom hela raden av politiska friheter, såsom åsiktsfriheten, tryckfriheten osv. Den allmänna opinionen, som är en nödvändig faktor i den kapitalistiska statens funktionssätt och den moderna formen för politiskt samtycke — konsensus —, kan i själva verket inte fungera annat än i den utsträckning som den lyckas framställa sig och bli accepterad som en ”rationell” vetenskaplig teknik, *dvs. i den utsträckning som den i sina principer konstituerar sig i motsats till det som den är ett uttryck för, nämligen klasskampen, och anvisar denna platsen som utopi*.³⁰ Utopin är för denna på så sätt varje föreställning i vilken klasskampen i någon som helst form är närvarande. Till samma familj kan man för övrigt hänföra de aktuella ideologierna om ”massamhället” och ”kommunikationsteknik” osv. som har skapat den ideologiska myten om ”ideologiernas död” — i vilken termen ideologi används i betydelsen ”utopi”. Den borgerliga ideologin har i själva verket alltid i sitt politiska funktionssätt framställt sig som en vetenskaplig teknik, i det den tilldelar denna term en innebörd: *dvs. i det den utpekar något därutöver som den benämner utopi*.

Denna speciella funktion hos den borgerliga ideologin, som är dominerad av den juridisk-politiska regionen, kan dessutom klargöra det som oegentligt har betecknats som dess ”totali-

²⁸ Se härom J. Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1965, s. 65 ff.

²⁹ Framför allt när det gäller begreppen politik och politisk praktik i den grekiska filosofins tradition, se F. Chatelet, Paton, 1966; och J.-P. Vernant, *Mythe et pensée chez les Grecs*, 1966.

³⁰ Förhållandet mellan detta funktionssätt hos den offentliga opinionen och den specifika ideologi där klassherraväldet är närvarande genom sin frånvaro, beskrivs på följande sätt av Habermas: ”Klassintresset utgör grunden för den offentliga opinionen. Detta intresse bör emellertid under en viss fas motsvara det allmänna intresset i den meningen att denna opinion bör kunna gälla som ”offentlig”, som förmedlad av allmänhetens och alltså som rationell”, a. a., s. 100. Se också när det gäller detta, J. Touchard, *Historie des idées politiques*, 1967, bd I.

tära” karaktär. Den moderna statsvetenskapen har ju använt denna term för att beteckna de nuvarande politiska ideologierna, i motsats till de ”liberala”. De totalitära politiska ideologierna skulle då i första hand kännetecknas av att de river ner de barriärer mellan individerna och staten som erkänns av den liberala ideologin och förordar individens ”totala” underordning under staten; i andra hand av att den inkräktar på alla nivåer av den samhälleliga praktiken i motsats till den liberala ideologin, som innehåller sina egna gränser: t. ex. genom att erkänna vissa områden som yttre i förhållandet till den själv, t. ex. ekonomin, och yrka på att staten inte ingriper i ekonomin och ideologin.

Vi får lov att återkomma till dessa teorier om totalitarismen, i den mån de också berör den kapitalistiska statens nuvarande funktionssätt.³¹ Låt oss för ögonblicket påpeka att dessa teorier i en ideologisk form har fångat vissa reella problem, som ställs av den borgerliga politiska ideologin: dessa hänför sig emellertid till ideologiernas speciella funktion i en kapitalistisk formation, där den liberala politiska ideologin inte på något sätt kan utgöra något undantag.

A — Den borgerliga politiska ideologins speciella isolerings- och sammanhållningsfunktion leder till en mycket anmärkningsvärd inre motsättning, som i samhällsfördragsteorierna ibland tematiserats i distinktionen och förhållandet mellan pakten om *civil sammanslutning* (*patte d'association civile*) och *det politiska härskarfördraget*. Denna ideologi inrättar agenterna som fria och jämlika individer och subjekt, vilka den på något sätt föreställer sig på ett försocialt stadium, och bestämmer på så sätt denna specifika isolering av de sociala förhållandena. Denna aspekt, som kommit att betecknas som den ”borgerliga individualismen” är väl känd. Vad som är viktigt att påpeka är medaljens framsida, eller kanske snarare rätsida. Dessa personliga individer, som på så sätt har individualiserats, förefaller inte i ett och samma teoretiska sammanhang kunna enas och nå sin samhälleliga existens annat än genom förmedlingen av en politisk existens i staten. Resultat: denna frihet hos den privata individen förefaller bortdunsta i ett slag inför auktoriteten hos staten, som inkarnerar den allmänna viljan. Man kan mycket väl säga, att det för den borgerliga politiska ideologin *inte kan finnas någon rättslig eller principiell gräns för statens aktivitet och intrång* i den så kallade individuella-privata sfären. Denna sfär verkar till syvende och sist att inte ha någon annan funktion än att utgöra en referenspunkt för och *tillflyktsort* från den allestädes närvarande och allvetande politiska instansen. På så sätt framträder Hobbes som samhällsfördragsteoriernas föregripna sanning och, summa summarum, Hegel som deras ankomstpunkt även om detta fall är mycket komplext, men det gäller alla teoretiska fall. Vi kan dra oss tillminnes det karakteristiska exemplet Rousseau, för vilken ”människan bör vara så oberoende som möjligt av alla de andra människorna, och så beroende som möjligt av staten”. Ännu tydligare är det klassiska exemplet med fysiokraterna, som var militanta anhängare av *laissez-faire* i ekonomin, och lika militanta när det gällde den politiska auktoritarismen, och som t. o. m. åkallade den absoluta monarken, som tänktes inkarnera allmänintresset och allmänviljan. Allt detta är för övriga lika utmärkande för den liberala politiska ideologin:³² inget kan vara mera förebildligt i detta avseende än Hobbes' tydliga, och alltför underskattade, inflytande på Locke, och på den klassiska riktning inom den engelska politiska liberalismen, som ”utilitarismen” utgjorde, på J. Bentham, J. Mills och framför allt J. St. Mills.

Kort sagt, för att använda två i lika hög grad ideologiska termer, kan man säga att den borgerliga politiska ideologins individualism går hand i hand med totalitarismen, som är dess oundvikliga följeslagare.³³ Det rör sig här om en motsättning, som är utmärkande för den borgerliga politiska ideologins själva typ — och inte en av dess former, den nuvarande —, en motsättning som härrör från den speciella karaktären hos dess funktion. Det förefaller i själva

³¹ Se nedan s. 334, där jag ger en biografi om ”totalitarismen”.

³² Se härom C. B. Macphersons huvudarbete, *The Political Theory of possessive individualism*, 1964.

³³ Trots hans allmänna teoretiska linje och mycket diskutabla slutsatser, se härom J. L. Talmon, *Les Origines de la démocratie totalitaire*, 1966.

verket just som om denna juridiskt-politiska ideologi, som har inrättat denna karakteristiska isolering, som individualismen utgör, på samma gång har bemäktigat sig medlen för en specifik sammanhållning, tack vare den roll som den tilldelar den politiska instansen.

B — Den borgerliga juridisk-politiska ideologins egen struktur omfattar inte några *principiella* eller *rättsliga* gränser för den politiska instansens ingripande i ekonomin och ideologin. Det är detta man i allmänhet avser när man säger att denna ideologi i grunden inte erkänner mer än ett existensplan, det politiska planet, att den utsträcker det politiska området till det mänskliga livet i dess helhet, och att den anser att varje tanke och varje handling har en politisk innebörd och att dessa följaktligen faller inom det politiska handlandets område.

Vad som å ena sidan är säkert är att den borgerliga politiska ideologin, som är den dominerande ideologins dominerande region, inte erkänner några världar med rätt att befinna sig utanför politikens ingripande (att skilja från konstitueringsplats): något som, *mutatis mutandis*, inte alls var fallet med slavsamhällets filosofiska och moraliska ideologi, eller den religiösa feodala ideologin. Vi behöver här bara peka på hur inte bara den franska revolutionens teoretiker, utan också de klassiska liberala teoretikerna, från Locke till utilitaristerna, stadfäste statens ingripande i ekonomin — något som vi naturligtvis måste skilja från statens verkliga funktionssätt. Denna aspekt av den borgerliga juridisk-politiska ideologin rör i själva verket den kapitalistiska statens speciella roll av enhetsfaktor, en roll som här är höljd i den dominerande ideologins diskurs.

Om det alltså är sant att den borgerliga juridisk-politiska ideologins diskurs genomtränger och uppfyller alla de samhälleliga aktiviteterna, däri inbegripet den ekonomiska aktiviteten, så är det däremot inte riktigt att betrakta detta drag som något speciellt för just denna ideologi: detta är i själva verket ett drag som utmärker varje dominerande region i en dominerande ideologi. Den ekonomiska aktiviteten är i t. ex. den kapitalistiska formationen i lika hög grad *genomsyrad* av den juridisk-politiska ideologin, som den i slavsamhällena var genomsyrad av den filosofiska och moraliska diskursen, och i de feodala formationerna av den religiösa diskursen.

Låt oss sammanfatta: begreppet *hegemoni* betecknar, då det tillämpas på de kapitalistiska formationernas klassherravälde under hegemonisk ledning, de ovan nämnda specifika kännetecknen hos den dominerande kapitalistiska ideologin, med hjälp av vilken en klass eller fraktion lyckas framställa sig som den som inkarnerar folkets-nationens allmänna intresse och därigenom skapa förutsättningarna för ett specifikt politiskt acceptande av dess herravälde från de dominerade klassernas sida.

V. Frågan om legitimiteten

Dessa anmärkningar om ideologin utgör de oundgängliga preliminärerna för att kunna ställa frågan om ett politiskt systems legitimitet, en huvudfråga inom den moderna statsvetenskapen. *Man kan nämligen beteckna de politiska strukturernas och institutionernas legitimitet som deras förhållande till den dominerande ideologin i en formation: i synnerhet täcker legitimiteten den dominerande ideologins specifikt politiska inverkan.*

Detta har sin betydelse om vi tänker på den innebörd som den moderna statsvetenskapen tilldelar detta begrepp. Legitimiteten — eller den ”politiska kulturen” — anger för denna i allmänhet det sätt på vilket de politiska strukturerna *accepteras* av ett systems agenter. Detta begrepp har från M. Weber och framåt emellertid infogats i den funktionalistiska problematiken, som är förknippad med uppfattningen om det historiska subjektet, och som i en formations ideologiska språk tror sig finna målen eller syftena för de samhälleliga aktörernas praktik. I detta sammanhang antar det som man betecknar som ideologin, dvs. de värden, symboler och stilar som är förhärskande i en formation, betydelsen och den teoretiska funktionen av den centrala instansen i ett samhällssystem; vi känner här igen den antropologiska kulturalismens uppfattning. De normativa politiska modellerna utgör den integrationsram,

som specificerar den expressiva och cirkulära formen av relationer mellan beståndsdelarna i ett system, i denna terms funktionalistiska betydelse. De politiska strukturernas legitimitet kommer på så sätt att innebära deras infogande i ett systems funktionalitet, ett system som styrs av sociala mål, syften eller värden: den kommer att betyda att de accepteras av agenterna, som just via detta accepterande är integrerade i den sociala helheten.³⁴ I det fall som de politiska strukturerna inte sammanfaller med ett samhälles normativa modeller, skall de fattas som en dysfunktionalitet i en dåligt integrerad helhet, något som skulle utvisa deras illegitimitet.³⁵ Om vi nu återoppar oss å den allmänna funktionalistiska uppfattningen av det politiska systemet såsom den centrala integrationsfaktorn i ett samhällssystem, kommer det politiska systemet att definieras som ”den auktoritära distributionen av värden för den sociala helheten”, och studiet av politiken kommer att vara studiet av processerna för legitimering av förhållandena i ett samhällssystem.³⁶

Jag har inte för avsikt att gå in i detalj på de konsekvenser som följer av detta; jag skall bara utpeka de viktigaste, som för övrigt ofta sammanfaller med den historicistiska ideologipuffattningen.

a) En övervärdering av ideologin, dvs. av den särskilda legitimitetsfunktionen: i synnerhet kan förskjutningen mellan de politiska strukturerna och den dominerande ideologin inte få en vetenskaplig status, utan inordnas under kategorin dysfunktionalitet, som uppenbarligen inte har någon mening i funktionalismens teoretiska kontext.³⁷ Emellertid kan denna förskjutning, dvs. den möjliga förekomsten av illegitima politiska strukturer, på ett utmärkt sätt förklaras av den marxistiska teorin för vilken samhället utgör en enhet med nivåer som är förskjutna ända till bristningsgränsen. Detta beror å ena sidan på att denna förskjutning mellan ideologin och politiken inte med nödvändighet återspeglar en förskjutning mellan politiken och ekonomin eller, i all dess sammansatthet, en situation i vilken hela samhällsformationen håller på att bryta samman; å andra sidan beror det på statens vålds- och förtryckarapparat.

b) Denna uppfattning får som konsekvens en typologi för de politiska strukturerna som i huvudsak grundas på legitimitetstyper och därtill en icke-operationell sådan; detta var fallet redan med Max Webers auktoritetstyper.

c) Den leder till att det blir omöjligt att på ett strikt sätt tänka samexistensen av flera legitimitetstyper i en samhällsformation och de konkreta institutionella strukturernas delaktighet i flera liknande typer.

När detta väl är sagt, finns det emellertid skäl att framhålla att differentieringen av politiska strukturer och institutioner efter legitimitetstyper har förts fram även av den marxistiska teorin, om vi tänker på relationerna mellan politiken och den dominerande ideologin. Det är verkligen så att det politiska herraväldet i allmänhet motsvaras av ett speciellt slag av accepterande och samtycke från den samhälleliga enhetens sida, däri inbegripet de dominerade klasserna, något som de påvisade relationerna mellan den dominerande ideologin och en samhällsformations enhet klart utvisar. Detta innebär naturligtvis inte att klasserna på något sätt skulle vara integrerade i denna formation — frånvaron av klasskamp —: detta faktum

³⁴ Se, bland andra, G. Almond och S. Verba, *The Civic Culture*, 1963, s. 3-78, där legitimiteten definieras som ”det politiska handlandets orientering”; och även introduktionen till Almonds och Colemans viktiga arbete, *The Politics of Developing Areas*, 1960, s. 3-64; Mitchell, *The American Polity*, 1962; Shils, *Political Development in New States*, 1962, och *Towards a General Theory of Action*, 1951; Kautsky, *Political Change in Underdeveloped Countries*, 1962, osv.

³⁵ T. ex. L. Binder i sin viktiga studie: *Iran: Political Development in a changing Society*, 1962, s. 7 ff.

³⁶ Framför allt D. Easton, i sina två mycket viktiga arbeten, som jag redan har omnämnt: *A Framework for Political Analysis*, 1965, och *A Systems Analysis of Political Life*, 1965. Jag har för övrigt angett sambandet hos Weber mellan hans auktoritets- och legitimitetsbegrepp.

³⁷ Binder t. ex. som är mest medveten om dessa svårigheter, för in vid sidan av begreppet legitimitet begreppet verkningsfullhet eller effektivitet hos de politiska strukturerna.

hänför sig till ideologins själva status och *den dominerande ideologins komplexa form av herravälde över de ideologiska underordnade helheterna i en samhällsformation.*

Vi vet att denna ideologis dominans visar sig i det förhållandet att de dominerade klasserna lever sina politiska existensvillkor i den dominerande politiska diskursens former: detta innebär att de ofta lever *själva sin revolt* mot klassherraväldets system inom den dominerande legitimitetens referensram. Dessa anmärkningar kan ha en långtgående betydelse, ty de utpekar inte bara möjligheten av en frånvaro ”av klassmedvetande” från de dominerade klassernas sida. De implicerar att t. o. m. dessa klassers ”egen” politiska ideologi mycket ofta är kalkerad på den dominerande legitimitetens diskurs. Denna den dominerande ideologins herravälde kan uppträda i åtskilliga former:³⁸ ofta visar den sig inte bara genom att den påtvingar de dominerade klasserna själva innehållet i sin diskurs, utan också därigenom att denna dominerande diskurs framträder för de senare som en *referensram för opposition*, som något frånvarande som likväl bestämmer skillnaden mellan deras ideologi och den dominerande ideologin. De dominerade klassernas attityd gentemot ”den politiska demokratin” t. ex. innebär ofta ett motsatt krav på ”andra former av politisk demokrati”. Detta är fortfarande ett sätt att ta del i den dominerande legitimiteten, som i detta fall är dominerande just genom att den utgör en referensmodell för opposition emot den själv. Dessutom manifesterar sig oppositionen ibland bara genom att uppträda på ett annorlunda *sätt* gentemot de tecken och symboler som påtvingats av den dominerande legitimiteten. Det ' är sålunda inte alls förvånande att man hos arbetarklassen ibland kan fastställa förekomsten av inte bara en klassisk reformistisk ideologi, som öppet accepterar den dominerande legitimiteten, utan även en samexistens mellan en hårt artikulerad revolutionär ideologi och en som är underordnad den dominerande legitimitetens grundläggande ramar. Det är för övrigt överflödigt att framhålla hur arbetarklassens revolutionära ideologi, när den utsträcker sig till andra klasser, som kan vara stöttepelare för staten, t. ex. småproduktionens klasser, alltid upptages i ett komplext förhållande till den dominerande ideologin.

På så sätt kan vi se, att liksom statsstrukturerna i en konkret samhällsformation under dominansen av en statstyp uppvisar strukturer som härrör från andra statstyper, så har dessa strukturer ofta, under en legitimitetstyps dominans, del i andra legitimitetstyper:³⁹ i detta fall tidigare dominerande ideologier, som motsvarar klasser som inte längre är politiskt dominerande. Det är t. ex. bekant att den feodala legitimiteten ofta har karakteriserat inte enbart feodala strukturer, som samexisterar i kapitalistiska stater, vilket inte är så anmärkningsvärt, utan t. o. m. dessa staters typiska strukturer: detta är fallet med den moderna verkställande makten som ofta haft del i den monarkiska legitimiteten. Vi måste ha klart för oss att detta förhållande, nämligen att strukturer och legitimiteter som härrör från flera statstyper samexisterar i en konkret stat, ger upphov till en komplex serie kombinationer av deras relationer. Vi får slutligen, när det gäller en konkret kapitalistisk stat inte underskatta existensen av legitimiteter som huvudsakligen härrör från särskilda klassideologier, såsom småbourgeoisins eller parcellböndernas.

Det råder inget tvivel om att analysen skulle kunna föras vidare. Emellertid räcker de ovan nämnda anmärkningarna om de borgerliga politiska ideologierna, som svarar mot ett klassherravälde under hegemonisk ledning, för att inringa det som man kan beteckna som den borgerliga legitimitetstypen, vilken kännetecknar KPS och en formation som domineras av

³⁸ Jag behöver här bara framhålla Bourdieus kända arbeten, som bortsett från de förbehåll jag gjort med anledning av hans uppfattning om de sociala klasserna är av en grundläggande betydelse.

³⁹ Angående detta se också M. Duverger, *Institutions politiques*, 1966, s. 32 ff. För övrigt är förskjutningen mellan en statstyp och den dominerande legitimiteten i en formation — som motsvarar andra politiska former — särskilt slående i de länder på väg att avkolonialiseras och under utveckling — i Afrika t. ex. — där inrättandet av ”moderna” stater ständigt domineras av traditionella ideologier: se härom, bl. a. D. Apter, *The Politics of Modernisation*, 1955, och R. Balandier, *L'Anthropologie politique*, 1967, s. 186 ff.

detta produktionssätt. Jag behöver endast återkomma till frågan om distinktionen mellan de olika legitimitetsformerna av denna typ, alltefter den kapitalistiska statstypens olika former.

3. Den kapitalistiska staten och tvånget

Den kapitalistiska statens särskilda plats och funktion gör det också möjligt för oss att bestämma det sätt på vilket ”tvånget”, ”repressionen” eller ”våldet” fungerar inom ramen för denna stat. Man kan nämligen aldrig reducera staten till att bara vara en tvångsapparat eller ett tvångsinstrument i den dominerande klassens händer. Detta tvångelement uppträder som ett allmänt grunddrag i varje klasstats funktionssätt. Det är likväl överflödigt att framhålla att det just är klassherraväldets institutioner — vilka långt ifrån kan härledas från någon tvångsrelation av psyko-socialt slag — som tilldelar detta repressiva tvång dess konkreta funktionssätt inom ramen för en bestämd formation.

Vad skall man nu förstå med repressivt tvång, som är ett ganska vagt begrepp, vilket förövrigt också gäller begreppet våld, och som inte kan vara användbart med mindre än att man specificerar det? *Det anger i själva verket funktionssättet hos vissa institutioner för organiserad fysisk repression, såsom armén, polisen, straffsystemet osv.* Denna repression är socialt organiserad och utgör ett kännetecken för varje maktförhållande. Begreppet tvång kan alltså varken isoleras från maktförhållandena — genom begreppet *inflytande* t. ex.¹ —, eller på ett allmänt sätt — genom begreppet *våld* t. ex. — tänkas ange de platser av herravälde och underordning, som de sociala klasserna intar inom relationen av klassherravälde.

Det är alltså viktigt att förstå den organiserade fysiska repressionens konkreta funktionssätt i en stat som svarar mot ett hegemoniskt klassherravälde. Gramsci fäste uppmärksamheten på problemet då han betraktade detta funktionssätt som ett ”samtycke bepansrat med tvång” — genom att han i hegemonin — samtycke till statens ”ledning” — såg ett ”komplement” till staten — tvånget — även om man måste ta med i beräkningen att hegemonibegreppet hos honom felaktigt täcker statens strukturer. Dessa anmärkningar anger platsen för en frågeställning, men skisserar långt ifrån ett svar: i själva verket är detta ”samtycke bepansrat med tvång” ett allmänt drag i maktförhållandena. Genom statens plats i en samhällsformation — den ideologiska funktionen osv. —, uppvisar de politiska relationerna av klassherravälde en legitimitetskaraktär som just möjliggör den organiserade fysiska repressionens funktionssätt. Det som man ofta betecknar som *polisstat* och som anger ett särskilt intensivt handlande av de repressiva institutionerna i vissa konjunkturen, utgör i själva verket inte en typ av klassherravälde som skiljer sig från den typ som svarar mot ett hegemoniskt klassherravälde: när detta handlande uppträder inom denna ram, går det tillbaka på dess historiskt bestämda funktionssätt.

Dessa Gramscis anmärkningar går för övrigt tillbaka på en begreppslig vacklan som är vanlig i hans analyser. Hegemonin utgör inte där ett begrepp, inte ens i praktiskt tillstånd, som är ägnat att lokalisera ett specifikt teoretiskt objekt, i dess enhet, dvs. en typ av politiskt klassherravälde, utan tjänar till att isolera ”momentet” av samtycke, av ”moralisk och intellektuell ledning” och av ”organisation”, från momentet av ”tvång” och ”våld”, begrepp som hos honom alltid förblir vaga och imprecisa. Förhållandet mellan dessa två ”moment” anges med den betecknande termen ”*komplementaritet*”. Härav kommer sig en hos honom vanlig förvirring rörande de platser där denna hegemoni tänkes utövas: tvånget tänkes utövas av staten i ”det politiska samhället”, hegemonin i det ”civila samhället” med hjälp av organisationer som vanemässigt betraktas som ”privata” — kyrkan, de kulturella institutionerna, osv. Nu härrör denna syn på distinktionen mellan hegemonin och tvånget, nämligen att de täcker respektive ekonomins och politikens område, från den historicistiska uppfattningen om deras förhållande. Vi kan i denna distinktion dechiffrera den modell enligt vilken den historicistiska uppfattningen uppfattar ekonomins och politikens relationer, där politiken — klasskampen — uppträder som drivkraften — tvånget — för de ”ekonomiska

¹ Se ovan, första avsnittet i ”II. Den kapitalistiska staten”.

lagarna”, vilka uppfattas på ett mekaniskt sätt: politiken uppfattas med andra ord som den ekonomiska ”automatismens” drivkraft — en ”automatism” som här anges genom ”momentet av samtycke”.

I själva verket kan en vetenskaplig granskning av den kapitalistiska staten ange den plats som innehas av detta ”tvångselement”, som är specificerat som den organiserade fysiska repressionen. Det som utmärker denna stat i detta avseende är att den har *monopolet på organiserad fysisk repression*, och detta i motsats till andra samhällsformationer, i vilka institutioner som kyrkan, adelsmakten, osv., hade privilegiet av dess utövande parallellt med staten. Den organiserade fysiska repressionen antar på så sätt en i egentlig mening politisk karaktär. Den blir den politiska maktens exklusiva privilegium, dess legitimitet har hädanefter del i statens: den uppträder som ett ”konstitutionellt våld” och är underkastad ”rättsstatens” normativa reglementering. I denna mening har den kapitalistiska staten monopol på det legitima tvånget, även om man tar hänsyn till legitimitetens förvandlingar.²

Denna koncentration av våldet i statens händer förefaller således att motsvara instansernas autonomi i det kapitalistiska produktionssättet. Den motsvarar det förhållandet att statens politiska institutioner tilldelas en offentlig karaktär och att de institutioner, som i andra samhällsformationer utövade detta tvång, tilldelas en privat karaktär av staten själv. Utövandet av den fysiska repressionen är hädanefter legitimerat genom att det framställs som något som motsvarar folkets-nationens allmänna intresse: legitimiteten hänför sig här uteslutande till staten. Den repressiva organisationen tänkes vara underkastad den offentliga opinionens kontroll — se t. ex. juryinstitutionen osv. — och det är inte en tillfällighet att de första teoretiska avhandlingarna om polisens organisation också var de som smidde ihop begreppet ”rättsstat”.³ I den kapitalistiska staten uppträder kort sagt den fysiska repressionen, som Marx sade, i ”naket tillstånd”; å ena sidan genom att den är avklädd sina utompolitiska rättfärdiganden, å den andra genom att den är infogad i den folkliga klasstatens institutioner.⁴

Sålunda förefaller den kapitalistiska statens legitima monopol på den organiserade fysiska repressionen att hänga samman med den specifika autonomi hos instanserna, som är utmärkande för en samhällsformation som domineras av det kapitalistiska produktionssättet, vilket tilldelar staten dess plats. Inte nog med det: detta kännetecken hos den kapitalistiska staten är *implicerat i det kapitalistiska produktionssättets själva funktionssätt, sådant som Marx beskriver det i Kapitalet*. Jag säger just implicerat, ty detta kännetecken hos staten är även det endast närvarande som tomrum. Det skulle inte vara möjligt för detta ”rena” produktionssätt att fungera om det inte vore så att den organiserade fysiska repressionen inte utövades direkt av agenterna på de sociala produktionsförhållandenens område, utan är reserverad staten. Detta är den huvudsakliga innebörden i dessa Marx' analyser av KPS — just ”frånvaron av våld” i detta produktionssätts ekonomi. Han avser alltså inte, som man ofta tror, ett icke-ingripande från den statliga repressionens sida i *de sociala produktionsförhållandena* i detta produktionssätt, en repression som i själva verket är ständigt närvarande där och som, i sin tur, inte får sammanblandas med statens ingripande eller icke-ingripande i *produktionsförhållandenens struktur*. Detta kännetecken hos den kapitalistiska staten innebär

² Man kan sålunda helt och hållet skriva under på Webers tes enligt vilken staten bl. a. karakteriseras av innehavet av monopolet på legitimt våld, på villkor att man anger *den kapitalistiska staten* som dess objekt.

³ I synnerhet R. Mohls arbete som utkom 1832 med följande tänkvärda titel: *Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates*.

⁴ Jag kommer inte att uppehålla mig längre vid förhållandet mellan de politiska strukturerna och tvånget eftersom det är väl framhävt i den marxistiska uppfattningen om politiken. Det förefaller mig viktigare att angripa den ”sorelianska” deformationen, som i den vaga betydelsen av våld ser tvånget som den skapande faktorn för de politiska strukturerna. Det är f. ö. på sin plats att påpeka att den nuvarande statsvetenskapen till sin övervägande del medger att den organiserade och legitima fysiska repressionen är ett konstituerande drag för de politiska strukturerna i allmänhet. (Se härom, förutom M. Weber, R. Dahl: *Modern Political Analysis*, 1963, s. 12 ff.; liksom också Easton, Coleman, Apter, Balandier, a. a., s. 32 ff., 144 ff., osv.)

alltså inte i sig någon sorts mildring av repressionen, utan det verkliga, och viktiga, förhållandet är att staten i sitt monopolistiska utövande av denna repression ständigt söker att framställa den som något som motsvarar folkets allmänna intresse. och detta genom att den tänkes vara, och förövrigt ofta är, utövad inom de konstitutionella och juridiska gränserna, i denna terms moderna mening.

4. Den kapitalistiska staten och de dominerande klasserna

I. Maktblocket

Den kapitalistiska staten uppvisar också, i kraft av sin specifika struktur, och i sina relationer till de dominerande klasserna och fraktionerna, en säregenhet i förhållande till de andra statstyperna. Det rör sig här om problemet med ”maktblocket”: hegemonibegreppet kan här vara användbart för att studera funktionssättet hos de dominerande klassernas eller fraktionernas praktiker inom maktblocket, och för att bestämma relationerna mellan staten och detta block.

Man finner nämligen i denna statstyp ett karakteristiskt förhållande mellan de klasser eller fraktioner, mot vars politiska intressen denna stat svarar. Detta gör det just möjligt att bestämma relationerna mellan denna typs statsformer och den typiska konfiguration, som relationerna mellan de dominerande klasserna och fraktionerna företer i ett stadium av en kapitalistisk formation.

Först och främst måste vi än en gång erinra om att den politiska gränslinjen mellan herravälde-underordning, inte, såsom en instrumentalistisk och historicistisk statsuppfattning skulle anse, kan spåras utifrån perspektivet av en ”dualistisk” klasskamp — mellan den dominerande och den dominerade klassen —, dvs. utifrån en relation mellan staten och en dominerande klass. Vi vet att en samhällsformation konstitueras genom en överlappning av flera produktionssätt, vilket på klasskampsfältet får till resultat en samexistens av flera klasser och klassfraktioner och alltså, eventuellt, av flera dominerande klasser och fraktioner.

Emellertid räcker inte detta kännetecken för att förklara maktblockets fenomen, som just verkar vara speciellt för de kapitalistiska formationerna. Om nämligen denna samexistens av flera klasser är ett allmänt drag i varje samhällsformation, så tar den sig speciella former i de kapitalistiska formationerna. Man kan i dessa samhällsformationer fastställa ett *förhållande* mellan *å ena sidan* ett särskilt institutionellt spel, som är inneboende i den kapitalistiska statens struktur, och som verkar i betydelsen av en specifikt politisk enhet hos statsmakten, och *å andra sidan* en speciell konfiguration av relationer mellan de dominerande klasserna: dessa relationer verkar, i sina relationer till staten, inom en särskild politisk enhet, som täckes av begreppet maktblock.

A — Orsakerna till maktblockets förekomst kan spåras redan i den kapitalistiska statens struktur: denna utmärkes av att den har till effekt att flera klasser och klassfraktioner sam-existerar i utövandet av det politiska herraväldet. I själva verket möjliggör den kapitalistiska staten konstituerandet av maktblocket genom sina institutioners inre spel och genom sitt förhållande till klasskampsfältet, ett förhållande som uppfattas som ett uppställande av gränser.

Marx framhåller det ständigt: låt oss som ett exempel på dessa institutioner ta den allmänna rösträtten, en typisk institution för en stat som är autonomiserad i förhållande till ekonomin och som framställer sig som inkarnationen av folkets allmänna intresse: ”Efter Louis Philipps borgerliga monarki kan endast *den borgerliga republiken* följa, dvs. om hittills *en obetydligt del* av bourgeoisin härskat i konungens namn, så kommer nu hela bourgeoisin att härskas *i folkets namn*”.¹ Den allmänna rösträtten framträder hos Marx som en institution som utvidgar statens förhållande med *flera dominerande klassers och fraktioners speciella* samexistens i utövandet av klassherraväldet: ”Det första Februarirepubliken måste göra var ... att på den allmänna rösträttens bas ... *fullkomna bourgeoisins herravälde*, genom att, vid sidan av finansaristokratin, låta *alla de besuttna klasserna* komma in i den politiska maktens sfär. Majoriteten av de stora landägarna frigjordes från den politiska obetydlighet till vilken Juli-

¹ 18:e Brumaire, s. 121.

monarkin hade dömt dem”.² Om den allmänna rösträtten enligt Marx även har funktionen av att avgränsa ett särskilt område som han betecknar som *en politisk scen, sfär* eller *krets* — där man måste skilja en klass' närvaro på denna scen från dess deltagande i maktblocket —, så är det inte desto mindre sant att den allmänna rösträtten parallellt med detta ständigt tänks lokalisera ett särskilt förhållande mellan å ena sidan staten och å andra sidan de relationer som existerar mellan flera *makhavande* klasser eller fraktioner. Detta är ett förhållande, som Marx ofta fångade i uttrycket ”deltagande” i den politiska makten eller ”besittande” av denna makt, och han skilde därigenom denna statstyp från den som sanktionerar en klass' eller fraktions ”exklusiva herravälde”. På detta sätt utgör den allmänna rösträtten ett exempel bland många, men ett som på ett tydligt sätt illustrerar de kännetecken hos den kapitalistiska staten som möjliggör maktblockets fenomen.

B — Detta fenomen hänför sig alltså till de dominerande klassernas politiska praktikfält i en kapitalistisk formation: den beror på den ”mångfald” som utmärker denna formations dominerande klasser och fraktioner. Detta beror i sin tur på det allmänna förhållandet att flera produktionssätt samexisterar i varje samhällsformation och att man i konsekvens därav också finner flera klasser och fraktioner. Detta allmänna faktum antar emellertid i de kapitalistiska formationerna, som vi nu sysslar med, en *alldeles särskild* aspekt, som går tillbaka på den speciella etableringen av det kapitalistiska produktionssättets dominans i jordbruket: det rör sig här om problemet med *den jordräntebärande egendomen*.

Marx uppfattade ibland i *Kapitalet* den jordräntebärande egendomen som en särskild klass tillhörande det ”rena” kapitalistiska produktionssättet. I själva verket anger denna uppfattning hos Marx platsen för ett specifikt problem: det den utsäger är inte riktigt. Lenin har på ett utmärkt sätt visat att den jordräntebärande egendomen, den privata äganderätten till jorden, inte alls tillhör det ”rena” kapitalistiska produktionssättets kombination av relationer: ”Hypotesen om jordbrukets kapitalistiska organisation förutsätter med nödvändighet hypotesen att all jord är utsatt för skilda typer av exploatering, men förutsätter ingalunda hypotesen att all jord är dessa exploatörers eller andra personers privata egendom eller privat egendom i allmänhet.”³

Emellertid kan man i det kapitalistiska produktionssättets etablering i jordbruket, under ”adelsklassens” eller ”borgarklassens” ledning, konstatera följande kännetecken:

a) Denna etablering av KPS' dominans sker i praktiken, och av i huvudsak *politiska* och *ideologiska* skäl, med hjälp av den privata äganderätten till jorden.

b) Denna etablering äger rum genom en koncentration av de stora jordegendomarna. Lenin urskiljer här *två vägar*. När det gäller en övergång från *feodalism till kapitalism*, går det utan anmärkningsvärda avvikelser till så, att storgodsägandet på något sätt från början ingriper i processen av jordbrukets kapitalisering: och detta på grund av orsaker som rör den feodala klassen av storgodsägare i det feodala produktionssättet och denna klass' förhållande till bourgeoisin. När en föregående feodalism i sträng mening inte är för handen är det den ”amerikanska vägen” som har företräde: processen tar sin utgångspunkt i det oberoende medelstora jordbruket och småjordbruket men resulterar så småningom på samma sätt i storgodsägandet.⁴

Hur förhåller det sig alltså med klassen av ägare till jordräntebärande storgods, som Marx felaktigt uppfattade som en särskild klass i det rena kapitalistiska produktionssättet? I själva verket visar det sig att de politisk-ideologiska bestämningarna här är avgörande. Denna klass fungerar som en särskild klass under övergången från feodalism till kapitalism och tillhör det

² *The Class Struggles in France*, Progress Publishers, Moskva 1968, s. 35.

³ *Agrarfrågan och Marx kritiker*.

⁴ *Socialdemokratins agrarprogram i den första ryska revolutionen 1905 till 1907*.

feodala produktionssättet, sådant 'som det omvandlar sig genom upprättandet av det kapitalistiska produktionssättets dominans; detta är fallet med Preussen. Den kan i detta sammanhang också fungera som en fraktion av adeln: detta är fallet i England. Denna klass absorberas emellertid under processens gång av bourgeoisin, just med hjälp av *jordröntans kapitalisering*, och kommer att under en lång tid utgöra en del av denna i form av *en autonom fraktion*. Dess karaktär av autonom fraktion beror i detta fall: a) på politiskt-ideologiska orsaker som går tillbaka på dess traditionella tillhörighet till den feodala adeln, b) på ekonomiska orsaker som har att göra med jordröntan som särskild form av överförande av den samhälleliga produkten och fördelning av mervärdet. Det är denna sista orsak som är avgörande när den jordröntebärande egendomen, som i Frankrike, realiserar av bourgeoisin — expropriering av adeln. Det är i huvudsak denna nödvändiga övergång, som genomförs under adelns eller bourgeoisins politiska eller ideologiska ledning med hjälp av den jordröntebärande egendomen å ena sidan, och autonomi hos den senare när den en gång har absorberats av borgarklassen å den andra, som har lett Marx till att betrakta den jordröntebärande egendomen som en klass i det rena kapitalistiska produktionssättet.

Vi har redan framhållit den jordröntebärande egendomens avgörande betydelse som särskild klass eller autonom fraktion i de kapitalistiska formationerna. Denna betydelse går alltså tillbaka på den särskilda aspekt som det allmänna förhållandet av en komplex samexistens av flera produktionssätt i en samhällsformation antar i den kapitalistiska formationen: den har alltså att göra med de dominerande klassernas eller fraktionernas mångfald, som är en karakteristisk faktor i företeelsen med maktblocket. Denna pluralitet motsvarar den kapitalistiska statens strukturer som möjliggör ett karakteristiskt "deltatagande" i makten, antingen av de dominerande produktionssätten dominerande klasser, eller också av fraktioner av borgarklassen, fraktioner vars autonomi härrör från deras förhållande till dess produktionssätt.

C — Ett grunddrag hos borgarklassen i det kapitalistiska produktionssättet är dessutom dess uppdelning i klassfraktioner. Problemet med klassfraktioner är i själva verket ganska komplicerat hos Marx: det är viktigt att framhålla att vissa fraktioner av borgarklassen, såsom den *kommersiella*, den *industriella* och den *finansiella* fraktionen, inte enbart, som fallet ofta är när det gäller klassfraktioner i en samhällsformation, hänför sig till den konkreta kombinationen av olika produktionssätt, eller bara till den politiska instansens speciella effekter. I det senare fallet, dvs. den politiska instansens effekter — klasserna härrör ju från helheten av instansernas effekter på de sociala förhållandena — så kan dessa frambringa klassfraktioner på enbart den politiska klasspraktikens fält. Marx säger t. ex. i *18:e Brumaire*, om den republikanska borgerliga fraktionen: "Den var inte en fraktion inom bourgeoisin, som sammanhölls av några gemensamma intressen eller avgränsades genom säregna produktionsbetingelser. Det var ett koteri av republikanskt sinnade borgare, författare, advokater ... vars inflytande vilade på landets antipati mot Louis Philipps person, på minnet av den gamla republiken ... men framförallt på den *franska nationalismen* ..." ⁵

De kommersiella, industriella och finansiella fraktionerna går emellertid tillbaka på själva konstituerandet av kapitalet såsom produktionsförhållande i den utvidgade reproduktionsprocessen. Det är sant att Marx i *Kapitalet* inte uttryckligen använder sig av termen fraktion för att beteckna det kommersiella, industriella och finansiella kapitalet. Dessa betecknas såsom "existentformer", som emellertid är "avskilda" från själva kapitalet. "Vi ha sett, att tillvaron av kapitalet som varukapital (kommersiellt kapital, *förf. anm.*) ... bildar en fas i det industriella kapitalets reproduktionsprocess, alltså i dess totala reproduktionsprocess ..." ⁶ Det är två olika, särskilda, existensformer för samma kapital." Det kommersiella kapitalet som producerar mervärde-ränta, utgör sålunda inte en "autonom" form av det industriella kapitalet,

⁵ *18:e Brumaire*, s. 25-26.

⁶ *Kapitalet*, bd 3, s. 237.

som producerar mervärde-profit. Emellertid: ”Om den industriella kapitalisten arbetar med eget eller lånat kapital, ändrar ingenting i den omständigheten, att gentemot honom klassen av penningkapitalister framträder som en särskild sorts kapitalister, penningkapitalet som en särskild sorts kapital och räntan som den detta specifika kapital motsvarande självständiga formen av mervärdet.”⁷ Borgarklassens uppsplittring i fraktioner hänför sig kort sagt redan till den plats som dessa fraktioner intar i produktionsprocessen: samma sak gäller för borgarklassen, som gäller för den jordrättestämplande egendomen när den väl blivit en fraktion av borgarklassen: ”Det som alltså skilde dessa fraktioner (storgodsägarna och kapitalet *förf. anm.*) från varandra var inga s. k. principer, det var deras materiella existensbetingelser det var den gamla motsättningen mellan stad och land, rivaliteten mellan kapital och jord-egendom”.⁸

Denna närvaro av den jordrättestämplande egendomen och av bourgeoisin, och av flera fraktioner av borgarklassen, i en formation som domineras av det kapitalistiska produktions-sättet, är viktig som en av orsakerna till maktblocket. Utifrån den kapitalistiska statens strukturer, och existensen av de ovan nämnda klasserna och fraktionerna, *dvs. utifrån det speciella deltagandet av flera klasser och fraktioner i det politiska herraväldet* kan vi konstatera förhållandet mellan denna stat och dessa klassers eller fraktioners politiska organisering i ett maktblock.

II. Maktblock; hegemoni och en formations periodisering: Marx' politiska analyser

Begreppet maktblock, som inte uttryckligen används av Marx eller Engels, *anger sålunda den motsägelsefyllda enheten av politiskt dominerande klasser eller klassfraktioner, i deras förhållande till en särskild form av den kapitalistiska staten.*⁹ Maktblocket går tillbaka på den kapitalistiska formationens periodisering i typiska stadier.¹⁰ Det går tillbaka på den konkreta enhetskonfiguration som dessa klasser eller fraktioner bildar i olika stadier, vilka karakteriseras av en speciell sorts sammanfogning, och en särskild skanderingsrytm hos instanserna i deras helhet. I denna mening hänför sig begreppet maktblock till den politiska nivån, den täcker *de politiska praktikernas* fält, eftersom detta fält i sig koncentrerar och återspeglar sammanfogningen av klasskampens alla instanser och nivåer i ett bestämt stadium. Begreppet maktblock har på så sätt en funktion som är analog till den som begreppet statsform har när det gäller den juridisk-politiska överbyggnaden.

Denna periodisering skiljer sig emellertid från den som rör den politiska nivåns specifika skanderingsrytm, därigenom att denna senare periodisering speciellt hänför sig till koordinaterna i klassernas *representation* genom *politiska partier*. Denna representation återspeglar, genom en hel rad förskjutningar, klassmotsättningarnas omplaceringar — huvudmotsättning

⁷ Ibid., bd 3, s. 341.

⁸ 18:e Brumaire, s. 49.

⁹ Engels beskriver för oss de konkreta följderna av denna situation i följande termer: ”Det verkar som det vore en historisk utvecklingslag att bourgeoisin inte i något europeiskt land kan erövra politisk makt – åtminstone för någon längre tid – på samma exklusiva sätt som den feodala aristokratin under medeltiden” (*Socialismens utveckling från utopi till vetenskap*, Förordet till den engelska upplagan 1892). Eller också, i förordet till 1872 års upplaga av Tyska Bondekriget: ”Det är något som är egendomligt för bourgeoisin gentemot alla tidigare härskande klasser: i dess utveckling finns det en vändpunkt, från vilken varje vidare stegring av dess maktmedel ... endast bidrar till att göra den mer och mer oduglig till politiskt välde ... Från och med det ögonblicket förlorar den kraften till exklusivt politiskt välde, den ser sig om efter bundsförvanter, med vilka den allt efter omständigheterna delar sitt välde eller åt vilka den helt avträder det”. Vi kommer emellertid att få se att termen bundsförvant eller allierad å ena sidan är inadekvat för att inringa denna egenhet hos bourgeoisin (feodalklassen ingick ju också, som Engels många gånger konstaterat, allianser), och att det här just rör sig om ett maktblock innanför vilket bourgeoisin i själva verket varken ”delar” makten, eller ”helt avträder den”.

¹⁰ Se ovan, avsnitten ”II. Statstyper, statsformer ...” och ”III. Regimformer och periodisering ...” i kapitlet ”2. Typologi och kapitalistisk statstyp”

och sekundär motsättning, aspekter av motsättningarna, osv. —, omplaceringar som emellertid äger rum innanför gränserna av det maktblock som utmärker ett stadium. Denna andra periodisering täckes, när det gäller staten, av begreppet regimform; när det gäller den politiska klasskampen täckes den av en rad begrepp som anger relationerna mellan klassernas partier inom det särskilda område som Marx i allmänhet betecknar som *den politiska scenen* eller klassernas direkta handlande. Detta område gör det just möjligt att fastställa förskjutningen mellan å ena sidan de politiska klasspraktikernas fält — maktblocket — i en statsform, och å den andra deras representation genom partier i en regimform.

Marx och Engels studerade dessa problem i sina politiska arbeten, speciellt Marx i *Klasstriderna i Frankrike och Louis Bonapartes 18:e Brumaire*. Det är visserligen sant att problemen med periodisering och de begreppsliga distinktioner som dessa problem implicerar inte alltid är tydliga, med hänsyn tagen till den begränsade period som är objektet för deras arbete. Men man får inte heller glömma att den period som studerades av Marx hade en alldeles särskild karaktär, något som påpekades av Lenin: den uppvisar på ett koncentrerat sätt de olika stadierna i den kapitalistiska formationens omvandling; ”Det är otvivelaktigt, att dessa drag är gemensamma för de kapitalistiska staternas hela senaste evolution överhuvudtaget. Under treårsperioden 1841-1851 uppvisade Frankrike i snabb, skarp och koncentrerad form samma utvecklingsprocess, som är betecknande för hela den kapitalistiska världen”.¹¹ Det är just i denna mening som man i deras verk kan finna allmänna indikationer och vissa vetenskapliga begrepp som, även om de är kringskurna av det begränsade objektet för deras analyser, är värdefulla för studiet av dessa problem.

Marx' analyser av *den första* av dessa två periodiseringar, periodisering i stadier, anger nämligen följande konstant: den särskilda motsägelsefyllda enheten av flera dominerande klasser eller klassfraktioner, en enhet som motsvarar en särskild statsform. Det som emellertid fattas hos Marx, för att man teoretiskt skall kunna fatta denna enhet, det är just begreppet maktblock och begreppet hegemoni applicerat på detta block. Detta är orsaken till att han ofta leds att tala om en klass' eller fraktions ”exklusiva herravälde” eller ”maktmonopol”, medan hans analyser samtidigt ständigt visar på flera klassers och fraktioners politiska herravälde.

Låt oss ta fallet med Bourbonernas Restauration, med Louis Philipps konstitutionella monarki, och med den parlamentariska republiken — från Louis Philipps fall till den bonapartistiska statskuppen — som för Marx representerade — med alla reservationer — särskilda former av den kapitalistiska staten. Restaurationen fattas som ”ett exklusivt herravälde” eller ”maktmonopol” från de stora jordägarnas sida¹², i den konstitutionella monarkin åter från finansaristokratins sida¹³. Emellertid säger Marx om denna monarki på ett annat ställe, att den utgör *två fraktioners* ”exklusiva herravälde” eller ”maktmonopol”¹⁴, nämligen på samma gång finansbourgeoisins och industribourgeoisins fraktioner: ”Här i den borgerliga republik, som varken bar namnet *Bourbon* eller namnet *Orleans* utan namnet Kapital, hade de funnit den statsform, under vilken de kunde härska *gemensamt*”¹⁵; ”Den *parlamentariska republiken* var mer än det neutrala område, där den franska bourgeoisins två fraktioner, legitimister och orleanister, mäktiga jordägare och industribaroner, kunde leva likaberättigade sida vid sida. Det var den oundvikliga betingelsen för deras gemensamma herravälde, den enda statsform, under vilken deras allmänna klassintresse samtidigt blev rådande över deras särskilda fraktioners krav som över alla övriga samhällsklasser”.¹⁶

Det är här som problemen ställs. Marx fastställer i själva verket sambandet mellan en

¹¹ *Staten och revolutionen*, Valda Verk i två band, bd II, första delen, s. 229.

¹² *The Class Struggles in France*, s. 81.

¹³ *Ibid.*, s. 28.

¹⁴ *18:e Brumaire*, s. 36.

¹⁵ *Ibid.*, s. 37.

¹⁶ *Ibid.*, s. 108.

statsform och den konkreta enhetsfigurationen av flera dominerande fraktioner. Även om han inte förfogar över begreppet maktblock för att teoretiskt tänka denna enhet, så tilldelar han den likväl en särskild plats: *i stället för uttrycket "allians" använder han uttrycken "koalition" och "union", men framför allt "fusion"*. I själva verket hindrar honom frånvaron av detta begrepp ibland från att å ena sidan blottlägga denna samexistens av flera fraktioner i det politiska herraväldet, genom att han låter en av dem uppträda som den "exklusivt dominerande" fraktionen när det i själva verket rör sig om en enhet av flera dominerande fraktioner. När denna enhet å andra sidan lokaliseras och får ett namn, tänks den under termen "fusion" som är helt och hållet inadekvat. Denna term som uttryckligen är lånad, liksom ofta sker hos Marx och Engels, från den fysisk-kemiska vetenskapen, kan, om man inte aktar sig, ange en expressiv totalitet som är sammansatt av "ekvivalenta" element. Denna term kan alltså på samma gång implicera uppfattningen om en uppdelning av statens makt mellan dessa element, dvs. en negation av den kapitalistiska statsmaktens enhet, och uppfattningen om en cirkulär enhet av dessa element utan dominant, innanför vilken de förlorar sin specifika autonomi: "... republikens anonyma rike var det enda i vilket båda fraktionerna med *lika makt* kunde försvara sina gemensamma klassintressen, utan att fördenskull ge upp sin ömsesidiga rivalitet. Om den borgerliga republiken inte kunde vara något annat än hela borgarklassens fulländade och klart utformade styre, kunde den då vara något annat än Orleanisternas styre *kompletterat* med Legitimisterna, och Legitimisternas med Orleanisterna, *syntesen av Restorationen och Julimonarkin?* . . . De förstod inte, att om var och en av deras fraktioner, betraktad för sig, var rojalistisk, så måste med nödvändighet *produkten av deras kemiska kombination* vara republikansk ...".¹⁷ Vi lägger här märke till termerna komplementering och syntes, som är typiska för problematiken om en expressiv totalitet.¹⁸

Begreppet fusion gör det alltså inte möjligt att tänka maktblockets fenomen. Detta utgör i själva verket inte en expressiv totalitet med likvärdiga element, utan en komplex motsägelsefull enhet med dominant. Det är här som *begreppet hegemoni* kan tillämpas på en klass eller fraktion innanför maktblocket. Denna hegemoniska klass eller fraktion utgör i själva verket det *dominerande* elementet i den motsägelsefulla enheten av politiskt "dominerande" klasser eller fraktioner, som har del i maktblocket. När Marx talar om "den exklusivt dominerande" fraktionen, samtidigt som han medger att flera klasser har del i det politiska herraväldet, försöker han just att lokalisera den hegemoniska fraktionen inom maktblocket. När han sålunda om Restorationen och Louis Philipps monarki säger att de var och en tilldelade en av fraktionerna "maktmonopolet", så tillägger han omedelbart efter: "Bourbon var det kungliga namnet för *det övervägande inflytandet* av den *ena* fraktionens intressen — republikens anonyma rike var det enda i vilket båda fraktionerna med *lika makt* kunde försvara sina gemensamma klassintressen ...".¹⁹ I själva verket svarade både Restorationen och Louis Philipps monarki mot ett maktblock av de tre fraktionerna ifråga — stora jordägare, finansiell bourgeoisie, industriell bourgeoisie — där Restorationens maktblock konstituerades under ledning av den finansiella bourgeoisin, som utgjorde den hegemoniska fraktionen.

Den parlamentariska republikens maktblock är i detta avseende karakteristisk. Utgjorde den ett herravälde med *lika makt* — en "fusion" — av dessa fraktioner, något som Marx gång efter annan säger i sina analyser? Inte alls: "Hela vår framställning har visat hur republiken, från den första dagen av sin existens, ingalunda störtade utan tvärtom konsoliderade *finans-*

¹⁷ *The Class Struggles in France*, s. 81-82.

¹⁸ En anmärkning med anledning av detta: i kapitlet om de sociala klasserna talade jag om de icke-dominerande produktionssättens klassers underbestämning, om deras upplösning och sammansmältning med det dominerande produktionssättets klasser. Emellertid angav termen sammansmältning där just det faktum att vissa klasser eller fraktioner inte fungerar i en formation som "distinkta klasser" eller "autonoma fraktioner" med tydliga effekter på den politiska nivån, kort sagt som "sociala krafter". Här är det tvärtom fråga om att förstå en typ av enhet mellan de sociala krafterna.

¹⁹ *The Class Struggles in France*, s. 81.

aristokratin ... Man kommer att fråga sig hur denna borgerliga koalition kunde stå ut med att tåla finansens herrasvälde (dvs. hegemoni), som under Louis Philipp var beroende av uteslutningen eller underordningen (dvs. maktblocket) av de övriga borgerliga fraktionerna. Svaret är enkelt. För det första utgör finansaristokratin i sig själv *en tungt vägande och auktoritativ del* av den rojalistiska koalitionen, vars gemensamma regeringsmakt betecknas republik”.²⁰ Vi ser här tydligt att republikens maktblock, långt ifrån att uppvisa *en delning* av makten i *jämna delar* mellan de fraktioner som utgör det, vilar på den finansiella fraktionens hegemoni. Denna hegemoni antar, i förhållande till den republikanska statsformen, en annorlunda form än samma fraktions hegemoni i den konstitutionella monarkins maktblock.²¹ Låt oss dra slutsatserna: maktblocket utgör en motsägelsefull enhet av *politiskt dominerande klasser och fraktioner under den hegemoniska fraktionens ledning*. Klasskampen, intresse-rivaliteten mellan de sociala krafterna, är ständigt närvarande där, eftersom dessa intressen bevarar sin antagonistiska säregenhet: två skäl varför begreppet ”fusion” inte förmår att göra reda för denna enhet. Att en viss klass eller fraktion har hegemonin innanför detta block beror inte på slumpen: den möjliggörs — som vi skall se — genom den egna enheten hos den kapitalistiska statens institutionaliserade makt. Denna enhet, som svarar mot de dominerande klassernas eller fraktionernas speciella enhet, dvs. står i samband med maktblockets fenomen, åstadkommer just att relationerna mellan dessa dominerande klasser eller fraktioner inte, som fallet var i andra statstyper —, behöver bestå i en ”delning” av statens makt — ”lika makt” åt var och en. Förhållandet mellan den kapitalistiska staten och de dominerande klasserna eller fraktionerna fungerar i betydelsen av *dessas politiska enhet under en hegemonisk klass' eller fraktions ledning*. Den hegemoniska klassen eller fraktionen *polariserar* de specifika motstridiga intressena hos maktblockets olika klasser eller fraktioner genom att upphöja sina ekonomiska intressen till politiska intressen, som tänkes representera det gemensamma allmänna intresset hos maktblockets klasser eller fraktioner: ett allmänt intresse som består i ekonomisk utsugning och politiskt herravälde. I en lysande passage som rör den finansiella fraktionen hegemoni i den parlamentariska republiken visar Marx hur denna hegemoni grundas: ”I ett land som Frankrike ... måste ett oräkneligt antal människor från alla de borgerliga klasserna intressera sig för statsskulden, spelet på Børsen, finansens. Finner inte alla dessa underordnade deltagare sitt starkaste stöd och naturliga ledare i den fraktion som representerar dessa intressen i deras allmännaste huvuddrag, som representerar dem i deras helhet?”²²

Vi måste framhålla ytterligare ett viktigt faktum. Den process genom vilken en klass' eller fraktions hegemoni grundläggs skiljer sig allteftersom denna hegemoni rör de andra dominerande klasserna och fraktionerna — maktblocket —, eller samhällsformationen i dess helhet, däri inbegripet de dominerade klasserna. Denna skillnad går tillbaka på gränslinjen mellan de platser av herravälde och underordning som de sociala klasserna intar i en samhällsformation. Det allmänna intresse som den hegemoniska fraktionen representerar i förhållande till de dominerande klasserna, vilar i sista hand på den plats av utsugning som dessa intar i produktionsprocessen. Det allmänna intresse, som denna fraktion representerar i

²⁰ Ibid., s. 81.

²¹ De implikationer och konsekvenser som följer av tillämpningen av begreppet sammansmältning återfinns förövrigt i flera aktuella arbeten inom den marxistiska statsvetenskapen: jag har i den citerade artikeln ”La théorie politique marxiste en Grande-Bretagne” kritiserat detta begrepp då det tillämpats av författare som P. Anderson och T. Nairn i deras analyser av kapitalismens utveckling i England. Jag pekar i denna artikel på Marx' och Engels' konkreta analyser av ”maktblocket” i England, vilka följer samma teoretiska linjer som Marx' analyser av det franska fallet. Vi måste emellertid i förbigående lägga märke till att Frankrikes historiska säregenhet i detta avseende består i den nästan oavbrutna hegemoni som finanskapitalet utövade från och med Louis Philippe: i England och Tyskland tillfaller denna plats i gengäld ofta det kommersiella och industriella kapitalet. Om orsakerna till denna situation i Frankrike se G. Dupeux, *La Société française, 1789-1960*, 1964, s. 39 ff., 132 ff.

²² *The Class Struggles in France*, s. 103-104.

förhålland till samhället i dess helhet, alltså i förhållande till de dominerade klasserna, går tillbaka på den hegemoniska fraktionens ideologiska funktion. Man kan emellertid konstatera att den hegemoniska funktionen i maktblocket och den hegemoniska funktionen i förhållande till de dominerade klasserna *som en allmän regel koncentreras hos samma klass eller fraktion*. Denna upphöjer sig till den hegemoniska platsen i maktblocket genom att den politiskt konstituerar sig som den hegemoniska klassen eller fraktionen i samhället i dess helhet. Marx säger apropå den parlamentariska republiken och finansaristokratin hegemoni i maktblocket, att denna var den enda statsform ”... under vilken deras allmänna klassintresse samtidigt blev rådande över deras särskilda fraktioners krav *som över alla övriga samhällsklasser*”²³; eller: ”... hade samhällets gamla makter *grupperat sig, samlat sig, besinnat sig, och fann ett oväntat stöd i nationens massa, bönderna och småborgarna ...*”²⁴

Marx ger oss även en hel rad konkreta analyser, som visar den process genom vilken den finansiella bourgeoisin konstituerar sig som den hegemoniska fraktionen både i maktblocket och i samhället i dess helhet.

Emellertid är denna *koncentration* av den dubbla hegemoniska funktionen till en klass eller fraktion, en koncentration som är inskriven i institutionernas spel inom den kapitalistiska staten, bara en allmän regel, vars förverkligande är beroende av de sociala krafternas konjunktur. Vi kan också fastslå möjligheterna av förskjutning, av dissociering och omplacering av dessa hegemonins funktioner till skilda klasser eller fraktioner — där en representerar den hegemoniska fraktionen för samhället i dess helhet, och den andra den särskilda hegemoniska fraktionen inom maktblocket —, något som har avgörande konsekvenser på den politiska nivån.

III. Maktblock — allianser — stödclasser

Begreppet maktblock skiljer sig från begreppet *allians*.²⁵ Även det senare begreppet implicerar en *enhet* och en *motsättning* mellan de allierade klassernas eller fraktionernas intressen. Distinktionen hänför sig till:

1. *Denna motsättnings art* i förhållande till en form av den kapitalistiska staten i ett stadium. När det gäller maktblocket, kan man dechiffrera en tröskel utifrån vilken de motsättningar som råder mellan maktblockets klasser och fraktioner, *i förhållande till en statsform och i ett särskilt stadium*, tydligt utmönstrar sig från de motsättningar som råder mellan dessa och de allierade klasserna eller fraktionerna. Alliansen kan verka mellan å ena sidan maktblockets klasser eller fraktioner, eller en av dessa, och å den andra sidan en annan klass eller fraktion: en vanlig allians är t. ex. småbourgeoisins förhållande till maktblocket.

2. Arten av de motsättningar som råder mellan respektive maktblockets och alliansens medlemmar bestämmer även den annorlunda karaktären av deras *enhet*: alliansen fungerar i allmänhet bara på en bestämd nivå av klasskampsfältet och kombineras ofta med en intensiv kamp på de andra nivåerna. Om maktblocket t. ex. ingår en politisk allians med småbourgeoisin kombineras detta ofta med en intensiv ekonomisk kamp mot denna; om det istället ingår en ekonomisk allians kombineras detta ofta med en intensiv kamp mot småbourgeoisins politiska representation.²⁶ När det däremot gäller maktblocket kan vi konstatera en *relativ*

²³ 18:e Brumaire, s. 108.

²⁴ Ibid., s. 20.

²⁵ Om begreppet allians se också Linhart: ”La Nep. Quelques caractéristiques de la transition soviétique”, a. a. Jag vill framhålla här att Lenin, liksom också Mao, ofta understryker gränserna för begreppet allians, genom att de från detta försöker avgränsa specificerade begrepp, som t. ex. enhetsfront. Att jag inte återoppar mig på deras analyser beror på att dessa rör proletariatets diktatur och övergången från kapitalism till socialism, och inte direkt kan tillämpas på den kapitalistiska formationen. Detta att de finner sig tvingade att använda begreppet enhetsfront, som är avgränsat från begreppet allians, rättfärdigar emellertid min tillflykt till begreppet maktblock.

²⁶ *The Class Struggles in France*, s. 54.

utsträckning av enheten — och följaktligen ömsesidiga uppoffringar — till alla klasskampens nivåer: ekonomisk enhet, politisk enhet och dessutom ofta ideologisk enhet. Detta hindrar naturligtvis inte att det råder motsättningar mellan maktblockets medlemmar: det innebär bara att man kan konstatera en relativ homogenitet i deras relationer på alla nivåer.

Dessa skillnader är för övrigt tydliga i fall av en betydelsefull omkastning av styrkeförhållandena eller en upplösning av maktblocket å den ena sidan och av alliansen å den andra: dessa företeelser svarar, om de sker inom ramen för maktblocket, i *allmänhet mot en omvandling av statsformen*. Marx visar härvidlag på omvandlingen av den parlamentariska republikens maktblock och hur denna stod i samband med Louis Bonapartes uppstigande till makten.²⁷ Däremot svarar dessa företeelser, om de sker inom ramen för allianserna, inte mot en omvandling av statsformen: härvidlag visar Marx på upplösningen av alliansen med småbourgeoisin — då denna övergick från ställning av *allierad* till ställning av *satellit* —, som ägde rum i slutet av den parlamentariska republikens första period och som ingalunda ledde till en ersättning av denna statsform med en annan, utan just i detta fall till en omvandling av regimformen.²⁸

Vi får inte heller sammanblanda distinktionen mellan maktblock och allians med en *kronologisk* distinktion om varaktighet — lång eller kort — som på något sätt skulle göra maktblocket till en långsiktig allians: ett utmärkande exempel på detta senare är den *permanent*a alliansen i Tyskland mellan småbourgeoisin — *allierad* — och den finansiella bourgeoisin — maktblock —, en allians som Engels riktade uppmärksamheten på redan i *Revolution och Kontrarevolution i Tyskland*.

Om vi alltså försöker att generalisera dessa anmärkningar, så kan vi se att den typiska konfiguration, som utmärker ett maktblock motsvarande en statsform i ett bestämt stadium, beror på den konkreta kombinationen av tre viktiga faktorer:

1) vilken klass eller fraktion som konkret innehar hegemonin i det 2) vilka klasser eller fraktioner som deltagar i det 3) vilka former som denna hegemoni antar, med andra ord motsättningarnas art och det konkreta styrkeförhållandet inom maktblocket. En omplacering av blockets hegemoniindex från en klass eller fraktion till en annan, en viktig förändring i dess sammansättning — utträdet eller inträdet av en klass eller fraktion —, en omplacering av huvudmotsättningen eller av denna motsättnings huvudsida mellan maktblocket å den ena sidan och de andra klasserna och fraktionerna å den andra, eller också inom det makthavande blocket, kan, alltefter den konkreta effekten av deras *kombination*, svara mot en omvandling av statsformen. Det är uppenbart att ett bestämt maktblocks *typiska konfiguration* beror på konjunkturen, det vill säga på den *konkreta kombinationen* av de nämnda faktorerna; den erbjuder oss i varje fall en ram för dechiffreering av de klassförhållanden som är typiska för ett *stadium* av en bestämd formation, genom att den markerar *gränserna* för denna typicitet. Innanför de gränser, som uppställs av detta stadium, kan vi konstatera en rad variationer av klassförhållanden, förändringar i maktblocket som emellertid inte ifrågasätter dess typiska konfiguration och den motsvarande statsformen.²⁹

Denna maktblockets sammansatthet kan alltså göra det möjligt att bättre bestämma dess förhållande till alliansen. Dess typiska konfiguration, som svarar mot en statsform, medger nämligen en rad *variationer* som bland annat visar sig i *omplaceringar av den tröskel* som utgör en gräns mellan alliansen och maktblocket, omplaceringar som sker inom själva gränserna av dess typiska konfiguration. En *allierad* klass kan till exempel, alltefter dessa omplaceringar, överskrida denna tröskel för att bli en del i maktblocket, eller också kan en medlem av maktblocket ändra status och bli en *allierad* klass eller fraktion. När

²⁷ 18:e Brumaire, s. 108 ff.

²⁸ *The Class Struggles in France*, s. 54, 18:e Brumaire, s. 43.

²⁹ Jag kommer att återkomma till konkreta exempel.

omplaceringarna av denna tröskel äger rum inom de ovan nämnda gränserna, medför de i allmänhet inte någon omvandling av statsformen, när dessa omplaceringar däremot beror på en *kombinerad* omvandling av maktblockets faktorer, medför de en sådan förändring.

Begreppen maktblock och allians kompletteras hos Marx, när det fortfarande gäller variationer inom gränserna för ett bestämt stadiums statsform och maktblock, av ett annat begrepp som täcker en särskild kategori av förhållanden mellan maktblocket och de andra klasserna: det är fråga om klasser på vilka en kapitalistisk statsform "stöder" sig. Typiska exempel på stödklasser: parcellbönderna inom ramen för bonapartismen; småbourgeoisin i slutet på den parlamentariska republikens första period; bonapartismens "*Lumpenproletariat*".

Stödklasserna skiljer sig både från maktblocket och från alliansen genom arten av de motsättningar och följaktligen arten av den enhet, som råder mellan maktblocket och de allierade klasserna å den ena sidan, och stödklasserna å den andra. Man kan beskriva stödklassernas eller stödfraktionernas särskilda status på följande sätt:

1. Deras stöd till ett bestämt klassherravälde grundas i allmänhet inte *på någon verklig politisk uppoffring* av maktblockets och de allierade klassernas intressen till deras fördel. Detta stöd, som är oundgängligt för klassherraväldet, grundas i första hand på en process av *ideologiska illusioner*. Det är Marx som har visat på detta i fallet med parcellbönderna, vars understöd, som var oundgängligt för den bonapartistiska staten, grundades på en ideologisk kontext som gällde "traditionen" och Louis Bonapartes ursprung. Den bonapartistiska staten, som stödde sig på dessa bönder, vidtog ingen som helst politiskt betydande åtgärd som gynnade dessas egna intressen. Den vidtog blott vissa kompromissartade åtgärder i syfte att nära den ideologiska illusionen, som utgör basen för detta politiska stöd.

2. Detta speciella stöd från stödklassernas sida beror på *en befogad eller imaginär fruktan för arbetarklassens makt*. I detta fall grundas understödet naturligtvis varken på en intresse-gemenskap utifrån verkliga ömsesidiga uppoffringar, eller på en ideologisk illusion om sådana uppoffringar, utan på den politiska faktor som arbetarklassens kamp utgör. Denna faktor, som för övrigt är ett väsentligt element i maktblockets eller klassherraväldes-alliansernas enhet, blir när det gäller stödklasserna den *uteslutande* faktorn för deras stöd åt klasser som, eventuellt, kan hota deras intressen, men till en mindre del, verklig eller antagen, än arbetarklassen skulle göra. Den ideologiska illusionen gäller här i huvudsak inte statens eller de dominerande klassernas attityd, utan proletariats attityd i förhållande till dem själva. Typiskt fall: småbourgeoisins ställning i vissa konjunkturer.

Dessa faktorer i stödklassernas understöd, och arten av de motsättningar som skiljer dem från maktblockets klasser och de allierade klasserna, inverkar även på arten av deras enhet med dessa. Denna enhet visar sig i allmänhet inte i de direkta klassförhållandena, *utan kommer till stånd med staten som mellanhand*. Stödklassernas förhållande till maktblocket och de allierade klasserna visar sig mindre som ett förhållande av politisk enhet mellan klasser än som ett stöd till en bestämd statsform. Den ideologiska illusionen, som är avgörande när det gäller stödklasserna, antar den speciella politiska formen av en *maktfetischism*, som Lenin talade om: i det första fallet tron på en stat ovanför klasskampen, som kan tjäna deras intressen gentemot maktblockets och de allierade klassernas intressen, i det andra fallet tron på staten som en beskyddare av status quo, en barriär mot arbetarklassens erövring av makten. I båda dessa fall beror det speciella ideologiska fördunklandet av statens natur och funktion, och även statens roll som mellanhand mellan stödklasserna å ena sidan, och maktblocket och de allierade klasserna å den andra, också på *den grad av politisk underbestämning som utmärker stödklasserna*, på deras oförmåga att frambringa en autonom politisk organisation, vilket beror på deras särskilda plats i produktionsprocessen. Deras politiska organisering kommer till stånd genom statens direkta förmedling, vilket är det klassiska fallet med parcellbönderna och ofta även med småbourgeoisin. Klyftan mellan maktblocket och alliansen å den

ena sidan, och stödklasserna å den andra, visar sig med andra ord också i stödklassernas oförmåga att frambringa en autonom politisk organisation. Marx påpekade också apropå småproduktionens klasser att ”de kan inte representera sig själva, de måste representeras. Deras representant måste samtidigt uppträda som deras herre och som en auktoritet över dem, som en oinskränkt regeringsmakt som beskyddar dem mot de andra klasserna och sänder dem regn och solsken från ovan”.

Vi kan således mellan maktblockets klasser och fraktioner, de allierade klasserna och fraktionerna och stödklasserna och stödfraktionerna, konstatera en hel rad *komplexa* relationer, alltefter den konkreta konjunkturen. Alliansernas och stödklassernas förändringar svarar emellertid i allmänhet inte mot en förändring av statsformen, inom ramen för periodisering i stadier, annat än när de kombineras med förändringar av de grundläggande faktorerna i maktblockets konfiguration.

IV. Politisk periodisering — politisk scen — regerande klasser — statsbärande klasser

Det är uppenbart att dessa indikationer hos Marx är av avgörande betydelse för varje konkret studium av relationerna mellan statens politiska överbyggnad och klasskampsfältet. De begrepp som vi just har klarlagt bör emellertid kompletteras med en rad andra, som hänför sig till en annan periodisering och ett annat område: vikten av begreppet maktblock kommer att på detta sätt framträda klarare.

Detta begrepp hänför sig ju till en formations allmänna periodisering i stadier. Det täcker, på samma sätt som begreppet statsform, den politiska nivån i dess förhållande till en formations samlade instanser i ett bestämt stadium, som utmärks av en särskild sammanfogning av dessa instanser. Denna periodisering, som skanderas genom förhållandet mellan varje nivå's särskilda tidsarter, skiljer sig från den periodisering som rör den politiska nivå's egen tidsart. Om den första periodiseringen markerar gränserna för ett stadium på en bestämd nivå av strukturer och praktiker, så skanderas den andra denna nivå's särskilda rytm innanför dessa gränser. Nu beror en nivå's tidsart på dess egna strukturer: denna andra periodisering, som rör enbart den politiska nivån, beror på denna nivå's specifika strukturer i en bestämd formation.

Marx visar själv i ”18:e Brumaire” på ett tydligt sätt distinktionen mellan dessa två periodiseringar. Om den första säger han: ”Tre huvudperioder kan tydligt urskiljas: *februariperioden*; 4 maj 1848 till 29 maj 1849: *perioden för republikens konstituering* eller *den konstituerande nationalförsamlingens period*; 29 maj 1849 till 2 december 1851: *den konstitutionella republikens* eller *den lagstiftande nationalförsamlingens period*”.³⁰ Det rör sig här just om den periodisering, som när det gäller strukturerna täcks av begreppet statsform och när det gäller de dominerande klassernas praktikfält av begreppet maktblock.

Denna allmänna periodisering skiljer sig emellertid från en annan, som Marx beskriver på följande sätt apropå den konstitutionella Republikens period: ”Den sönderfaller i tre huvud-epoker: *29 maj 1848 till 13 juni 1849*, kamp mellan demokratin och bourgeoisin, *det småborgerliga eller demokratiska partiets nederlag*; *13 juni 1849 till 31 maj 1850*, bourgeoisins parlamentariska diktatur, dvs. de förenade orleanisternas och legitimisternas eller ordningspartiets diktatur, som når sin fulländning i *avskaffandet av den allmänna rösträtten*; *31 maj 1850 till 2 december 1851*, kamp mellan bourgeoisin och Bonaparte; *bourgeoisins störtande från makten, den konstitutionsnella eller parlamentariska republikens undergång*”.³¹ Denna periodisering täcks, när det gäller strukturerna, av begreppet regimform, vars omvandlingar inte behöver stå i direkt samband med förändringar av förhållandet mellan politiken och ekonomin, något som utmärker en omvandling av statsformen: den står istället i samband med

³⁰ *18:e Brumaire*, s. 19.

³¹ *Ibid.*, s. 43.

den kapitalistiska statens egna strukturer, partirepresentativitetens koordinater, röstningsinstitutionen, osv.

Vad som emellertid är viktigt här är de begrepp som Marx tillämpar vid studiet av den specifikt politiska periodiseringen på de dominerande klassernas praktikfält. Lägg märke till att Marx avgränsar det *särskilda område* av fältet, som han tilldelar denna andra periodisering: detta område betecknas med uttrycket *politisk scen*. Detta uttryck täcker ett särskilt utrymme på de politiska klasspraktikernas nivå i de formationer som studeras av Marx: från studiet av hans samlade politiska texter framgår klart att detta område omfattar just *kampen mellan de sociala krafterna, när de är organiserade i politiska partier*. De metaforer som används för att ange en närvaro på den politiska scenen, en klass' plats på denna scen — på den främre delen av scenen, på den bakre osv. — *hänför sig ständigt till modaliteterna av klassernas partirepresentation, till relationerna mellan de politiska partierna*. En klass' inträde på den politiska scenen, eller dess utträde, beror på den konkreta konjunkturen som bestämmer dess maktorganisation och dess relationer till partierna. Det är för övrigt i detta sammanhang som man bör se de relationer som Marx fastställer mellan den politiska scenen och den allmänna rösträtten. Denna rösträtt kastar in talrika klasser på den politiska scenen just genom det faktum att den, i de konkreta omständigheter som studeras av Marx, utgör en faktor för vissa klassers organisering i partier.

Emellertid ställer avgränsningen av detta nya område, som den politiska scenen utgör, vissa teoretiska problem, nämligen om dess förhållande till de politiska praktikernas område i allmänhet. Existensen av en klass eller fraktion såsom *distinkt klass* eller *autonom fraktion*, dvs. såsom *social kraft*, förutsätter nämligen dess närvaro på den politiska nivån genom ”*påtagliga effekter*”. Denna närvaro på de politiska praktikernas nivå skiljer sig emellertid från närvaron på den politiska scenen: den senare närvaron förutsätter en klass' maktorganisation, vilket inte är detsamma som dess politiska praktik. Vi finner denna distinktion hos Lenin, stadfäst i begreppet öppet handlande eller uttalat handlande, ett begrepp som finns hos Marx i praktiskt tillstånd under termen verkligt handlande. Om de sociala krafternas öppna handlande alltså inte täcker begreppet politisk praktik, så kan man säga att den politiska scenen är en privilegierad plats i de kapitalistiska staterna för de sociala krafternas öppna handlande genom deras partirepresentation.

Den politiska scenen har således en mycket precis funktion hos Marx: *det är den plats där man kan lokalisera en rad förskjutningar mellan klassernas politiska intressen och politiska praktiker å den ena sidan, och deras partirepresentation, partierna själva, å den andra*. Den politiska scenen är som särskilt fält för de politiska partiernas handlande ofta förskjuten i förhållande till de politiska praktikerna och klassernas politiska intressen, klasser som representeras av partier på den politiska scenen: denna förskjutning är närvarande i hela Marx' problematik om ”representationen”.

Den exakta avgränsningen av den politiska scenen, som utgör fältet för den andra periodiseringen, har talrika konsekvenser. Den gör det till exempel möjligt att fastställa de grundläggande relationerna mellan regimformerna och partiernas aktionsfält. Vi kommer i själva verket att finna, — vilket för övrigt vissa aktuella teoretiker påvisat —, att huvudfaktorn för en typologi av regimformer ligger i dessa regimformers förhållande till de politiska partiernas konkreta handlande på den politiska scenen.³² På samma sätt som när det gäller förhållandet mellan statsformerna och maktblocket, står regimformerna, ett begrepp som täcker de politiska strukturernas särskilda periodisering, i relation till en konkret konfiguration av relationer mellan de dominerande klassernas partier på den politiska scenen, ett begrepp som täcker den politiska klasskampens specifika periodisering.³³

³² I synnerhet Duverger. Se nedan avsnittet ”II. Regimformer – politiska partier”.

³³ Vi kommer att återkomma mer utförligt till de konkreta analyserna av detta förhållande mellan den politiska

Vi bör redan nu lägga märke till att det är här som man kan finna nyttan av begreppet maktblock i relationerna mellan de dominerande klasserna å ena sidan, och dessas partiers handlande på den politiska scenen å den andra. Ett stadiums maktblock uppställer gränserna för de olika partirelationer, som markerar detta stadiums rytm på den politiska scenen: dessa relationer svarar mot en regimform, som själv återfinns inom de gränser som ställs av den statsform som svarar mot maktblocket. Maktblocket, och de relationer mellan de dominerande klasserna eller fraktionerna som detta bestämmer, gör det sålunda möjligt att lokalisera och dechiffrera den verkliga innebörden av de rent partimässiga relationerna innanför ett stadium, att alltså dechiffrera deras förskjutning i förhållande till de politiska klassförhållandena.

Om man nämligen ställer sig bara på den politiska scenen, i syfte att blottlägga klassförhållandena, och reducerar dessa förhållanden till att bara vara relationer mellan partier, leds man oundvikligen att göra fel, som beror på en underskattning av dessa förskjutningar. Man har till exempel ofta att göra med situationer i vilka en politisk klass försvinner från den politiska scenen, fast den ännu dröjer kvar i maktblocket. Detta kan beror på att dess parti lidit nederlag i ett val, att det disintegrerats på den politiska scenen, något som kan ha många orsaker, att det utestängts från relationer av partimässigt slag med de dominerande klassernas andra partier. Emellertid betyder denna frånvaro av en klass eller fraktion på den politiska scenen inte direkt att den är utesluten från maktblocket. Det finns talrika fall, när det gäller den politiska scenens periodisering, på att en klass eller fraktion är frånvarande där, samtidigt som den fortsätter att vara närvarande i den periodisering som har att göra med maktblocket. Det vimlar av exempel på detta i Marx politiska arbeten, man behöver bara nämna det karaktäristiska fallet med den industriella bourgeoisin under Louis Philippe.

Detta fall företer en sådan betydelse, att Marx funnit det angeläget att markera det genom att göra en tydlig distinktion mellan de *politiskt dominerande* klasserna eller fraktionerna, som ingår i maktblocket, och de *regerande* klasserna eller fraktionerna, vars politiska partier är närvarande på den politiska scenens dominerande platser. Denna förskjutning mellan en klass' eller fraktions plats på det politiska praktikfältet och dess plats på den politiska scenen åtföljes givetvis av en serie omvandlingar av partirepresentationen: dessa har att göra med partiernas sammansättning, deras relationer, deras representativa innehåll — där denna klass' eller fraktions intressen representeras, på ett fördunklat sätt visserligen, av andra regerande klassers eller fraktioners partier osv. —, och kan inte blottläggas annat än utifrån ett klarläggande av förskjutningarna mellan den politiska praktiken och den politiska scenen. Ideologins roll visar sig vara avgörande i denna förskjutning. För övrigt behöver *omplaceringarna* inom det politiska praktikfältet inte heller med nödvändighet åtföljas av omplaceringar i partirepresentationen på den politiska scenen, behöver till exempel inte med nödvändighet motsvara förflyttningar från den bakre till den främre delen av scenen. Ja, det kan till och med hända att den klass eller fraktion som *besitter hegemonin* inom maktblocket, är *frånvarande* på den politiska scenen. Förskjutningen mellan de politiskt dominerande klasserna eller fraktionerna å den ena sidan, och de regerande å den andra, visar sig här genom en distinktion mellan själva den hegemoniska klassen eller fraktionen och den regerande klassen eller

scenen — platsen för partirepresentationen — och de politiska regimernas typologi. Detta förhållande, som Marx har påpekat, har också understrukits av Gramsci i hans analyser av den *18:e Brumaire*, och framför allt i hans text *Observationer angående vissa aspekter av de politiska partiernas struktur under perioder av organisk kris* (*En kollektiv intellektuell*, s. 246 ff.), där han istället för termen politisk scen använder *partiernas område*: ”Vid ett visst moment i deras historiska liv skiljer sig de sociala grupperna från sina traditionella partier, dvs. de traditionella partierna i sin givna organisatoriska form, med de bestämda personer som utgör dem, representerar dem och leder dem, erkännes inte längre som lämplig uttrycksform för deras klass eller klassfraktion ... Hur uppstår dessa situationer av kontrast mellan ”representerade och representanter”, som från partiernas område ... återverkar på hela statsorganismen? ...”. Bortsett från att Gramsci här bara undersöker fallet med en kris på den politiska scenen, är det viktigt att lägga märke till det påpekade sambandet mellan ”statsorganismen” och partirepresentationens konkreta funktionssätt.

fraktionen: ett exempel: bourgeoisin mot slutet av Bismarcks regim.

Man får inte heller sammanblanda den hegemoniska klassen eller fraktionen, dvs. den som i sista hand innehar den politiska makten, med den klass eller fraktion som ”*uppbär*” *statsapparaten*. Den senare är hos Marx den klass eller fraktion inom vilken den politiska, byråkratiska, militära osv. personalen rekryteras, den som befinner sig på statens ”höjder”. Man finner denna analys i summarisk form i Marx' texter om den jordägande aristokratin i England. Det är detta han avser när han säger: ”Whigs är den kommersiella och industriella bourgeoisins aristokratiska representanter. På villkor att bourgeoisin överlämnar regeringsmonopolet och det exklusiva innehavet av ämbeten till en oligarki av aristokratiska familjer, ... hjälper de den att tillkämpa sig alla de rättigheter som har visat sig oundvikliga och trängande i den sociala och politiska utvecklingsprocessen ... De intressen och principer som de under tiden försvarar, än här, än där, är inte i egentlig mening deras egna, utan påtvingas dem genom bourgeoisins utveckling”.³⁴

Vi behöver för ögonblicket bara påpeka att de hegemoniska, regerande och statsbärande klasserna eller fraktionerna än är identiska, än skiljer sig åt. Den hegemoniska klassen eller fraktionen kan också vara den regerande eller statsbärande; men den regerande klassen eller fraktionen kan vara statsbärande utan att för den skull vara hegemonisk: det är fallet med godsägararistokratin i Storbritannien efter 1832, som behärskar den politiska scenen och tillhandahåller den höga byråkratiska och militära personalen, medan det är bourgeoisin som har hegemonin. I detta speciella fall är den jordägande aristokratin den regerande klassen under formen av *Torypartiet*; här använder Marx själv, istället för regerande klass, termen ”förvaltande” klass: ”Den klass som förvaltar och som i Storbritannien inte alls sammanfaller med den styrande klassen ...”³⁵; den är också den statsbärande klassen under formen av *Whigpartiet* — i själva verket rör det sig här hos Marx om skilda fraktioner av godsägararistokratin

Den konkreta kombinationen, som inte är en enkel kombinatorik, kan sträcka sig ända till en fullständig decentrering av dessa tre platser, som var och en kan innehas av en särskild klass eller fraktion. För övrigt är det inte bara så att den regerande klassen eller fraktionen, — och detta gäller i än högre grad för de statsbärande — inte behöver vara hegemoniska; *ibland ingår de inte ens i maktblocket*: en klass som bara har ställningen av allierad till detta block kan, under en kort period, vara den regerande klassen. Detta är särskilt markant i Frankrike, under den tredje Republikens *radikala* regeringar innan kriget 1914: det är den finansiella fraktionen som innehar hegemonin, den delar tillsammans med den industriella fraktionen den statsbärande platsen, medan det är småbourgeoisin som framträder som den regerande klassen, i en komplex allians med mellanbourgeoisin³⁶. Denna företeelse möter man ibland, alltid tillsammans med *småbourgeoisin*, i vissa fall av *socialdemokratiska* regeringar — särskilt i Frankrike. I dessa fall finner man i allmänhet en karaktäristisk förskjutning mellan klassen och dess partirepresentation, där partiet sålunda spelar rollen av ”agent” åt den hegemoniska klassen eller fraktionen eller till och med åt en annan klass eller fraktion i maktblocket. Det är på samma sätt med den statsbärande klassen.

Vi kommer att återvända på ett mer grundligt sätt till de talrika problem som förskjutningen mellan den politiska praktiken och den politiska scenen ställer. Låt oss här sammanfatta de föregående analyserna genom att framhålla det nödvändiga i att ange gränserna för de

³⁴ *Œuvres politiques*, bd II, s. 10-11, och texterna om Palmerston, bd I och VI. Engels har gjort grundläggande analyser när det gäller detta ämne, vilka återfinns i 1892 års förord till den första engelska utgåvan av *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap*, där man dessutom finner inträngande anmärkningar om ”maktblockets” periodisering i England.

³⁵ *Œuvres politiques*, a. a., bd VI, s. 19 ff.

³⁶ Se härom G. Dupeux, *La société française, 1789-1960*, 1964, s. 182 ff. Låt oss emellertid påpeka att Dupeux, som inte gör dessa distinktioner, uppfattar denna situation som storbourgeoisins ”förlust av den politiska makten” — även om han gör vissa förbehåll.

politiska klasspraktikerna och den politiska scenen, detta i motsats till en ständigt förekommande *tvåfaldig sammanblandning* i dagens statsvetenskap, som reducerar klassförhållandena till förhållanden mellan partierna och förhållandena mellan partierna till klassförhållanden. Man måste *följaktligen* alltid specificera de tillämpliga begreppen för att beskriva relationerna mellan elementen på dessa två områden. Begreppet maktblock, som har de politiska praktikernas område som objekt — vilket också är fallet med hegemonibegreppet — är alltså till för att kunna belysa relationerna mellan de dominerande klasserna, relationer som ligger under — utgör gränserna för — partiernas relationer — effekterna — på den politiska scenen, klassrelationer som ofta fördunklas av partielationernas talrika variabler. Visserligen förfogar man ibland över specifika begrepp som täcker vart och ett av de två områdena: detta är fallet med begreppet regerande klass eller, fraktion som täcker den hegemoniska klassens eller fraktionens roll på den politiska scenen, men bara som allmän regel; låt oss också nämna begreppet *partiblock*, som ofta täcker relationer på den politiska scenen mellan de partier som tillhör maktblockets klasser eller fraktioner. Ibland stöter man emellertid på ickespecificerade begrepp som *allians*. Det är då lämpligt, att när man använder dem, precisera om det rör sig om en allians mellan klasser, eller en allians mellan partier, så framt man inte kommer överens om att använda skilda termer: man kan till exempel i detta fall reservera termen allians för relationer mellan klasser och tala om en ”överenskommelse” när man avser relationer mellan partier. Så mycket är sant som att förskjutningen mellan dessa två plan ständigt visar sig i alla konkreta relationer mellan deras beståndsdelar. Maktblocket kan t. ex. ge upphov till ett partiblock, en partialallians, eller till och med en öppen och uttalad kamp mellan partierna på den politiska scenen. Vi behöver bara nämna det mycket vanliga fallet med ett *parlamentariskt oppositionsparti* – under en etapp av den politiska scenens periodisering -, som i själva verket representerar en klass eller fraktion i maktblocket som motsvarar det stadium av en formation inom vilket denna etapp återfinns. Omvänt kan en överenskommelse mellan partierna fördunkla en intensiv kamp på det politiska praktikfältet, vi behöver bara nämna det vanliga fallet med vissa rent valtekniska överenskommelser.

Slutligen en sista anmärkning, denna gång om förhållandet mellan de två periodiseringar som hänför sig till respektive den politiska nivån och den politiska scenen. Distinktionen mellan dessa kan inte reduceras till en *kronologisk* fråga, som till exempel skulle göra den politiska nivåns periodisering till en periodisering av lång varaktighet och den politiska scenens till en periodisering av kortare varaktighet. Denna distinktion har att göra med en skillnad i *fält*, och det är i själva verket utifrån den teoretiska distinktionen mellan dessa periodiseringar som de kronologiska skillnaderna bör förstås: en partiöverenskommelse kan till exempel vara längre än en klassallians genom att en klass fortsätter att komma överens med en annan genom sitt eller sina partier på den politiska scenen, trots en verklig brytning av alliansen på klasskampsfältet. Detta är också tydligt när det gäller de politiska strukturerna: en regimform till exempel tvåpartisystemet i England – kan ha en längre effektiv varaktighet än en statsform.

IV. Maktens enhet och den relativa autonomin hos den kapitalistiska staten

1. Problemet och det sätt på vilket det ställs av marxismens klassiker

Jag kommer i denna del att uppehålla mig vid ett av den kapitalistiska statstypens viktigaste kännetecken, vilket har givit upphov till talrika kontroverser och feltolkningar. Det rör sig om den institutionaliserade politiska maktens egen enhet och *relativa autonomi*.

Låt oss genast säga att begreppen egen enhet och relativ autonomi inte som sådana förefaller uppvisa den strikthet som vore önskvärd för en vetenskaplig behandling av problemen: som de vanligen använts av den marxistiska teorin har de ofta inte haft någon annan funktion än att befria från en fördjupad analys av dessa frågor. I själva verket bör man inte tillåta sig att använda dem utan att exakt ha preciserat deras innebörd: det är detta jag skall försöka göra i detta kapitel. För att bestämma idéerna skall jag emellertid redan nu göra några preciseringar, och framförallt visa på de problem som de döljer i den marxistiska teorin.¹

a) Med den institutionaliserade politiska maktens *egen enhet* avser jag det särskilda grunddrag hos den kapitalistiska staten, som gör att statens maktinstitutioner, som är relativt autonoma i förhållande till ekonomin, uppvisar en *specifik* inre sammanhållning: denna kan förstås genom sina effekter. Vi skulle redan som en approximation kunna säga att den hindrar att relationerna mellan maktblockets klasser eller fraktioner, och, med desto mera skäl, mellan dessa och de allierade klasserna eller fraktionerna, eller stödklasserna och stödfraktionerna, grundas på en uppsplittring, en *sönderdelning* eller en *uppdelning* av statens institutionaliserade makt. Detta grunddrag förefaller vara unikt för den kapitalistiska staten: i själva verket uppvisar inte de "föregående" statstyperna, vars förhållande till ekonomin radikalt skilde sig från den kapitalistiska statens, denna specifika koherens hos en autonomiserad juridisk-politisk överbyggnad: deras institutioner bestod i en uppdelad mångfald av ekonomiskt-politiska maktcentra, och klassförhållandena grundades ofta på en uppdelning av dessa centra.

b) Med denna statstyps *relativa autonomi* avser jag inte heller direkt dess strukturs förhållande till produktionsförhållandena, utan statens förhållande till klasskampsfältet, i synnerhet dess relativa autonomi i förhållande till maktblockets klasser eller fraktioner och därifrån till dessas allierade eller stödklasser. Detta uttryck möter man i marxismens klassiker: det betecknar statens allmänna funktionssätt i det fall som de närvarande politiska krafterna befinner sig "nära ett jämviktstillstånd". Jag använder det här, på samma gång i dess mest utsträckta och inskränkta bemärkelse, för att beteckna ett *specifikt* funktionssätt hos den kapitalistiska staten. Jag hoppas därigenom markera det avstånd som skiljer denna uppfattning om staten från en förenklad och vulgariserad uppfattning, som ser staten som ett verktyg eller instrument för den dominerande klassen. Det gäller alltså att förstå den kapitalistiska statstypens specifika funktionssätt i förhållande till föregående statstyper och visa att uppfattningen om staten som ett enkelt verktyg eller instrument för den härskande klassen i allmänhet inte bara är felaktigt som allmän utsaga, utan också är speciellt odugligt för att förstå den kapitalistiska statens funktionssätt.

¹ Jag använder alltså dessa termer, eftersom de redan är etablerade, vilket man *måste ta hänsyn till*. Jag kan inte avhålla mig från frestelsen att i samband med detta citera Lenins svar till Parvus, som förebrådde honom för att använda den "figurliga" termen "aktiv bojkott": "Parvus kan säkerligen invända att han inte anser det obligatoriskt att använda figurliga termer. Denna invändning kan vara berättigad när det gäller formen, men är värdelös när det gäller innehållet. Det är obligatoriskt att veta vad man talar om. Låt oss inte diskutera själva orden, utan helt enkelt säga att de politiska termer som är accepterade i Ryssland, på krigskådeplatsen, tillhör realiteternas område och kräver att man tar hänsyn till dem ...". *Œuvres*, bd IX, s. 275.

Jag skall också tillägga, och detta är viktigt, att man i det följande kan konstatera en *korrelation* mellan dessa två kännetecken hos den kapitalistiska statstypen. Om denna uppvisar en relativ autonomi i förhållande till de dominerande klasserna och fraktionerna, så är det just i den utsträckning som den besitter en egen enhet — enhet av klassmakt — i sin egenskap av specifik nivå av KPS och en kapitalistisk formation. Samtidigt besitter den denna institutionaliserade enhet därigenom att den är relativt autonom i förhållande till dessa klasser och fraktioner, det vill säga, i sista hand på grund av den funktion som tillkommer den i förhållande till dessa.

Dessa anmärkningar är desto viktigare som hela den historicistiska tendensen inom marxismen, med dess ständiga ”voluntarism-ekonomism”, visserligen har fastställt detta förhållande mellan den institutionaliserade politiska maktens enhet och dess funktion i förhållande till de dominerande klasserna och fraktionerna, men däremot misstagit sig på dess innebörd. Denna tendens ser till syvende og sist staten som produkten av ett subjekt, som oftast är den dominerande klassen, för vilket den utgör ett enkelt maktverktyg, ett verktyg som kan manipuleras efter behag. Denna stats enhet hänförs sålunda till en förment enhet hos den dominerande klassens ”vilja”, i förhållande till vilken staten inte uppvisar någon som helst autonomi. Staten, som besitter en enhet i kraft av denna klass' unika vilja till herravälde, är för denna bara ett passivt verktyg. Detta leder omedelbart till följande slutsats: så fort man medger en relativ autonomi hos staten i förhållande till den dominerande klassen, tolkas detta omedelbart som ett brott i den institutionaliserade maktens enhet, som en sönderdelning och uppsplittring av denna makt, av vilken arbetarklassen skulle kunna erövra en autonom ”del”. Eller också kommer den kapitalistiska staten, genom en uppenbar teoretisk inkonsekvens, att på samma gång uppfattas som bara en agent åt den dominerande klassen, och som en hop delar som bara väntar på att bli arbetarklassens byte.

En kompletterande anmärkning: jag har redan påpekat den kapitalistiska statens förhållanden till helheten av *strukturernas* nivåer i KPS och framhållit den särskilda funktion av enhetsfaktor som denna stat har i en kapitalistisk formation, som är sammansatt av specifika och relativt autonoma nivåer. Jag skall emellertid inte gripa mig an problemet genom att undersöka förhållandet mellan staten och de andra instanserna, utan förhållandet mellan staten och klasskampsfältet, och då särskilt det politiska klasskampsfältet. Man bör då ständigt hålla i minnet att det senare förhållandet i själva verket återspeglar förhållandet mellan instanserna, ty det är effekten av detta, och att statens förhållande till den politiska klasskampen i sig koncentrerar förhållandet mellan strukturernas nivåer och klasspraktikernas fält. Statsmaktens enhetskaraktär, som går tillbaka på dess roll i klasskampen, är med andra ord en återspeglning av dess enhetsroll i förhållande till instanserna, och dess relativa autonomi i förhållande till de politiskt dominerande klasserna eller fraktionerna är en återspeglning av instansernas relativa autonomi i en kapitalistisk formation. Denna den kapitalistiska statstypens enhet och autonomi hänför sig kort sagt till dess strukturers säregenhet, — relativt autonoma i förhållande till ekonomin — i deras relation till den politiska klasskampen — relativt autonom i förhållande till den ekonomiska klasskampen.

De kännetecken hos den kapitalistiska staten, som det här är frågan om, har i själva verket studerats och analyserats av Marx, och även av Engels, i deras politiska arbeten. Vi måste emellertid göra två påpekanden här:

a) När de överhuvudtaget berör dessa problem är deras texter inte alltid explicita. Dessutom analyserar Marx och Engels ofta de historiska realiteterna genom att uttryckligen åberopa sig på begrepp som inte räcker till för att förklara dem, vilket vi såg när vi tog upp maktblocket. Dessa texter innehåller värdefulla indikationer, på villkor att man dechiffrerar de vetenskapliga begrepp som krävs för att behandla dem, begrepp som antingen saknas, eller också, vilket oftast är fallet, finns där i praktiskt tillstånd;

b) Vi måste också erinra om dessa texters tvetydigheter: de utgör nämligen inte bara, trots att det kan förefalla så, historiska analyser av en bestämd formations konkreta företeelser, utan också, i en komplex förening som måste dechiffreras, en teoretisk betraktelse av KPS' politiska former. Låt oss t. ex. gå till Marx texter om perioden 1848-1852 i Frankrike: redan Lenin ansåg att dessa texter i en koncentrerad form uppvisade de omvandlingar som drabbar den kapitalistiska staten. Lenin menar med detta att dessa Marx-texter representerar ett försök att *teoretiskt konstruera den kapitalistiska statens begrepp*. Om vi läser dem ur denna synvinkel, kan vi under de historiskt konkreta former som Marx studerar i den franska samhällsformationen, under de olika "etapperna" av de politiska formernas omvandling, dechiffrera de konstituerande dragen i den kapitalistiska statens begrepp. Det rör sig alltså i denna läsning ingalunda om att konstruera en statstyp genom en generalisering utifrån historiska fakta, det vill säga utifrån de konkreta politiska former som beskrivs av Marx. Det är frågan om att åberopa sig på den kapitalistiska statens begrepp, vilket är en helt annan sak. Det är detta begrepp som gör det möjligt för oss att förstå de historiska omvandlingar, som analyseras i "koncentrerad" form av Marx. Och detta utan att någonsin tappa ur sikte den schematiska och fragmentariska karaktären hos dessa analyser, som endast förser oss med *teoretiska indikationer*. Kort sagt, om *Kapitalet* på ett underförstått sätt förser oss med de begreppsliga drag i den kapitalistiska staten som vi tidigare analyserat, så förser de politiska arbetena oss med de begreppsliga dragen i denna statstyps enhet och relativa autonomi.

När detta är sagt, kan vi gripa oss an med det i detta sammanhang mycket viktiga problemet med bonapartismen. Vad man i första hand finner i Marx' och Engels' arbeten om bonapartismen, är analysen av en konkret politisk händelse i en bestämd formation. Samtidigt *uppfattas emellertid bonapartismen systematiskt* av Marx och Engels, inte bara som en konkret form av den kapitalistiska staten, *utan som ett grundläggande teoretiskt drag i själva den kapitalistiska statstypen*. Detta har uttryckts av Engels i ett brev till Marx av den 14/4 1866: "... bonapartismen är den moderna bourgeoisins sanna religion. Det blir allt tydligare för mig att bourgeoisin inte är så funtad att den kan regera direkt; följaktligen ... blir en bonapartistisk halvdictatur den normala formen; den upprätthåller bourgeoisins stora materiella intressen (mot bourgeoisins vilja om det behövs), men medger den ingen som helst del i regeringsmakten". Engels återvänder till denna punkt i det berömda förordet till tredje upplagan av *18:e Brumaire*, i vilket han betraktar Frankrike som lika representativt för det kapitalistiska produktionssättet, när det gäller de politiska formerna, som Storbritannien är när det gäller ekonomin. Slutligen finns denna uppfattning implicit i Marx' förord av 1869 till *18:e Brumaire*, i vilket han sätter bonapartismen, *som politisk form för den moderna klasskampen i allmänhet*, i motsats till de politiska formerna i samhällsformationer som domineras av andra produktionssätt än det kapitalistiska: "Slutligen hoppas jag, att min skrift skall bidra till att göra slut på den nu i synnerhet i Tyskland allmänt gängse skolfrasen om den så kallade *caesarismen*. Då man gör denna ytliga historiska analogi glömmer man huvudsaken, nämligen att klasskampen i det gamla Rom endast försiggick inom en privilegierad minoritet, mellan de fria rika och de fria fattiga, under det att befolkningens stora produktiva massa, slavarna, endast utgjorde den passiva piedestalen för de kämpande ... Då den antika och den moderna klasskampens materiella, ekonomiska betingelser är så fullständigt olika, kan inte heller deras respektive politiska avkomlingar ha mer gemensamt med varandra än ärkebiskopen av Canterbury med översteprästen Samuel."

Det är således klart att man för att åberopa sig på dessa texter alltid måste skilja ut de två möjliga läsarna, och alltså skilja det som har att göra med bonapartismen som historisk företeelse i Frankrike, från det som har att göra med bonapartismen som ett grundläggande kännetecken hos den kapitalistiska statstypen.

Nu är ett av de väsentliga kännetecknen hos bonapartismen, i ordets andra betydelse, just *statens relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna eller fraktionerna*, och

det är just ur denna synvinkel som Marx och Engels betraktar den.

Efter vilket schema förklarar de emellertid bonapartismen? De tillgriper oftast den *allmänna förklaringen* med en relativ autonomi hos staten när de kämpande klasserna befinner sig ”nära ett jämviktstillstånd”. Marx säger om detta i *Pariskommunen*, att förklaringen till bonapartismen står att finna i det tillfälle då ”bourgeoisin redan förlorat förmågan att behärska nationen och arbetarklassen ännu inte tillägnat sig denna förmåga”. Detta är ännu tydligare hos Engels: han tar också, när det gäller bonapartismen, sin tillflykt till den allmänna förklaringen att marxismen erkänner en relativ autonomi hos staten i fall av en jämvikt mellan de närvarande sociala krafterna, och han har därigenom en tendens att *likställa* så skilda företeelser som den absolutistiska staten, bismarckismen och bonapartismen. Det är emellertid viktigt att framhålla att bonapartismen, såsom historisk företeelse, har att göra med staten i en samhällsformation med en redan konsoliderad dominans av KPS. Det rör sig alltså, i motsats till övergångsperiodens absolutistiska stat, om en politisk form som tillhör den utvidgade reproduktionens fas — medan bismarckismen i sin tur utgör ytterligare ett annat fenomen —. Det är för övrigt på grund av detta som Marx, i sitt konkreta studium av bonapartismen, börjar reflektera över den kapitalistiska statstypen.

Det är emellertid uppenbart att man inte kan ge en tillräcklig förklaring av den bonapartistiska statens relativa autonomi, uppfattad som en ”bourgeoisins religion”, som ett grundläggande drag i den kapitalistiska statstypen, genom att hänvisa till en jämviktssituation mellan de stridande sociala krafterna. Inte nog med det: den räcker inte ens att förklara bonapartismen som konkret företeelse i Frankrike. Det verkar på sätt och vis som om Marx och Engels åberopar sig bara på den uppfattning om statens relativa autonomi, som de har teoretiskt utarbetat, för att förklara fakta, som denna uppfattning visar sig vara otillräcklig för. I själva verket kan man genom en fördjupad läsning av Marx' texter se att denne, när det gäller bonapartismen i Frankrike, i själva verket inte alls medger någon jämvikt mellan borgarklassen och arbetarklassen — i samma mening t. ex. som man kan tala om en jämvikt mellan den feodala klassen och den borgerliga klassen under den sista perioden av l'Ancien Regime —: inte nog med att arbetarklassen, som är desorganiserad av händelserna 48, inte befinner sig i någon jämvikts-situation med bourgeoisins krafter: den ”försvinner till och med från scenen”. Huvudmotsättningen omplacerar sig och koncentrerar sig mellan bourgeoisin å ena sidan, och småbourgeoisin och bönderna å den andra, utan att man i högre grad skulle kunna tala om någon jämvikt mellan dessa krafter.

Även Lenin följer detta förklaringschema i sina texter om den franska bonapartismen.² Endast Gramscis hållning är på denna punkt mer avancerad, utan att för den skull nå till botten av problemet. I sin viktigaste text om ”Caesarismen”, försöker han inringa detta specifika politiska problem genom att sätta det i förbindelse med *olika statstyper*. Följaktligen ser han i Napoleon den tredje franska bonapartism en särskild form av caesarism, som återfinns inom ramen för den kapitalistiska staten. Han försöker inte att betrakta bonapartismen, ur teoretisk synpunkt, som något utmärkande för den kapitalistiska statstypen: bonapartismens tillhörighet till denna stat tjänar sålunda till att konkretisera denna företeelse som en särskild form av caesarismen. Emellertid hänför inte Gramsci³ caesarismen, såsom specifikt politiskt fenomen, till vilken jämvikt som helst mellan de närvarande sociala krafterna, utan till en *speciell jämvikt*, som han fångar i begreppet ”katastrofal jämvikt”, frambringare av *politisk kris*: det rör sig om en jämvikt ”av sådant slag att den fortsatta striden inte kan sluta annat än med ömsesidig förintelse, en historisk-politisk situation som kännetecknas av jämvikt mellan krafterna med katastrofalt perspektiv”. Detta är grundläggande påståenden, vilka ligger nära uppfattningen hos Marx, som hänför den franska bonapartismen till den speciella jämvikt mellan krafterna, som gör att ”bourgeoisin redan förlorat

² Särskilt i *Œuvres*, bd 25, ss. 93-96, och 240-244: ”Les débuts du bonapartisme”.

³ *En kollektiv intellektuell*, ss. 356 och 258-259.

förmågan att behärska nationen och arbetarklassen ännu inte tillägnat sig denna förmåga”.

Om det likväl är sant att denna speciella katastrofala jämvikt, som man alltså, vilket Gramsci gör, bör skilja från den allmänna jämvikten — som är påtaglig i fallet med den absolutistiska staten —, leder till caesarismens specifika fenomen, så är det inte desto mindre sant att den inte i högre grad än den allmänna jämvikten kan förklara den *franska bonapartismen som konkret historisk företeelse*. Gramsci är förövrigt mycket väl medveten om detta, vilket framgår av de försiktighetsmått han vidtar när han skall förklara den franska bonapartismen, som ingalunda kan reduceras till den politiska kris som består i katastrofal jämvikt: ”den katastrofala fasen kan inträda på grund av en ”momentan” politisk brist hos den traditionella dominerande kraften och inte på grund av någon av nödvändighet oöverbinnerlig organisk brist. Detta var vad som inträffade i fallet Napoleon III ... likväl hade den existerande sociala formen ännu inte uttömt sina utvecklingsmöjligheter, såsom den följande historien i rik mån utvisade. Napoleon III representerade dessa inneboende latenta möjligheter: hans caesarism har därför en speciell färg ... Där var det inte fråga om övergång från en statstyp till en annan, bara om ”utvecklingen” av samma typ efter en oavbruten linje ...”

Denna relativa autonomi hos den franska bonapartistiska staten i dess förhållande till de dominerande klasserna eller fraktionerna kan emellertid inte själv förstås annat än genom denna konkreta forms tillhörighet till den kapitalistiska statstypen. Denna stat uppvisar verkligen denna relativa autonomi som ett grundläggande drag i sitt begrepp. Detta drag går alltså tillbaka på dess förhållande till klasskampens särskilda kännetecken i KPS och i en kapitalistisk formation, ett förhållande som uppställer gränserna för statens konkreta handlande i denna kamp. Denna autonomi existerar även i det fall som man inte har att göra med vare sig en jämvikt i allmän mening, eller en katastrofal jämvikt mellan de sociala krafterna, säte för huvudmotsättningen. Det innebär att denna autonomi, *som är inneboende som en möjlighet i den kapitalistiska statens institutionella spel och vars variationer och sätt att förverkligas är avhängigt de sociala krafternas konkreta konjunktur*, varken kan reduceras till det allmänna schemat med styrkejämvt, eller till det katastrofala schemat, som ligger under caesarismens speciella fenomen.

Jag skall i detta kapitel granska orsakerna till och den exakta innebörden av denna autonomi som Marx ger oss indikationer på i sina politiska arbeten. Emellertid utesluter inte denna autonomi hos den kapitalistiska statstypen möjligheten av att en autonomi, som beror på en jämvikt, allmän eller katastrofal, mellan de existerande krafterna, kan verka i en historisk form av denna statstyp. Vad vi måste vara uppmärksamma på är att dessa autonomier i förhållandet mellan staten och klasskampsfältet inte är av samma slag: när det gäller en jämvikt mellan de närvarande krafterna kan staten, som Engels säger, verkligen fungera i den objektiva betydelsen av skiljedomare mellan dessa krafter. Däremot får man aldrig uppfatta den autonomi, som utgör ett grundläggande drag i den kapitalistiska statstypen i dess förhållande — som uppställare av gränser till klasskampens specifika grunddrag i KPS, som en skiljedomrelation. Om dessa slag av relativ autonomi kan samspela i en konkret kapitalistisk statsform, så kan de också stå i motsättning till varandra. Den relativa autonomi hos en form av denna stat, som beror på en jämvikt mellan de närvarande sociala krafterna, kan, som vi skall se, komma att hota denna stats funktion i förhållande till de dominerande klasserna eller fraktionerna, m. a. o. det slag av relativ autonomi som tillkommer den på grund av dess tillhörighet till den kapitalistiska statstypen.

2. Vissa vantolkningar och deras konsekvenser

I. Den allmänna teorin

Innan vi går till botten med problemet, — och för att understryka dess vikt —, är det lämpligt att ta upp de vanföreställningar som härrör från vissa moderna uppfattningar om staten och den politiska makten. Dessa riktningar har framförallt formats utanför eller på randen av det marxistiska tänkandet, men har, ofta via den europeiska socialdemokratins, haft ett inflytande på arbetarrörelsens strategi i dessa länder. De har ofta haft implicita återverkningar på den marxistiska statsteorin. Vi skall dessutom peka på vissa deformationer av denna teori som, även om de intar en motsatt ståndpunkt i förhållande till de förra riktningarna, ändå erkänner samma teoretiska principer och därigenom avlägsnar sig från den marxistiska statsteorins vetenskapliga innehåll, fortfarande ifråga om problemet med statens egen enhet och relativa autonomi.

Även om det verkar svårt att på ett systematiskt sätt klassificera teorier som skenbart är mycket olika och som numera framträder i en uppbygglig synkretism, så kan vi åtminstone till att börja med fastställa en *gemensam tematik*. För detta räcker det att genom de olika varianterna utläsa en serie mycket avslöjande korrelationer. Dessa korrelationer förefaller vara:

a) *En nedvärdering av politiken*: den förlorar sin säregenhet som relativt autonom nivå av strukturerna och de sociala praktikerna. Man kan med andra ord konstatera frånvaron av en vetenskaplig uppfattning om förhållandet mellan ekonomin och politiken, vilket i egenskap av oföränderlig matris i KPS och i en kapitalistisk formation bestämmer variationerna i detta förhållande i denna formations olika stadier och faser. Underskattningen av detta förhållande framträder teoretiskt i två former: å ena sidan politikens *upplösning* i ekonomin; å den andra ekonomins *uppsugande* i politiken.

b) *Frånvaron av en uppfattning om statsmaktens enhet och den politiska maktens enhet i allmänhet*: en rad uppfattningar om en uppsplittring av den institutionaliserade politiska makten till förmån för en ”mångfald” av *makter — motvägande makter, vetogrupper, beslutscentra* osv.

c) *Frånvaron av en uppfattning om den politiska maktens relativa autonomi*: makten blir till ett byte som ”mångfalden” av bärarna — grupper, helheter osv. — av dessa uppsplittrade makter delar mellan sig, eller också en vantolkning av denna autonomi — föreställningen om den starka staten-skiljedomaren eller en stat som kan vara ett verktyg för en revolution från ovan i riktning mot socialism.

d) *Frånvaron av en uppfattning om klasskampen eller en vantolkning av teorin om den politiska klasskampen*.

I andra hand kan man hänvisa till dessa teoriers kunskapsteoretiska principer som, skenbarligen, har ganska olika ursprung. I sin moderna formulering går de tillbaka på de första uppfattningarna hos Veblens och Commons' ”institutionalism” och till de neokorporativistiska statsuppfattningarna, som utvecklades i Tyskland efter Weimarrepubliken. Visserligen har de fortsättningsvis antagit mycket växlande former, och på sätt och vis moderniserats, genom att de har kanaliserats i flera teoretiska och politiska strömningar. Oftast har de infogat sig i de olika aktuella uppfattningarna om det kapitalistiska samhällets s. k. omvandlingar. Deras ursprung har på så sätt med tiden fördunklats. Jag åberopar mig nu på deras relativa precisa ursprung av följande skäl. Å ena sidan för att visa att det under deras ”moderna” form, som tar fasta på samhällets s. k. nuvarande omvandlingar, gömmer sig en mycket gammal ideologisk funktion: den som består i att maskera den institutionaliserade politiska maktens klasskännetecken. Det är sålunda ingen tillfällighet att dessa ”aktuella” teoretiska och politiska former

ger uttryck för samma principer och drar samma slutsatser som sitt gamla ursprung. Dessa äldre former hade samma återverkningar på den europeiska socialdemokratin före andra världskriget, som de nuvarande har på den moderna socialdemokratin. Å andra sidan väljer jag också dessa precisa källor för att de på ett särskilt tydligt sätt ställer problemen med den kapitalistiska statens egen enhet och relativa autonomi.

Man kan visa på gemenskapen hos dessa teoretiska principer, från deras *hegelianska ursprung* i de tyska neo-korporativistiska riktningarna, som har sina förlängningar i den nuvarande korporativistiska riktningen, ända till den amerikanska institutionalismens djupgående återverkningar på den ”funktionalistiska” riktningen — vilket är uppenbart i flertalet av de nuvarande teorierna om *välfärdsstaten* —.¹ Jag skall inte dröja vid detta: vi behöver bara tänka på förhållandet mellan den historicistiska problematiken och funktionalismen. När det gäller problemet med den kapitalistiska statens enhet och relativa autonomi, så kan dessa riktningar inte erkänna en social helhets strukturering i specifika nivåer med eget verkningssätt, då de i sista hand går tillbaka på problematiken med det centrala subjektet. Varje enhet, vare sig denna är en särskild nivåns enhet, eller enheten hos det sociala systemet i dess helhet, hänförs till en totalitet av gestaltistisk typ, det vill säga enkel och cirkulär, sammansatt av homogena och likvärdiga element. Enheten och förhållandet mellan dessa element grundas i det ursprungliga subjektet, totaliseringens centrum.

I denna problematik återfinns man, under de olika former som dessa teorier sedan antagit, den nämnda raden av korrelationer:

- a) En frånvaro av ett vetenskapligt begrepp för klasskamp. Det rör sig om ”integrationsförhållanden” för vissa ”grupper”, ”helheter”, ”intressekonstellationer” osv., i det sociala systemet-subjektet.
- b) I denna kontext kan inte statens institutionaliserade politiska makt förstås i dess status av specifik nivå i samhällssystemet: detta är tydligast i begreppet institution, som förs fram av dessa riktningar. Detta begrepp uppvisar för övrigt en karaktäristisk förvirring, och ersätts utan åtskillnad av termerna struktur, organisation, sammanslutning eller korporation. Det täcker på samma gång ekonomins område — och betecknar där ekonomiska ”grupper” eller ”helheter” som storföretagen, fackföreningarna, lobbygruppema, pressure groups osv. — och den politiska maktens egna strukturer. Staten-institutionen uppfattas som ett element, homogent och likvärdigt i förhållande till de andra i samhällssystemet i dess helhet, som en produkt av det ursprungliga subjektet och integrerat i dess cirkulära jämvikt. Den kommer att ha del i den diffusa och odistinkta sammanhållningsfunktionen för den sociala helheten som tillkommer alla dess *partes totalis* — ett typiskt exempel på detta är T. Parsons uppfattning om politiken.
- c) När det gäller staten själv, som särskilt element i denna helhet, uppvisar den ingen inre enhet i egentlig mening: den institutionaliserade politiska makten uppfattas som en ”totalitet” sammansatt av ”motvägande makter”, av ”kompensatoriska makter”, av ”veto-grupper”, kort sagt av likvärdiga delar. Dessa delar kommer själva att delas mellan de olika balanserade helheterna eller grupperna i det cirkulära systemet: alltså en cirkulär jämvikt, som bestämmer på samma gång den sociala helheten och varje särskilt element, vare sig detta är den ekonomiska nivån eller den politiska nivån. Jämvikten och delningen av den politiska makten är här kalkerade på en antagen jämvikt inom det ekonomiska området mellan de ”helheter-grupper” som den är sammansatt av: dessa helheter delar den politiska makten mellan sig, och *givetvis är klasskampen frånvarande här*.

¹ Om de funktionalistiska premisserna i uppfattningarna om ”välfärdsstaten” och deras avgörande inflytande på hur man inom den engelska arbetarrörelsen uppfattar makten, se D. Weddenburns artikel ”Facts and Theories of the Welfare State”, i *The Socialist Register*, 1965, s. 127 ff.

Dessa mycket allmänna drag kommer att preciseras om vi betraktar deras nuvarande former och konkret betänker de två konsekvenser som frånvaron av den politiska nivåns säregenhet medför: politikens upplösning i ekonomin å den ena sidan, ekonomins uppsugande i politiken å den andra.

a) Den första tendensen visar sig för närvarande i den ”neo-liberala” riktningen och anknyter till de klassiska liberala uppfattningarna om ”jämvikt” och ”pluralism”.² I denna kontext utgör staten, som uppfattas som en ”institution”, inte en särskild nivå, en institutionaliserad politisk makt med en egen enhet och säregenhet. Denna politiska makt kommer att upplösas i en ”pluralistisk” mångfald av nya beslutscentra, mellan vilka jämvikten ”automatiskt” tänkes realiseras genom ”samförståndet” mellan olika ”styrkegrupperingar”, ”pressure groups” eller ”de-factomakter” — företag, fackföreningar, konsumentföreningar —, som representerar de ”ekonomiska krafterna” i ett integrerat samhälle.³ Den institutionaliserade politiska maktens enhet förefaller desintegrerad till förmån för dessa institutioner. Dess säregenhet upplöses i olika ”element”, makter-motvägande makter, kompensatoriska makter, vetogrupper, osv. till förmån för dessa krafter vars jämvikt realiseras genom en ”inbördes begränsning”, genom en ”ömsesidig kontroll” i den sociala processen i dess helhet.⁴ Enligt denna riktning, och i motsats till liberalismen i dess klassiska form, omformas marknadens naturliga ”automatiska” jämvikt, som förutsätter en autonom politisk makt utan ingripande i den ekonomiska processen, till en jämvikt mellan ”blandade” makter i det ”teknologiskt-industriella” samhället. Denna ”planerade” jämvikt tänkes realiseras genom samförståndet mellan de ekonomisk-politiska krafterna, vars ”beslutsmakter” delar den institutionaliserade politiska makten mellan sig.⁵

I detta sammanhang kan varken problemet med denna makts enhet eller dess autonomi i förhållande till dessa ”grupper-krafter” ställas, just på grund av att den inte besitter en egen säregenhet. Den får en ”teknisk organisationsfunktion” av att förse detta redan institutionaliserade och integrerade ”pluralistiska” samhälle med en formell sammanhållningsram. Denna roll som definieras genom principen om ”understöd” inskränker sig till verkställandet av de beslut som de olika ekonomisk-politiska ”makter”, som delar statsmakten mellan sig, har nått samförstånd om, under det att jämvikten mellan dessa makter huvudsakligen grundas inom den ekonomiska processens område. Om man helt undantagsvis erkänner en autonomi hos denna stat, så är det i form av en *dysfunktion* hos staten-institutionen i förhållande till samhället-subjektet.

Låt oss emellertid lämna åt sidan de förmodade omvandlingar av den kapitalistiska

² Litteraturen är mycket omfattande i samband med detta ämne. Även om de två teoretiska riktningar som tillåter en sammanblandning mellan politiken och ekonomin ofta täcker varandra, så dominerar den ”neo-liberala” tendensen hos t. ex. A. A. Berle (*The 20th Century Capitalist Revolution*, 1961; ”Corporations and the Modern State”, i *The future of Democratic Capitalism*, utg. av Arnold, 1961; och, i samarbete med G. Means, *The Modern Corporation and Private property*); hos riktningen Trend of Economics, i dess början, fr. a. J. M. Clark; hos Galbraith (i synnerhet: *The affluent Society*, och även *Der amerikanische Kapitalismus im Gleichgewicht der Wirtschafts-Kräfte*, 1956); hos Hoover (*The Economy, Liberty and the State*), osv.

³ Se för övrigt H. Laski: ”The pluralistic State”, i *Foundations of Sovereignty*, 1931; och *A Grammar of Politics*, 1948; och även H. J. Kaiser, *Die Repräsentation organisierter Interessen*, 1956. När det gäller begreppet ”pluralism”, så måste man vara uppmärksam på att det här inte bara är till för att beteckna ett flerpartisystem, i motsats till ett enpartisystem, utan att det utvidgar sig till en fullständig ”integrationistisk” uppfattning av det sociala systemet i dess helhet. För den franske läsarens uppbyggelse kan det vara lämpligt att hänvisa till Arons vulgariseringar (t. ex. *Diémocratie et Totalitarisme*, s. 26 ff., 111 ff., osv.).

⁴ Se t. ex. H. Pross, ”Zum Begriff der pluralistischen Gesellschaft”, i *Zeugnisse Th. Adorno*, 1963, s. 441 ff. — För övrigt ligger begreppen ”kontroll”, ”jämvikt” och ”pluralism” i sin neo-liberala form under Shumpeters analyser i ”Capitalism, Socialism and Democracy”, vars inflytande på den europeiska socialdemokratien är välbekant.

⁵ Se kritiken på denna punkt hos Macpherson, författare till det fina arbetet *The political Theory of possessive individualism*, i hans artikel: ”Post-liberal democracy?”, i *New Left Review*, sept.—okt. 1963.

produktionsprocessen, som denna aktuella riktning för fram. Låt oss bara hålla i minnet frånvaron av säregenhet hos den politiska nivån, som upplöses i den ekonomiska.

b) Den omvända tendensen finns för närvarande i den institutionalistiska "neo-korporativistiska" statsuppfattningens förlängningar. Även om man inom denna riktning teoretiskt förutsätter samma integrationistiska förhållande mellan de olika "helheterna" eller "intressekonstellationerna" på den ekonomiska nivån, så medger man den besvärande existensen av vissa antagonismer mellan dessa — utan att för den skull naturligtvis tala om klasskamp.⁶ Man tillgriper då en institutionaliserad politisk makt, som kan verka som den centrala faktorn av "upplyst dirigism" i dessa helheters "dynamiska" samverkan. Det är inte fråga om att överge den funktionalistiska institutionalismens allmänna uppfattningar: pluralism av samverkande ekvivalenta element är fortfarande obligatorisk. Om emellertid de olika makterna-motverkande makterna osv. i denna andra version framträder som "institutionaliserade", så är det inte längre för att de utgör "ekonomiskt-sociala" institutioner utanför staten-skuggbilden, utan för att de är direkt institutionaliserade av "den starka staten" själv. Dessa olika intressegrupper och pressuregroups anses få en offentlig status direkt, vara officiellt erkända och direkt enrollerade av staten, som realiserar deras enhet. Staten-institutionen framträder på nytt som en instans: det rör sig om skapandet av politiska maktcentra, av olika förstatligade offentliga kommissioner eller organer i vilka dessa "institutionaliserade" grupper tänkes samverka, under den tekniskt-byråkratiska administrationens ledning och neutrala skiljedom, med en "styrd samverkan" i samhället för ögonen. Detta är denna uppfattning som för närvarande är känd, i sin moderna form, under termen "klasskampens institutionalisering".⁷

Denna neo-korporativistiska statsuppfattning ställer uppenbarligen problemet med den politiska maktens egen enhet och autonomi. Denna enhet framträder emellertid ändå just som desintegrerad till förmån för dessa institutionaliserade makter. Neo-liberalismens teoretiserande om en global upplösning av den politiska nivån till förmån för en mångfald 'ekonomiskt-sociala de-factomakter', kort sagt teorin om den specifika politiska nivåns upplösning i ett samhälle som i praktiken styr sig självt, framträder här i en omvänd form. Det kommer att röra sig om en utspridning av politisk makt i flera centra inom staten-institutionen till förmån för olika politiska institutionaliserade pluralistiska intressegrupperingar. Politikens upplösning i ekonomin övergår här till ekonomins uppsugande i politiken.

Det finns nu ett samband mellan dessa två riktningar, som består däri att de mynnar ut i en frånvaro av strikt avgränsning av ekonomin och politiken. Statens autonomi utgör verkligen ett problem i den andra, den korporativistiska riktningen, då ju den politiska instansen erkänns som nödvändig för en "styrd" skiljedom. Men den hänförs till den klassiska byråkratiuppfattningen: teorin om eliterna och om den styrande klassen utgör bara det sista utskottet på den grenen.

II. Den marxistiska politiska teorin

Dessa teoretiska riktningar har haft sina, ofta *implicita*, återverkningar i arbetarrörelsens

⁶ Föregångarna till sammanblandningen mellan politiken och ekonomin och till den neo-korporativistiska statsuppfattningen, var sådana tyska teoretiker som C. Schmitt, O. Spann, K. Larentz; deras föregångare i sin tur var O. Gierke. Den är utmärkande för den katolska doktrinen, såsom den uttrycks i encyklerna "Quadragesimo anno", av påve Pius den XI, och nyligen "Mater et Magistra" — när det gäller den senare, se U. Cerronis kritik i *Politica ed Economia*, aug.—sept. 1961. Neo-liberalismens svängning i den amerikanska teorin mot en neo-korporativistisk uppfattning är tydlig i rapporterna till The American Economic Associations 66:e kongress 1953. Man återfinner den för närvarande hos Ehrmann, *Interest groups on Four Continents*, 1959; Eshenburg, *Herrschaft der Verbände*, 1955; W. Weber, *Spannungen und Kräfte im west-deutschen Verfassungssystem*, 1951, osv.

⁷ Tematiserad av R. Dahrendorf, a. a., men som man också kan finna hos T. Parsons: *The Social System*, a. a., s. 127 ff.

nuvarande teori. Man kan inte göra sig nog reda för sammanblandningen mellan den marxistiska teorin om den politiska makten och dessa ideologiska riktningar. Jag vill åter påminna om att dessa uppfattningar i sin nuvarande form, men trogna sin gamla ideologiska funktion, åberopar sig på så kallade omvandlingar av det ”klassiska” kapitalistiska produktionssättet. Faktum är att deras inverkan gör sig starkt känd på grund av marxismens teoretiska osäkerhet ifråga om statsmonopolkapitalismen, på grund av frånvaron av en vetenskaplig teori om dessa omvandlingar. Det räcker t. ex. att se den betydelse som socialdemokratien tillmäter uppfattningarna om motvägande makter, kompensatoriska makter osv. Den står därmed på samma linje som är utmärkande för varje reformism: denna linje rör just problemen med klassens enhet och den kapitalistiska statsmaktens relativa autonomi.⁸ För att visa på beständigheten i dessa teories ideologiska funktion kan det vara lämpligt att dra sig till minnes deras inflytande i arbetarrörelsens historia. Vi skall särskilt ta upp två karakteristiska exempel:

A — Det utan tvekan mest övertygande exempel som man kan ge är den ”institutionalistisk-korporativistiska” statsuppfattningens olycksdiga inflytande på den tyska social-demokratien⁹. Dessa teorier utkristalliserar sig efter Weimarrepublikens upprättande och denna epoks politiska teoretiker ödde mycket bläck på dess ”pluralistiska” karaktär¹⁰: de hade redan haft sina direkta återverkningar i Kautskys och Bernsteins skrifter.¹¹ Statens enhetliga politiska makt syntes upplöst till förmån för ”korporativa” helheter som var direkt institutionaliserade i staten. Detta visar sig i den ideologiska politiska teorin, genom en *kritik* av de klassiska liberala teorierna om statens enhet och suveränitet, grundad på dess ”moraliska person” och ”högre vilja” — det som i själva verket var den direkta ideologiska förklaringen av klasstatens enhet. Denna suveränitet skulle hädanefter vara grundad på en ”intressekonstellation”, på institutionaliserade korporationer, balanserade och samverkande i statens inre genom en sammanblandning av ekonomin och politiken, temat för dagen efter *Krigskapitalismens stat*. Statens makt föreföll sålunda utspridd och delad mellan dessa korporativa helheter: det är inte svårt att gissa sig till vilka konsekvenser detta fick. Arbetarklassen verkade kunna utgöra en av dessa helheter och genom sin integration i statsinstitutionen inneha en autonom ”bit” av den pluralistiska politiska makten.

Vi känner fortsättningen: dessa ”pluralistiska” teorier, som hyllades av flera av epokens liberala och social-demokratiska teoretiker, utvecklades direkt, med C. Schmitt och K. Larentz, mot den nazistiska statens ”korporativistisk-institutionalistiska” uppfattning (och jag hänvisar läsaren här till D. Guerins utmärkta analyser av hela problemet med den ”korporativa staten” i *Fascisme et grand capital*). Arbetarklassens ”institutionalisering” ägde för övrigt verkligen rum i den nazistiska staten, men givetvis utan någon delning av makten med de dominerande klasserna. Detta exempel är mycket klart och åskådligt från en teoretisk synvinkel: det visar på det vid första anblick *förbryllande* sambandet mellan vissa social-demokratiska statsuppfattningar och den fascistiska statens korporativism. Denna riktning

⁸ Dessa teman inom den ideologiska social-demokratiska maktuppfattningen återfinns i en avskräckande förvirring i flera franska socialisters arbeten. Se t. ex. L. Blums förord till den franska utgåvan av *La Révolution des techniciens* av Burnham; L. Laurats bok *Problèmes actuels du socialisme*, 1955; G. Mollets förord till Weille-Raynals arbete *Déclin et succession du capitalisme*, 1944, — där han för sin del griper tillbaka på Shumpeters teser; A. Philip, *Le Socialisme trahi*, 1957, osv. Se Gorz' kritik av dessa uppfattningar i *Stratégie ouvrière et néo-capitalisme*, 1964, s. 5 ff. (sv. övers. *Arbetarrörelsen i överflödets samhälle*, TEMA-serien 1965.)

⁹ Detta framhölls på sin tid av F. Neuman, i en artikel som är återgiven i *The Democratic and Authoritarian State*, s. 65 ff., och av H. Marcuse i hans artikel: ”Der Kampf gegen den Liberalismus in der totalitären Staatsauffassung”, återgiven i *Kultur und Gesellschaft*, 1963, s. 34 ff.

¹⁰ Detta fall är särskilt betecknande, ty om vi håller i minnet den relativa styrkejämvikten mellan kapitalistklassen och arbetarklassen vid tiden för Weimarrepublikens grundande så gav denna verkligen sken av en pluralism. Se härom P. Sweezy: *The Theory of Capitalist Development*, a. a., s. 329 ff.

¹¹ Detta är särskilt tydligt hos Bernstein: ”La théorie marxiste de évolution sociale”, återgiven i *Etudes de marxologie*, Paris, nr 6, 1962.

utsträckt för övrigt sitt inflytande ända till den fabianska teorins utveckling i tjugotalets engelska arbetarrörelse.

B — Problemet med den kapitalistiska statstypens relativa autonomi är förövrigt inte mindre viktigt. Dessa teoriers nuvarande former har, framförallt i den riktning som yrkar på en ”upplyst dirigism” från statens sida och på administrationens roll härvidlag, haft ett avgörande inflytande på de moderna formerna av den gamla riktningen om revolutionen från ovan, som förknippas med lassaleismen¹². Det är visserligen sant att denna nutida riktning, liksom sina föregångare, inte uttryckligen framställer sig som en anhängare av en uppfattning som ser staten som en skiljedomare och neutral medlare mellan klasserna: frågan är här mera komplicerad, ty denna riktning åberopar sig i synnerhet på Marx' och framförallt Engels' analyser av bismarckismen. Denna riktning är särskilt intressant, genom att den koncentrerar sig på frågan om den kapitalistiska statens relativa autonomi.

Problemet är följande: kan staten ha *en sådan autonomi* i förhållande till de dominerande klasserna att den kan genomföra övergången till socialism, utan att statsapparaten sprängs genom arbetarklassens erövring av klassmakten? Låt oss dra oss till minnes bismarckismens kännetecken: under den speciella övergångsperioden i Preussen från det feodala produktionssättet till det kapitalistiska, får den bismarckska staten en alldeles särskild autonomi. Och detta berodde, som vi minns, på förskjutningarna mellan instanserna å ena sidan, och mellan dessa instanser och klasskampsfältet å den andra, förskjutningar som härrörde från den komplexa överlappningen av de feodala och kapitalistiska produktionssätten i denna formation. Automin hos den bismarckska statens strukturer gjorde det möjligt för den att genomföra övergången från feodalism till kapitalism trots den politiskt dominerande feodala klassen, genom att konsolidera borgarklassens framväxande ekonomiska herravälde och därigenom upphöja den till politiskt herravälde. Detta var alltså den preussiska statens autonomi i förhållande till den feodala, politiskt dominerande klassen, en autonomi som förövrigt inte kan reduceras till en styrkejämvtikt mellan den jordägande adeln och bourgeoisin.

Vilka är alltså de hypoteser, som den nutida formen av teorin om revolution från ovan för fram? Den finner i det nuvarande läget en *historisk analogi* med det bismarckska fenomenet. Vi skulle för närvarande befinna oss i en period av övergång från kapitalism till socialism, som skulle utgöras av statsmonopolkapitalismens fas. Denna övergång skulle kännetecknas av en specifik icke-samstämmighet mellan statens juridisk-politiska överbyggnad och ekonomin, på så sätt att den juridisk-politiska överbyggnaden — nationaliseringar, planering osv. — på något sätt skulle befinna sig före ekonomin i utvecklingen, liksom vid övergången från feodalism till kapitalism, och redan uppvisa drag av en socialistisk stat. På grund av detta grundläggande kännetecken skulle man här stå inför en särskild autonomisering av den nuvarande staten i förhållande till ekonomin. Denna autonomisering återspeglas, tänker man sig, i en särskild autonomisering av statsapparaten i förhållande till den monopolistiska bourgeoisin — här tänkes den nutida teknisk-byråkratiska kategorin spela en roll som är analog till den bismarckska byråkratins. Till detta fogas ofta hypotesen om att det nu föreligger en styrkejämvtikt mellan bourgeoisin och arbetarklassen, en hypotes som visar på inflytandet från uppfattningarna om en förment jämvikt mellan de officiella makterna och de motvägande makter som innehas av arbetarklassen. Denna förmenta jämvikt mellan de existerande sociala krafterna anses utgöra ytterligare en analogi till det bismarckska fenomenet, som också det förklaras med hjälp av en förmodad jämvikt mellan feodaladeln och bourgeoisin i bismarckismen.

¹² Jag åberopar mig här på Lasalle eftersom han var den förste att teoretiskt formulera denna riktning i marxistiska termer. Vi får emellertid inte glömma att den sociala caesarismen har sega rötter i den franska arbetarrörelsen, där den har tagit helt och hållet egna former: den går tillbaka på L. Blanc och Proudhon — vi kan dra oss till minnes den senares attityd gentemot L. Bonaparte — och har utan tvekan sina rötter i den jakobinska riktningen.

Det råder ingen som helst tvekan om att dessa uppfattningar är i grunden felaktiga, både i sina analyser av det bismarckska fenomenet och i sina förklaringar av KPS' omvandlingar med hjälp av modellen om övergång från kapitalism till socialism. *I själva verket är det inte fråga om annat än en upprepning av en typisk form av revisionism, den "statssocialistiska", som ständigt dyker upp så fort den kapitalistiska staten företar massiva ingripanden i syfte att anpassa och justera systemet inför produktivkrafternas socialisering: "lassaleismen — Bismarck; Proudhon och den "sociala caesarismen" — L. Bonaparte; "social kapitalism" — Roosevelts New Deal; "Välfärdsstaten" — statskapitalismen under imperialismen. Men det är inte min avsikt att träda in i debatten. Det är en annan punkt som bör intressera oss här: det reella problemet om den kapitalistiska statens relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna och fraktionerna, som dessa nutida uppfattningar ställer. Denna autonomi, som de verkligen slår fast, tycks de inte kunna förklara annat än med en jämvikt mellan de sociala krafterna, förenad med en autonomisering av icke-samstämmiga strukturer i en övergångsfas i termens strikta mening.¹³ Något som leder till en vantolkning av statens autonomi under imperialismen. Denna är likväl inte annat än den nuvarande konkreta formen av den relativa autonomi, som utgör ett konstituerande drag i den kapitalistiska statstypen. Denna precisa typ av relativ autonomi skiljer sig radikalt från överbyggnadens autonomi i en övergångsformation och även från den autonomi som beror på en jämvikt mellan de närvarande sociala krafterna: den kan inte på något sätt anses verka i riktning mot en revolution från ovan.*

Ställd inför dessa uppfattningar har den marxistiska teorin ibland låtit sig på ett förstulet sätt genomträngas av dessa ideologiska uppfattningar: i allmänhet har den dock upprepat schemat med staten som ett redskap eller instrument för den härskande klassen. Trots att detta schema verkar ta en motsatt ståndpunkt i förhållande till dessa uppfattningar, för det i själva verket fram samma teoretiska principer. Det är på intet sätt förvånande att denna schematiska fraseologi, som inte är radikal annat än till det yttre, just tillåter att den marxistiska teorin sammanblandas med ideologi under sin täckmantel. I synnerhet leder detta schema i sin teoretiska förlängning till uppfattningen om staten som *monopolens agent i statsmonopolkapitalismen*. Nu råder det ingen tvekan om att KPS' omvandlingar genom imperialismens utveckling konnoterar en alldeles specifik och komplex sammanfogning av ekonomin och politiken. Schemat med staten som monopolens agent innebär att man felaktigt blandar samman ekonomin och politiken — och därmed närmar sig de ovan nämnda ideologierna om staten — och är förövrigt bara en term som döljer frånvaron av en vetenskaplig teori om detta fält.

Detta kommer fram i talrika motsägelser: framförallt finner man — okritiskt inympad på detta schema — uppfattningen om en autonomi hos staten, som liknar den som företrädarna för en revolution från ovan för fram. Statens relation av "agent-verktyg" till den monopolistiska fraktionen uppfattas som en konspiration, som genom personliga band sätter staten, som likväl kan användas till att göra en revolution från ovan, i händerna på en handfull monopolkapitalister ... Bara folket jagar iväg dessa inkräktare, så kommer staten att göra resten!"¹⁴ Men problemet är mera komplicerat än det verkar: om denna uppfattning direkt kan leda till

¹³ Problemet är uppenbart i L. Barcas trots detta mycket skarpsynta artikel: "Sviluppo dell'analisi teorica sul capitalismo monopolistico di Stato" (i *Critica Marxista*, september—december 1966, s. 55 och 62), där han just åberopar sig på denna förklaring för att kritisera uppfattningen om staten som monopolens agent, om staten och monopolen som "en enhetlig mekanism".

¹⁴ Detta är nämligen den slutsats som man riskerar att dra av tesen om föreningen av monopolens inflytande och staten till "en enhetlig mekanism" för att rädda det kapitalistiska samhället, och som dominerade vid symposiet i Choisy-le-Roi om "statsmonopolkapitalismen". Denna tes, som skenbarligen är ultra-revolutionär, tillåter emellertid mycket väl att denna berömda "enhetliga mekanism" inte alls berör statens strukturer. Man finner detta i Fr. Lazards rapport till samma symposium, enligt vilken denna enhetliga mekanism som proklamerats med pukor och trumpeter bara skulle beröra "innehållet i statens ingripande, de former i vilka det visar sig ..." (i *Economie et politique*, specialnummer, bd I, s. 19). Det som här beskrivs i detalj är uppfattningen att denna stat, *annorlunda utnyttjad*, skulle kunna genomföra övergången till socialismen.

en *högeropportunist*, så har den även under olika former lett till en *vänsterextremism*, som visar sig i 3:e Internationalens analyser av social-demokratiernas stat — ”socialfascismen”, monopolens agent — en extremism som så småningom kom att korrigeras av Internationalens 7:e kongress¹⁵.

Jag kommer inte att behandla konsekvenserna av denna statsuppfattning. Jag påpekar bara att den nuvarande statens relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna eller fraktionerna inte är annat än den konkreta form, som den kapitalistiska statstypens konstitutive autonomi antar, när den i relationerna mellan strukturerna och klasskampsfältet återspeglar en ny sammanfogning av ekonomin och politiken. Denna sammanfogning *förutsätter* likväl det kapitalistiska produktionssättets *typ av relationer* mellan politiken och ekonomin: den utgör en *variabel* innanför *oföränderliga gränser*. Denna relativa autonomi har ingenting att göra med en övergångsstat, eller en styrkejämvt. Den ifrågasätter med andra ord inte alls de grundläggande relationerna mellan den nuvarande staten och den monopolistiska hegemoniska fraktionen: tvärtom förutsätter den dessa relationer.

¹⁵ Angående detta se framför allt G. Dimitrovs rapport till 7:e kongressen i *Œuvres choisies*, bd. Sociales.

3. Den kapitalistiska staten och klasskampsfältet

I. Det allmänna problemet

Den kapitalistiska statstypens egen enhet och relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna eller fraktionerna beror på dess plats i det kapitalistiska produktionssättets strukturer och dess särskilda förhållande till klasskampsfältet inom detta produktionssätt. Vi får här kort dra oss till minnes våra tidigare analyser angående detta.¹

1. De kapitalistiska produktionsförhållandena — ett skiljande, inom ramen för relationen av reell tillägnelse, av den omedelbara producenten från produktionsmedlen — tilldelar statens juridisk-politiska överbyggnad en specifik autonomi i förhållande till produktionsförhållandena. Denna instansernas autonomisering återspeglas på klasskampsfältet i en autonomi hos den ekonomiska klasskampen — de ekonomiska sociala förhållandena — och den politiska klasskampen — de politiska sociala förhållandena. Nu har den kapitalistiska statens *juridiska* strukturer, kombinerade med den juridiska ideologin och ideologin i allmänhet i detta produktionssätt, till *effekt* på den ekonomiska klasskampen, på de sociala ekonomiska förhållandena, agenternas *isolering* i ett produktionssätt inom vilket emellertid produktionsförhållandenas reella struktur — skiljandet av den direkte producenten från produktionsmedlen — leder till en oerhörd *socialisering* av arbetsprocessen. Denna isolering, som är en överbestämd men reell effekt, framträder för agenterna i konkurrensens form och leder till att den klassmässiga innebörden av deras relationer fördunklas för dem. Denna isolering gäller för övrigt lika mycket kapitalisterna och de privata jordägarna som för lönarbetarna, även om den givetvis inte uppträder på samma sätt i de ekonomiska sociala förhållandena hos dessa två klasser. Vi har framhållit den vikt Marx och Lenin tillmäter dessa kännetecken hos arbetarklassens ekonomiska kamp, när de bevisar nödvändigheten av ett politiskt parti: detta har bland annat till funktion att utgöra den revolutionära *politiska enheten* av denna klass, som ständigt är ett rov för den ”individuella”, ”lokala”, ”partiella”, ”isolerade” ekonomiska kampen.

2. Vi bör också ta i betraktande, denna gång inom ramen för en *kapitalistisk* formation som domineras av KPS, de ekonomiska sociala förhållandenas isolering hos klasser som tillhör andra produktionssätt, som samexisterar i denna formation: detta är fallet med *småbourgeoisin* och *parcellbönderna*. Deras isolering, vilken Marx, Engels och Lenin framhållit så mycket, är inte likvärdig med det kapitalistiska produktionssättets klassers isolering: den beror fr. a. på dessa klassers produktionsförhållanden, förhållanden som just karakteriseras av ett icke-skiljande av den direkta producenten från produktionsmedlen. Då dessa klasser är närvarande i en kapitalistisk formation, så överbestäms likväl denna reella isolering, som är deras egen, av den isoleringseffekt som KPS påtvingar dem.

3. Förhållandet mellan den kapitalistiska staten och klasskampsfältet har två sidor: dessa gäller å ena sidan den politiska klasskampen, och å den andra den ekonomiska klasskampen. När det gäller detta har vi redan konstaterat denna stats relation till de sociala ekonomiska förhållandena, så som de framträder bakom den isoleringseffekt som staten, tillsammans med ideologin, ger upphov till. Denna stat besitter institutioner, inom vilka den ekonomiska existensen av klasser och den politiska klasskampen är frånvarande. Den framställer sig, utifrån denna isoleringseffekt på de sociala ekonomiska förhållandena, som den egentliga politiska och ekonomiska *enheten* av de enskilda och ”privata” ekonomiska antagonismerna inom ”samhället” i dess helhet. Den kapitalistiska statens institutionaliserade makt uppvisar en *egen enhet* i sina relationer till de ekonomiska sociala förhållandena — den ekonomiska klasskampen — genom att den representerar folkets-nationens enhet, ett folk som är sammansatt av agenter inrättade som ”individer-politiska personer”, dvs. därigenom att den

¹ Se ovan ”II. Den kapitalistiska staten.” -> ”1. Problemet”.

representerar den politiska enheten av en ekonomisk isolering som är dess egen effekt. Detta leder på statens och den politiska klasskampens nivå till ett som det förefaller paradoxalt resultat, men som i själva verket utgör ”hemligheten” med denna nationellt-folkliga klasstat: den kapitalistiska klasstatens institutionaliserade makt uppvisar en *egen klassmässig enhet*, just därigenom att den kan utge sig för att vara en nationellt-folklig stat, en stat som inte representerar en eller flera bestämda klassers makt, utan som är den politiska enheten av privata agenter, utlämnade åt ekonomiska antagonismer, vilka staten ställer sig som uppgift att övervinna genom att ena dessa agenter i ett ”folkligt-nationellt” samfund.

4. Det är sant att detta kännetecken hos den kapitalistiska staten går tillbaka på en bestämd *ideologisk funktion*: man kan inte underskatta betydelsen av denna funktion, om man tänker på ideologins specifika verkningsätt och roll inom ramen för den kapitalistiska staten. Denna funktion har nämligen att göra med det komplexa problemet med denna stats *legitimitet*. Detta är en ideologisk funktion, som förövrigt inte får sammanblandas med ideologins ingripande i denna stats själva organisation, dvs. i inrättandet av agenterna som juridisk-politiska subjekt och i konstituerandet av det nationellt-folkliga samfundet.

Vi måste emellertid göra följande anmärkning: även om statens juridisk-politiska överbyggnad står i samband med dess ideologiska funktion så betyder detta för den skull inte att den kan reduceras till den ideologiska nivån. Staten, som ”representerar” folkets-nationens politiska enhet, återspeglas m. a. o. i en *fullständig institutionell ram som är verklig och som tenderar* att faktiskt fungera, allt efter det konkreta läget hos de närvarande krafterna, *i riktning mot* en egen enhet hos statsmakten och en relativ autonomi i förhållande till de dominerande klasserna. Det är mycket sant att man inte får övervärdera denna institutionella ram och att man alltid måste ha klart för sig vad den döljer, men man får å andra sidan inte bortse från dess reella verkningsätt som samverkar med den ideologiska legitimitetsfunktionen när det gäller statens egen och relativa autonomi. Denna stat anses verkligen representera folkets och nationens allmänna intresse, allmänna vilja och politiska enhet. Vi har här alla dess kännetecken såsom representativiteten, det allmänna intresset, den allmänna opinionen, den allmänna rösträtten, de offentliga friheterna, kort sagt *den politiska demokratins* institutionella normativa helhet. När jag nu skall undersöka problemet med statens enhet kommer jag emellertid att framförallt referera till begreppet folksuveränitet och formandet av begreppet folk.

Begreppet folksuveränitet, som täcker den kapitalistiska staten, kopplas i den politiska teorin samman med problemet om den institutionaliserade politiska maktens *egen enhet*. Begreppet suveränitet, som uppkom redan i samband med den absolutistiska staten, angav på ett fortfarande ganska förvirrat sätt den enhetliga strukturen hos den politiska makten, som är autonomiserad i förhållande till ekonomin. I betydelsen folksuveränitet betecknar det, såsom källa till statens legitimitet, en församling av medborgare, av formellt och abstrakt fria och jämlika individer, som upphöjts till politiska personer. Denna helhet uppfattas som samhällets politiska samfund, som folket. Vad som emellertid är viktigt här är att *statens suveränitet och folkets suveränitet täcker varandra*: detta folk av medborgare anses erhålla sin existens som politiskt samfund, som källa till legitimitet, bara i den utsträckning som det antar en enhet som direkt förkroppsligas genom statsmaktens enhet. Detta tar sig i de politiska teorierna om samhällsfördraget och den politiska demokratin uttryck i det tvetydiga förhållandet mellan *pakten om civil sammanslutning och regeringspakten*: förutom Rousseau, vars slutsatser kom att spränga den politiska demokratins ramar, framstår på så sätt Hobbes som samhällsfördragsteoriernas sanning. Man behöver bara nämna problemet med den allmänna viljan och representativiteten i institutionerna hos den stat som uppkom ur den franska revolutionen. Folkets representation genom olika valda församlingar har i egentlig mening inte innebörden av att vara ett enkelt uttryck för ett politiskt samfund, vars enhet är grundlagd från början, utan snarare innebörden av själva grundläggandet av detta politiska samfunds enhet, dvs. dess

existens. Folkets suveränitet identifieras med statens suveränitet eftersom folket inte har någon plats i staten annat än om det är *representerat*. Folkrepresentanternas roll är inte att uttrycka nationens vilja, utan, enligt ett uttryck som ständigt återkommer hos den liberala demokratins teoretiker, att *vilja för nationen*, dvs. att konstituera det politiska samfund som utgörs av folket samtidigt som de tilldelar ”samhälls”medlemmarna denna enhet.²

Vi kan konstatera återverkningarna på statens institutioner av detta förhållande mellan statens suveränitet och folksuveräniteten, som grundlagts med hjälp av denna uppfattning om representationen. Statsmakten utgör en egen enhet, därigenom att dess institutioner är organiserade för att utgöra grunden för folkets och nationens enhet. Staten, som är etablerad som platsen för det ”allmängiltiga” hos den allmänna viljan och det allmänna intresset, hos det offentliga, anses inte representera de ena eller andra privata intressena eller ekonomiskt-sociala konstellationerna, och inte heller deras summa, utan folkets-nationens enhetliga politiska helhet. Statens suveränitet verkar på så sätt vara förbunden med statens ”moraliska person” som är *en* och *odelbar*. Varje ”del” av statens makt, och varje enskilt statligt organ är *institutionellt bestämt att representera både det politiska samfundets och statsmaktens enhet*: sålunda anses varje representant i de valda församlingarna representera, inte sina väljares privata intressen, utan helheten av väljarkåren — detta i motsats till ”ständersförsamlingarna”. Det är för övrigt detta som utesluter möjligheten av *imperativa mandat* inom ramen för den politiska demokratin. De administrativa organen representerar själva statsmaktens enhet, något som är utmärkande för den moderna byråkratin, som fungerar som en kompetenshierarki genom delegering från centralmakten. Själva förhållandet mellan statens institutionella makter, ett förhållande som uppfattas som ett åtskiljande av de tre makterna, tar sig i den kapitalistiska staten i själva verket formen av en *distribution* av makten, utifrån den statliga suveränitetens odelbara enhet: det är för övrigt på detta sätt som Montesquieu har teoretiserat detta förhållande.³ Denna karakteristiska enhet hos den kapitalistiska staten bestämmer dess *centraliserade* organisation: de lokala makternas nedgång har ett direkt samband med statens enhetliga organisation, som grundas på denna centrala punkt som folksuveränitetsinstitutionen utgör. Statens enhet återfinns för övrigt i andra former i det *moderna juridiska systemet* i sträng mening: denna specifika normativa helhet, som konstitueras utifrån ”rättssubjekt” vilka är kalkerade på begreppet medborgare, framvisar i alla högsta grad en *systematisk enhet*, genom att den med lagens hjälp reglerar dessa ”subjekts” enhet.⁴

Jag har inte för avsikt att mångfaldiga exemplen, som inte gör anspråk på att vara mer än indikatorer. Vi får nöja oss med att påpeka att den kapitalistiska statens juridisk-politiska region verkligen är *organiserad* som den egentliga politiska (offentliga) maktens *institutionella enhet*, därigenom att den är bestämd att vara grundläggande för enheten hos en helhet av element (medborgare), vars ekonomiska bestämning, och, följaktligen, deras klasstillhörighet, systematiskt är frånvarande från dess institutioner.

Vi kan nu gå över till undersökningens andra etapp: dvs. att visa hur denna enhetliga institutionella ram i samverkan med den ideologiska funktion, som utmärker denna stat, tillåter den att i sitt förhållande till klasskampen fungera som de *dominerande klassernas eller fraktionernas entydiga politiska makt*, och även i exakt vilken mening denna stats enhetliga funktionssätt förutsätter dess relativa autonomi i förhållande till dessa klasser eller fraktioner. Jag stannar här för att ta upp vad Marx säger om detta i sina politiska arbeten.

² När det gäller detta ämne kan man med fördel anlita G. Burdeaus arbete *Traité de Science politique*, bd V, VI och VII, liksom även Leibholz: *Das Wesen der Repräsentation und der Gestaltwandel der Demokratie in 20. Jahrhundert*, 2:a uppl., 1960.

³ Se härom Ch. Eisenmann, ”L'Esprit des lois et la separation des pouvoirs”, i *Mélanges Malberg*, Paris, 1933.

⁴ Jag har gett vissa indikationer angående detta i mina artiklar: ”L'examen marxiste de l'Etat et du droit actuels”, i *Temps modernes*, augusti-september 1964, och ”A propos de la théorie marxiste du Droit”, i *Archives de Philosophie du Droit*, bd XII, 1967, ”Marx et le droit moderne”.

II. Marx' analyser

Om man betraktar Marx' politiska verk som arbeten som handlar om den kapitalistiska statens teoretiska typ, så slås man i första hand av att han just uppfattar dessa utmärkande drag hos staten som en ”antagonism mellan staten och samhället”. Han säger t. ex.: ”Först under den andre Bonaparte tycktes staten ha gjort sig fullt självständig. Statsmaskineriet har befäst sig så i förhållande till det borgerliga samhället ...”⁵; eller: ”Men parodin på kejsardömet var nödvändigt för att befria massan av den franska nationen från traditionens ok och klart utforma motsättningen mellan statsmakten och samhället”.⁶ Denna motsättning beskrivs på följande sätt: ”Varje *gemensamt* intresse löstes genast från samhället och ställdes mot det-samma som ett högre, *allmänt* intresse, det drogs undan samhällsmedlemmarnas självverksamhet, och gjordes till föremål för regeringens verksamhet ...”⁷ Staten uppfattas således som den som ”helt befriade det borgerliga samhället från bekymret att regera sig själv”, från bekymret med ”self-government”⁸; under det Andra Kejsardömet ”gör den (nationen) avkall på varje egen vilja och underkastar sig den främmande viljans, auktoritetens maktbud”. Den bonapartistiska staten ”uttrycker nationens heteronomi i motsats till dess autonomi”.⁹

Dessa anmärkningar, som är väsentliga i Marx' analyser av den kapitalistiska statstypen, kan vid första åsyn verka egendomliga. Och de har inte heller, som vi minns, undgått att leda talrika uttolkare fel, vilka här ser hos Marx en sentida återgång till hans ungdomsverk, till uppfattningen om staten som det civila samhällets alienation i den mening som detta begrepp — ”konkreta individer, artindivider” — har hos den unge Marx. *Följaktligen* verkar dessa Marx' analyser stå i motsättning till den mogna Marx' uppfattning om *klasstaten*. Därför skriver P. Nora: ”Men om denna centraliserade statsmaskin faller Marx två motstridiga omdömen: å ena sidan slår han fast att den är ett förtryckarinstrument för den dominerande klassen . . . — å andra sidan har han uppfattningen att denna centraliserade maskin, som blir mer och mer oberoende av samhället genom fulländningen av dess maskineri, är platsen för det allmänna intresset . . .”¹⁰ Eller M. Rubel: ”Det förefaller inte, vid första åsynen, som om bonapartismen motsvarar den idé som Marx gjorde sig om staten, dvs. att staten är ett instrument för den exploaterande klassens makt och herravälde ... Den drar upp ett idealistiskt perspektiv där bonapartismen är ett ”förhållande mellan krafter”, där staten och samhället är varandra motpoler och bjuder varandra spetsen i en absolut antagonism”.¹¹

Även om dessa tolkningar är felaktiga, så vittnar de likväl om betydelsen av det problem som upptar oss. I själva verket fastslår Marx, i det rigorösa vetenskapliga perspektiv som utmärker hans mogna verk, *konsekvent* och *systematiskt* sambandet mellan den kapitalistiska staten och de precisa former som de dominerande klassernas politiska kamp tar sig i en formation som domineras av det kapitalistiska produktionssättet, dvs. det ”borgerliga herraväldet, såsom yttring och resultat av den allmänna rösträtten, såsom uttryck för det suveräna folket ...”¹² eller: ”I parlamentet upphöjde nationen sin allmänna vilja till lag, dvs. den härskande klassens lag till sin allmänna vilja”.¹³ Hur organiseras alltså statsmakten i detta komplexa sammanhang som en egen enhet, som en *enhet av klassmakt*, samtidigt som den uppvisar, och just genom att den uppvisar, en relativ autonomi i förhållande till den dominerande klassen eller klasserna? Endast frånvaron av ett klagande av denna fråga möjliggör påståendet om motsägelser i Marx' analyser.

⁵ 18:e Brumaire, s. 139.

⁶ Ibid s. 148.

⁷ Ibid. s. 138.

⁸ Ibid. s. 34.

⁹ Ibid. s. 137.

¹⁰ I förordet till den franska utgåvan av 18:e Brumaire, ed. Pauvert, s. 15.

¹¹ *K. Marx devant le bonapartisme*, a. a., s. 155.

¹² *The Class Struggles in France*, s. 121.

¹³ 18:e Brumaire, s. 137.

Låt oss se vad det var som Marx i dessa texter uppfattade som ”antagonismen mellan Staten och Samhället”. Vi kan genast slå fast att det här inte är fråga om en förskjutning mellan staten och ekonomin som resulterar i en motsättning dem emellan, något som man avser när man t. ex. talar om en särskild förskjutning mellan basen och den juridisk-politiska överbyggnaden. Tvärtom uppfattas Bonapartismen, såsom statstyp — såsom bourgeoisiens religion —, just som en specifik form av överensstämmelse mellan den juridisk-politiska överbyggnaden och produktionsförhållandena i det kapitalistiska produktionssättet, eller i en formation som domineras av detta produktionssätt. Om vi nu åberopar alla våra tidigare analyser så kan vi se att det som Marx här uppfattar som en antagonism mellan det offentliga och privata, osv., inte är något annat — vilket jag tidigare påpekat¹⁴ — än uppfattningen av de effekter som autonomi hos det kapitalistiska produktionssättets instanser har på klasskampsfältet genom en specifik förskjutning mellan staten och den ekonomiska klasskampen. Den form som denna förskjutning antar ligger just i förhållandet mellan staten — som representerar ”enheten” — och de sociala ekonomiska förhållandenas isolering, som åstadkommes med hjälp av folksuveräniteten och ”folkets-medborgarnas” politiska samfund. Motsättningen mellan staten och samhället betyder här förskjutning mellan staten och den ekonomiska klasskampen — som är ”isolerad”.

Denna ”motsättning mellan staten och samhället” anger emellertid, förutom det problem som vi har behandlat hittills, också en relativ autonomi hos staten i förhållande till de politiskt dominerande klasserna. Förhållandet mellan staten och dessa klassers politiska intresse, som Marx flera gånger skiljer från deras ”privata”, ”ekonomiska”, ”egoistiska” osv. intresse, grundläggs bara genom en relativ autonomi hos staten och dessa klasser, en autonomi vars hemlighet avslöjas för oss i bonapartismen: dess väsentliga drag är just statens särskilda oberoende gentemot de dominerande klasserna. Den kapitalistiska staten står inte i ett direkt förhållande till de dominerande klassernas ekonomiska intressen, i den meningen att den ekonomiska kampen är frånvarande från dess institutioner, att produktionens agenter som är distribuerade i klasser är närvarande där i form av ”folk-medborgare”; den står däremot i samband med de dominerande klassernas egentliga politiska intressen samtidigt som den är relativt autonom i förhållande till dessa. Vi kan således konstatera att uttrycket ”antagonism mellan staten och samhället” hos den mögne Marx i första hand anger autonomi hos politikens och ekonomins respektive strukturer, vilken återspeglas i förhållandet mellan staten och den ekonomiska klasskampen, *men också* i en relativ autonomi hos staten i förhållande till de politiskt dominerande klasserna. Det betecknar förhållandet mellan dessa två företeelser, även om man får hålla i minnet att termen ”autonomi” inte har identisk innebörd i alla sina tillämpningar, utan att den framförallt är till för att lokalisera problemen.

Marx såg alltså mycket väl i detta sammanhang förhållandet mellan den egna enheten hos den kapitalistiska statens klassmakt och det faktum att den representerar den politiska enheten av agenter, vars ekonomiska förhållanden ger uttryck för isoleringseffekten: *en enhet som är villkoret för möjligheten av dess relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna.* Denna stat tar som sin uppgift att skapa ”nationens borgerliga enhet”.¹⁵ I *Paris-kommunen* skriver Marx: ”Nationens enhet skulle inte brytas, utan tvärtom organiseras genom kommunalförfattningen. Den skulle bli verklighet genom förintandet av den statsmakt, som utgav sig för att förkroppsliga denna enhet, men ville vara oberoende av och överlägsen nationen, på vars kropp den ändå blott var en parasitär utväxt”. Detta är den i egentlig mening politiska enhet som staten representerar i förhållande till den ekonomiska klasskampens ”isolerade agenter”: dessa agenter som Marx, i samma text, ser som ”sammhällskroppens osammanhängande vanskaplighet” och vars politiska enhet staten utger sig för att vara. När det gäller förhållandet mellan denna företeelse och den institutionaliserade politiska maktens egen

¹⁴ Se ovan ”II. Den kapitalistiska staten.” -> ”1. Problemet” -> ”II. Den kapitalistiska staten och klasskampen”.

¹⁵ *18:e Brumaire*, s. 138.

enhet, ger oss Marx vissa indikationer i sina analyser av bonapartismen, indikationer som rör den kapitalistiska statens *centralistiska* karaktär. Begreppet centralism används inte här av Marx i dess enkla ”administrativa” betydelse, utan just för att ange den kapitalistiska statsmaktens enhetskaraktär. Detta är också innebörden i Engels' anmärkning om ”den enhetliga staten” och ”den enhetliga republiken” i *Kritiken av Erfurtprogrammet*.

Nu är det så, att detta enhetsdrag hos den institutionaliserade makten *just svarar mot det faktum att den utgör de dominerande klassernas eller fraktionernas entydiga makt*. Det är till denna punkt som Marx ständigt återvänder. Denna stat hänför sig således till de dominerande klassernas eller fraktionernas politiska intressen och egentliga politiska organisering i deras politiska klasskamp med de dominerade klasserna.

I själva verket svarar bonapartismen, här betraktad som den kapitalistiska statstypen, som ”bourgeoisins religion”, mot denna klass' politiska intressen, mot dess entydiga politiska klassmakt. Detta är för övrigt också fallet med den franska bonapartismen såsom historisk företeelse, som *uteslutande* tjänade bourgeoisins politiska intressen, medan parcellbönderna, som representerades av Louis Bonaparte, bara var en stödklass som inte hade någon som helst del i den politiska makten. Det rör sig således om ett förhållande mellan den kapitalistiska staten och de dominerande klassernas eller fraktionernas intressen, deras politiska intressen. En hegemonisk klass eller fraktion, dvs. den som ytterst besitter den politiska makten i en kapitalistisk formation med autonomi hos den politiska och ekonomiska kampen, kan faktiskt inte härska annat än genom att upphöja sina ekonomiska intressen till politiska intressen. Den förmår inte att vidmakthålla de existerande sociala förhållandena genom sitt innehav av statsmakten, utan att tillgripa en hel skala av kompromisser för att upprätthålla den instabila jämvikten mellan de närvarande klasserna, utan en alldeles särskild typ av politisk organisation och ideologins speciella verknings sätt, genom vilka den lyckas att framställa sig som representanten för folkets allmänna intresse och som inkarnationen av nationens enhet. Det rör sig här om den kapitalistiska statens roll i förhållande till de dominerade klasserna, vilken för övrigt utgör grunden för det särskilda förhållandet mellan denna stat och de dominerande klassernas och fraktionernas politiska intressen.

Hur kommer det sig emellertid att *detta förhållande*, dvs. den institutionaliserade maktens egen enhet i egenskap av de dominerande klassernas entydiga makt, inte kan upprättas annat än utifrån en relativ autonomi, som bonapartismen bourgeoisins religion —, ger oss nycklarna till?

Marx och Engels ger oss svaret: på grund av sin sammansättning och sin plats i klasskampen verkar bourgeoisin oförmögen att, annat än i undantagsfall, upphöja sig till den hegemoniska organisationens nivå genom egna *politiska partier*. Marx talar ofta om ”denna bourgeoisin, som varje ögonblick offrade sina allmänna klassintressen dvs. sitt politiska intresse för de mest bornerade och smutsiga privatintressen...”¹⁶ ”Den bevisade, att kampen för att försvara dess *offentliga* intresse, dess eget *klassintresse*, dess *politiska makt* endast generade partiet och gjorde det förstämt, föreföll som ett hinder för de privata affärerna”.¹⁷ Låt oss emellertid göra två påpekanden.

a) Denna oförmåga hos bourgeoisin att upphöja sig till den i egentlig mening politiska nivån härrör från dess oförmåga att realisera sin inre enhet: den låter sig drunkna i fraktions-strider, utan att kunna realisera sin politiska enhet utifrån ett gemensamt intresse som uppfattas på ett politiskt sätt.

b) Denna oförmåga härrör emellertid också, det är det som är viktigt här, från bourgeoisins kamp mot de dominerade klasserna, och från den speciella svårighet den befinner sig i när det

¹⁶ Ibid. s. 120.

¹⁷ Ibid. s. 117.

gäller att realisera sin politiska hegemoni gentemot dessa. Marx visar oss också mycket riktigt, apropå bourgeoisins fraktioner, att den parlamentariska republiken var ”den oundvikliga betingelsen för deras *gemensamma* herravälde, den enda statsform *under vilken deras allmänna klassintresse samtidigt blev rådande över dess särskilda fraktioners krav som över alla övriga samhällsklasser*”.¹⁸ Och likväl låg ”det nuvarande Frankrike (bonapartismen) färdigt i den parlamentariska republiken”.¹⁹

Marx och Engels ger oss också orsakerna till denna bourgeoisins svårighet att realisera sin hegemoni *gentemot de dominerade klasserna*: borgarklassens inre fraktionering; fortståndet av småproduktionens klasser i de kapitalistiska formationerna och dessas komplexa åter- spegling på den politiska nivån; arbetarklassens uppkomst och dennas organiserade politiska kamp; den kapitalistiska statens institutioner, där bl. a. den allmänna rösträtten kastar in alla samhällets klasser och fraktioner på den politiska scenen, osv. *Det förefaller kort sagt som om de specifika koordinaterna i de dominerande klassernas kamp här gemensamt bidrager till en oförmåga hos dessa klasser att organisera sig politiskt.*

Vilken roll får den kapitalistiska klasstaten i detta sammanhang? Man kan säga att den på sätt och vis tar hand om bourgeoisins politiska intresse, att den för dess räkning realiserar den funktion av politisk hegemoni som bourgeoisin inte förmår att själv uppfylla. *För att kunna göra detta antar emellertid den kapitalistiska staten en relativ autonomi i förhållande till bourgeoisin*: det är här som den grundläggande betydelsen av Marx' analys av bonapartismen som kapitalistisk statstyp ligger. Denna relativa autonomi tillåter just staten att gripa in, inte bara i syfte att åstadkomma kompromisser med de dominerade klasserna, kompromisser som i det långa loppet visar sig gynna de dominerande klassernas och fraktionernas själva ekonomiska intressen, utan även att alltefter den konkreta konjunkturen ingripa mot de långsiktiga ekonomiska intressena hos den ena eller andra fraktionen av den dominerande klassen: kompromisser och uppoffringar som ibland är nödvändiga för att realisera deras politiska klassintresse. Som exempel behöver vi bara nämna statens så kallade ”sociala funktioner” som för närvarande får en ökad betydelse. Även om det är sant att de överens- stämmer med politiken med statliga investeringar, som syftar till att suga upp den mono- polistiska produktionens överskott, och alltså överensstämmer med monopolens ekonomiska intressen, så är det inte mindre sant att de påtvingats de dominerande klasserna genom staten, under trycket från de dominerade klassernas kamp; detta tar sig ibland uttryck i en fientlighet mellan staten och de dominerande klasserna. Ibland har de även påtvingats av *socialdemo- kratiska* regeringar: detta förändrar strängt taget ingenting i saken. Genom staten, med hjälp av dess relativa autonomi, har dessa regeringar just i detta fall fungerat som de dominerande klassernas politiska organisatörer.

När staten emellertid konkret skall anta denna relativa autonomi som är inskriven i dess institutioners spel och som är nödvändig just för det hegemoniska klassherraväldet, så stöder den sig på vissa av samhällets dominerade klasser och lyckas därigenom att via en sammansatt ideologisk process framställa sig som deras representant: den spelar på sätt och vis ut dem mot den dominerande klassen eller klasserna, men till de senares politiska fördel. På så sätt lyckas den att få de dominerade klasserna att acceptera hela denna rad av kompromisser såsom stående i överensstämmelse med *deras* politiska intresse. Marx visar oss i det konkreta historiska fallet med den franska bonapartismen på detta komplexa funktionssätt hos den kapitalistiska staten i förhållande till parcellbönderna och små- bourgeoisin: ”Bonaparte känner samtidigt, att han står gentemot bourgeoisin som böndernas och överhuvudtaget hela folkets representant, som inom det borgerliga samhället vill lyckliggöra de lägre folkklasserna. Nya dekret, som på förhand lurar de ”sanna socialisterna”

¹⁸ Ibid. s. 108.

¹⁹ Ibid. s. 135.

på deras regeringsvisdom”.²⁰ Ty trots de skillnader som Marx fastställer mellan republikens parlamentariska makt och den bonapartistiska statens verkställande makt, och som har att göra med skillnader mellan historiska statsformer, så lyckas bonapartismen, i egenskap av kapitalistisk statstyp, just att framställa sig som en yttring av folkets-nationens allmänna intresse och som representant för dess enhet. I det konkreta fallet med den franska bonapartismen var Bonaparte, som valts i de allmänna val han själv återupprättade, mer ”representativ” än den republik som han hade avskaffat: ”Om den verkställande makten genom sitt förslag om att återinföra den allmänna rösträtten appellerade från nationalförsamlingen till folket, appellerade den lagstiftande makten genom sin questorlag från folket till armén”.²¹

Vi ser alltså hur den kapitalistiska staten i uppfyllandet av sin politiska funktion kommer att stödja sig på vissa dominerade klasser, och ibland spelar ut dessa mot de dominerande klasserna, för att på så sätt realisera sin relativa autonomi i förhållande till dessa, vilken är inskriven i dess institutioner: en autonomi som möjliggör för den att upprätthålla sitt ständiga samband med deras politiska intresse. Vi får nämligen aldrig glömma att den kapitalistiska staten, inom dessa precisa gränser, aldrig avlägsnar sig ett steg från bourgeoisins politiska intressen: i fallet med den franska bonapartismen visar oss Marx tydligt hur Louis Bonaparte, som ”officiellt” representerar parcellbönderna och småbourgeoisin, i själva verket inte vidtar någon som helst politisk åtgärd som gynnar dessa klasser.

Inom de *gränser* som ställs av förhållandet mellan strukturerna och klasskampsfältet, kan denna statens relativa autonomi *variera* alltefter modaliteterna i dess funktion med avseende på de dominerande klasserna och det konkreta förhållandet mellan de närvarande krafterna. Staten kan, till exempel, fungera som *dessa klassers politiska organisationsfaktor*, något som yttrar sig i det komplexa förhållandet mellan staten och dessa klassers partier. I detta fall kan man dechiffrera dess relativa autonomi i förhållandet stat-partier, där partierna fortfarande har en egen organisationsfunktion. Staten kan också sätta sig själv i dessa partiers ställe samtidigt som den fortsätter att fungera som en faktor för dessa klassers hegemoniska organisering. Den kan också i vissa fall *helt ta hand om dessa klassers politiska intresse*: det rör sig här om den konkreta historiska företeelsen med den franska bonapartismen. I det senare fallet är statens relativa autonomi sådan att de dominerande klasserna eller fraktionerna verkar avsäga sig sin politiska makt, såsom Marx beskriver det i sina analyser av det Andra Kejsardömet.

Alla dessa variationer återfinns emellertid inom gränserna för den relativa autonomi som är grundläggande för den kapitalistiska statstypen, gränser som hänför sig till klasskampens särskilda kännetecken i de kapitalistiska formationerna: *de avskiljer sig tydligt från den autonomi hos staten som beror på en jämvikt mellan de närvarande krafterna i klasskampen*. De gör det huvudsakligen på följande sätt: i det senare fallet står man i allmänhet antingen inför ”likvärdiga” krafter som är politiskt organiserade, eller inför likvärdiga krafter som är politiskt desorganiserade. Vad som kännetecknar bägge fallen är att det under denna period är svårt att dechiffrera ett direkt samband mellan staten och de dominerande klassernas politiska intressen på klasskampsfältet. Staten, som omväxlande spelar ut den ena kraften mot den andra, bidrager till vissa klassers effektiva herravälde — ty den är aldrig någon neutral skiljedomare — endast genom sin roll som sammanhållningsfaktor för en given formations struktur. Strukturerna och klasspraktikernas fält uppvisar här en speciell förskjutning. När det däremot gäller den kapitalistiska statens relativa autonomi så kan man alltid, inom ramen för den politiska periodiseringen, fastställa det direkta sambandet mellan staten och de dominerande klassernas politiska intressen: detta vare sig den verkar som faktor för dessa klassers politiska organisering, eller den direkt tar hand om dessa intressen.

²⁰ Ibid. s. 150.

²¹ Ibid. s. 127.

Denna relativa autonomi hos den kapitalistiska staten härrör således från dess egentliga politiska funktion i förhållande till de olika klasserna i en formation, som domineras av det kapitalistiska produktionssättet, och i synnerhet:

a) Från dess funktion som *politisk organisationsfaktor* för de dominerande klasserna, som på grund av de sociala ekonomiska förhållandenas isolering, bourgeoisins uppsplittring i fraktioner osv., är oförmögna att med egna medel upphöja sig till den hegemoniska nivån i förhållande till de dominerade klasserna. Det är just på så sätt man bör uppfatta de talrikt förekommande uttrycken om den kapitalistiska staten, hos Marx, Engels och Lenin, som i staten ser ”den dominerande klassens *organisation*” eller ”klassherraväldets *organisation*”.

b) Från dess funktion som faktor för politisk *desorganisering*, dvs. för att förhindra arbetarklassens organisering i ett ”autonomt” politiskt parti. Arbetarklassens politiska organisation, dess politiska kamp, är en faktor som nödvändiggör, men som på samma gång förhindrar, de dominerande klassernas hegemoniska organisation. I detta fall organiserar staten de senare politiskt, samtidigt som den är upptagen med att politiskt desorganisera arbetarklassen. Den isoleringseffekt som arbetarklassens ekonomiska kamp ständigt ger uttryck för gör det nödvändigt för denna klass att organisera sig politiskt i ett autonomt parti, som realiserar dess enhet. Staten har nu till funktion att vidmakthålla arbetarklassen i denna isolering — som är statens egen effekt — genom att utge sig för att vara representant för folkets-nationens politiska enhet: detta bidrar till dess relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna.

c) Från dess speciella funktion, som får en ibland avgörande betydelse, med avseende på klasser som tillhör icke-dominerande produktionssätt i den kapitalistiska formationen, men som berörs av den isolering, som är överbestämd av det dominerande kapitalistiska produktionssättet: detta är fallet med bönderna, i synnerhet med parcellbönderna, och småbourgeoisin, kort sagt med hela havet av småproduktion, för att använda Lenins uttryck. Dessa klasser, som är utkastade på den politiska scenen genom den kapitalistiska statens institutioner, utgör ofta *stödklasser*. Genom en sammansatt ideologisk process drar staten fördel av dessa klassers oförmåga att manifesteras politiskt, en oförmåga som beror på deras plats i produktionsprocessen — detta i motsats till arbetarklassen, som arbetsprocessens socialisering spelar i händerna: staten framställer sig ofta direkt som den politiska representanten för småproduktionens intressen.

Man kan alltså på så sätt dechiffrera *sambandet* mellan den institutionaliserade maktens enhetliga karaktär i den kapitalistiska staten, och dess relativa autonomi med avseende på de dominerande klasserna. Den paradoxala karaktären hos detta förhållande ligger däri, att denna stat antar en relativ autonomi i förhållande till dessa klasser, just därför att den utgör deras *entydiga* och *exklusiva* politiska makt. Denna autonomi i förhållande till de politiskt dominerande klasserna, som är inskriven i den kapitalistiska statens institutionella spel, tillåter m. a. o. fördenskull inte alls något *verkligt deltagande* i den politiska makten från de dominerade klassernas sida, eller att man skulle kunna avdela ”bitar” av den institutionaliserade makten till dessa klasser. Statsmakten utgör inte någon maskin eller något instrument, något enkelt föremål för vissa klassers begär, där de bitar som inte direkt är ”i händerna” på vissa klasser automatiskt är i händerna på andra, utan utgör en helhet av strukturer. Även om man inom ramen för en autonomi hos staten, som beror på en jämvikt mellan de närvarande krafterna, ibland kan konstatera en viss distribution av den institutionaliserade politiska makten, så kan man det likväl aldrig inom ramen för den relativa autonomi, som är grundläggande för den kapitalistiska statstypen. Dess politiska enhet såsom representant för folkets-nationens enhet, är i sista hand inget annat än dess enhet i egenskap av de dominerande klassernas entydiga politiska makt. Dess relativa autonomi, som är en funktion av dess enhetsdrag i egenskap av nationell-folklig stat, är i sista hand inget annat än den autonomi som är nödvändig för de dominerande klassernas politiska organisering, — som är oundgänglig för

dessa klassers entydiga makt.

Denna relativa autonomi hos den kapitalistiska staten i relationerna mellan staten och klasskampsfältet, beror på klasskampens — den ekonomiska, den politiska — särskilda kännetecken i KPS och i en kapitalistisk formation. Detta bör förstås i den allmänna innebörden av förhållandet mellan strukturerna och klasskampsfältet. Detta förhållande innebär att staten uppställer de *gränser* inom vilka klasskampen inverkar på den själv: *dess institutioners spel tillåter och möjliggör* denna relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna och fraktionerna. *Variationerna* och *modaliteterna* av denna relativa autonomi beror på det konkreta förhållandet mellan de sociala krafterna på det politiska klasskampsfältet; de beror i synnerhet på *de dominerade klassernas politiska kamp*. Det är här som problemet med jämvikten mellan de sociala krafter som är närvarande i den politiska kampen kommer in. Denna jämvikt är inte en nödvändig förutsättning för den kapitalistiska statens relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna och fraktionerna, eftersom denna autonomi, inom dessa gränser, just beror på klasskampsfältets utmärkande drag i KPS och i en kapitalistisk formation. Det är emellertid uppenbart att denna jämvikt ingriper på ett avgörande sätt i denna autonomis modaliteter och variationer. Dessa anmärkningar utvisar alltså två saker:

a) att denna jämvikt, i dess allmänna betydelse eller i betydelsen av en katastrofal jämvikt, inte — som i andra statstyper — är den enda form som tillåter de dominerade klassernas politiska kamp att inverka på den kapitalistiska statens relativa autonomi. Eftersom denna autonomi är inskriven i dess institutioners spel, kan de dominerade klassernas politiska kamp komma till uttryck där, även utan att ha nått tröskeln av en jämvikt mellan de sociala krafterna;

b) att denna autonomi, som här framträder som en effekt av de dominerade klassernas politiska kamp, inte får uppfattas som ett resultat av en styrkejämvikt. Framför allt fungerar den inte alls på samma sätt som en autonomi, som beror på en jämvikt mellan de närvarande krafterna, detta trots att den är reell i den meningen att den är inskriven i de gränser, som det institutionella spelet uppställer.²²

III. Det så kallade totalitära fenomenet

Dessa kännetecken hos den kapitalistiska staten har den nuvarande statsvetenskapen tagit upp på ett fördunklat sätt i det ideologiska temat om ”totalitarismen”. Eftersom ämnet är mycket omfattande kan jag bara göra vissa korta antydningar.²³

Även om man ibland har försökt att upplösa det s. k. totalitära fenomenet i en allmän teori om ”diktaturen”, så har det i allmänhet varit ännu vanligare att uppfatta det som en specifik politisk form, som är tillämplig på de nuvarande omvandlingarna av den kapitalistiska staten, som alltså skulle vara i grunden motsatt den liberala statsformen. Då problematiken med

²² Dessa två slag av autonomi hos staten kan stå i motsättning till varandra, i den meningen att deras konkreta samexistens ofta visar sig vara oförenlig. Vad som nämligen är utmärkande i detta avseende är, att i fallet med en autonomi som beror på en jämvikt mellan de närvarande krafterna, upphör staten att fungera som en politisk organisator av de dominerande klasserna – vilket tydligt visar sig i relationerna mellan staten och partierna —; i det senare fallet kan man i själva verket stå inför en djupgående *kris* i det politiska herraväldet, en *kris i hegemonin*, vilket inte alls är fallet när det gäller den kapitalistiska *statstypens* relativa autonomi. När denna styrkejämvikt däremot inte ger uttryck för en kris, dvs. en modifiering av en formations förhållanden i deras helhet — i en av dess faser eller stadier — utan begränsar sig till den politiska scenen, kan dessa två slag av autonomi hos staten förenas, i former som varierar alltefter de konkreta situationerna.

²³ Om ”totalitarismen” i allmänhet är litteraturen mycket omfattande. I synnerhet: H. Arendt, *The Origins of totalitarianism*, 1951; W. Kornhauser, *The Politics of Mass Society*, 1965; Adorno, *The Authoritarian Personality*, 1950; C. Friedrich (utg.) *Totalitarianism*, 1944; det enda försöket att närma sig denna företeelse ur marxistisk synvinkel finner man hos Fr. Neumann: *Behemoth: The Structure and practice of National Socialism*, 1944, och *The Democratic and the Authoritarian State*, 1957.

totalitarismen dessutom är intimt lierad med föreställningen om ”individer”, samhällets subjekt och frambringare av staten, skulle den totalitära staten utgöra en form av institutionaliserad makt vars legitimitetsprincip grundas på ett ”massamhälle”. Staten, de ”massifierade atomernas” alienerade väsen i ett industrisamhälle, skulle numera framträda i hela sin antagonism till samhället. I det liberala samhället och i den liberala staten, skulle individerna besitta en sfär av privat autonomi, som utgår från principen om deras deltagande i politiken, och som gynnas av klasskillnaderna, vilka hindrar denna globala massifikation. I gengäld skulle vi nu stå inför grundläggande omvandlingar: en fullständig förlust av det individuella väsendet i den teknologiska processen; klasskampens försvinnande till förmån för ett homogeniserat samhälle av reifierade atomer, identiska och disparata, — massan — och uppkomsten av en ny alienation, den totalitära staten som fullständigt uppslukar det individuella väsendet genom sin antagonistiska motsatsställning till samhället; statsmaktens totala inflytande i den individuella verksamhetens alla sfärer, ett uppsugande av den privata domänen i den statliga Behemoths sköte; en frånvaro av individernas deltagande i politiken, som hädanefter bara är ett mekaniskt maskineri i denna nya monstruösa Leviathan.

Jag skall inte tränga djupare in i denna apokalyptiska mytologi. Det är emellertid sant att vi ibland kan tacka den för intressanta beskrivningar av den moderna juridisk-politiska instansen. Även om det är den ideologiska problematiken med individer-subjekt som styr dessa analyser, även om de förmodade nuvarande omvandlingarna mera går tillbaka på en synvillia än på vetenskap, så kan man i dessa analyser trots allt dechiffrera reella problem som är maskerade av ideologi.

I själva verket härleder den kapitalistiska staten sin *legitimitetsprincip* från det faktum att den utger sig som folkets-nationens enhet, vilket uppfattas som en helhet av homogena entiteter, identiska och disparata, vilka av staten är inrättade som politiska individer-medborgare. Det är just i detta avseende, vilket också vissa av det totalitära fenomenets teoretiker mycket riktigt påpekat, som den i grunden skiljer sig från andra former av ”despotism”, t. ex. den ”absolutistiska” politiska makten, som formellt är likartad, och som utövades genom former av tyranni som grundades på den divina-sakrala legitimiteten.²⁴ Dessa former underlät emellertid inte, såsom de uppträdde t. ex. i slavstatsformerna eller i de feodala statsformerna, att infoga makten i strikt reglerade gränser. Det är med andra ord just den kapitalistiska statens legitimitetstyp, detta att den utger sig för att representera folkets-nationens enhet, som möjliggör det specifika verkningssätt hos staten, som ligger bakom termen ”totalitarism”. Folket är här inget annat än det politiskt-ideologiska uttrycket för de ideologiska och politiska strukturernas isoleringseffekt på agenterna, en effekt som de sociala ekonomiska förhållandena ger uttryck för. Man kan alltså med lätthet blottlägga de reella fenomenen, som ligger bakom den ideologiska termen ”massa”.²⁵

Detta funktionssätt hos den kapitalistiska staten, som uppfattas som en ”totalitarism” och som i själva verket rör förhållandet mellan denna stat och klasserna, möjliggörs genom förhållandet mellan denna stats legitimitetsprincip och ekonomins isolering, en isolering som å ena sidan fördunklar den klassmässiga innebörden i agenternas relationer för dem själva och å den andra möjliggör frånvaron av ett direkt uttryck för klasskampen i denna stats institutioner. Det är just detta som har lett teorierna om totalitarismen till att medge en korrelation mellan den totalitära politiska formen och det som de har betecknat som en frånvaro eller en nedgång i klasskampen något som är mycket avslöjande. Det samhälle, säger de, i vilket klasskampen är närvarande, i vilket de motsatta klassintressena politiskt organiseras som en ”medling” mellan individen och den politiska makten, är ett samhälle som uppvisar en ”pluralistisk” form av politisk makt. Den totalitära staten uppträder bara i ett massamhälle där klasstillhörig-

²⁴ Se t. ex. Arendt, a. a., och Talmon, *Les Origines du totalitarisme*, 1966, s. 10 ff.

²⁵ Intressanta indikationer om detta strikt marxistiska sätt att ställa problemet finner man hos R. Banfi: ”Abozzo di una ricerca attorno al valore d'uso nel pensiero di Marx”, i *Critica Marxista*, januari—februari 1966, s. 137 ff.

heten inte längre är verksam och individen följaktligen är direkt utlämnad åt den politiska makten.²⁶

Ett ideologiskt svar på det reella problem som det döljer: detta funktionssätt hos den kapitalistiska staten, som här uppfattas som "totalitär", står i samband, inte med någon sorts frånvaro av motsatta klassintressen eller "medlande" förbindelser mellan "individen" och "staten", utan med frånvaron av ett direkt uttryck för klasskampen i den politiska maktens institutioner. Det som inte var möjligt på den tid då klasserna inrättades som kanter eller stånd innanför den institutionella organisationen, det blir möjligt i den folkliga klasstaten: dvs. i en stat som fungerar som en klasstat genom att den politiska kampen är frånvarande från dess institutioner, genom att den framställer sig som folkets-nationens enhet. Man skulle med andra ord kunna säga att den politiska klassmaktens koncentration aldrig varit så stark och intensiv, som när den lyckats utesluta sin institutionella klasskaraktär ur den ideologiska legitimitetsprincipen.

Detta antar för övrigt en ännu viktigare dimension, om vi tänker på den inverkan som de ekonomiska sociala förhållandenas isolering i de kapitalistiska formationerna har på klasskampens andra nivåer. Det som dessa teorier uppfattar som en korrelation mellan det totalitära fenomenet och en frånvaro v klasskampen, rör i själva verket också en inverkan från den ekonomiska klasskampens isolering på den *politiska klassorganisationen*.

De nazistiska och fascistiska staterna, som ofta betraktas som särskilt intensiva former av totalitarism, har i själva verket att göra med en frånvaro av egen politisk organisation hos vissa klasser, vilket bland annat beror på att den ekonomiska kampens isolering återverkar på den politiska kampen. Det är alltså inte alls fråga om någon upplösning av klasskampen bland "massifierade" individer, utan kort och gott om en frånvaro av politisk klassorganisation, vilket är en funktion av den ekonomiska kampens isolering. Denna frånvaro har framförallt drabbat de klasser, som förutom den isolering som har att göra med de speciella villkoren i deras ekonomiska liv, underkastats den isoleringseffekt, som det kapitalistiska produktionssättet påtvingar de andra produktionssätten, det vill säga småbourgeoisin och vissa fraktioner av bondeklassen, som t. ex. parcellbönderna. Den tyska naziststaten t. ex. gick hand i hand med dessa klassers brist på egen politisk organisation och det stöd som de gav staten via maktfetischismens ideologiska mekanism: de betraktade staten som sin politiska representant eftersom den inkarnerade folkets-nationens enhet. Vi får å andra sidan inte glömma att naziststaten, som förvisso stod i monopolens tjänst, motsvarade *en period av särskilt intensiv kris i borgarklassens egen politiska organisation*.²⁷

Jag lämnar emellertid åt sidan problemet med den fascistiska staten, som är en synnerligen

²⁶ Se härom Arendt, a. a., s. 305 ff.; Kornhauser, a. a., s. 33 ff., 48 ff., 76 ff. Dessutom kan man, på villkor att man håller kvar proportionerna, sammanställa denna uppfattning med Durkheims kritik av den despotiska auktoriteten, som enligt honom grundar sig på en frånvaro av "förmedlande" organisationer mellan individen och staten. Detta ideologiska problem som ställs av teorierna om totalitarismen och som gäller ett förhållande mellan staten och de sociala individernas alienation, vilket tänkes sätta förhållandet staten-klasserna ur spel, är slutligen samma som vi tidigare sett Rubel och Nora ställa (ovan s. 317) med anledning av Marx' analyser av bonapartismen, i vilka de trodde sig finna två motstridiga uppfattningar, nämligen å ena sidan uppfattningen om ett förhållande mellan staten och individernas alienation och å den andra ett förhållande staten-klasserna.

²⁷ Detta har i synnerhet klargjorts av Gramsci i hans texter om "caesarismen" och fascismen. Gramsci försöker klargöra en specifik företeelse, "caesarismen", som tänkes anta olika former alltefter de olika samhällsformationerna. Den skulle inte vara resultatet av en enkel jämvikt mellan de närvarande sociala krafterna, utan av en *katastrofal jämvikt*, dvs. en situation i vilken dessa krafter "väger så jämnt att den fortsatta striden inte kan sluta annat än med ömsesidig förintelse". Denna situation tilldelar den politiska makten andra former än de som den antar i fallet med en allmän jämvikt: i den kapitalistiska formationen existerar den som *politisk kris* hos de närvarande sociala krafterna, som en särskild politisk desorganisering av de sociala krafterna bland vilka denna katastrofala jämvikt är i spel, i synnerhet av bourgeoisin. *Fascismen betraktas av Gramsci just som den caesarism som utmärker de utvecklade kapitalistiska formationerna*. (Se framför allt hans text om "Caesarismen" i *En kollektiv intellektuell*, s. 256 ff.)

sammansatt företeelse och som inte, det är jag övertygad om, kan upplösas i totalitarismens allmänna nomenklatur; den kan inte studeras annat än genom en undersökning av förhållandet mellan de sociala krafterna i den konkreta konjunkturen.²⁸

Termen totalitarism kan alltså inte ledas tillbaka på någon särskild politisk företeelse: den konnoterar helt enkelt en särskilt ”hård” karaktär hos statsmakten, även om man har försökt att skilja den från ”auktoritarismen”. De företeelser som tilldelas den hänför sig i själva verket till den kapitalistiska statens allmänna kännetecken, som består i egen enhet och relativ autonomi. Dessutom omöjliggör man på så vis för sig själv en vetenskaplig analys av dessa företeelser. Det som ideologiskt uppfattas som statens ”totalitära” karaktär i förhållande till massorna, rör i själva verket den politiska maktens koncentration och specifika enhet, en särskild förstärkning av *den exklusiva och entydiga politiska klassmakten* i den kapitalistiska staten, dvs. den folkliga klassstaten som representerar folkets-nationens enhet. På samma sätt är det, som beskrives som en antagonistisk motsatsställning mellan den totalitära staten och samhället, i sista hand inget annat än den kapitalistiska statens relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna. Det som slutligen beskrives som förhållandet mellan det totalitära fenomenet och frånvaron av klasskamp är inget annat än den kapitalistiska statens speciella förhållande till den politiska klassorganisationen i de kapitalistiska formationerna. Vad vi emellertid kan hålla teorierna om totalitarismen räkning för är att de har framhållit förhållandet mellan å ena sidan de politiska institutionerna såsom representanter för den politiska enheten av agenter vars klassförhållanden ger uttryck för isoleringseffekten, och å den andra den politiska maktens särskilda enhet, vilken medför dess karaktäristiska relativa autonomi: detta förhållande kan emellertid bara förklaras genom en marxistisk analys av den politiska makten.

Det är för övrigt obestriddligt att KPS' nuvarande omvandlingar motsvaras av omvandlingar av den kapitalistiska staten i dess nuvarande form. Det är emellertid lika obestriddligt att de inte kan dechiffreras i problematiken med totalitarismen och specificeras som ”totalitära”. I själva

²⁸ När det gäller den fascistiska staten vill jag bara göra en anmärkning. Om man som vanligen görs tilldelar denna term en mycket vag innebörd av ”auktoritarism” eller ”totalitarism”, så förlorar den varje specificitet: varje konkret form av den kapitalistiska staten är i denna mening mer eller mindre ”fascistisk”. Man hamnar för övrigt i samma slutsatser, dvs. en frånvaro av specificitet hos denna företeelse, om man i 3:e Internationalens efterföljd (före 7:e kongressen) helt enkelt ser fascismen som den kapitalistiska statsform som svarar mot monopolkapitalismen och imperialismen: i detta avseende skulle varje nuvarande statsform, i olika grad, vara ”fascistisk”. Dessa uppfattningar är alltså i högsta grad otillräckliga, framför allt däri att de inte möjliggör ett vetenskapligt studium av specifika politiska former. Man bör ge termen ”fascistisk stat” en *precis innebörd*, som konnoterar de specifika statsformer som fanns i Nazi-Tyskland, och, i annan grad, i det fascistiska Italien. Jag upprepar, trots att detta knappast borde vara nödvändigt, att det här rör sig om specifika statsformer: och detta på grund av att de inte kan infogas i den kapitalistiska statens typologiska ram, eftersom de just utmärks av en sammanfogning mellan ekonomin och politiken som skiljer sig från den som specificerar den kapitalistiska statstypen. Något som inte alls är fallet, vilket här blir uppenbart, inom den ”typiska” kapitalistiska statens auktoritära ram, som gör det möjligt att betrakta bonapartismen som ”bourgeoisins religion”. Jag vill göra ytterligare två korta påpekanden. Dessa avvikelser från den kapitalistiska statstypen som man finner hos den på detta sätt uppfattade fascistiska staten utgör ingen *teoretisk omöjlighet*, liksom inte heller krigskapitalismen utgör en teoretisk omöjlighet vid analysen av det kapitalistiska produktions sättet eller till och med av det monopolkapitalistiska produktions sättet: *det rör sig om historiskt marginella avvikelser*. I andra hand uppvisar den fascistiska staten, som den framträder i en kapitalistisk formation, givetvis också talrika kännetecken från den kapitalistiska statstypen, trots att den återfinns i marginalen av denna statstyps typologiska ram; detta i motsats till andra ”diktatoriska” eller ”absolutiska” former. Detta är ett teoretiskt problem som formellt är beslängt, *mutatis mutandis*, med det som vi mötte i samband med den bismarckska staten (se ovan s. 157 f). Det är just detta som har lett många till att upplösa den fascistiska staten i den kapitalistiska statstypen, genom att koppla ihop den med ”bonapartismen” (se t. ex. parallellismen bonapartism/national-socialism hos Aug. Thalheimer: *Über den Faschismus*, återgiven i *Faschismus und Kapitalismus*, Europa Verlag, 1967, s. 19 ff. och hos H. Berl: *Napoleon III. Demokrati und Diktatur*, 1948, osv.) När detta väl är sagt, kvarstår givetvis att dessa anmärkningar inte alls svarar på frågan om de konkreta faktorer, dvs. de politiska klassförhållanden, som i den konkreta konjunkturen i en kapitalistisk formation ger upphov till den fascistiska staten som specifik politisk företeelse: detta är ett komplext problem som jag inte kan gå in på här.

verket står de reella drag som underförstås i denna term *inte alls i motsats till den i egentlig mening liberala statsformen*: de reella företeelser som maskeras av denna ideologi återfinns i den liberala statsformen, eftersom de just går tillbaka på den kapitalistiska statstypen. Detta är ett problem som vi mötte redan i samband med de politiska ideologierna, då vi konstaterade att de nuvarande politiska ideologiernas verkliga kännetecken, som täcks av termen ”totalitära politiska ideologier”, i själva verket återfinns i de liberala politiska ideologierna, och är grundläggande drag i de borgerliga politiska ideologierna överhuvud. Det är alltså inte förvånande att se att flera av det totalitära fenomenets ideologer uttryckligen medger närvaron av detta fenomenens kännetecken i den liberala staten själv: och detta genom att de upptäcker deras ursprung i den moderna staten i allmänhet.²⁹

²⁹ Till exempel, bland andra, Talmon, a. a.

4. Den kapitalistiska staten och de dominerande klasserna

I. Maktblocket

Den kapitalistiska statstypens enhet och relativa autonomi, som vi hittills har studerat med utgångspunkt från deras förhållande till klasskampsfältet i allmänhet, bör även undersökas utifrån deras specifika funktion i relationerna mellan de dominerande klasserna och fraktionerna inom en kapitalistisk formation. Det är denna politiska funktion som vi skall uppehålla oss vid i det följande. Och än en gång skall vi återropa oss på Marx' analyser, i den utsträckning som dessa rör den kapitalistiska statens begrepp.

För att göra detta måste vi gå tillbaka till det vi tidigare sagt om maktblocket och dra fram de punkter som är av vikt i detta sammanhang.

1. I en kapitalistisk formation kan man på det politiska herraväldets nivå fastställa en karaktäristisk samexistens mellan flera klasser och, framför allt, klassfraktioner, som är konstituerade som ett maktblock. Detta förhållande går i första hand tillbaka på de kapitalistiska produktionsförhållandena, t. ex. den särskilda samexistensen, i egenskap av dominerande klasser i en kapitalistisk formation, mellan de stora jordägarna — till att börja med som lantadel eller fraktion av adeln, sedan som autonom fraktion av bourgeoisie — och bourgeoisie, samt den senares speciella uppsplittring i kommersiell, industriell och finansiell fraktion; det härrör också från den typ av dominans som KPS upprätthåller över de icke-dominerande produktionsätten och följaktligen närvaron i maktblocket av vissa klasser från dessa produktionsätt; och det beror slutligen på den kapitalistiska statens strukturer som möjliggör närvaron av flera klasser och klassfraktioner på den politiska scenen osv.

2. Vi har på ett annat ställe fastslagit vilken typ av relationer som råder mellan de klasser eller klassfraktioner som ingår i maktblocket. I motsats till vissa föreställningar som Marx vänder — fusion eller syntes t. ex. — utgör maktblocket en motsägelsefull enhet mellan *dominerande* klasser eller fraktioner, en enhet som domineras av den *hegemoniska* klassen eller fraktionen. Denna maktblockets enhet konstitueras under ledning av den hegemoniska klassen eller fraktionen, som politiskt polariserar de andra ingående klassernas eller fraktionernas intressen. Vi har på detta sätt avslöjat ett viktigt kännetecken hos maktblocket; trots vissa tve tydiga uttryck, grundar sig Marx' analyser på en ständigt erkänd princip: förhållandet mellan detta blocks olika klasser eller fraktioner kan inte bestå i en *uppdelning* av den institutionaliserade politiska makten, av vilken den hegemoniska klassen eller fraktionen bara skulle inneha en viktigare del än de andra. Med andra ord: om uppfattningen om en statsmakt som är uppdelad i olika bitar inte är riktig när det gäller förhållandet mellan dominerande klasser och dominerade, och inte heller för förhållandet mellan dominerande klasser och stödklasser eller allierade klasser, så gäller den lika lite för förhållandet mellan de klasser och fraktioner som bildar maktblocket. Istället är det uppfattningen om förbindelsen mellan staten och den hegemoniska klassens eller fraktionens *specifika intressen*, vilka polariserar de andra ingående klassernas eller fraktionernas intressen, som ligger under dessa Marx' analyser. Det är alltid den hegemoniska klassen eller fraktionen som i sista hand visar sig besitta *statsmakten i dess helhet*, och detta på ett så otvetydigt sätt att den hos Marx ofta framträder som ”den exklusivt dominerande” klassen eller fraktionen.

Maktblockets politiska enhet under den hegemoniska klassens eller fraktionens ledning innebär sålunda statsmaktens enhet i dess förbindelse med denna klass' eller fraktions specifika intressen. Detta kännetecken hänför sig, bland annat, till det inre spelet i den kapitalistiska statens institutioner, till dess egen enhet och relativa autonomi, som här betraktas med utgångspunkt från statens funktion i förhållande till maktblocket. Ty å andra sidan beror detta särskilda förhållande mellan staten och den hegemoniska klassen eller fraktionen inte alls på att ”statsmaskinen” skulle stå under ett direkt beroende av denna klass eller fraktion: tvärtom

går det hand i hand med statens relativa autonomi i förhållande till denna, och för övrigt i förhållande till maktblocket i dess helhet.

3. I förening med samexistensen på det politiska herraväldets område av flera klasser och fraktioner som bildar maktblocket kan man konstatera dessas karakteristiska oförmåga att upphöja sig till politisk enhet under den hegemoniska klassens eller fraktionens ledning. Man finner med andra ord en oförmåga hos borgarklassen eller dennas fraktioner att upphöja sig till den hegemoniska nivån genom sina egna partier på den politiska scenen; en oförmåga att *genom sina egna organisatoriska medel* omforma sitt specifika intresse till ett politiskt intresse, som skulle polarisera maktblockets andra klassers och fraktioners intressen. Bourgeoisin eller dennas fraktioner kan således inte grundlägga enheten av detta blocks klasser och fraktioner. Detta beror i huvudsak på borgarklassens djupgående uppsplittring i antagonistiska klassfraktioner, en uppsplittring som tar sin utgångspunkt redan i produktionsförhållandena: ”denna bourgeoisie, som varje ögonblick offrade sina allmänna klassintressen dvs. sitt politiska intresse för de mest bornerade och smutsiga privatintressen ...”.¹ Detta hänger också samman med att isoleringseffekten på de sociala ekonomiska förhållandena, på kapitalistklassens, ”privatkapitalisternas”, sida, inte *kompenseras*, som fallet är för ”den kollektiva arbetaren” hos arbetarklassens lönearbetare. Utlämnade åt sig själva utmattar sig de olika klasserna och fraktionerna på det politiska herraväldets nivå inte bara genom inre friktioner, utan de förlorar sig oftast i motsättningar som gör dem oförmögna att styra politiskt. Även om dessa motsättningar, inom helheten av de klassförhållanden som råder i en kapitalistisk formation, är sekundära motsättningar, mera sällan sekundära aspekter av huvudmotsättningen, så är deras inverkan inte desto mindre av avgörande betydelse. I förening med huvudmotsättningen, eller huvudmotsättningens huvudaspekt, skapar de genom sitt klassmässiga funktionssätt en ständigt instabil situation inom herraväldet på den politiska nivån.

4. Det var förövrigt detta som Gramsci var angelägen om att framhäva i sin redan nämnda text om *Caesarismen*, även om han i den behandlar ett teoretiskt särfall av det ”caesaristiska” fenomenet, utan att betrakta det som ett grunddrag i den kapitalistiska statstypen: han hänför det till en ”katastrofal jämnvikt” mellan de grundläggande sociala krafterna. Gramsci anger emellertid begränsningarna i denna förklaring genom att lämna nyttiga indikationer för förklaringen av denna statstyp: ”Det skulle vara ett metodiskt misstag (en aspekt av mekaniskt synsätt på det sociologiska området) att tro att ifråga om de företeelser som utgör exempel på caesarism, vare sig progressiv eller regressiv eller av episodisk övergångskaraktär hela den nya historiska företeelsen är att tillskriva jämnvikten mellan de ”fundamentala” styrkorna; man måste också ta hänsyn till de relationer som föreligger mellan de fundamentala klassernas huvudgrupper (av olika typ, social-ekonomisk och teknisk-ekonomisk) och de hjälpstyrkor som står under ledning av eller är underkastade hegemoniskt inflytande.”² Nu är det just dessa motsägelsefyllda relationer mellan de sociala krafterna inom borgarklassen — vilken genom sin konstitution är uppsplittrad på klassfraktioner — som röjer de caesaristiska tendenser som är inneboende i den kapitalistiska statstypen, dvs. bonapartismen som bourgeoisins religion.

Betydelsen av dessa påpekanden inser man om man tar i beaktande att flertalet av de nuvarande politiska teorier, som förnekar existensen av en dominerande klass och istället för fram uppfattningen om *politiska eliter* mellan vilka den politiska makten skulle vara *delad*, grundar sig på uppfattningen att bourgeoisin numera inte längre skulle utgöra den sammanhängande och monolitiska klass som den skulle ha varit i det förflutna.³ I själva verket har bourgeoisin *aldrig* utgjort detta klass-subjekt, utan att detta fördenskull ändrar vad det vara månde, vare sig, naturligtvis, när det gäller dess karaktär av dominerande klass, eller enheten hos den institutionaliserade makten — relativt autonom i förhållande till denna klass — i dess

¹ 18:e Brumaire, s. 120.

² En kollektiv intellektuell, s. 260.

³ Se härom: Bottomore, *Classes in Modern Society*, 1966, s. 28 ff., *Elites and Society*, 1964, s. 24 ff., osv.

entydiga förbindelse med de specifika intressena hos denna klass' hegemoniska fraktion.

Vilken är i detta fall statens roll? Den utgör i själva verket den *politiska enhetsfaktorn för maktblocket under den hegemoniska klassens eller fraktionens ledning. Den utgör med andra ord organisationsfaktorn för denna klass' eller fraktions hegemoni*, på så sätt att dennas specifika intressen blir i stånd att polarisera maktblockets andra klassers eller fraktioners specifika intressen. Visserligen har den marxistiska teorin ofta påpekat denna roll hos staten med avseende på *de maktavande klasserna eller fraktionerna*: denna roll har emellertid i allmänhet beskrivits som *en roll av skiljedomare* från statens sida. Det är denna senare myt som det är nödvändigt att göra upp med och som förövrigt hänger samman med en underskattning av den överbestämmande roll som de sekundära motsättningarna kan spela i en formation. I egentlig mening rör det sig här inte om en funktion hos staten med avseende på de klasser eller fraktioner, som redan är politiskt organiserade med hjälp av sina egna partier, om en medlande funktion mellan redan konstituerade sociala krafter. Istället verkar det just som om staten ständigt hade denna roll av maktblockets politiska organisation, något som kommer att bli ännu tydligare i studiet av relationerna mellan den kapitalistiska staten och de partier som hör till maktblockets klasser och fraktioner. Staten innehar denna roll som en direkt följd av oförmågan hos borgarklassens politiska partier att spela en autonom organiserande roll, som ens avläggset skulle vara analog till arbetarklassens partiers. På så sätt framträder statens huvudsakliga roll klarare för oss, nämligen att utgöra den politiska enhetsfaktorn för maktblocket under den hegemoniska klassens ledning — därav dess roll i förhållande till maktblockets ickehegemoniska klasser och fraktioner —, samt att utgöra organisationsfaktorn för den hegemoniska klassens eller fraktionens intressen — därav dess roll i förhållande till denna klass eller fraktion.⁴

Om vi nu försöker att betrakta den kapitalistiska statens kännetecken i förhållande till de dominerande klasserna och fraktionerna, så kan vi se att denna stat *uppvisar en egen enhet*, som är sammankopplad med dess relativa autonomi, inte på så sätt att den utgör ett verktyg för en klass som redan är politiskt enad, utan därigenom att den just utgör *faktorn för maktblockets enhet*. Det rör sig således inte om sociala krafter som *mellan sig delar* den institutionaliserade makten: det rör sig visserligen om flera klasser och fraktioner som är närvarande på det politiska herraväldets område, men som emellertid inte kan säkerställa detta herravälde annat än i den utsträckning som de är politiskt enade. Staten härleder sin egen enhet från denna mångfald av dominerande klasser och fraktioner, därigenom att förhållandet

⁴ Detta är särskilt tydligt i studiet av relationerna mellan staten och de dominerande klassernas och *fraktionernas partier*. Vi måste här lägga märke till att dessa partier sällan lyckats uppnå en organisationsroll i förhållande till dessa klasser och fraktioner som ens avläggset skulle motsvara de socialistiska och, sedermera, de kommunistiska partiernas. De har framför allt haft till funktion att *representera dessa klasser och fraktioner i statens närhet* och har oftast konstituerats som "parlamentariska fraktioner". Det verkar på så sätt riktigt att anse att de i allmänhet framför allt fungerat som "*transmissionsremmar*" för statsmakten. Detta påstående är emellertid alltför allmänt: man kan specificera det genom att fastslå att staten antar desto mer autonomi i förhållande till de dominerande klasserna och fraktionerna, som dessa partier befinner sig i nedåtgående, genom att den tar hand om denna organisationsroll. *En nedgång för dessa partier betyder med andra ord inte en politisk desorganisering av maktblocket*, eftersom staten ersätter denna roll: ett vanligt fall utgör en autonomi hos staten med en karakteristisk övervikt för den verkställande makten, där denna autonomi är förbunden med en nedgång för partierna och dessas ersättande med pressure-groups. Det är alltså viktigt att framhålla, slutligen, att en teoretisk analys av borgarklassens partier och av arbetarklassens *överhuvudtaget inte kan genomföras enligt samma principer* — detta i motsats till merparten av den moderna statsvetenskapens analyser, men också av den marxistiska teorins, som fallet är t. ex. med Umb. Cerroni i en viktig artikel: "Per una teoria del partito politico", i *Critica Marxista*, sept.—dec. 1963, s. 15 ff. Den skillnad som jag talar om kan för övrigt inte reduceras bara till det faktum att "den nya typen av parti" syftar till en revolutionär omvandling av de sociala förhållandena: den organisationsmässiga oförmågan hos bourgeoisins partier beror med andra ord inte bara på att bourgeoisin strävar efter att vidmakthålla de existerande sociala förhållandena. I själva verket fyller de borgerliga partierna i allmänhet inte alls den autonoma roll att organisera dessa klasser som just är nödvändig för att vidmakthålla de existerande sociala förhållandena. Denna roll tillkommer staten.

mellan dessa, som inte kan bestå i en delning av makten, nödvändiggör staten som organiserande faktor för deras i egentlig mening politiska enhet. Denna enhet som realiseras under den hegemoniska klassens eller fraktionens ledning svarar alltså mot statens enhet som denna klass' eller fraktions organisationsfaktor. I denna mening ligger statens enhet i sista hand i dess särskilda förhållande till den hegemoniska klassen eller fraktionen, *i statens entydiga förbindelse med denna klass' eller fraktions specifika intressen*. Detta är också innebörden i Marx' analyser av perioden 1848-1852 i Frankrike, där han ständigt visar både på detta förhållande mellan staten och maktblocket, och den institutionaliserade maktens enhetliga verkningssätt till förmån för den hegemoniska klassen eller fraktionen.

Dessa anmärkningar kan förövrigt tjäna till att förstöra ännu en myt som är ganska vanlig nuförtiden och som består i att man ser den tidigare borgerliga staten som en representant för borgarklassen i dess helhet, medan statsmonopolkapitalismens stat skulle vara en representant för endast den monopolistiska fraktionen. Detta är, *strängt* talat, oriktigt på två sätt: den kapitalistiska staten har, samtidigt som den representerat hela maktblockets intressen, alltid verkat i ett särskilt förhållande till den hegemoniska klassen eller fraktionen inom detta block, har alltid tjänat denna klass' eller fraktions särskilda intressen; något som inte hindrar att maktblockets andra klasser och fraktioner utövar politiskt herravälde, tvärtom. Å andra sidan hindrar det nuvarande förhållandet mellan staten och den monopolistiska hegemoniska fraktionen inte alls att andra fraktioner av bourgeoisin tillhör maktblocket: jag kan inte här gå närmare in på detta problem, då denna diskussion skulle föra oss för långt. Jag påpekar bara att *imperialismens* utveckling, som gav upphov till *nya klyvningar* och *omplaceringar av motsättningarna* — imperialistisk bourgeoisie och kompradorbourgeoisie, nationell bourgeoisie, mellanbourgeoisie — ingalunda avskaffade maktblockets grundläggande koordinata (detta i motsats till en opinion som förlägger den nuvarande demarkationslinjen för politiskt herravälde mellan en handfull elaka monopolkapitalister å ena sidan, och resten av nationen å den andra).

Denna den kapitalistiska statens funktion bestämmer förövrigt *dess relativa autonomi* i förhållande till maktblocket och den hegemoniska klassen eller fraktionen — en autonomi som kan antaga flera konkreta former. Staten kan t. ex. framställa sig som den politiska garanten för maktblockets olika klassers och fraktioners intressen gentemot den hegemoniska klassen eller fraktionen, kan ibland spela ut dessa klasser och fraktioner mot den senare: detta gör den emellertid i sin funktion av politisk organisatör av den senare, som tvingas göra uppoffringar som är nödvändiga för dess hegemoni. Att således, som *Kommunistiska Manifestet* uttrycker det, säga att statsmakten blott är ett utskott som förvaltar hela borgarklassens gemensamma affärer, är på samma gång riktigt och otillräckligt: otillräckligt om detta får oss att tappa ur sikte statens komplexa roll med avseende på maktblocket, och dess särskilda förhållande till den hegemoniska klassen eller fraktionen.

Det är särskilt denna relativa autonomi hos staten som man bör se i bonapartismens fall. I det konkreta historiska fallet med den franska bonapartismen visar nämligen Marx på dess ursprung i motsättningarna mellan de maktavande klasserna och fraktionerna och oförmågan hos en av dessa att upphöja sig till hegemonisk klass eller fraktion och på så sätt omhänderta borgarklassens enande under sin ledning. Det Andra Kejsardömet hänföres ur denna synpunkt till upplösningen av maktblocket som stod under finanskapitalets ledning: ”Ordningspartiet var sammansatt av heterogena samhälleliga element. Revisionsfrågan skapade en politisk temperatur, under vilken produkten åter sönderföll i sina ursprungliga beståndsdelar ... Ordningspartiets upplösning stannade inte vid de ursprungliga beståndsdelarna. Var och en av de båda stora fraktionerna upplöstes i sin tur på nytt ...”⁵ Jämsides med detta framhåller Marx hur finanskapitalets hegemoni ifrågasattes vid det tillfälle då denna fraktion bryter med sitt

⁵ 18:e Brumaire, s. 106, 112.

politiska parti, med ”de politiker som representerade den”, och blir ”bonapartistiskt”.⁶ Det Andra Kejsardömet stat är sålunda relativt autonom i förhållande till maktblocket och denna finansfraktion, även om den tjänar borgarklassens intressen i dess helhet och, i synnerhet, finanskapitalets intressen, något som Marx återkommer till i Pariskommunen.⁷ I Marx' och Engels' konkreta politiska analyser hänförs bonapartismen ständigt, såsom bourgeoisins religion, såsom ett kännetecken hos den kapitalistiska statstypen, till denna stats egen enhet och relativa autonomi, vilken härrör från dess funktion i förhållande till maktblocket och den hegemoniska klassen eller fraktionen.

Vi får också här ta oss noga i akt för begreppet jämvikt: denna stats relativa autonomi i förhållande till maktblocket och den hegemoniska klassen eller fraktionen härrör inte från någon styrkejämvt mellan *de dominerande klasserna och fraktionerna*, mellan vilka den institutionaliserade makten skulle fungera som en skiljedomare. I allmänhet innehar nämligen den hegemoniska klassen eller fraktionen, vars politiska organisatör staten utgör, just det övervägande inflytandet bland maktblockets andra krafter: denna privilegierade position som den intar utgör emellertid inget hinder för stats relativa autonomi i förhållande till den själv.

Det är även i detta fall uppenbart att stats enhet och relativa autonomi antar särskilda former, dvs. olika grader, i de olika konkreta statsformerna och regimformerna: detta är fråga om variationer innanför de gränser som bestäms av dess strukturer.

II. Makternas åtskiljande

Dessa anmärkningar om den kapitalistiska stats egen enhet kan belysas genom att vi tar i betraktande denna stats egna institutioner, och framförallt stannar vid den berömda teorin om makternas åtskiljande. Man kan nämligen, trots deklarationen om makternas *åtskiljande*, i synnerhet den lagstiftande maktens — parlamentets — åtskiljande från den verkställande makten, konstatera att den kapitalistiska staten fungerar som en *centraliserad enhet*, och är organiserad utifrån en av dessa makters dominans över den andra. I själva verket är denna distinktion mellan lagstiftande och verkställande inte bara en enkel formell juridisk distinktion, utan motsvarar samtidigt bestämda relationer mellan de politiska krafterna, och verkliga skillnader i funktionssättet hos stats institutioner. Vad som är viktigt för ögonblicket är emellertid att hålla i minnet, att i motsats till uppfattningen om delning, multicentristisk och jämviktssmässig, av den inre statsmakten, så kan man tvärtom alltid dechifrera en karaktäristisk dominans av en av dessa makter, nämligen den som utgör huvudinstansen för stats enhet. Denna instans — i allmänhet den lagstiftande eller verkställande makten — utgör sålunda den knutpunkt innanför stats komplexa organisation där den enhetliga institutionaliserade makten koncentrerar sig: den återspeglar de inre relationerna av underordning genom maktdelegering från de olika statliga ”makternas” sida till denna dominerande ”makt”, som utgör statsmaktens enhetsprincip.

Hur skall man dechifrera den centrala platsen för den institutionaliserade makten? Den kapitalistiska stats enhet härrör både från det faktum att den representerar folkets-nationens politiska enhet och att den grundlägger maktblockets politiska enhet under den hegemoniska klassens eller fraktionens ledning. Huvudinstansen för denna stats inre enhet *utgörs av den plats där förhållandet mellan dessa två principer för stats enhet koncentreras*, den plats där den institutionaliserade politiska maktens legitimitet får sitt uttryck.

I relationen mellan staten och de ”isolerade” sociala ekonomiska förhållandena, den relation som förhållandet mellan staten och de dominerade klasserna i sista hand går tillbaka på inom

⁶ Ibid. s. 115-16.

⁷ Dessa Marx' analyser har bekräftats av nyligen gjorda undersökningar. De *mycket viktiga* åtgärder som L. Bonaparte vidtog till förmån för den industriella bourgeoisin betyder inte att finansbourgeoisin inte skulle inneha hegemonin. Desto mer som finansbourgeoisin under L. Bonaparte, för första gången i Frankrike, blivit delaktig i industrialiseringsprocessen (G. Dupeux, *La Société française, 1789-1960*, 1964, s. 132 ff.).

statens institutioner, utgör denna instans den plats där folksuveräniteten återspeglas.

I förhållandet mellan staten och de dominerande klasserna och fraktionerna, betecknar denna instans den plats innanför staten, såsom faktor för maktblockets enhet under den hegemoniska klassens eller fraktionens ledning, där denna klass konstituerar sig i egenskap av hegemonisk.

Vi finner i själva verket nu att detta, *i allmänhet*, är samma plats: och detta i just den utsträckning som den hegemoniska klassen eller fraktionen lyckas, på denna institutionella plats och genom statens förmedling, att konstituera sig såsom representant för folkets allmänna intresse, som den som i sig materialiserar folksuveräniteten, och samtidigt lyckas upphöja sina specifika intressen till maktblockets intressen, och under sin ledning förverkliga enheten hos detta block. Kort sagt, denna instans av den kapitalistiska statens inre enhet koncentrerar förhållandet mellan de två principerna för den institutionaliserade maktens enhet. Det är den plats där den hegemoniska klassens eller fraktionens politiska organisering, i förhållande till "samhället" och i förhållande till maktblocket, grundläggs genom statens förmedling.

Då dessa anmärkningar gör det möjligt för oss att dechiffrera statens enhetliga funktionssätt, trots makternas skenbara åtskiljande, kan vi gå ännu djupare i vår undersökning av förhållandet mellan staten och maktblocket, Jag erinrar än en gång om att distinktionen lagstiftande-verkställande täcker en hel rad heterogena faktorer. Vad som är viktigt här är att se varför och på vilket sätt dessa faktorer, som återspeglas i förhållandet mellan staten och maktblocket, *just* är institutionaliserade som en relation verkställande-lagstiftande och, vad mera är, uppfattas som ett åtskiljande av makterna.

Närvaron av flera klasser och klassfraktioner på det politiska herraväldets område, vilken är orsaken till maktblockets bildande, är i detta sammanhang av grundläggande betydelse. Man kan i själva verket fastställa att distinktionen mellan dessa makter går tillbaka på de komplexa relationerna mellan detta blocks klasser och fraktioner och att den har inrättats för det fall då maktblockets olika klasser och fraktioner har slagit rot antingen i den verkställande makten, eller i den lagstiftande, för det fall alltså då olika klasser och fraktioner utkristalliserar sig på olika institutionella platser. Distinktionen mellan de institutionella makterna är i detta avseende ett typiskt kännetecken för en stat som verkar inför ett maktblock. Marx ger oss vissa indikationer i *18:e Brumaire* och *Klasstriderna i Frankrike*, där han studerar förhållandet mellan den verkställande och den lagstiftande makten innan L. Bonapartes statskupp, såsom ett förhållande som återspeglar relationerna mellan finansfraktionen — den verkställande makten — och den industriella fraktionen — den lagstiftande makten.

I vilken mening fungerar denna maktfördelning i verkligheten? I det fall som de verkställande och lagstiftande organen kontrolleras av samma — hegemoniska — klass eller fraktion, är distinktionen mellan makterna, vad gäller deras funktionssätt, *icke-existerande*: detta fall är alltför uppenbart för att man skall behöva framhålla det. Man behöver bara nämna det klassiska fallet med England, där distinktionen lagstiftande-verkställande, *trots det yttre skenet*, aldrig fungerade i verkligheten och fortfarande inte gör det: detta hänger samman med maktblockets särskilda sammansättning och funktionssätt i England, något som vi varit inne på flera gånger tidigare.

Det är intressantare att undersöka vad som händer när de verkställande och lagstiftande makterna återspeglar olika klasser eller fraktioner inom maktblocket. Rör det sig i detta fall om ett verkligt "åtskiljande" av statsmakterna, kort sagt om en *verklig delning* av den politiska makten till förmån för skilda klasser eller fraktioner? Så förhåller det sig ingalunda. I detta fall vidmakthålles nämligen den institutionaliserade maktens enhet genom att den koncentreras runt den dominerande platsen, där den hegemoniska klassen eller fraktionen återspeglas. De andra makterna fungerar framför allt som *motstånd* till den dominerande makten: de är infogade i statens enhetliga funktion och bidrar till organiserandet av den

klass' eller fraktions hegemoni, som återspeglas, såsom politisk kraft, i den dominerande makten.⁸

Vi kan finna detta såväl i den statsbildning som uppstod ur den franska revolutionen, som i den III:e republikens stat, och även på den politiska teorins plan, framför allt i Montesquieus verk; denne var säkerligen den politiska demokratins viktigaste och mest inflytelserika teoretiker. För att börja med den senare har C. Eisenmann och L. Althusser visat att Montesquieu ingalunda, som det påstås, fastställde något åtskiljande av makterna och att hans teori om *maktfördelning*, som förutsätter statens enhet, inte alls går tillbaka på en konstitutionellt-juridisk uppfattning om ett åtskiljande av de olika legalitetssfärerna. Den går istället tillbaka på en viss uppfattning om relationerna mellan de stridande sociala klasserna inom ramen för den övergångsperiod, som Montesquieu hade för ögonen. Relationerna mellan den verkställande makten och den lagstiftande, där den senare i sin tur är uppdelad i underhus och överhus, hänför sig till en viss uppfattning om relationerna mellan de sociala krafterna: relationer mellan kungamakten, som har sitt säte i den verkställande makten, adeln, som har sitt säte i överhuset, och "folket", dvs. bourgeoisin, som har sitt säte i underhuset.⁹

Men man finner dessutom hos Montesquieu, att hans uppfattning om maktfördelningen förutsätter en uppfattning om *den institutionella maktens enhet*, i den meningen att denna fördelning inte tänkes såsom ett avskiljande — en delning som ifrågasätter enheten. Denna enhet hänföres själv till en av dessa makters dominans över de andra, nämligen den som utgör knutpunkten för statens makt. Althusser ställer precis problemet, även om han behåller termen delning: "När man nöjer sig med att bakom det mytiska skenet av makternas åtskiljande avslöja den reella funktionen av en delning av makten mellan olika politiska krafter, riskerar man, syns det mig, att nära illusionen om en naturlig delning, som blir till av sig själv och som svarar mot en självklar rättvisa. Vi har övergått från makter till inflytanden. Termerna har förändrats? Problemet förblir detsamma: det rör sig fortfarande bara om en jämvikt och en fördelning. Detta är den sista myten som jag skulle vilja ta avstånd från . . . Ty denna förklaring ställer själv en fråga. Till förmån för vem görs denna delning?" Och Althusser visar tydligt hur den dominerande institutionaliserade makten, centrum för organiserandet av statens enhet, i Montesquieus teori utgöres av överhuset, säte för adeln.

Låt oss nu ta ett exempel på upprättandet av maktfördelningen i fallet med den stat som uppstod ur franska revolutionen.¹⁰ Vid tiden för åtskiljandet mellan den verkställande makten (kungen och hans ministrar) och den lagstiftande (nationalförsamlingen) inom ramen för Konstituerande Församlingen, svarar detta åtskiljande mot konflikten mellan adeln och bourgeoisin, som i sina respektive händer hade den verkställande och den lagstiftande makten. Inom ramen för denna fördelning och inom enheten av den nyligen inrättade borgerliga staten, som grundades på folksuveräniteten, görs fördelningen till förmån för den verkställande makten och adeln. Vi står för en omkastning av detta sakernas förhållande i och med Konventet, en ny fördelning av den verkställande makten (i början Verkställande rådet, därefter Välfärdsutskottet) och den lagstiftande makten (Konventet). Den verkställande makten är här i händerna på bourgeoisins kommersiella fraktion, som senare kom att representeras av Berget, den lagstiftande makten i händerna på de finansiella och industriella fraktionerna, som representeras av Gironden. Inom enheten av denna borgerliga stat är det den finansiella fraktionen och den lagstiftande makten som till slut innehar den dominerande

⁸ Det kan här vara lämpligt att lägga märke till att den förnyade uppfattningen om institutionella "checks and balances" för anhängarna av den nämnda neo-liberala riktningen täcker den integrationistiska uppfattningen om balanserad multicentrism hos makten i samhället (på så sätt hos t. ex. R. Dahl, a. a., s. 83 ff.). Apropå terminologin påminner jag här om mina anmärkningar om maktbegreppet: eftersom detta hänför sig till klassmakt, bör man i själva verket, när man med termen makt betecknar institutionella strukturer, med detta förstå maktcentra.

⁹ Montesquieu, *la politique et l'histoire*, 1964.

¹⁰ Angående dessa frågor se bl. a., A. Soboul, *Histoire de la Révolution Française*, Paris, 1964, bd I och II.

rollen, vilket förövrigt slutar med att Berget definitivt störtas från makten.

Ett ännu tydligare fall utgör den Tredje Republikens Konstitution¹¹. Bordeauxförsamlingen, som skänkte Frankrike en republikansk regim, sådan som den fungerat sedan dess, genom att i den så kallade "Trettios lag" reglera ministrarnas ansvarighet och förhållandet mellan presidenten, regeringschefen och folkförsamlingen, avsåg aldrig att upprätta den dominans av parlamentet, som funktionssättet hos denna statsform förverkligade. I själva verket syftade finansbourgeoisin och de stora jordägarna, som representerades av Monarkisterna och Bonapartisterna, till att upprätta ett företräde för den verkställande makten framför den lagstiftande: detta å ena sidan därför att deras ställning i parlamentet föreföll svag gentemot de radikala och republikanerna, och å den andra därför att de under Thiers och Mac Mahon hade haft möjlighet att inrota sig inom den verkställande maktens administrativa kår. Det är förövrigt denna dominans av den verkställande makten som karakteriserar Mac Mahons presidentskap. Under loppet av den Tredje Republikens utveckling fick emellertid maktfördelningen, via en sammansatt process genom vilken denna klass och denna fraktion kunde etablera sin kontroll över parlamentet (finansfraktionen) och Senaten (jordägarna), i allmänhet bara en formell vikt, och den lagstiftande makten förblev statens centrala instans.

¹¹ Se härom bl. a. G. Hanotaux, *Histoire de la France contemporaine*, 1908, bd I; R. Dreyfus, *La République de M. Thiers*, 1930; D. Thompson, *Democracy in France since 1870*, 4:e uppl., 1964, 3:e kap.; D. Halévy, *La République des Ducs*, 1937.

5. Problemet i statsformer och regimformer: den verkställande och den lagstiftande makten

I. Statsformer — Legitimitetsformer

Detta förhållande mellan den lagstiftande och den verkställande makten ger oss ett utmärkt exempel för en konkret analys av problemet med *statsformerna* och de grader av enhet och relativ autonomi som karakteriserar varje form. Detta kommer, i ljuset av de föregående analyserna, att hjälpa oss att fastställa exakt *hur relevant* kriteriet med förhållandena mellan den lagstiftande och den verkställande makten är för distinktionen mellan olika statsformer. Två inledande anmärkningar är nödvändiga.

1. Distinktionen lagstiftande-verkställande täcker, vid sidan av sin politiska betydelse i klassmaktförhållandena, och om man lämnar åt sidan dess konstitutionella-juridiska uttryck, som oftast är av ideologisk natur, flera heterogena faktorer. För det första faktorer av *teknisk* art, som rör statens funktionssätt, därigenom att den verkställande makten, i termens vida mening, i synnerhet täcker det som vi har betecknat som *statsapparaten* — byråkratin, administrationen, polisen, armen. Dess funktionssätt inom den kapitalistiska staten kan inte reduceras till de funktioner som hör samman med de direkt valda, i sträng mening representativa, församlingarna. För det andra råder det inget tvivel om att denna distinktion, och en av dessa maktens dominans över den andra, också täcker olikartade former av sammanfogning, dvs. av ingripande och icke-ingripande, av ekonomin och politiken: en övervikt för den verkställande makten innebär t. ex. ofta en särskild sorts ingripande av politiken i ekonomin.¹

2. Distinktionen mellan statsformerna hänför sig, som vi minns, till variationer i sammanfogningen mellan ekonomin och politiken inom de gränser som ställs av KPS i en kapitalistisk formations *periodisering i stadier*: den rör en hel serie av omvandlingar av statens funktioner, av differentieringar av formerna för politikens ingripande i ekonomin och för ekonomins i politiken.² Vi har emellertid funnit att även om dessa variationer, som rör statsformerna, täcker olikartade former för ingripande och icke-ingripande av ekonomin och politiken i

¹ Det är nödvändigt att framhålla här att också objektet för begreppen lagstiftande och verkställande varierar alltefter de olika statsformerna. Vi skall senare ge dem en mer precis innebörd genom att skilja mellan de särskilda institutioner och funktioner som de täcker i de olika statsformerna. Jag kommer inte heller att dröja vid den konstitutionellt-juridiska innebörden av denna distinktion — beslutande makt och verkställande makt, politisk makt och administrativ makt, regeringsmakt och konsultativ makt — som bara är en mask för maktförhållandena bland klasserna. Vad som i själva verket är viktigt att framhålla är de maktförhållanden bland klasserna som *institutionellt bestämmer de tekniska uppdelningarna såsom en distinktion mellan politiska funktioner. Det är just i detta avseende som termen "verkställande makt" inte kan identifieras med termen statsapparat.* Den förra täcker ett politiskt maktcentrum genom att den konnoterar ett särskilt politiskt funktionssätt hos statsapparaten. Det är viktigt att understryka detta eftersom vissa citat från Marx (*18:e Brumaire*) och Lenin (*Staten och Revolutionen*) är tvetydiga i detta avseende: de verkar ibland sätta likhetstecken mellan termerna "verkställande makt" och "regering" å ena sidan, och termen "statsapparat" å den andra, på så sätt att den verkställande makten inte skulle ange ett särskilt politiskt maktcentrum utan endast den tekniska statsapparaten — dvs. "ämbetsmannakåren". Det är uppenbart att detta inte gör det möjligt att se de politiska orsakerna till distinktionen verkställande-lagstiftande och de sammansatta klassförhållanden som knyts samman i deras relation. En uppmärksam läsning av Marx visar förövrigt att en övervikt för den verkställande makten i en statsform hos honom anger en särskild politisk funktion för statsapparaten i samband med förvandlingar av legitimiteten och klassförhållandena inom maktblocket. Vi måste också lägga märke till att många teoretiker inom den nuvarande statsvetenskapen, vilka förövrigt håller fast vid de olika icke-juridiska kriterierna för klassificering av det politiska systemets strukturer och funktioner, bibehåller det typologiska schemat med distinktionen verkställande-lagstiftande: t. ex. Almond och Coleman, *The Political System of Developing Areas*, 1960, i en introduktion (s. 3-64) som innehåller allmänna anmärkningar om de politiska systemens typologi; R. Dahl: *A Preface to Democratic Theory*, 1964, s. 63 ff.; S. W. Eisenstadt, *The Political Systems of Historical Bureaucratic Empires*, 1963; i Frankrike Duverger, Vedel, Lavau, för att bara nämna några av de viktigaste.

² Ovan: "II. Den kapitalistiska staten." -> "1. Problemet" -> "I. Den kapitalistiska staten och produktionsförhållandena"

strukturerna, *så är de inte direkt bestämda därav*. De återspeglas med andra ord inte i skilda statsformer, annat än genom att de koncentreras i förhållandet mellan staten och klasskampsfältet dvs. i relationerna mellan staten och de sociala ekonomiska förhållandenas isolering å den ena sidan, mellan staten och maktblocket inom ramen för den politiska klasskampen å den andra, och alltefter föreningen av dessa två relationer.³

Det är på detta sätt man kan fastställa giltigheten av kriteriet med förhållandet mellan den lagstiftande och verkställande makten som ett särskiljande drag i en typologi av statsformer. Även om distinktionen verkställande-lagstiftande täcker olikartade statsfunktioner, som hänför sig till variationer i formerna för ingripande eller icke-ingripande av ekonomin och politiken, *så är det inte i denna egenskap som den är giltig som kriterium på statsformer*: denna *korrelation* mellan statsformerna och förhållandet verkställande-lagstiftande är själv *överbestämd*. Giltigheten av förhållandet verkställande-lagstiftande som kriterium grundas på det faktum att det koncentrerar statens förhållande till den ekonomiska och politiska klasskampen. Det är förövrigt detta som kan få oss att förstå *varför* och *på vilket sätt* de olikartade formerna för sammanfogning av ekonomin och politiken, som utmärker statsformerna, återspeglas på ett tydligt sätt i förhållandet mellan den lagstiftande och verkställande makten.⁴

A — I förhållandet mellan staten och den ekonomiska klasskampens isolering, på vilket förhållandet mellan staten och de dominerade klasserna, *sådant som det är närvarande* i själva dess institutioner, i sista hand går tillbaka visar sig denna distinktion relevant, därigenom att den svarar *mot differentieringar av den kapitalistiska statens legitimitetsformer*⁵: alltså differentieringar av de sammansatta ideologiska processer genom vilka staten framställer sig som representant för folkets-nationens enhet och genom vilka den verkar som politisk desorganiseringsfaktor för de dominerade klasserna. Detta är en konsekvens av det faktum att själva isoleringen av de sociala ekonomiska förhållandena, vars enhet staten framställer sig som, inte är något annat än effekten av den juridisk-politiska nivån och *av ideologin*. Vare sig nämligen den hegemoniska klassen eller fraktionen återspeglas i den lagstiftande eller i den verkställande makten, så kommer denna plats, i egenskap av dominerande instans i staten, att i princip också koncentrera detta statens förhållande till den ekonomiska klasskampen. Emellertid skiljer sig de former åt genom vilka den verkställande eller den lagstiftande makten framställer sig som folkets-nationens enhet. En karakteristisk övervikt av antingen den lagstiftande eller den verkställande makten specificerar sålunda statsformerna, i förhållandet staten-de sociala ekonomiska förhållandenas isolering, därigenom att den svarar mot differentieringar av de borgerliga legitimitetsformerna. De omvandlingar av ekonomins och politikens särskilda sammanfogning, ingripande och icke-ingripande, som karakteriserar de olika stadierna av en kapitalistisk formation, återspeglas i staten genom differentieringar av legitimiteten.

Om *legitimiteten* nämligen, inom ramen för en övervikt av parlamentet, tenderar att sammanblandas med *legaliteten*, det vill säga med ett specifikt normativt reglementeringssystem som framställer sig som den allmänna viljan, fastställd av folkets representanter, så fungerar de ideologiska processerna annorlunda när det gäller den verkställande maktens legitimitet: en minskning av den parlamentariska offentlighetens roll, vilket inverkar fördunklande på byråkratins eget vetande (en övervägande roll för statsapparaten, vilket anger den verk-

³ Ovan II. Den kapitalistiska staten." -> "1. Problemet" -> "I. Den kapitalistiska staten och klasskampen".

⁴ Man kan alltså inte nog kritisera den teknologistiska deformationen som ser den nuvarande övervikten för den verkställande makten som en direkt effekt av politikens ingripande i ekonomin och den byråkratiska administrationens ökade "tekniska" roll: nu kan emellertid detta statsapparats funktionssätt i en så kallad "dirigerad" ekonomi mycket väl äga rum inom ramen för en övervikt av den lagstiftande makten. Som bevis på detta, i viss utsträckning, kan vi ta de relativa skillnader i statsstruktur som för närvarande råder mellan Frankrike å ena sidan, och Italien och Tyskland å den andra, där likväl det statliga ingripandet, trots vad det kan verka som, är precis lika starkt som i Frankrike. *Det är uppenbart att problemet är i högsta grad politiskt.*

⁵ Ovan "II. Den kapitalistiska statens grundläggande drag" -> "V. Frågan om legitimiteten".

ställande maktens övervikt); en stor betydelse av "charismatiska" element — som givetvis är infogade i den borgerliga legitimitets-typen — vilka koncentrerar den hierarkiska legitimiteten genom delegering av statsapparatusens makt i en "chefs" personlighet: denna "chef" utger sig för att vara en representant för folkets-nationens enhet genom en ideologisk arsenal av ett speciellt slag, som Marx och Engels har gett oss briljanta analyser av apropå Louis Bonaparte och Boulanger, och som för närvarande, med en ideologisk term, uppfattas som "maktens personifiering"; en direktförbindelse i det "representativa" förhållandet mellan staten och de sociala klasserna, som åstadkommes via ett avledande av partiernas roll och en direkt manipulation av den allmänna opinionen genom statsapparaten, osv.⁶

Det är på detta sätt man bör tolka Marx' analyser, särskilt de i *18:e Brumaire*, där han anger omplaceringen av dominans-förhållandet mellan den lagstiftande och verkställande makten som ett relevant kriterium på statsformer. Det är fråga om förvandlingar av de borgerliga legitimitetsformerna, och det förefaller mig som om det är just detta som Marx velat framhäva när han påpekar att "den verkställande makten, i motsats till den lagstiftande, uttrycker nationens heteronomi, i motsättning till dess autonomi". Det är nödvändigt att framhålla denna punkt, ty det finns en hel "parlamentarisk" tradition inom arbetarrörelsen, som samtidigt som den uttrycker sin misstro mot den verkställande makten, vilket framför allt har att göra med de idylliska illusioner som den gör sig av den lagstiftande, har tolkat dessa analyser av Marx som ett ifrågasättande av den verkställande maktens legitimitet. Detta har gjort det möjligt för dem att göra en lättvindig kritik av den verkställande maktens framträdande roll, samtidigt som det fritar dem från att göra en adekvat kritik av den kapitalistiska staten som sådan.

Denna tradition betraktar kort sagt den parlamentariska legitimiteten som den borgerliga *politiska demokratins* enda "autentiska" legitimitet, som det enda legitima uttrycket för "folket", och ser i den verkställande maktens övervikt en *illegitim* makt, en sorts deformation av den nationellt-folkliga klasstaten.⁷ Ingenting kunde vara felaktigare: inom ramen för den kapitalistiska klasstaten är den parlamentariska legitimiteten ingalunda "närmare folket" än den legitimitet som svarar mot en övervikt av den verkställande makten. I själva verket rör det sig alltid, i det ena fallet som i det andra, om *ideologiska* processer. Den legitimitet som är för handen i fall av en övervikt för den verkställande makten, låter sig utmärkt väl infogas inom ramen för den folkliga suveräniteten av kapitalistisk typ: i motsats till andra typer av legitimitet, den gudomliga rättens charismatik t. ex., med vilka den inte har andra än rent ytliga likheter, är denna legitimitet inget annat än en särskild form av den borgerliga legitimitetstypen. I sina analyser av det Andra Kejsardömet visar oss Marx på ett utomordentligt sätt hur Louis Bonaparte lyckas få sin verkställande makt att bli antagen som representant för folkets-nationens enhet, som inkarnation av den folkliga suveräniteten, genom att han, i detta fall, återupprättade den allmänna rösträtten, som tidigare hade avskaffats av den parlamentariska Republiken. Man kan således ofta, när det gäller den verkställande maktens legitimitet, lägga märke till det som oriktigt karakteriseras som knep, med vilka den verkställande makten söker maskera sin illegitima övervikt genom att låna drag från den enda sanna folkligt-suveräna legitimiteten, nämligen den parlamentariska. I själva verket rör det sig inte alls om detta, utan om gemensamma grundläggande drag, som härrör från det faktum att dessa legitimiteter bara är skilda former av den folkligt-nationella suveräniteten. De ideologiska processer som styr den klassiska parlamentariska suveräniteten, såväl som den franska bonapartismens legitimitet, är i själva verket bara skilda former av samma typ. Sålunda har historien visat, att den politiska demokratins folkliga suveränitet kan

⁶ Framför allt Engels' anmärkningar om "boulangismen" i hans *Correspondence avec P. et L. Lafargue*, éd. Sociales.

⁷ Denna tradition har för övrigt varit särskilt elakartad i den franska arbetarrörelsen: detta förklaras delvis av historiska orsaker som går tillbaka på den Franska Revolutionen — de valda församlingarnas prestige — och inflytandet från jakobinismen i rörelsen.

finna sitt uttryck lika bra i en klassisk parlamentarism, som i en bonapartistisk "halvdiktatur". Också Max Weber konstaterade, visserligen i sitt eget perspektiv, det grundläggande typologiska släktskapet mellan den parlamentariska överhöghetens legitimitet, och det som han betecknade som "auktoritära" politiska former.⁸

Denna distinktion mellan lagstiftande och verkställande makt, som har att göra med förhållandet mellan staten och de dominerade klasserna, är alltså ett förhållande mellan staten och de ekonomiska sociala förhållandenas isolering och rör legitimitetsformerna: *den är i allmänhet inte direkt bestämd av de dominerade klassernas politiska kamp*. Jag skall förklara mig: man har ofta i den "parlamentariska" deformationen av marxismen en tendens att tro att parlamentet framstår som en farlig plats för de dominerande klasserna, på grund av risken att de dominerade klasserna erövrar det med hjälp av den allmänna rösträtten. Härvidlag skulle distinktionen lagstiftande-verkställande utgöra en garanti för de dominerande klasserna: den skulle möjliggöra en omplacering av maktens enhetscentrum, i fall av en parlamentarisk uppgång från de dominerade klassernas sida. Talrika är de författare, som, efter Kautsky, har tolkat utvecklingen mot en övervikt för den verkställande makten utifrån dessa klassers parlamentariska uppgång.⁹

Denna tolkning, som Marx och Engels, som inte hade någon direkt erfarenhet av dylika situationer, ibland förefaller glida mot, är som ett allmänt påstående *en myt*. I själva verket vet vi att klassherraväldet, när det gäller en erövring av parlamentet från de dominerade klassernas sida, besitter en arsenal av medel med vilka den kan skydda sig mot sådana missöden.¹⁰ Och förövrigt har de dominerande klasserna — i längden inte misstagit sig i detta avseende. Mycket sällsynta är de fall där en övervikt för den verkställande makten, som är utmärkande för en statsform, har svarat mot en risk för erövring av parlamentet från de dominerade klassernas sida: ett bevis på detta utgör de talrika västerländska länder, där den verkställande maktens övervikt för närvarande förstärks och som, i flertalet fall, långt ifrån hotas av någon sådan risk, en risk som oskadliggjordes redan inom ramen för den klassiska parlamentarismen. Inte så att de dominerande klasserna, under en viss tid, inte trodde på denna risk, en tro som är exakt parallell till de illusioner som en fraktion av arbetarrörelsen hänger sig åt i detta avseende: icke desto mindre dämpade socialdemokratins uppträdande snabbt dessa farhågor hos de dominerande klasserna. Den nuvarande övervikten för den verkställande makten svarar verkligen mot de svårigheter som den monopolistiska fraktionen möter i att organisera sin politiska hegemoni gentemot de dominerade klasserna i parlamentet — den svarar kort sagt mot omvandlingar av legitimiteten —, men dessa svårigheter vittnar för den skull inte om en reell risk för att de dominerade klasserna skulle erövra parlamentet — vilket är en helt annan sak.¹¹ Även om denna risk skulle visa sig grundad, skulle det under alla

⁸ Se också i samband med detta M. Duvergers anmärkningar, *Institutions politiques*, 1966, s. 162 ff.

⁹ Kautsky, *La Revolution sociale*, éd. Marc-Rivière, 1912.

¹⁰ Man behöver bara nämna de olika valsystemen, som i detta avseende är nya former av röstcensus, i denna terms klassmässiga innebörd.

¹¹ När jag alltså säger att denna omplacering av dominansen mot den verkställande makten *i allmänhet* inte direkt svarar mot de dominerade klassernas politiska kamp, så menar jag *att den inte är direkt bestämd därav*. Det råder ingen tvekan om att parlamentarismens nedgång indirekt, *dvs. med en obestämbarhetsmarginal*, står i förbindelse med arbetarrörelsens politiska uppåtstigande: detta kan naturligtvis inte ses som detsamma som en risk för att de dominerade klasserna skall erövra parlamentet, utan hänför sig bl. a. till de tidigare nämnda svårigheter som den monopolistiska fraktionen har att organisera sin hegemoni i parlamentet, går kort sagt tillbaka på ett problem om *legitimiteten*. Det är just i detta avseende som man måste akta sig för att blanda samman en övervikt för den verkställande makten inom ramen för en statsform, och statens ökade repressiva roll i fall av ett politiskt uppåtstigande för de dominerade klasserna: *i det senare fallet är en övervikt för den verkställande makten inte alls nödvändig för att staten skall kunna anta denna roll*. Parlamentarismens ram med övervikt för den lagstiftande makten *tillåter mycket väl*, i motsats till vissa idylliska uppfattningar, denna repressionsroll: kort sagt: de dominerade klassernas politiska uppåtstigande framkallar i detta fall inte direkt, som svar, en övervikt för den verkställande makten; även om det framkallar ett uppblossande av våld repressionen, så har erfarenheten visat att det mycket väl går att förena med den klassiska parlamentarismens

händelser vara omöjligt att tolka detta faktum som en erövring av den politiska makten från de dominerade klassernas sida. Inte bara därför att statsmakten i detta fall skulle koncentreras i den verkställande makten, utan på grund av statsmaktens och statsapparatusens hela funktions-sätt i en kapitalistisk formation.

B — I relationen mellan staten och maktblocket är omplaceringen av dominansförhållandet mellan den lagstiftande och verkställande makten ett relevant kriterium för att differentiera mellan olika statsformer, eftersom den rör förändringar av maktblockets hegemoniska fraktion alltefter en formations olika stadier och omplaceringarna av den plats på vilken denna fraktions politiska makt gentemot maktblocket återspeglas: hegemonins omplacering från den industriella fraktionen till den finansiella och, med tiden, till den monopolistiska. Så svarar till exempel den verkställande maktens karakteristiska dominans i en hegemoni av monopolen direkt mot en särskild oförmåga att organisera denna hegemoni gentemot maktblocket inom ramen för parlamentet. De särskilt livaktiga motsättningar som råder mellan maktblockets olika fraktioner i det monopolistiska stadiet, och som återspeglas och mångfaldigas i parlamentet genom en speciell förskjutning mellan dessa fraktioner och partierna, något som har att göra med traditionella ”kvarlevor” hos partirepresentationen, är orsak till denna oförmåga. Hegemonin organiseras hädanefter, genom olika processer, *inom den verkställande makten*.

Detta kan framställas ännu tydligare *inom denna statsform*, om vi tar i betraktande det förhållande mellan staten och maktblockets partier som den inbegriper. Det är visserligen sant att partirepresentationens konkreta modaliteter har sin plats på *den politiska scenen*, genom den specifikt politiska periodiseringen i *regimformer*. Emellertid är förhållande mellan statsformerna och partiernas funktions-sätt för den skull inte likgiltigt. Statsformerna bestämmer gränserna för partiernas funktions-sätt på den politiska scenen: de drar upp den allmänna ramen för partiernas roll i förhållande till maktblocket och för dettas politiska klassorganisation. Statsformerna, dominansen av antingen den verkställande eller den lagstiftande makten, står med andra ord i relation till den roll som maktblockets partier spelar, eftersom de hänger samman med klassförhållandena inom maktblocket, med modaliteterna av detta blocks politiska organisation: dessa statsformer drar således upp gränserna för det område som den politiska scenen utgör. Man kan alltså, i en mycket allmän mening, slå fast att den övervikt för den verkställande makten som är utmärkande för *en statsform*, motsvaras, när det gäller maktblocket, av en karakteristisk nedgång av dess partiernas egen organisationsroll. Detta kan ha mångfaldiga konsekvenser, som t. ex. att partierna ersättes av *pressure-groups* osv.¹² Det blir i detta fall fråga om att staten direkt tar hand om den politiska organiseringen av den hegemoniska fraktionen och av dennas hegemoni gentemot maktblocket.

Således innebär i allmänhet den verkställande maktens nuvarande övervikt, som är utmärkande för en statsform, en särskilt akut oförmåga hos den monopolistiska fraktionen att genom egna partier organisera sin hegemoni gentemot folket-nationen — förändringar av legitimiteten — och sin hegemoni inom maktblocket: kort sagt, en intensifiering av statens

ramar. Vi vet å andra sidan att Lenin, på ett för övrigt mycket vagt sätt, har betecknat ”den demokratiska republiken” som den ”bästa möjliga regimen” för arbetarklassen i en kapitalistisk formation: men även om man antar att detta betyder en överhöghet för parlamentet, så får man för den skull inte skapa sig illusioner och betrakta denna statsform som den enda ”folkliga” kapitalistiska staten, den enda som ”är nära massorna”, samtidigt som man kritiserar den verkställande maktens nuvarande övervikt som varande illegitim.

¹² När det gäller *pressure-groups*, så är det sant att de har haft en väsentlig roll, även under en övervikt för den lagstiftande makten, en roll som emellertid var förenad med partiernas egen roll. För närvarande är deras funktions-sätt *helt och hållet annorlunda*, genom att de förefaller ersätta partiernas intresse-fackliga roll, samtidigt som statsapparaten ersätter den politiska roll som maktblockets partier har. Se härom: J. Meynaud, *Les Groupes de pression en France*, 1958, och *Nouvelles études sur les groupes de pression*, 1962; G. Lavau, ”Note sur un ”pressure group” français: la Confédération générale des Petites et Moyennes entreprises”, i *Rev. franc. de Science politique*, 1955.

politiska organisationspraktik.¹³

Vi måste slutligen påpeka att denna vida distinktion mellan lagstiftande och verkställande makt inte på något sätt kan ersätta ett särskilt studium av de olika *politiska maktcentra*, i de olika statsformerna. Dessa centra omfattar så olika institutionella platser som folkförsamlingarna, administrationen, armén, polisen, domstolarna, de kommunala organen, de politiska partierna själva, de olika aktuella ”kommissionerna”, såsom planeringskommissionen och det ekonomiska och sociala rådet i Frankrike, osv. Det är dessutom nödvändigt att skilja dessa platser från *ekonomiska maktcentra* och *ideologiska maktcentra*.

Det verkar emellertid, om man ser till statens konkreta funktionssätt och de olika legitimitetsformerna, som om fördelningen av dessa platser i allmänhet går tillbaka på distinktionen mellan lagstiftande och verkställande. Detta är särskilt tydligt om vi studerar det nuvarande politiska systemet, där man på samma gång kan konstatera en polycentrism när det gäller dessa platser, politiska maktcentra, — givetvis inte en pluralism av klassmakt — och deras koncentration i den för närvarande dominerande verkställande makten. Denna dominans svarar mot monopolens hegemoni och deras oförmåga att genom sina egna partier organisera denna hegemoni över maktblocket, och över folket-nationen, i parlamentet. Vi finner alltså en nedgång för maktblockets partier, en intensifiering av statsapparatusens politiska roll och en organisering av denna monopolens hegemoni med hjälp av staten inom den verkställande makten själv. Denna polycentrism inom den verkställande makten återspeglar bara, i sitt reella funktionssätt, de nuvarande relationerna mellan maktblocket och monopolen, där den verkställande makten i sin helhet svarar mot monopolens intressen. Mot bakgrunden av den speciella hierarkiska organisation med delegering av tjänster, som utmärker den verkställande makten, så realiseras monopolens hegemoni för närvarande genom erövringen av den verkställande maktens ”höjder”: inte bara ämbetsmannakåren, utan i första hand den verkställande maktens *högt belägna centra* — vilket alltså inte hindrar, — tvärtom —, statsapparatusens relativa autonomi, byråkratins egna politiska roll, osv. Kort sagt: klassförhållandena inom maktblocket, vilka brukade återspeglas antingen i den lagstiftande makten, eller också i relationerna mellan den lagstiftande och den verkställande makten, har mer och mer en tendens att förflytta sig till den verkställande maktens centra, samtidigt som de antar dess speciella funktionssätt.

Låt oss nu gå över till problemet med den kapitalistiska statens enhet i samband med den sålunda fastställda differentieringen mellan den lagstiftande och den verkställande makten. Övervikten för en av dessa makter representerar statens centrala enhetsinstans genom att den i sig koncentrerar de två principerna för statens enhet. Å ena sidan återspeglar den en formations politiska legitimitet, och å den andra är den platsen för den hegemoniska fraktionens organisering. Emellertid kan det under en given period hända att vissa förskjutningar uppträder: det kan t. ex. inträffa att parlamentet fortsätter att framställa sig som den representativa platsen för folksuveräniteten, för folkets-nationens enhet, samtidigt som den hegemoniska fraktionen återspeglas i den verkställande makten. Vi finner i detta fall en överensstämmelse mellan statens legitimitetsform och de valda församlingarnas dominans, samtidigt som den hegemoniska fraktionen inte lyckas upprätta sin hegemoni inom ramen för parlamentet och drar sig tillbaka till den verkställande makten. Det är uppenbart att det i detta fall inte rör sig om något sönderfall av statsmakten, någon sorts ”dubbelmakt” av de ”åtskilda” institutionaliserade makterna. Den institutionaliserade maktens enhet organiseras under dominansen av den makt som är sätet för maktblockets hegemoniska klass eller fraktion.

I själva verket står vi här inför en förskjutning mellan denna klass' eller fraktions dubbla hegemoniska funktioner: samtidigt som den med statens förmedling fortsätter att ha hege-

¹³ Man finner märkliga analyser när det gäller detta ämne hos A. Gorz, *Den svåra socialismen*, TEMA-serien, 1968, första kapitlet: ”Fackföreningsrörelse och politik: Den representativa demokratins kris”.

monin inom maktblocket, förlorar den sin hegemoni med avseende på samhällsformationen i dess helhet. Detta återspeglas i en snedvridning i förhållandet mellan den institutionella platsen för dess makt och statens legitimitetsform. I denna situation, som för övrigt kan gå så långt som till en *politisk kris*, finner man, åtminstone i allmänhet, en kort period av uppblossande aktivitet från statens våldsapparats sida, en period under vilken staten hamnar under denna klass' eller fraktions direkta beroende. Emellertid återvinner staten till slut sin relativa autonomi gentemot denna, genom att den strävar efter att komma i samstämmighet med legitimitetsformen: detta åstadkoms, antingen genom att återställa den gamla tingens ordning, det vill säga genom att organisera denna klass' eller fraktions hegemoni i parlamentet — genom en hel rad modifieringar av valsystemet, ingrepp i partiförhållandena, osv. —, eller också genom att med talrika medel förändra legitimiteten själv.

II. Regimformer – politiska partier

Det säger sig självt att man inte kan studera dessa statsformer konkret annat än i deras förbindelse med *regimformerna*, vilka rör den *politiska scenen* och den egentliga politiska periodiseringen. Statsformerna uppställer gränserna för det speciella område som den politiska scenen utgör, genom att de bestämmer den allmänna ramen för partiernas roll i förhållande till maktblocket. Den politiska scenen har att göra med partirepresentationens konkreta modaliteter i förhållande till de sociala krafternas öppna eller uttalade handlande. Kombinationen av statsformerna och den politiska scenens sammansättning ger oss de politiska regimerna.

Jag har inte för avsikt att gå djupare in på problemet med de politiska regimernas typologi. Jag hänvisar helt enkelt till de synnerligen viktiga indikationer, som M. Duverger ger oss om detta i sina olika arbeten. Han var den förste att påvisa relationerna i denna typologi mellan en dominans av den verkställande eller den lagstiftande makten, eller en jämvikt mellan dessa å ena sidan (termerna lagstiftande och verkställande makt används inte hos honom i deras konstitutionellt-juridiska mening, utan i en betydelse som ligger nära den vi använder) och den politiska scenens konkreta sammansättning å den andra. Han visar i samband med detta på betydelsen av sådana faktorer som antalet partier — tvåparti- eller flerparti-regimer —, osv.¹⁴. Dessa analyser kan förse oss med mycket användbara indikationer, på villkor att man har ögonen öppna för att Duverger, liksom för övrigt flertalet statsvetenskapliga teoretiker, inte gör någon distinktion mellan de två periodiseringar och de två områdena det är fråga om, i föreliggande fall *statsformerna* och *regimformerna*. Hans typologi av regimenformer absorberar distinktionen mellan statsformerna.

I mina analyser av maktblocket¹⁵ påpekade jag att denna frånvaro av distinktion mellan de två områdena och de två periodiseringarna, medför en sammanblandning av maktblockets klassmässiga sammansättning och partiförhållandena på den politiska scenen. Det blir i detta fall svårt att lokalisera de olika förskjutningarna och, i sista hand, att exakt dechifrera den politiska scenens klassmässiga stomme. I det fall som upptar oss nu har denna frånvaro också sina särskilda effekter. Den gör det inte möjligt att se att uppdelningen i regimer får helt olika innebörd beroende på de olika statsformer inom vilka dessa regimer återfinns: dessa regimer kan inte avgränsas ordentligt annat än utifrån de statsformer som bestämmer deras område. Det är bara på detta sätt som det som synes vara en korrelation — t. ex. en dominans av den verkställande makten och ett löst tvåparti- eller flerpartisystem — kan bli en förklaring, med hänvisning till samtliga koordinater i en formations stadium och till den politiska

¹⁴ Se framför allt: *Sociologie politique*, 1967, s. 116 ff.; *Institutions politiques*, 1966, s. 137 ff.; *Les Partis politiques*, 1964, s. 387 ff. osv. där Duverger för fram distinktionen mellan presidentregimer med "falskt tvåpartisystem" (löst tvåpartisystem) eller flerpartisystem, parlamentariska regimer med tvåpartisystem, parlamentariska regimer med flerpartisystem. När det gäller detta se också A. Haurious viktiga analyser i *Régimes politiques et structures économique-sociales*, stencilerad kurs för doktorsgraden.

¹⁵ Ovan "III. Den kapitalistiska statens grundläggande drag" -> "4. Den kapitalistiska staten och de dominerande klasserna" -> "IV. Politisk periodisering..."

klasspraktiken; det som synes vara en kombinatorik kan visa sig vara en precis kombination.

Den kapitalistiska statens egen enhet och relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna och fraktionerna, denna enhets och relativa autonomis *grader* och *konkreta former*, kan således inte studeras annat än i denna kombination av statsformerna och regimformerna: och detta därför att de är intimt lierade med partirepresentationens konkreta modaliteter, med de politiska organisationsformerna inom maktblocket. För att nu bara ta exemplet med makternas åtskiljande och den institutionaliserade maktens enhet: ”åtskiljandet” fungerar mycket annorlunda om det rör sig om en dominans av den lagstiftande makten i samband med flerparti- eller tvåpartisystem, än om det rör sig om en dominans av den verkställande makten i samband med ett löst eller fast tvåpartisystem, eller ett flerpartisystem.¹⁶ Trots allt förblir distinktionen mellan statsformer och regimformer av avgörande vikt i utforskandet av förhållandet mellan statens enhet och maktblockets hegemoniska klass eller fraktion, bakom den politiska scenens skenbarheter inom ramen för regimerna. Den är kort sagt avgörande för att urskilja de reella effekterna av kombinationen statsformer-regimformer på statsmaktens enhet, bakom regimernas ofta bedrägliga sken.

Låt oss ta exemplet med en statsform med dominans av den verkställande makten i kombination med en flerpartiregim: det rör sig om ett typiskt fall där man mycket ofta står inför regerande partikoalitioner, som på den politiska scenen verkar ifrågasätta statsmaktens enhet genom att den uppdelas mellan denna koalitions olika partier. I själva verket rör det sig oftast om statsmaktens enhet inför maktblockets enhet under ledning av den hegemoniska klassen eller fraktionen, kort sagt om ett *entydigt* förhållande mellan statsmakten och denna klass eller fraktion. Detta kan bevisa genom en undersökning av statsformen och maktblockets klassmässiga sammansättning: denna undersökning kan i sin tur avslöja för oss de maskerade aktörernas exakta läge på den politiska scenen. I själva verket röjes statens enhet i detta fall genom det sätt på vilket denna klass' eller fraktions hegemoni över de övriga organiseras i parlamentet: antingen genom den komplexa dominansen av den hegemoniska klassens eller fraktions parti över de andra partierna — detta är fallet med det ”dominerande partiet” inom regeringskoalitionen —; eller också genom en komplex förmedling av representationen på den politiska scenen, med hjälp av vilken denna klass eller fraktion kommer att representeras i det inre av denna koalitions olika partier; eller också genom att denna klass' eller fraktions partier innehar nyckelsektorer inom regeringen.

Det är för övrigt också denna kombination av statsformer och regimformer, som gör det möjligt för oss att uppskatta *graderna* av relativ autonomi hos staten i förhållande till de dominerande klasserna eller fraktionerna. Så beror t. ex. den relativa autonomi hos en statsform med dominans av den verkställande makten både på den konkreta klasskonfigurationen inom maktblocket, den allmänna roll för partierna som denna statsform avgränsar och partiernas eget uppträdande på den politiska scenen inom ramen för regimformerna. En övervikt för den verkställande makten betyder med andra ord inte en ökad autonomi hos staten gentemot dessa klasser och fraktioner, förrän den kombineras med en karakteristisk nedgång för partiernas organisationsroll, *som återspeglas också på den politiska scenen*: denna korrelation möter man ganska ofta. Den är tydlig när det gäller den franska bonapartismen som historisk företeelse. Den visar sig, som Gramsci, i Marx' efterföljd, låtit påpeka, i en situation av kris i partirepresentationen, kort sagt i ett brott mellan de olika klasserna eller fraktionerna och deras representanter.¹⁷

Emellertid kan man ofta utläsa variationer i denna korrelation: statens relativa autonomi kan t.

¹⁶ Se Duverger, *Les partis politiques*, kapitlet ”Les partis et la séparation des pouvoir”.

¹⁷ ”Hur uppstår dessa situationer av kontrast mellan ’representerade och representanter’, som från partiernas område ... återverkar på hela statsorganismen och stärker den relativa maktpositionen för byråkratin ...”, Gramsci, ”Observationer angående vissa aspekter av de politiska partiernas struktur under perioder av organisk kris”, i *En kollektiv intellektuell*, a. a., s. 247.

ex. vara viktigare i fallet med övervikt för den lagstiftande makten kombinerad med en flerpartiregim — vilket är särskilt påtagligt i byråkratins roll i samband med instabila regeringar —, än i en övervikt för den verkställande makten kombinerad med en tvåpartiregim med starka strukturer och sträng inre disciplin hos partierna — det nuvarande fallet i England —; eller den kan vara ännu viktigare i fallet med en övervikt för den verkställande makten kombinerad med en flerpartiregim — som för närvarande i Frankrike.

Den kombination som vi visat på kan ge oss förklaringarna till detta: i fallet tvåpartisystem med stark inre disciplin hos partierna — England — står man, förefaller det, inför en särskild förmåga hos monopolen att själv organisera sin hegemoni, vilket gör statsapparaten hegemoni mindre viktig för dem. Relationerna av öppet handlande mellan den hegemoniska fraktionen och maktblocket, liksom också organiseringen av deras hegemoni gentemot folket — nationen, *sammanknytes redan inom ett och samma parti*, eller inom två partier, som omväxlande innehar den politiska scenens främre del. Den hegemoniska fraktionen blir den *regerande* fraktionen, därigenom att den tack vare sina "agenter" — ett politiskt begrepp och inte bara ett ord som betecknar relationer mellan personer — innehar "höjderna" inom detta eller dessa partier. Ett tydligt fall utgör Förenta Staterna, där partiernas mindre fasta organisation ibland har medgivit en relativ autonomi hos staten, vilken verkligen fungerade i Roosevelts "*New Deal*". Denna autonomi var också i spel, på sätt och vis trots systemet, i det speciella fallet med 1945 års arbetarregering i England.¹⁸

¹⁸ När det gäller problemet med de engelska arbetarregeringarna är det utan tvekan mest klarläggande verket R. Milliland, *Parliamentary Socialism*, London, 1964.

V. Om byråkratin och eliterna

1. Eliterna och elitteorierna

Vi är nu i stånd att företa en grundlig undersökning av statsapparaten: vi vet att diskussionen inom den marxistiska teorin har organiserats runt problemet med byråkratin, som bara är en av statsapparaten aspekter, även om den utan tvivel är den viktigaste. Vi vet också att den teoretiska forskningen i stor utsträckning tillintetgjorts, dels på grund av felaktigheterna i Trotskij's analyser, men framför allt på grund av hans epigoners ideologiska svammel: jag skall försöka undvika själva det ideologiska området hos denna diskussion och hålla mig till de vetenskapliga anvisningar som Marx, Engels, Gramsci och Lenin erbjuder i detta ämne. För övrigt skall jag bara ta Max Webers analyser i beaktande: trots den kritik som man kan rikta mot honom, kan han säkerligen betraktas som den som har belyst detta problem bäst.

Jag skall börja analysen med en kort undersökning av teorierna om ”*politiska eliter*”: de har ett avsevärt inflytande inom den nuvarande statsvetenskapliga teorin, och de är uttryckligen framställda som kritik av den marxistiska teorin om politiken. Det råder emellertid inget tvivel om att de riktar sig mot vantolkningar av marxismen, och den marxistiska teorin har, genom den deformation som den ofta har låtit de vetenskapliga marxistiska begreppen undergå, öppnat flanken för denna kritik. Kort sagt ställer flertalet av teorierna om politiska eliter problem som inte kan lösas bättre av en på detta sätt deformerad marxism, än i de ideologiska perspektiv som dessa teorier själva för fram: dessa problem kan inte lösas annat än inom marxismens vetenskapliga problematik.

I själva verket griper sig dessa elitteorier an två relativt åtskilda problem, samtidigt som de ställer frågan om deras relationer:

1. Frågan om den ”politiskt dominerande klassen”, som i elitteoriernas föreställning ibland döljes under den specifika termen ”politisk klass”. När det gäller detta är den marxistiska huvudinvändningen den nödvändiga identitet som den uppställer mellan den ekonomiskt dominerande och den politiskt dominerande klassen. Nu konstaterar dessa teorier på goda grunder att det inte alltid är på detta sätt. Detta utgör utgångspunkten för olika försök att utarbeta en uppfattning om politisk makt, som radikalt skulle skilja sig från den marxistiska. Till denna huvudkritik anknyter sig för övrigt den riktning som talar om de så kallade ”omvandlingarna” av det kapitalistiska systemet: man skulle för närvarande inte längre kunna tala om en ekonomiskt dominerande klass, i termens marxistiska mening — på grund av ett åtskiljande mellan ägande och kontroll, stånd-cirkulation och rörlighet bland de sociala grupperna, osv. vilket gör det nödvändigt att söka sig till andra förklaringar av grunden för politisk makt.

2. Frågan om statsapparaten och byråkratin. I första hand ser dessa teorier i den marxistiska uppfattningen en faktisk koncentration av alla politiska funktioner i den ekonomiskt-politiskt dominerande klassens händer, deras praktiska utövande av medlemmarna av denna klass själv. Om feodal-klassen hade de politiska regeringsfunktionerna, den offentliga administrationen, de militära funktionerna osv. i sina händer, så gäller verkligen inte samma sak för borgarklassen. Därav tillflykten, för att teoretiskt förklara denna förskjutning, till en uppfattning som finner den politiska maktens grund i själva existensen av statsapparaten, och som genom en sammanblandning av *statsmakt* och *statsapparat* tilldelar statsbyråkratin en *egen* politisk makt. I andra hand ser dessa teorier i den marxistiska teorin uppfattningen om en stat som fungerar som ett enkelt verktyg för den dominerande klassens herravälde: den marxistiska teorin skulle därmed ha berövat sig möjligheten att undersöka byråkratins relativa autonomi gentemot denna klass. Därav tillflykten till en autonom politisk makt, som tilldelas byråkratin och som är *parallell* till det ekonomiska eller politiska ”klass”herraväldet: detta skulle enligt dessa teorier vara det enda sättet att förklara byråkratins speciella funktionssätt.

Wright Mills uttrycker på ett utomordentligt tydligt sätt denna kritik av en deformerad marxistisk teori, när han förklarar varför han förkastar termen ”dominerande klass”, och istället håller fast vid termen ”maktelit”: ”Dominerande klass” är en tungt belastad term: ”Klass” är en ekonomisk term; ”herravälde” är en politisk term. Begreppet ”dominerande klass” implicerar sålunda uppfattningen att en ekonomisk klass är politiskt dominerande. Denna teori, som resulterar i en genväg, kan ibland vara riktig, men kan också vara oriktig; man skulle emellertid inte vilja förutsätta denna tämligen förenklade teori i själva de termer man använder för att definiera problemen ... Framför allt medger inte frasen ”dominerande klass”, i dess vanliga politiska konnotation, att man i tillräckligt hög grad erkänner autonomi hos politiken och dess agenter, och den säger ingenting om den militära autonomi ... Jag anser att detta förenklade synsätt med en ”ekonomisk determinism” bör kompletteras med en ”politisk determinism” och en ”militär determinism”; att de högst uppsatta agenterna inom dessa tre områden för närvarande besitter en avsevärd grad av autonomi ...”¹

Innan vi ser vilken relation dessa teorier etablerar mellan å ena sidan statsapparaten i termens strikta mening, och å den andra det som man betecknar som den politiskt dominerande klassen, skall vi helt kort dröja vid de lösningar som de lägger fram. I allmänhet gäller det att hitta andra grunder för politisk makt än de som den marxistiska teorin erkänner, vilket i sista hand vill säga andra än den komplexa relationen mellan politiken och produktionsförhållandena. Och detta enligt flera varianter: antingen kan man i Paretos efterföljd — schematiskt sagt — finna dess grund i ett kvasi-ontologiskt förhållande mellan styrande och styrda, som är besläktat med det hegelianska schemat Herre-Slav, sådant som det återfinns hos C. Schmitt; eller också finner man den, i linje med Mannheim och dennes schema med ”*freischwebende Intelligenz*”, i eliternas ”intellektuella” monopol gentemot massorna; eller också, enligt en viktigare riktning, som går tillbaka på M. Weber, i kontrollen av statsapparaten, där staten betraktas än som den politiska maktens uteslutande, och av ekonomin oberoende, grund, än som grund för den politiska makten, som är oberoende av den ekonomiska makten, men parallell till denna. Det är i synnerhet den senare föreställningen som intresserar oss. Den dechiffrerar byråkratins funktionssätt utifrån en egen politisk makt, som den skulle besitta enbart i kraft av sin kontroll över statsapparaten, som ses som den autonoma grunden för politisk makt.

Vilka förhållanden antar man nu råda mellan den sociala grupp som kontrollerar statsapparaten, i synnerhet byråkratin, och de andra politiska eliterna, det som inom den marxistiska teorin rör förhållandena mellan byråkratin och den dominerande klassen? Frågan är desto intressantare, som den för oss tillbaka på ett internt gräl mellan dessa teorier, där vissa hävdar *de politiska eliternas enhet* och andra *de politiska eliternas eller styrande kategoriernas pluralitet*. Denna fråga rör för övrigt också ett problem inom den autentiska marxistiska teorin: byråkratins egen enhet och samhållning som social kategori.

A — Den uppfattning som hävdar de politiska eliternas eller styrande kategoriernas pluralitet, förtjänar inte att närmare dröjas vid. Den är inget annat än en typisk ideologisk reaktion på den marxistiska teorin om politiken: nämligen den ”funktionalistiska” riktningen². I sin ideologiska funktion syftar denna negation av varje enhet bland de så kallade politiska eliterna eller styrande kategorierna till att — vilket inte kunde framgå tydligare — avskära alla broar till en glidning mot vad det vara månne som skulle kunna frammana klasskampens existens:

¹ C. W. Mills, *The Power Elite*, 1963, s. 227. T. B. Bottomore framlägger utomordentligt väl denna kritik som elitteorierna riktar mot den marxistiska teorin: *Elites and Society*, 1966, de två första kapitlen, och *Classes in Modern Society*, 1966, det första kapitlet. I kapitlet om makten har jag redan analyserat den maktuppfattning som ligger under merparten av analyserna av de politiska eliterna.

² Man finner denna uppfattnings funktionalistiska principer i T. Parsons kritik av Mills citerade arbete: ”The Distribution of Power in American Society”, i *World Politics*, vol. X, nr 1. Författare av pluraliteten är bl. a.: Aron, ”Classe sociale, classe politique, classe dirigeante”, i *Revue Européenne de sociologie*, I (2), 1960, och ”Classe politique ou catégories dirigeantes?”, *Revue française de Sc. politiques*.

om man medger en enhet hos dessa eliter eller kategorier löper man risken av en farlig kontakt med de som också medger existensen av en dominerande klass; som av en händelse är det också Aron som bäst har uppfattat detta. Under hägnet av funktionalismen, som avspecificerar politikens begrepp och realitet, genom att betrakta den som en diffus och odistinkt funktion av att ”styra” olika ”element-områden” av en ”integrerad” social ”helhet”, kommer man sålunda fram till detta: de politiska eliterna definieras genom sin styrande plats inom de olika områdena av den sociala verkligheten — däribland den institutionaliserade politiken, staten —, de är sålunda politiska eliter i sin egenskap av styrande kategorier. De utgör en *pluralitet* både därför att dessa olika områden — däribland staten i strikt mening — inte äger några andra inbördes relationer än att vara cirkulärt integrerade i den sociala helheten, och därför att dessa ”*high social stratum*s” av de olika sociala grupperna representerar mångfaldigt integrerade skiljaktiga intressen. Kan man säga att de ”högt uppsatta fackföreningsledarna”, den ”högre personalen”, inom *alla* de viktiga politiska partierna, de ”höga företagsledarna” inom monopolen, de ”höga statsbyråkraterna” — som enligt denna teori med samma rätt utgör styrande kategorier, framvisar en politisk enhet? Det minsta man skulle kunna säga är att detta vore en överdrift! I detta teoretiska sammanhang tänkes statsapparaten, byråkratin och i synnerhet dess ”toppar” besitta en egen politisk makt, vars förhållande till de andra makterna styrs av den allmänna föreställningen om en ”uppdelning” av den politiska makten, som utmärker den funktionalistiska teorin.

B — Den riktning som intresserar oss mest är den som accepterar de politiska eliternas enhet, som ibland uttryckes med hjälp av begreppet ”politisk klass”.³ Detta på grund av att den just förstår att hålla fast vid det allmänna schemat om *politiskt herravälde*, samtidigt som den kritiserar den marxistiska uppfattningen om en dominerande klass, som enligt denna riktning inte gör det möjligt att undersöka den moderna decentraliseringen av de politiska funktionerna, och som förutsätter en politisk enhet hos borgarklassen, som inte längre skulle existera. Man finner även här flera varianter: enheten hos dessa olika eliter grundas ibland, som hos Mosca med sin ”politiska klass”, på själva det faktum att de äger ett förhållande — av inflytande eller deltagande — till den institutionaliserade politiska makten. Denna makt, som inte har någon möjlig grund, betraktas helt enkelt som en plats vars blotta existens skulle ena de olika eliterna, och där topparna inom byråkratin utgör en elit bland de andra. En fortsättning på denna riktning utgör den som söker finna parallella källor till politisk makt, och där ekonomin själv betraktas som en källa till makt, och staten som en annan. Eliterna, däribland byråkratin, som konstitueras genom sina relationer till dessa olika maktkällor, anses emellertid, som Wright Mills framställer det, vara enade genom det faktum att ”cheferna för de ekonomiska korporationerna”, ”de politiska cheferna” — däribland topparna inom byråkratin och ”de militära cheferna” — eliterna — alla tillhör det som han betecknar som ”*corporate rich*”. Här visar sig denna uppfattning, som ville övervinna marxismens så kallade ekonomiska determinism och undersöka byråkratins autonoma funktionssätt, just upplösa problemet i en ekonomisk super-determinism. Statsapparatus politiska funktionssätt absorberas av dess medlemmars tillhörighet, tillsammans med andra eliter, till detta enade centrum som skulle utgöras av en grupp med höga inkomster. Denna enhet hänföres ibland också, som hos Meynaud, till dominansen över de andra eliterna av den elit, som innehar den makt som grundas på produktionsförhållandena, eller också till dominansen av den elit, som grundar sin makt på själva kontrollen av statsapparaten, en grund för makt som ses som parallell till den politiska makten; den senare uppfattningen möter man hos vissa lärjungar till Webers byråkratiteori, däribland R. Michel: denna dominans är för övrigt fullkomligt oförklarlig inom dessa föreställningars kontext. Eller också förklaras denna enhet, slutligen,

³ Detta är framför allt fallet med Mosca, *The Ruling Class*, 1939, s. 12 ff.; med R. Michels och hans byråkrati-politisk klass: *The Political Parties*, 1966, s. 43 ff., 188 ff.; med Wr. Mills, a. a.; med J. Meynaud, *Les Elites politiques*, 1960; med Burnhams ”managerial”-klass, osv. Vi kan konstatera att förfäktarna av uppfattningen om eliternas enhet är de som tagit mest intryck av den marxistiska uppfattningen.

som hos Burnham, av de olika eliternas tillhörighet till den nya tekniskt-byråkratiska ”klassen” av företagsledare, som kontrollerar produktionen både med hjälp av den så kallade skilsmässan mellan ägande och kontroll i de stora företagen och, när det gäller den nationaliserade sektorn, genom sin tillhörighet till statsapparaten.

Jag skall inte företa någon kritik av dessa föreställningar och deras teoretiska förutsättningar: andra har gjort det på ett tillräckligt uttömmande sätt.⁴ Deras huvudsakliga brist är att de inte ger någon som helst *förklaring* av grunden för politisk makt. Dessutom kan de inte, när de för fram en mångfald av källor till politisk makt, ge någon som helst förklaring till dessas inbördes förhållanden. Så når de också resultat som är motsatta de som de syftar till: när de kritiserar den deformerade marxistiska uppfattningen om den dominerande klassen, och särskilt vill undersöka byråkratins eget funktionssätt, så slutar det med att de erkänner de politiska eliternas enhet. Denna enhet förblir emellertid i detta fall ideologisk: när det gäller byråkratin, så blir resultatet att de genom att tillerkänna den en egen makt antingen upplöser dess funktionssätt i dess tillhörighet till en godtycklig ekonomisk grupp — Mills — ,eller också att de betraktar den som det uteslutande subjektet för politisk makt i snäv mening — den weberianska tendensen, — eller i en vid mening — Burnham.

⁴ Jag vill framför allt peka på Sweezys kritik av Mills: ”Power Elite or Ruling Class”, utdrag ur *Monthly Review*, 1963.

2. Den marxistiska uppfattningen och frågan om statens klasstillhörighet

Dessa problem som ställs av elitteorierna kan emellertid lösas inom den marxistiska teorin om politiken. Om vi går tillbaka till den kritik som riktats mot den marxistiska teorin, så kommer vi lätt att kunna se att den bara riktar sig mot dess deformerings.

Låt oss i första hand undersöka den kritik som skjuter in sig på begreppet *dominerande klass*. Att begreppet klass bara skulle röra den ekonomiska nivån och begreppet herravälde bara den politiska: och att begreppet dominerande klass sålunda med nödvändighet, genom en oriktig utsträckning av begreppen, skulle innebära att den ekonomiskt dominerande klassen skulle vara den politiskt dominerande. I själva verket har vi i kapitlet om de sociala klasserna visat att begreppet klass inte alls bara täcker agenternas förhållande till produktionsförhållandena, utan anger hela strukturens effekter på de sociala förhållandenas fält. Vi har också i kapitlet om begreppet makt visat att detta begrepp och för övrigt också begreppet herravälde, i sitt förhållande till klassbegreppet, inte bara täcker de politiska *strukturernas* nivå, utan de sociala relationernas fält i dess helhet, dvs. de ekonomiska, politiska och ideologiska klasspraktikernas fält.

Detta synsätt gjorde att vi kunde förklara möjligheten av decentrering och förskjutning mellan de olika platserna för ekonomiskt, politiskt och ideologiskt herravälde, som innehas av olika klasser. Om den ekonomiska nivån av produktionsförhållandena bestämmer klasskampsfältets platser för makt och herravälde i sista instans, så är det bara genom dess återspeglning i den komplexa helheten av en formation. Sålunda har vi mött flera exempel på förskjutningar mellan den ekonomiskt dominerande och den politiskt dominerande klassen. Dessutom har vi genom att visa på politikens komplexa struktur och relativa autonomi, liksom de olika områden som den omfattar, också visat på möjligheten av en decentrering av de olika politiska funktionerna, som kan innehas av olika klasser: differentiering mellan de politiskt dominerande klasserna, som ingår i maktblocket, och detta blocks hegemoniska klass, som i sista hand innehar den politiska makten och samtidigt har rollen att politiskt organisera maktblocket; differentiering mellan dessa å ena sidan, och den regerande klassen, som har representationsrollen på den politiska scenen, å den andra. Det genuina marxistiska begreppet dominerande klass innebär kort sagt inte en faktisk koncentration av de olika politiska funktionerna i händerna på själva medlemmarna av en klass, utan förklarar denna eventuella decentrering alltefter klasskampens konkreta former, och de politiska strukturerna, statstyperna, statsformerna, och regimformerna.¹

Fortfarande rör det sig här bara om relationer mellan olika klasser: detta löser inte problemet med *statsapparatusens sociala grupp*. Jag behåller här termen "byråkrati", på grund av den vikt som den har kommit att få, även om den i sista hand, vid sidan av armén, polisen osv., endast betecknar en del av den grupp, som av marxismens klassiker vanligen betecknas med termen "statsförvaltningen". Vi påpekade redan i samband med distinktionen mellan fraktion, skikt och kategori att byråkratin utgör en specifik *kategori*.² Om vi tar i betraktande den komplexa helheten av ett produktionssätt och det specifika verkningssättet hos dess olika instanser, så ser vi att byråkratin är den *specifika effekten* av statens regionala struktur på agenterna i en samhällsformation: det är samma mekanism som man finner hos de "intellektuella" i deras förhållande till ideologins region. Om politikens regionala struktur också har effekter på agenterna som är fördelade i sociala klasser eller klassfraktioner, eftersom det inte här rör sig om begrepp som bara täcker ekonomins effekter på agenterna, så utgör frambringandet av

¹ Se ovan del III -> "4. Den kapitalistiska staten och de dominerande klasserna" -> "IV. Politisk periodisering ..."

² Se ovan "2. Politik och sociala klasser" -> "V. Fraktioner — Kategorier — Skikt"

byråkratins kategori dess specifika effekt. Ifråga om byråkratin visar sig detta i första hand genom dess tillhörighet till statsapparaten, genom att den på sätt och vis sätter den politiska maktens institutioner i arbete.

Byråkratin som statsapparaten sociala kategori är emellertid bara en aspekt av problemet. Det är nämligen mycket viktigt att i termen byråkrati skilja mellan dess två olika betydelser, nämligen de som Marx, Engels, Lenin och Gramsci ger den. I sin andra betydelse betecknar den i egentlig mening inte direkt denna sociala kategori, utan ett specifikt organisationssystem och ett inre *funktionssätt hos statsapparaten*, vilket framför allt visar den borgerliga *ideologins* politiska inverkan på staten: ett fenomen som ofta uttrycks med den speciella termen *byråkratism* eller *byråkratisering*.³ Denna distinktion är viktig på två sätt: i första hand ställer den frågan om relationerna mellan byråkratin och byråkratismen, mellan lokaliseringen av denna kategori och detta organisationssystem funktionssätt, i synnerhet statsapparaten, i en bestämd samhällsformation. I andra hand ställer den frågan om möjligheten av ett kvarlevande av byråkratismen, som är oberoende av existensen eller icke-existensen av byråkratin som social kategori. Det rör sig här om hela problematiken i Lenins texter om övergångsstaten i Sovjetunionen och byråkratismens fortbestånd, det som han betecknar som "tendensen till byråkratisering" utan existensen av "byråkratin" som särskild kategori.

I alla händelser så rör dessa två aspekter av det byråkratiska fenomenet *alltid statsapparaten och inte statsmakten*. Framför allt beror byråkratin som specifik social kategori på statsapparaten konkreta funktionssätt, och inte på att den själv skulle inneha statsmakten. För att gå in på detta problem, vars betydelse utan tvekan har överdrivits, så kan byråkratin inte i sig själv utgöra en särskild klass eller ens en fraktion, vare sig autonom eller inte, av en klass. Även om Engels helt undantagsvis kunde beteckna byråkratin med termen klass, så kan vi uppenbarligen inte hålla fast vid detta. Då det som utmärker den just är dess särskilda förhållande till den institutionaliserade makten och dess tillhörighet till statsapparaten, så kan den inte vara annat än effekten av statens förhållande till de ekonomiska strukturerna å den ena sidan, och till de sociala klasserna och klassfraktionerna å den andra. Det räcker härvidlag inte att säga att byråkratin inte har någon särskild plats i de relationer som definierar klasserna på produktionsförhållandenas nivå i strikt mening. Om detta räcker för att tillbakavisa uppfattningen om byråkratin som en klass redan på produktionsförhållandenas nivå, så räcker det för den skull inte för att tillbakavisa uppfattningen om byråkratin som en klassfraktion: man kan nämligen bara definiera autonoma klassfraktioner på de politiska förhållandenas nivå. Emellertid kan byråkratin, som utmärks av sitt särskilda förhållande till staten och av sin tillhörighet till statsapparaten, inte bestämmas annat än strikt utifrån denna stats klassmässiga funktion på den politiska nivån. Det är med andra ord inte bara så att det som ibland har betraktats som byråkratins privilegierade kännetecken, dvs. dess särskilda förhållande till staten, inte konstituerar den som social klass eller klassfraktion; detta kännetecken, som specificerar byråkratin som kategori, utesluter just dess existens som autonom klassfraktion på den politiska nivån, genom att det sätter gränserna för dess funktionssätt i denna stats klassmakt. För övrigt har diskussionen, som ibland lett till att man förvrängt detta kännetecken hos byråkratin, gällt statens roll i produktionsprocessen, dvs. dess olika ekonomiska funktioner. Det har i vissa fall verkat som om dessa funktioner på denna omväg kunnat

³ Man kan för övrigt också visa på denna distinktion hos Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, a. a. del III, sjätte kapitlet, och hos Michels. I de efterföljande diskussionerna kom denna distinktion att framför allt uppfattas som gällande byråkratin som "överförings- och verkställande-system" (byråkratism) och byråkratin i termer av makt (byråkratin i egentlig mening). Det var fallet med A. Touraine, "L'aliénation bureaucratique", i *Arguments*, nr 17, 1960; med C. Lefort, "Qu'est-ce que la bureaucratie?" Ibid.; med G. Lapassade, *Groupes, organisations, institutions*, 1967, s. 57 ff.; liksom också med analyserna i *Socialisme ou Barbarie* under inflytande av trotskismen. Bara en anmärkning här: denna riktning ser byråkratismen som ett allmänt organisationsproblem och hänför byråkratins existens till dess egen makt. Detta är två uppfattningar som inte är giltiga för den marxistiska distinktionen mellan byråkratism och byråkrati.

tilldela byråkratin en särskild plats i produktionsförhållandena i sträng mening. Men statsfunktionerna är just bestämda av denna stats politiska klassmakt. Ett speciellt fall, som ibland kan uppträda här, utgör statsbourgeoisin i vissa länder under utveckling: byråkratin kan, med hjälp av staten, grunda sig en egen plats i de existerande produktionsförhållandena, eller t. o. m. i de ännu icke givna produktionsförhållandena. Emellertid utgör den i detta fall inte en klass i sin egenskap av byråkrati, utan i sin egenskap av verklig klass.

Detta klarläggande var nödvändigt för att ställa problemet om byråkratins förhållande till klasserna och klassfraktionerna. Om byråkratin själv utgör en specifik kategori, så innebär detta att den själv har en *klasstillhörighet*. Det rör sig om de klasser eller klassfraktioner, som byråkratins olika skikt kommer ifrån, varifrån medlemmarna i administrationen rekryteras. Marx, Engels och Lenin har framhållit att man ur denna synpunkt bör skilja mellan vissa bestämda skikt, som rekryteras från och hör till olika klasser. I fallet med den tyska och den franska byråkratin t. ex. skiljer Marx och Engels mellan byråkratins ”toppar”, enligt Lenins term, som hör till respektive lantadeln och bourgeoisin, och de underordnade skikten, som hör till småbourgeoisin. Marx och Engels gör dessutom ofta, när det gäller klassrekryteringen till byråkratins toppar, distinktioner mellan borgarklassens olika fraktioner, i synnerhet de industriella och finansiella fraktionerna.⁴

Marx och Engels ville *markera* betydelsen av denna klass eller fraktion från vilken byråkratins toppar rekryteras, genom att skapa ett särskilt begrepp för den, nämligen *statsbärande klass*. Detta begrepp syntes dem oundgängligt för att påvisa att denna klass eller fraktion kan, men också inte behöver, vara densamma som maktblockets hegemoniska klass eller fraktion, den som man vanligtvis, men oegentligt, betecknar som den politiskt dominerande klassen eller fraktionen. Dessa toppar inom byråkratin kan med andra ord komma från en politiskt dominerande klass eller fraktion, som har del i maktblocket, men som inte utgör detta blocks hegemoniska klass eller fraktion. Vi har här det typiska fallet med den engelska statsapparaten efter 1830, men också den tyska efter Bismarck, där dessa toppar rekryterades från den jordägande adeln, medan den hegemoniska platsen innehades av bourgeoisin. Denna statsbärande klass eller fraktion kan dessutom vara densamma som den regerande klassen eller fraktionen på den politiska scenen men behöver inte vara det. Vi har redan i våra exempel ständigt mött en hel rad förskjutningar mellan de hegemoniska, de regerande, och de statsbärande klasserna eller fraktionerna, från vilka byråkratins toppar rekryteras.

Dessa påpekanden är viktiga. Hela problemet med byråkratin är nämligen trots allt att den utgör en *specifik kategori*. Detta vill säga att dess speciella funktionssätt, det som utmärker den som kategori, *inte är direkt bestämt av dess klasstillhörighet*, av det politiska funktionssätt som utmärker de klasser och fraktioner från vilka den kommer: byråkratins sätt att fungera beror på statsapparatsens konkreta funktionssätt, det vill säga statens plats inom helheten av en formation och dess komplexa relationer till de olika klasserna och fraktionerna. Det är just detta som gör det möjligt för byråkratin att, som social kategori, äga en egen enhet och koherens, trots olikheterna i rekrytering och klasstillhörighet hos dess olika skikt: den byråkratiska kategorins politiska enhet kan alltså inte härledas från den statsbärande klassen.

Den kan inte heller hänföras till enheten hos den hegemoniska klassen eller fraktionen, som i sista hand innehar *statsmakten*. Låt oss stanna här: Marx och Engels framhöll, när de skiljde mellan statsmakt och statsapparat, att byråkratin inte kan ha en egen politisk makt, eftersom den inte utgör en klass eller en autonom klassfraktion. Den så kallade ”byråkratiska makten” är i själva verket inget annat än utövandet av statsfunktionerna — det är den andra betydelsen som Marx och Lenin tilldelar termen statsapparat — och staten är inte grunden för politisk

⁴ Marx, *18:e Brumaire*, liksom även *Pariskommunen* och hans citerade arbeten om England, Engels, *Status quo i Tyskland*, a. a., *Om bostadsfrågan*, a. a., förordet till *Tyska bondekriget*, a. a., förordet till den första engelska utgåvan av *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap*, osv.

makt, utan ett centrum för den politiska makt som tillkommer bestämda klasser, i detta fall den hegemoniska klassen eller fraktionen.⁵ Med andra ord motsvarar byråkratins funktionssätt i sista hand denna klass' eller fraktions politiska intresse: detta gör den emellertid via det komplexa förhållandet mellan staten och denna klass' eller fraktions politiska makt, och inte via byråkratins klasstillhörighet eller via den klass från vilken den rekryteras. Om byråkratin sålunda inte har någon egen klassmakt, så utövar den inte heller direkt de klassers makt vilka den själv tillhör och framför allt inte på grund av denna klasstillhörighet. Detta är uppenbart i fall av förskjutning mellan den statsbärande klassen eller fraktionen och den hegemoniska klassen eller fraktionen: i detta fall utövar byråkratin, som Marx och Engels visar i sina skrifter om England, inte någon makt som tillhör den statsbärande klassen eller fraktionen, utan den hegemoniska klassens eller fraktionens makt. Detta är desto viktigare att framhålla, eftersom man ofta försöker att grunda förhållandet mellan byråkratin och den hegemoniska klassens eller fraktionens politiska makt, genom att fastställa identiteten mellan denna klass och den klass från vilken de byråkratiska topparna kommer: antingen på Wright Mills fantasifulla sätt, eller också på ett ännu mer fantasifullt sätt, genom att söka efter olika mystiska och dolda släktband eller kusinband mellan dessa toppar och medlemmarna av den hegemoniska klassen eller fraktionen.

Vi kommer på så sätt över till den andra aspekten av problemet. Även i det fall som den hegemoniska klassen eller fraktionen är den i vilken byråkratins toppar verkligen rekryteras, i det fall alltså som det råder en identitet mellan hegemonisk klass eller fraktion och statsbärande, är förhållandet mellan byråkratin och den politiska makten fortfarande inte direkt bestämt av byråkratins klasstillhörighet: det går via staten. De drag av enhet och koherens som utmärker byråkratin som specifik kategori kan inte via dess klasstillhörighet reduceras till enheten hos den statsbärande klassen, som i detta fall också är den hegemoniska klassen, utan beror på dess specifika förhållande till staten och dess tillhörighet till statsapparaten. Det är just detta som möjliggör den relativa autonomi i dess politiska funktionssätt gentemot den hegemoniska klassen eller fraktionen, vars makt den utövar.

Byråkratin ställer alltså i själva verket ett speciellt problem. Tack vare detta särskilda förhållande till staten uppnår byråkratin, i fallet med en identitet mellan den hegemoniska klassen och den statsbärande, en relativ autonomi gentemot den förra, och i fall av en förskjutning mellan dessa klasser, ställer sig byråkratin i tjänst hos den hegemoniska klassens politiska intressen, trots sin tillhörighet till den statsbärande klassen. I detta senare fall har den icke desto mindre fortfarande en relativ autonomi gentemot den hegemoniska klassen, inte på grund av att den har en annan klasstillhörighet — statsbärande klass — utan på grund av dess egenskap av specifik kategori som går tillbaka på dess förhållande till staten. Jag vill alltså framhålla att man inte alls, när man vill förklara denna relativa autonomi i byråkratins politiska funktionssätt, har något teoretiskt behov av att tillmäta den en egen politisk makt, lika lite som det är nödvändigt att tillerkänna staten en egen makt — eftersom den bara är ett centrum för klassmakt —, för att förklara dess relativa autonomi gentemot maktblocket och den hegemoniska klassen.

Även om byråkratins klasstillhörighet inte är direkt bestämmande för dess eget politiska funktionssätt, så är den för den skull inte ligkiltig för detta. Marx och Engels ger oss vissa exempel där den visar sig, även om det i allmänhet är inom de *gränser* som förhållandet mellan staten och de hegemoniska klasserna ställer. Dess inverkan är särskilt iögonfallande när det råder en åtskillnad mellan de hegemoniska klasserna eller fraktionerna och de klasser inom vilka byråkratin rekryteras, däribland den statsbärande klassen. Nu visar sig denna inverkan av att byråkratin tillhör den statsbärande klassen i detta fall — och i allmänhet — inte genom att denna klass skulle ha en egen politisk makt, *på grund av det faktum* att byrå-

⁵ Det allmänna temat hos Marx och Engels är att byråkratin är en "agent" eller "representant" för de hegemoniska klasserna.

kratins toppar rekryteras i dess mitt: en *annan* politisk makt är den som den har på grund av sin ställning i klasskampen. Den återspeglas snarare i de gränser, de andra gradens skrankor, som denna klasstillhörighet hos byråkratins toppar uppställer för den hegemoniska klassens eller fraktionens politiska makt. Detta är nämligen den allmänna slutsats som man kan dra av Marx' analyser av den engelska statsapparaten — kapitalistisk jordägararistokrati kontra bourgeoisi —, och av Engels' analyser av den preussiska statsapparaten — feodala storgodsägare kontra bourgeoisi.⁶

Det är detta som man ser visa sig, även om det sker på ett mera subtilt sätt, under *övergångs*-perioder i ordets strikta mening. I dessa fall kan statsapparaten klasstillhörighet, på grund av den dominerande roll som tillkommer den politiska instansen, statsmaktens speciella instabilitet och den ostadiga och vanskliga jämvikten mellan de kämpande klasserna, spela en *bestämmande roll* till förmån för de statsbärande klasser som inte är hegemoniska: inte så att den i sig tilldelar dem en politisk makt, *men den skapar betingelserna för deras tillträde till denna makt*. Det är just ur denna synvinkel som Marx ser statsapparaten i Frankrike⁷. ”Men under den absoluta monarkin, under den första revolutionen, under Napoleon, var byråkratin endast medlet för att förbereda bourgeoisins klassherravälde (bourgeoisin var, som vi vet, från och med då den statsbärande klassen). Under Restaurationen, under Louis-Philippe, under den parlamentariska republiken, var den ett instrument för den härskande klassen, hur mycket den än strävade efter allenaherravälde.” Men det franska fallet är speciellt. Under övergången i England verkställdes etablerandet av KPS' dominans, vilket var speciellt exemplariskt och lyckat där, på något sätt trots statsapparaten klasstillhörighet (lantadel). Under övergången i Tyskland etablerades borgarklassens hegemoni, på ett karakteristiskt sätt *med hjälp av statsapparaten*, som emellertid tillhörde lantadeln. Dessa konkreta funktionssätt hos byråkratin är möjliga, genom att de strikt beror på förhållandet mellan de sociala krafterna och statens roll under övergångsperioden. Emellertid fortsätter denna klasstillhörighet hos övergångsstaternas statsapparater att, inom gränserna för den allmänna övergångsprocessen, ge sig till känna i form av *hinder och motstånd* mot etablerandet av KPS' dominans: dessa varierar alltefter statens exakta roll i denna process, och de är särskilt tydliga i Tyskland, där denna roll är mycket viktig. Detta är för övrigt den teoretiska linje som styr Lenins analyser av byråkratiproblemet i Sovjetunionen (statsapparaten borgerliga specialister) under övergångens initialstadium.

Statsapparaten klasstillhörighet är inte bara viktig när det gäller förhållandet mellan byråkratins toppar och den statsbärande klassen: samtidigt som dessa toppar, på grund av det speciella hierarkiserade funktionssätt som utmärker byråkratin, har en avgörande inverkan, så har den småborgerliga klasstillhörigheten hos de *underordnade skikten* inom denna apparat, i Frankrike och Tyskland t. ex., förenat med småbourgeoisies speciella ställning i dessa länder — i motsats till England —, visat sig ha en karakteristisk betydelse.

Denna klasstillhörighet hos statsapparaten underordnade skikt förtjänar att dröjas vid. Den är nämligen en av orsakerna till *den speciella utbredningen av statens byråkratiska apparat*. Detta förhållande mellan den byråkratiska statsapparaten utbredning och existensen av småproduktionens klasser — eller fraktioner — vare sig det är småbourgeoisi, parcellbönder osv. —, i en formation som är på väg att etablera en dominans av KPS, har framhållits av Marx, — i *18:e Brumaire, Pariskommunen*, och i hans texter om Spanien —, Engels — i *Status Quo i Tyskland* —, och Gramsci. Gramsci t. ex. ställer problemet på följande vis⁸: ”Existerar det i ett visst land ett omfattande socialt skikt, för vilket den byråkratiska, civila och militära,

⁶ Vi har för övrigt i kritiken av uppfattningen om makten som ett ”nollsummespel” sett att dessa begränsningar av en klass' makt inte därför utan vidare innebär en vinst av egen makt för de klasser som uppställer dem, i detta fall den statsbärande klassen via byråkratin.

⁷ *18:e Brumaire*, a. a., s. 139.

⁸ Gramsci, i sin citerade text om ”Caesarismen”. Jag återkommer till hur problemet ställs hos Lenin.

karriären är ett mycket betydande element av ekonomiskt liv och politiskt självhävande ...?” Orsakerna till detta förhållande är för det första av *ekonomiskt slag*: samexistensen av småproduktionens och kapitalismens produktionsätt ”skapar slutligen en sysslös överskottsbe- folkning, som inte kan placeras vare sig på landet eller i städerna och som därför sträcker ut handen efter statsämbeten som ett slags aktningvärda allmosor och provocerar inrättandet av statsämbeten.⁹ Av *politiskt slag*: utbredningen av den byråkratiska apparaten som gör det möjligt för de dominerande klasserna att vinna över dessa underordnade skikt och omforma dem till stödklasser. Av *ideologiskt slag*: framför allt maktfetischismens ideologi hos dessa stödklasser, som hänger ihop med deras avsaknad av en egen politisk organisation, vilket gör medlemmarna av dessa klasser speciellt lämpliga att tjäna som underordnade skikt inom den byråkratiska apparaten.

Emellertid är orsakerna till den byråkratiska apparatens utbredning genom klasstillhörigheten hos dessa underordnade skikt, inte identiska med de orsaker till dess existens och funktions- sätt som härrör från den ställning som småproduktionens klasser intar på klasskampsfältet: de är kort sagt inte identiska med de orsaker som härrör från byråkratins eget politiska handlande gentemot dessa klasser. Denna ställning på klasskampsfältet nödvändiggör och möjliggör t. ex. framför allt på grund av de ekonomiska livsvillkoren — isolering osv. —, och oförmågan till politisk organisering hos småproduktionens klasser, *en byråkratisk apparat som representerar dem på ett speciellt sätt*. Det är sålunda denna apparat som genom sitt eget handlande skapar villkoren för deras stöd till den dominerande makten, och inte direkt de underordnade skiktens tillhörighet till dessa klasser. Vi får dessutom komma ihåg att funktionssättet hos denna statens underordnade småborgerliga apparat, som står i ett enhetsförhållande till ”topparna”, varierar alltefter statens struktur, dvs. alltefter de dominerande klassernas statsmakt.

Förhållandet mellan byråkratin som social kategori och småproduktionens klasser, går slutligen tillbaka på det faktum att byråkratin är effekten av statens regionala instans i en *samhällsformation*. Byråkratin uttrycker den konkreta föreningen av KPS och de andra produktionsätten i denna formation, vilka ger upphov till småproduktionens klasser. Detta förhållande beror sålunda på att dessa klasser är överbestämda av det kapitalistiska produktionsättets klasser, och av sitt förhållande till den kapitalistiska staten.

⁹ Marx, *18:e Brumaire*, s. 146.

3. Den kapitalistiska staten – Byråkratismen — Byråkratin

Vi kan alltså konstatera att analysen av byråkratins problem förutsätter att man noggrant fastställer relationerna mellan den specifika kategorin *byråkrati*, *byråkratismen* som ett särskilt system av organisation hos statsapparaten, och en *statstyps strukturer*. Det är i så fall nödvändigt att å ena sidan undersöka byråkratin inom ramen för ett bestämt produktionssätt och en formation som domineras av detta produktionssätt, i detta fall det kapitalistiska, och å den andra hur den infogar sig inom ramen för klasskampen i denna formation, ett problem som skiljer sig från det som rör dess klasstillhörighet.

Jag skall nöja mig med att ge vissa indikationer om byråkratin och byråkratismen inom ramen för KPS och en kapitalistisk formation. Jag skall därvid följa Marx', Engels', Gramscis och Lenins indikationer och samtidigt ta i beaktande M. Webers analyser, som i hög grad bidragit till att fastställa byråkratins och byråkratismens speciella relationer till det kapitalistiska systemet å ena sidan, och till den politiska demokratin å den andra. De enda giltiga analyser av det byråkratiska fenomenet som finns hos den övriga statsvetenskapen utgör förlängningar av hans påpekanden. Han ger oss vissa användbara indikationer, bortsett från den kritik som man kan rikta mot honom.

Låt oss helt kort resumera vår ovan formulerade kritik. När det gäller byråkratin, så leder Webers allmänna problematik både till en otillräcklig och imprecis bestämning av byråkratismen, och till en felaktig bestämning av byråkratin. För att börja med byråkratismen, så fastställer han dess förhållande till det kapitalistiska systemet med hjälp av det vaga begreppet ”formell rationalitet”, en helhet av normativa modeller som styr organiseringen av de olika sektorerna av det kapitalistiska systemet. När det sedan gäller byråkratin, så kommer denna sociala grupp hos honom att utgöra den moderna politiska maktens subjekt och skapare, och den politiska utvecklingens subjekt, just därför att han gör den till subjektet-skaparen av uppförandenormerna på den politiska nivån.¹ Vi står på så sätt inför ett systematiskt fördunklande av förhållandet mellan byråkratin och de sociala klasserna, dvs. den politiska klasskampen: så vet vi också att den weberska byråkratiuppfattningen uttryckligen formades för att bekämpa klasskampsuppfattningen.

Det kvarstår emellertid i princip att han, liksom marxismens klassiker, fastställde ett nödvändigt förhållande mellan byråkratism-byråkrati och det kapitalistiska produktionssättet. Även om han på ett icke-distinkt sätt förlägger det byråkratiska fenomenet till de *olika sektorerna* av en kapitalistisk formation, så framhåller han framför allt dess förhållande till den moderna statens politiska form, dvs. till den kapitalistiska staten. Ett nödvändigt förhållande men tvetydigt: om vi tar det schematiskt, så föreföll honom det byråkratiska fenomenet — byråkratin och byråkratismen — på samma gång som oundgängliga för funktionssättet hos en kapitalistisk formation i dess helhet och dennas politiska former, och som bärande i sig viktiga frön till motsättningar, som är påtagliga framför allt på den politiska nivån.

Nu är det så att den nuvarande statsvetenskapen, efter de analyser som R. Merton, denne representant för funktionalismen, gjort, undersöker byråkratins fenomen i Webers efterföljd med hjälp av begreppet *dysfunktion*.² Byråkratins funktionssätt skulle inte utgöra ett problem eller ett specifikt politiskt fenomen förutom i de enda, undantagsmässiga, dvs. ”patologiska” fall som dess funktionssätt inom det kapitalistiska systemet överskrider referensramarna för integration i detta system. I detta perspektiv infogar sig nästan alla den amerikanska socio-

¹ När det gäller Weber återoppar jag mig här och i det följande framför allt på det citerade kapitlet ur *Wirtschaft und Gesellschaft*.

² Merton, ”Bureaucratic Structure and Personality”, i *Social Forces*, bd XVIII, 1940, s. 560 ff. Den typiske representanten i Frankrike för denna tendens är M. Crozier: *Le Phénomène bureaucratique*, 1963, s. 233 ff.

logins analyser av byråkratin, enligt vilka det är nödvändigt att skilja mellan en funktionell byråkrati, som är effektiv för systemet, och en dysfunktionell byråkrati, som det framför allt gäller att förbättra genom ett tillrättaställande av de ”mänskliga relationerna” inom ramen för detta system. Weber framträder nu som katten bland hermelinerna: även om han har fastställt ett samband mellan existensen av byråkratin och byråkratismen å den ena sidan, och det som han kallar systemets rationalitet å den andra, om han kort sagt har sett byråkratin och byråkratismen som den mest verkningsfulla aktionsramen för detta system, så har han också framhållit den nödvändiga motsättningen mellan det byråkratiska fenomenet och den politiska demokratin.

Det är också sant att denna motsättning är dåligt lokaliserad, och utmynnar i Michels föreställning om byråkratin-den politiska klassen, i dess förhållande till den politiska demokratin. I Webers allmänna grundritning visar sig felet redan i det förhållande mellan byråkratismen och kapitalismen som han fastslår med hjälp av begreppet ”rationalitet”. Detta begrepp har hos Weber en ursprunglig strikt betydelse, när det hänför sig till *budgeterings-systemet* hos det kapitalistiska företaget och den kapitalistiska staten: i detta fall är det alltför inskränkt och betecknar bara en partiell och sekundär effekt av detta produktionsstrukturer. Det antar ofta också den mycket vaga betydelsen av ”rationalitet” i allmänhet: i denna betydelse blir motsättningen byråkratism-kapitalism hos honom, (såsom H. Marcuse³ visat, samtidigt som han dragit de yttersta slutsatserna av denna föreställning), att det byråkratiska funktionssättets formella rationalitet resulterar i en ”irrationalitet” som trycker på systemet. Det kan för övrigt vara nyttigt att dra sig till minnes att Marx själv, i sina ungdomsskrifter, utför en kritik av byråkratin, både utifrån dess förhållande till den moderna staten och till det borgerliga samhället, enligt det tema om ”rationalitet-irrationalitet” som utmärker hans alienationsproblematik.

Faktum är att den mogna Marx, Engels, Gramsci och Lenin fastslår både ”det byråkratiska fenomenets” — byråkratin och byråkratismens — nödvändiga förhållande till den kapitalistiska staten och en kapitalistisk formation, och den motsägelse-fyllda karaktären av detta förhållande. Framför allt går inte *byråkratin*, som ett specifikt objekt för teoretisk forskning, tillbaka på något *exceptionellt* och *patologiskt* funktionssätt hos den kapitalistiska statsapparaten: den uttrycker ett konstitutivt grunddrag hos statsapparaten som hänför sig till den kapitalistiska statens teoretiska typ. När således Marx i sina mogna verk, samt Engels och Lenin, kritiserar den kapitalistiska statsapparats byråkrati som en ”parasitär kropp”, som en ”främmande kropp” i samhället⁴, så är det inte i avsikt att fastställa ett drag som skulle vara exceptionellt för en kapitalistisk formation, och knutet till en konkret situation. De avser i själva verket att lokalisera en hel rad av motsättningar mellan denna statsapparats specifika kategori, och en kapitalistisk formation, en ”parasitär kropp” som är absolut nödvändig för dess funktionssätt och vars existens hänför sig till den kapitalistiska statstypen. Dessa motsättningar återfinns i relationerna mellan byråkratin funktionssätt och *de sociala klasserna*. De går å ena sidan tillbaka på det kapitalistiska produktionsättet i en formation, dvs. på relationerna mellan byråkratin och detta produktionsrätts klasser, däribland borgarklassen och byråkratin relativa autonomi gentemot denna; å den andra sidan relationerna mellan byråkratin och de andra produktionsrätts klasser i en kapitalistisk formation, dvs. småproduktionens klasser. Byråkratin visar sig på så sätt, i sin egenskap av något nödvändigt och sina förhållanden gentemot klasserna, som effekten av den kapitalistiska statstypen i en kapitalistisk samhällsformation, alltefter de olika formerna av förening mellan det kapitalistiska produktionsättet och de andra produktionsätten, och de politiska relationer som följer därav.

³ *One Dimensional Man*, a. a.

⁴ I synnerhet Marx, *18:e Brumaire*, s. 138 och Lenin, när det gäller de kapitalistiska formationerna, i *Staten och revolutionen*.

Vi följer samma teoretiska linje när det gäller byråkratismen: det gäller att lokalisera nödvändigheten av och motsättningarna inom ett visst system av organisation av statsapparaten, i dess relationer till det kapitalistiska produktionssättets och småproduktionens ideologiska modeller, dvs. till den *borgerliga* och den *småborgerliga ideologin*. Motsättningarna kommer här att förläggas både inom den kapitalistiska politiska ideologin, mellan den politiska demokratins legitimitet och de former som den kapitalistiska ideologin antar i byråkratins funktionssätt, och mellan denna ideologi och den småborgerliga aspekten av den ideologi som är bestämmande i det byråkratiska funktionssättet.

Att således säga att byråkratin, och byråkratismen, står i samband med en statstyp, den kapitalistiska staten, och med de konkreta formerna av denna stat, är just att ha det perspektiv på det byråkratiska fenomenet som finns hos marxismens klassiker: *det byråkratiska fenomenet är ett specifikt politiskt fenomen*. Givetvis uppvisar det, lokaliserat inom helheten av en formation, och i sin aspekt av byråkratism som ideologisk, normativ organisationsmodell, motsvarigheter med organisationen inom *de olika sektorerna* av denna formation: företag - arbetsorganisation, — det kulturella området — kulturens ”byråkratisering”, osv. Dessa motsvarigheter beror, i detta fall, på dominansen av en ideologisk modell över helheten av en formation. Emellertid hänför sig byråkratin i strikt mening, som specifik social kategori, till sin tillhörighet till statsapparaten.

Detta gör det möjligt att lokalisera byråkratins ekonomiska faktorer. Dessa faktorer, som hänger samman med de kapitalistiska produktionsförhållandena i relation till de andra produktionssättens produktionsförhållanden i en kapitalistisk formation, *har ingen direkt inverkan* på byråkratins uppkomst. De har ingen sådan inverkan, vare sig det gäller denna byråkrati själv, eller dess förhållande till de sociala klasserna — vi har här till exempel ”överbefolkningen” hos småproduktionens klasser, som får dem att söka anställning inom byråkratin som en inkomstkälla —, *annat än i den mån som de återspeglas i statens strukturer och funktioner*. Problemet huvudaspekt är här just *den karakteristiska utsträckningen* av statens ”attribut och funktioner”, som Marx säger, i en kapitalistisk formation, i synnerhet av de funktioner som rör dess specifika ingrepp i ekonomin, i förhållande till andra statstyper⁵. Dessa funktioner täcker för övrigt ett helt spektrum, och går från upptagandet av skatter och utvidgningen av den statliga budgeten, element vars betydelse framhölls både av Weber och av marxismens klassiker, ända till dess mera direkta ingrepp i ekonomin, som är påtagliga i statsmonopolkapitalismens stadium. Det är för övrigt här som man möter problemet med den nationaliserade statsegendomen. Problemet kan vara värt mödan att understryka, framför allt på grund av de feltolkningar som det har gett upphov till: bland andra ”the managerial revolution”-tendensen, som grundas antingen på en sammanblandning av produktionsförhållandena med den tekniska arbetsfördelningen i företaget och den nuvarande så kallade ”skilsmässan mellan privat ägande och kontroll”, eller också på en allmän föreställning om ”organisationerna”: en tendens som ser byråkrat”klassens” grunder i ekonomin, som uppfattas ideologiskt: företagens organisation osv.

Denna utbredning av den kapitalistiska statens ”attribut och funktioner”, gäller inte bara de ekonomiska funktionerna, utan också denna stats politiska och ideologiska funktioner. Den är viktig för byråkratin, i första hand därför att den bestämmer statspersonalens numeriska utbredning: även om det är sant att denna byråkrati, av flera orsaker, kan utbreda sig ”övernumeriskt”, utöver det antal som är nödvändigt för att den skall kunna utöva sina funktioner, så är det inte mindre sant att förhållandet mellan byråkratins — en social kategoris — utbredning och statsapparaten — funktionernas — utbredning är av avgörande betydelse här.

Denna utbredning av statens funktioner får också en viktig betydelse när den, vilket är vanligt, svarar mot en *omplacering av dominans mellan instanserna i en formation*: det rör sig om en

⁵ I 18:e Brumaire och Pariskommunen. Max Weber framhåller också denna sida av problemet.

situation där staten får den dominerande rollen i en kapitalistisk formation. Detta inverkar på byråkratins politiska funktionssätt och på detta funktionssätts roll, som växer med statens dominerande roll. Vad gäller förhållandet mellan staten och byråkratin, bör man alltså skilja mellan den inverkan som utbredningen av statens funktioner har på den numeriska utbredningen av den byråkratiska kategorin, och den inverkan som statens roll av dominerande instans har på byråkratins politiska funktionssätt, då dessa två faktorer inte nödvändigtvis exakt täcker varandra. Marx och Engels analyserar statsapparaterna och byråkratin i Frankrike, Tyskland och England utifrån denna dubbla aspekt. I Frankrike och Tyskland har byråkratin en på samma gång speciell och viktig roll, på grund av den dominerande roll som ofta tillkommer den statliga instansen. Denna inverkan från statsfunktionernas utbredning på den byråkratiska kategorins utbredning är emellertid särskilt markant i Frankrike, på grund av parcellböndernas stora mängd: denna ”överbefolkning”, som är överbestämd av den kapitalistiska produktionen, placeras i statsapparaten. I England däremot ledde den ovanligt lyckade dominansen av KPS över de andra produktionssätten både till en upplösning av småproduktionens klasser, och till en dominerande roll för ekonomin, kort sagt till etablerandet av KPS' typiska matris i den engelska samhällsformationen: byråkratins roll är mindre viktig här, vilket gör att denna specifika kategori nästan aldrig upphöjt sig till social kraft i England. Man skulle uppenbarligen kunna föra dessa anmärkningar vidare genom en analys av den senare, och skilda, utvecklingen av byråkratin i dessa olika länder och den politiska roll som den har spelat.

Emellertid kan studiet av den byråkratiska kategorin i en kapitalistisk formation inte begränsa sig till problemet med den kapitalistiska statens funktioner. Byråkratin beror i första hand på denna stats struktur, och följaktligen, denna statstyps plats inom helheten av KPS' instanser. Det viktigaste elementet här är den relativa autonomi hos politiken och ekonomin, som karakteriserar KPS i förhållande till andra produktionssätt, t. ex. det feodala produktionssättet. Detta är en egenhet, vars effekter på villkoren för byråkratins möjligheter att existera som *specifik kategori* har framhållits både av Marx och Max Weber.

I det feodala produktionssättet, och det förhållande mellan ekonomin och politiken som utmärker det, härleddes utövandet av de offentliga funktionerna från personliga band, av ekonomiskt-politiskt slag, mellan bärarna av dessa funktioner och monarken, som representerade statens suveränitet. Utövandet av dessa funktioner identifierades i synnerhet med klassernas plats i detta produktionssätt, med deras ”offentliga status” som ’kaster”, och med de feodala rättigheternas funktionssätt. Det rör sig om det som Weber betecknade som en ”administration av ståndspersoner”: den dominerande feodala klassen koncentrerar här utövandet av de politiska funktionerna i sina egna händer. Man kan säga att det i detta fall just är *klasstillhörigheten*, i form av kast eller stånd, som direkt bestämmer statens administration, vilket utesluter möjligheten av en byråkrati som fungerar som en särskild kategori. Detta är också tydligt när det gäller ideologins funktionssätt i en feodal formation, ett funktionssätt som förhindrar uppkomsten av en specifik kategori av ”intellektuella”: vi har här problemet med prästerskapet som klass, dvs. som kast.

I analyserna av den absolutistiska staten studerade vi utförligt övergången från detta tillstånd till den moderna byråkratin. Denna övergång förutsätter den kapitalistiska statstypen, dvs. en juridisk-politisk instans som är relativt autonom i förhållande till ekonomin, och som grundlägger byråkratismens konkreta kännetecken. Det är denna kapitalistiska stats”typ” som Marx syftar på i *18:e Brumaire*,⁶ när han beskriver uppkomsten av den franska byråkratin: ”Denna verkställande makt med dess oerhörda byråkratiska ... organisation, uppkom under den absoluta monarkins tid ... Jordägarnas och städernas härskarprivilegier förvandlades till lika många attribut för statsmakten, de feodala värdigheternas innehavare förvandlades till

⁶ A. a. s. 138.

avlönade tjänstemän och den brokiga provkartan på motstridande, medeltida maktfullkomligheter förvandlades till en av statsmakten reglerad plan ... Den första franska revolutionen som hade till uppgift att bryta alla lokala, territoriella särmakter i stad och på land för att skapa nationens borgerliga enhet, måste utveckla, vad den absoluta monarkin börjat, centraliseringen, men också samtidigt regeringsmaktens omfång, attribut och hantlangare.”

Låt oss, innan vi undersöker den kapitalistiska statens inverkan på byråkratins funktionssätt, dröja vid problemets andra aspekt, nämligen byråkratismen. Med byråkratism menar vi just ett speciellt slag av organisation och funktionssätt hos statsapparaten, som, *i fallet med den kapitalistiska staten, har samma utbredning* som den specifika byråkratiska kategorin. Byråkratismen beror, *i detta fall, både på den kapitalistiska statens strukturer, och på den dominerande kapitalistiska ideologins inverkan på statsapparaten normativa organisationsregler*: vi har här två relativa åtskilda faktorer för byråkratismen. Den dominerande kapitalistiska ideologins inverkan på byråkratismen antar flera former:

- a) dels en allmän form, som har att göra med själva grunddraget hos varje ideologi, till exempel det specifika fördunklandet av vetandet, som är påtagligt i den byråkratiska ”sekretessen”;
- b) dels särskilda former av den kapitalistiska ideologin, som Marx studerade i samband med varufetischismen, och som går från de byråkratiska funktionernas opersonliga karaktär — det ideologiska inrättandet av ”individen-personen” — ända till arbetsfördelningens normativa modeller;
- c) dels juridisk-politiska former, den dominerande regionen inom den dominerande kapitalistiska ideologin. I det senare fallet rör det sig framför allt om den borgerliga legitimitetens inverkan på byråkratismen, en inverkan som understrukits av Marx, i hans mogna verk, och av M. Weber — den ”rationellt-legala” legitimiteten. Byråkratin tycks, inom ramen för denna legitimitet, representera folkets-nationens politiska enhet; den framställer sig som, och kan också framställa sig som, en ”neutral kår” som inkarnerar det allmänna intresset och på så sätt systematiskt maskera sitt politiska funktionssätt med avseende på klasserna;
- d) den dominerande kapitalistiska ideologins, och även den småborgerliga ideologins, inverkan på byråkratismen visar sig slutligen genom deras effekter på massornas okultur och brist på vetande: detta möjliggör just det byråkratiska kunskapsmonopolet.

Det är alltså tydligt att statsapparaten byråkratism, just via sina relationer till den dominerande ideologin inom den kapitalistiska formationen i dess helhet, uppvisar homologier till de normativa modeller som reglerar organisationen och arbetsfördelningen inom de olika sektorerna av denna formation: i fabrikena, i de kulturella institutionerna, osv.⁷. Den utgör emellertid inte en *specifik effekt* av denna ideologi annat än för statsapparaten, just därigenom att den står i samband med existensen av byråkratin som social kategori inom de kapitalistiska formationerna, dvs. genom att ideologin inom detta område förenar sig med statens strukturer, för att producera byråkratismen i sina relationer till byråkratin som politiskt fenomen, dvs. *byråkratin i dess relationer till den politiska klasskampen*.

Om nu byråkratin utgör en *specifik* social kategori, är det på grund av den *egna enhet*, som den uppvisar i sitt funktionssätt som social grupp, och sin *relativa autonomi* i förhållande till de klasser vilka den själv tillhör, och till de dominerande klasserna. Dessa kännetecken beror i en kapitalistisk formation i första hand på byråkratismen såsom resultat av den dominerande ideologin och av staten; i andra hand på klasskampens relationer till denna stat.

När det gäller byråkratismen, så har den analyserats ofta nog för att vi inte skall behöva gå

⁷ Marx har visat på dessa homologier, både i sina analyser av den tekniska arbetsfördelningen i det stora företaget (i första boken av *Kapitalet*) och i sina analyser av statsapparaten, ”vars arbete är fabriksmässigt delat och centraliserat” (*18:e Brumaire*, s. 138).

närmare in på den här. Låt oss bara helt kort dra oss till minnes vissa drag, utan att göra någon åtskillnad mellan de som går tillbaka på statens särdrag och de som beror på ideologins, eller att försöka ordna dem efter deras inbördes betydelse. De har studerats av Marx, Engels, Gramsci och Lenin⁸, och av Weber: det är här som den senares analyser är användbara. Man kan ge följande allmänna definition: *byråkratismen utgör en hierarkisk organisation som verkar genom maktdelegering inom statsapparaten och som har speciella effekter på dess funktionssätt. Den motsvarar i allmänhet:*

1. En axiomatisering av det juridiska systemet i abstrakta, generella, formella och strikt reglementerade regler-lagar, som fördelar aktivitets- och kompetensområdena (Engels, Weber);
2. En koncentration av funktionerna och en administrativ centralisering inom statsapparaten (Marx, Engels, Gramsci);
3. En opersonlig karaktär hos statsapparaten funktioner (Marx, Weber);
4. Sättet att betala för dessa funktioner, genom fasta löner.
5. Sättet att rekrytera funktionärerna, genom kooptering eller utnämning från "toppen", eller också utifrån ett särskilt konkurrenssystem (Marx, Weber);
6. Ett åtskiljande mellan funktionärernas privatliv och hans offentliga funktion, hans "byrå" (Marx, Weber);
7. Ett systematiskt fördunklande av vetandet om apparaten, dvs. den byråkratiska sekretessen gentemot klasserna (Marx, Engels, Lenin, Weber);
8. Ett fördunklande av vetandet även inom apparaten, där "topparna" sitter inne med kunskapens nycklar (Lenin);
9. En karakteristisk olikhet mellan "topparnas" vetenskapliga bildning, och bristen på bildning hos de underordnade skikten (Marx, Lenin); osv.

Denna byråkratism hos statsapparaten organisation, medför ett strikt hierarkiskt funktionssätt genom delegering av maktområden och tjänstesektorer, en speciell inre form av fördelning av

⁸ Lenins viktigaste analyser rör den socialistiska övergångsstaten och återfinns i hans verk från och med 1918 (framför allt i bd 32-35 av hans samlade verk). Jag vill omedelbart visa på problemet: Lenin avser i dessa texter med termen "byråkrati" byråkratismen, och det är i allmänhet denna term som han använder jämsides med termen "byråkratisering" (tendenser till byråkratisering). Den allmänna teoretiska linje som framträder i dessa texter är följande: han anser att det i denna övergångssituation *kan existera en "byråkratism" som inte är förbunden med existensen av en "byråkrati" som specifik kategori*; och detta på grund av flera drag hos övergången, såsom frånvaron av en utsugande klass, proletariats politiska organisation, osv. Den fortsatta existensen av byråkratismen utan byråkrati hänför Lenin just till å ena sidan det ideologiska arvet från den tidigare samhällsformationen (framför allt från den kapitalistiska ideologin) och *den fortsatta existensen av grundläggande drag från den tidigare staten* i den socialistiska staten, bl. a. existensen av "specialister", som är borgerliga i sitt levnadssätt och sin ideologi", på de olika avsatserna inom förvaltningen (när det gäller dessa problem se framför allt bd 32, s. 160 ff.; s. 267 ff.; s. 372 ff. — bd 33, s. 372 ff. — bd 35, s. 505 ff.) Denna fortsatta existens hänföres å den andra sidan till de konsekvenser som följer av närvaron av *statskapitalismen*, och *småproduktionens* klasser, dvs. bönderna, i den ryska övergångsformationen. Lenins analyser kan, om man tar i beaktande dessa anmärkningar, vara användbara för den kapitalistiska formationen; detta på grund av att de rör den kapitalistiska ideologin och småbourgeoisins inverkan på "byråkratismen". De är också användbara när det gäller den allmänna teoretiska linjen för undersökningen av den byråkratiska företeelsen: det är mycket viktigt att framhålla här att Lenin inte hänför den fortsatta existensen av "byråkratism" i Sovjetunionen, i den utsträckning som den har att göra med de "borgerliga" specialisterna inom statsapparaten, till dessas borgerliga klasstillhörighet i produktionsförhållandena, utan till deras borgerliga ideologi: bourgeoisin som klass var vid denna tid så gott som likviderad i Sovjetunionen. Denna problematik bör utsträckas till existensen av byråkratin i de kapitalistiska formationerna: inte heller i dessa formationer kan man hänföra byråkratin till dess klasstillhörighet, utan den bör hänföras till statens strukturer — ty det rör sig här om *byråkrati* — och till ideologins inverkan.

auktoritet och legitimation som utgår från toppen, en ständig hänvisning av ansvaret till de överordnade skikten, drag som ofta beskrivits av Marx, Engels och Lenin, liksom av många andra författare. Det är just byråkratismen som i första hand ger byråkratin dess enhetskaraktär inom statsapparaten funktionssätt, och på så sätt konstituerar den som specifik kategori: det är den som, i sin egenskap av sammansmältning av den dominerande ideologin och den kapitalistiska statens strukturer, gör det möjligt för byråkratin att fungera som en social kategori, trots olikheterna i klasstillhörighet hos dess olika skikt. Visserligen har denna sociala grupp egna intressen — tillträde till administrativa funktioner som inkomstkällor, karriärstegar, osv. —, men dessa räcker inte för att göra den till en specifik kategori: å ena sidan på grund av olikheterna i intressen mellan byråkratins olika skikt, å den andra på grund av det faktum att dessa intressen i en viss utsträckning förklarar det nära sambandet mellan byråkratin och de dominerande klasserna, men däremot inte förklarar byråkratins relativa autonomi gentemot dessa, en autonomi som bidrar till att konstituera den som specifik kategori.

4. Byråkratin och klasskampen

Om byråkratismen och byråkratin står i samband med den kapitalistiska staten, bör detta föra oss över till problemet om byråkratins förhållande till *klasskampen* i en kapitalistisk formation. Endast detta förhållande kan avslöja för oss byråkratins relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna i denna formation. Denna autonomi utgör ju det som, tillsammans med byråkratins egen enhet, konstituerar den som särskild kategori.

I Marx' och Engels' texter finner man en konsekvent teoretisk linje när det gäller detta problem: denna relativa autonomi hos byråkratin gentemot de dominerande klasserna är fullständigt och uttömmande bestämd av förhållandet mellan den kapitalistiska staten och klasskampen. Eftersom byråkratin inte har någon egen makt, är dess relativa autonomi ingen annan än den som tillkommer denna stat inom maktförhållandena i klasskampen, där statsmakten innehas av klasser, medan staten i själva verket bara utgör ett maktcentrum.

Det är emellertid här nödvändigt att återvända till problemet om den kapitalistiska statens relativa autonomi hos Marx och Engels: denna autonomi hänföres uttryckligen, enligt den enda uppfattning som de hade utarbetat teoretiskt, endast till en jämvikt mellan de närvarande sociala krafterna. Följaktligen lokaliseras byråkratins relativa autonomi, — samtidigt som den hos dem är strikt bestämd av statens relativa autonomi i förhållande till klasserna —, endast i de situationer som frambringar en sådan jämvikt. Det är framför allt i denna mening som Marx undersöker byråkratiproblemet i samband med den franska bonapartismens konkreta historiska fenomen, vilket han felaktigt reducerar till modellen med jämvikt mellan de sociala krafterna. Han säger på så sätt: ”Under restaurationen, under Louis Philippe, under den parlamentariska republiken var den ett instrument för den härskande klassen, hur mycket den än strävade efter allenaherravälde. Först under den andre Bonaparte tycktes staten ha gjort sig fullt självständig.”¹ Det är ännu tydligare hos Engels: ”I verkligheten är även i Tyskland staten, sådan den består, den nödvändiga produkten av det sociala underlag som den vuxit upp ur. I Preussen — och Preussen är numera utslagsgivande — existerar, vid sidan av en alltjämt stark andel, en relativt ung och framför allt mycket feg bourgeoisie, som hittills varken har tillkämpat sig det direkta politiska herraväldet som i Frankrike, eller det mer eller mindre indirekta som i England. Men vid sidan av dessa två klasser finns det ett snabbt växande, intellektuellt högt utvecklat och för varje dag alltmer organiserat proletariat. Vi finner alltså vid sidan av den gamla absoluta monarkins grundbetingelse: jämvikt mellan jordadel och bourgeoisie, den moderna bonapartismens grundbetingelse: jämvikt mellan bourgeoisie och proletariat. Såväl i den gamla absoluta som i den moderna bonapartistiska monarkin ligger emellertid den utövande regeringsrätten i händerna på en särskild officers- och ämbetsmannakast som i Preussen rekryteras . . . Självständigheten hos denna kast, som förefaller att stå utanför och så att säga över samhället, ger staten ett sken av självständighet gentemot samhället”.²

Vi ser att Engels här tillmäter byråkratin en egen makt; ibland går han t. o. m. så långt som till att betrakta den som en klass: uttryck som är uppenbart felaktiga. Det viktiga är hur han ställer problemet med byråkratins relativa autonomi. Ibland förlägger Engels byråkratins relativa autonomi också till den speciella jämviktssituation, som den katastrofala jämvikten utgör, t. ex. i sin text *Status quo i Tyskland*:³ ”Denna regim som representeras av byråkratin är den politiska syntesen av den allmänna vanmakten . . . Eländet i det tyska *status quo* består i princip däri, att ingen klass hittills visat sig tillräckligt stark . . . för att upphöja sig som den klass, som representerar hela nationens intressen”. Denna katastrofala jämvikt närmar sig den tolkning som Marx gjorde av byråkratins relativa autonomi i den franska bonapartismen, som

¹ 18:e Brumaire, s. 139.

² Om bostadsfrågan, s. 89-90.

³ A. a. s. 26.

beror på att ”bourgeoisin redan hade förlorat förmågan att behärska nationen, och arbetarklassen ännu inte tillägnat sig denna förmåga”.

Dessa jämviktsmodeller räcker emellertid inte vare sig till att förklara den kapitalistiska statens relativa autonomi i förhållande till de dominerande klasserna, eller den relativa autonomi gentemot dessa hos statsapparaten särskilda kategori. Denna relativa autonomi är ett grundläggande drag i den kapitalistiska statstypen, och därför också i de konkreta formerna av denna statstyp, även i de fall som det inte alls råder någon jämvikt mellan de sociala krafterna. När man därför hos Marx finner en undersökning (*i praktiskt tillstånd*) av den kapitalistiska statstypens relativa autonomi gentemot de dominerande klasserna, så finner man också, som något som är *direkt bestämt* därav, en undersökning av byråkratins relativa autonomi gentemot dessa, även i fall av en konkret situation av icke-jämvikt mellan de sociala krafterna. Jag hänvisar alltså bara läsaren här till det föregående kapitlet, som handlade om faktorerna för denna statstyps relativa autonomi och dess konkreta former i de kapitalistiska formationerna. Marx' analyser av byråkratin anknyter helt och hållet till hans analyser av den kapitalistiska staten i dess förhållande till klasserna, samtidigt som han lägger tonvikten på byråkratins drag av egen enhet, vilket kombinationen av statens strukturer och den dominerande ideologin, i synnerhet den juridisk-politiska ideologin, är orsak till.⁴

Byråkratins enhet sätts på så sätt i samband med helheten av klasskampens nivåer i en kapitalistisk formation, både när det gäller det kapitalistiska produktionssättets klasser, och de klasser som tillhör de icke-dominerande produktionssätten i denna formation. Den sätts i första hand i samband med den isoleringseffekt, som utmärker bourgeoisins och arbetarklassens ekonomiska kamp, och med parcellböndernas och småbourgeoisins speciella isolering. Denna isolering gör det möjligt för statsbyråkratin att utge sig som en politisk enhet. Marx framhåller denna punkt i sina analyser av det särskilda förhållandet mellan byråkratin och parcellbönderna: ”Parcellen lämpar sig helt naturligt som grundval för en allsmäktig och tallös byråkrati. Den skapar en jämn nivå av förhållanden och personer över hela landets yta. Den möjliggör alltså också en likmässig inverkan på alla punkter av denna likartade massa från ett högsta centrum”.⁵ I förhållandet byråkrati-bourgeois, rör det sig om byråkratins förhållande till de ”ordinära borgarna”, som är redo att offra sina allmänna klassintressen för sina privata å den ena sidan och till en bourgeois som är i grunden uppsplittrad i fraktioner — isoleringseffekten — å den andra.

På den politiska klasskampens nivå, rör det sig om förhållandet mellan byråkratin och de dominerande klassernas och klassfraktionernas kamp, vilket leder över till problemet om deras politiska organisering, där byråkratin blir en representativ faktor för deras politiska enhet via staten, som spelar rollen som deras organisationsfaktor. I förhållandet mellan byråkratin och småproduktionens klasser, rör det sig om dessas grundläggande oförmåga att organisera sig politiskt, vilket medför deras maktfetischism och byråkratins roll som representant för deras enhet: parcellbönderna och småbourgeoisin är ”typiskt” representerade på den politiska nivån av den byråkratiska kåren som, via staten, vidmakthåller deras politiska desorganisering.⁶

Vi finner kort sagt att den byråkratiska kategorins relativa autonomi i förhållande till de

⁴ 18:e Brumaire, s. 146.

⁵ *Le Statu quo ...*, s. 22. Jfr också Lenin: ”Det finns hos oss en annan ekonomisk orsak till byråkratismen: det är småproducenternas isolering och utspridning, deras fattigdom, deras brist på kultur, frånvaron av vägar, analfabetismen, frånvaron av utbyte mellan jordbruk och industri, bristen på förbindelse, på ömsesidigt handlande mellan dem” (*Œuvres*, bd 32, s. 227).

⁶ Dessa analyser återfinns framför allt i Marx' samlade texter om Frankrike. Låt oss lägga märke till att detta typiska ”representationsförhållande” från statens sida i förhållande till småproduktionens klasser kan utkristallisera sig, alltefter de ifrågavarande samhällsformationerna, i en annan ”statskår” än byråkratin i strikt mening: t. ex. armén. Detta är särskilt fallet i flera latinamerikanska länder: se härom José Nun, ”Amerique Latine: la crise hégémonique et le coup d'Etat militaire”, i *Sociologie du travail*, nr 3, 1967.

dominerande klasserna, går tillbaka på den kapitalistiska statstypens relativa autonomi och dennas former i de kapitalistiska formationerna.

För att helt strikt sammanfatta våra slutsatser om statens relativa autonomi, så kan vi säga att byråkratin, som social kategori, själv antar denna autonomi, genom att den just återspeglar de dominerande klassernas politiska makt och representerar deras intressen under klasskampens särskilda villkor, ekonomiska, politiska och ideologiska, i dessa formationer.

Dessa anmärkningar gör det möjligt att belysa ett visst antal frågor.

A — Frågan om vissa aspekter av förhållandet mellan byråkratismen, som organisations-system hos statsapparaten, och formerna för bourgeoisins politiska herravälde: en fråga som i den ideologiska diskussionen kommit att centreras kring temat om den byråkratiska apparatens ”dysfunktionalitet”. I själva verket är denna fråga för det första inte av teknisk art — teknisk effektivitet eller ineffektivitet —, utan i högsta grad politisk, och för det andra kan den inte förstås med hjälp av begreppet dysfunktion. Något som blir uppenbart i Marx' och Engels' analyser är att byråkratismen, samtidigt som den är en nödvändig politisk effekt av KPS' dominans i en formation, uppvisar en hel rad av motsättningar till detta produktionssätts former för politiskt herravälde. I själva verket rör *det sig här om motsättningar som är inneboende såväl i den dominerande politiska ideologin, som i den kapitalistiska statens strukturer*: till exempel, som Engels har visat, mellan den byråkratiska sekretessen, som är nödvändig för den kapitalistiska statsapparaten, och offentlighetsprincipen, som utmärker både den borgerliga politiska ideologin — allmän opinion, osv. — och den ”representativa” staten⁷: eller också, som Marx har visat, mellan den verkställande maktens funktionssätt, vilket inbegriper byråkratin, och den parlamentariska representativiteten.

Emellertid, och detta är en aspekt som man i allmänhet går alltför snabbt förbi, *går dessa motsättningar också tillbaka på förhållandet mellan byråkratismen och småproduktionens klasser*, eftersom denna effekt — byråkratism och byråkrati — av en statstyp på klasskampen återspeglas i en samhällsformation. Detta förhållande, som ger upphov till dessa motsättningar, är så uppenbart, att Engels gick så långt som till att bygga hela sin ifrågavarande text på ”oförenligheten” mellan bourgeoisins politiska herravälde och de ”byråkratiserade” formerna.⁸ För övrigt ser också Lenin i den socialistiska övergångsstatens byråkratism både ett arv från kapitalismen, och den småborgerliga ideologins inverkan. Denna aspekt av förhållandet mellan byråkratismen och de politiska formerna för bourgeoisins herravälde går alltså tillbaka på:

1. *Motsättningarna mellan den dominerande kapitalistiska ideologin och den småborgerliga ideologin inom den kapitalistiska statsapparaten*. Denna småborgerliga ideologi är nödvändig för byråkratismens funktionssätt i den kapitalistiska statsapparaten. Maktfetischismen, som är ett utmärkande drag i denna ideologi, bidrar till grundandet av de normativa regler, som får den hierarkiska underordningen att verka inom statsapparatens underordnade skikt. Emellertid hotar denna fetischism apparaten som helhet, och kommer då i motsättning till den där förhärskande kapitalistiska ideologin. Detta är till exempel fallet med tjänsternas personifiering genom privilegier, vilken står i motsättning till dessa tjänsters opersonliga karaktär, eller med fatalismen och passiviteten, som står i motsättning till effektivitetsideologin, osv.

2. *Motsättningarna mellan den kapitalistiska statstypen och de kännetecken som påtvingas staten i en samhällsformation genom existensen av småproduktionens klasser*: detta är fallet med den franska statsapparatsens ”hypertrofi”, som går tillbaka på förekomsten av parcellbönderna och småbourgeoisin, och som bland annat är ursprunget till motsättningarna mellan den verkställande makten och den parlamentariska representativiteten i dessa länder.

⁷ Det rör sig om den citerade texten *Le Statu quo en Allemagne*.

⁸ ”Byråkratin har inrättats för att regera småborgarna och bönderna”, *Le Statu quo ...* a. a. s. 30.

Dessa iakttagelser gör det möjligt att belysa ett ”paradoxalt” problem hos det byråkratiska fenomenet, som är en typiskt kapitalistisk företeelse: byråkratismens inverkan är desto viktigare, chanserna för byråkratin att upphöja sig till social kraft desto större, som KPS' dominans över de andra produktionsätten är mindre oförtäckt och tydlig i en formation. Bevis på detta utgör fallet Frankrike och fallet Tyskland gentemot fallet England.

B — Flera författare, däribland Weber och Michel, har dessutom pekat på det som de betecknar som en motsättning mellan byråkratismen och ”demokratins” former. Det rör sig här om den tendens som upprättar ett förhållande mellan byråkratismen och de ”totalitära” politiska formerna, vilka uppfattas som radikalt skilda från ”demokratins” i allmänhet. Dessutom uppfattas byråkratin här ofta som subjektet-skaparen av byråkratismen — det byråkratiserade funktionssättets och den institutionaliserade maktens normer — och, följaktligen, som de totalitära institutionaliserade formernas grund. För att analysera de reella problem, som denna ideologiska problematik döljer, skulle det vara nödvändigt att dela upp den i en rad skilda problem, samtidigt som man lämnar åt sidan problemet om motsättningarna mellan byråkratismen och den socialistiska demokratin under proletariats diktatur, såsom det ställs av Marx i hans texter om Pariskommunen, och av Lenin i samband med den socialistiska övergångsstaten, eftersom det där ställs i ett teoretiskt sammanhang som helt skiljer sig från det som nu upptar oss.

Vad finns att säga om problemet med förhållandet mellan byråkratismen och *den borgerliga demokratin*, dvs. de institutionaliserade formerna för bourgeoisins politiska herravälde? När det gäller legitimiteten, som är en viktig faktor vid analysen av byråkratismen, så finner vi i själva verket att *den legitimitet som utmärker byråkratin*, dvs. den dominerande politiska ideologins inverkan på statsapparatsens funktionssätt, har del i *den borgerliga legitimitets-typen*. I denna mening utgör byråkratismen ett utmärkande drag för denna legitimitets-typ, i lika hög grad som byråkratin utgör ett kännetecken för den kapitalistiska statstypen. Det är sant att statsapparaten har en egen legitimitet, som inte är något annat än byråkratismens kännetecken. Denna statsapparatsens legitimitet innehåller till exempel, på grund av dess hierarkiska funktionssätt med makt-delegering och maktfetischism, karismatiska element som gäller den högsta auktoriteten hos en ”chef” — toppen på den statliga pyramiden, tendenser till isolering av apparaten gentemot den folkliga representativiteten osv. Denna byråkratin egen legitimitet är likväl bara en särskild form av den borgerliga legitimiteten, den form som utmärker en dominans av den verkställande makten. Den byråkratiska legitimiteten är ingalunda motsatt den kapitalistiska statens typiska legitimitet, lika lite som de statsformer, som domineras av den verkställande makten, däribland de olika bonapartistiska och caesaristiska statsformerna, är motsatta det borgerliga klassherraväldets typiska former, dvs. den politiska demokratin institutioner. Man kan emellertid möta en hel rad motsättningar och förskjutningar mellan statsapparatsens legitimitet och legitimiteten i en statsform med parlamentarisk dominans, eller också mellan legitimiteten hos en statsform med dominans av den verkställande makten och samhällsformationens legitimitet, när den legitimitetsform som dominerar i denna formation är den parlamentariska legitimiteten.

C — I fallet med en kapitalistisk statsform som domineras av den verkställande makten, och som står i överensstämmelse med den dominerande legitimitetsformen i en formation, sammanfaller den byråkratiska apparatsens inre legitimitet, och legitimiteten inom formationen i dess helhet. Detta ställer med en särskild skärpa frågan om *byråkratin egen roll* i en konkret statsform, som domineras av den verkställande makten. Om det i själva verket finns en sådan roll, så är det i inverkan från byråkratismen som politiskt-ideologisk företeelse som man bör söka den, snarare än i en byråkrati som försvarar sina egna intressen genom att understödja den verkställande maktens dominans: byråkratin konstitueras som specifik kategori, vilket man aldrig nog kan upprepa, genom sitt förhållande till politiken och till ideologin.

Detta beror på om byråkratin i den konkreta konjunkturen utgör, eller icke utgör, en social

kraft. Två inledande anmärkningar:

1. Den första är ganska självklar: byråkratin kan inte, eftersom den inte är en klass eller en klassfraktion, på något sätt ha en huvudroll i konstituerandet av en statsform. I fallet med en stat som domineras av den verkställande makten, och som överensstämmer med den dominerande legitimiteten i en formation, grundas denna statsform utifrån helheten av klasskampens faktorer. Samma sak gäller i fallet med en förskjutning mellan denna statsform och den dominerande legitimiteten i en formation, en förskjutning som alltså inte uteslutande, eller ens huvudsakligen, kan reduceras till förekomsten av byråkratin.

2. Den andra anmärkningen är mindre uppenbar: om byråkratin som sådan — från det ögonblick den kan utgöra ett teoretiskt objekt — är en specifik kategori, om den besitter en relativ autonomi och en egen enhet, *så är den för den skull inte*, liksom för övrigt inte heller klasserna eller de autonoma klassfraktionerna, en social kraft. I sin egenskap av specifik kategori kan den, som Lenin framhållit i samband med den kapitalistiska staten, bli *en social kraft*. När den i så fall utgör en social kraft, har den en egen roll i det politiska handlandet, *vilket för den skulle inte tilldelas en egen makt*: detta kan för övrigt också vara fallet med klasser såsom sociala krafter, t. ex. arbetarklassen eller eventuellt stödklasserna, som kan utgöra sociala krafter utan att för den skull ha egen makt.

Om byråkratin konstitueras som social kraft beror på konjunkturen. Det beror till exempel på om staten har en dominerande roll eller inte inom helheten av instanserna: detta inträffade framför allt i Tyskland, och till en mindre grad i Frankrike, där byråkratin blev en social kraft inom ramen för den dominerande roll som ofta tillkom staten. Det beror också på det konkreta läget i klasskampen: så skapar till exempel de tidigare nämnda situationerna av allmän jämvikt mellan de närvarande krafterna, och framför allt situationen av katastrofal jämvikt, vilka är för handen inom ramen för en kapitalistisk stat, gynnsamma omständigheter för att byråkratin ska konstitueras som social kraft. Samma sak i fall av en särskild politisk desorganisering av de dominerande klasserna — en kris i partirepresentativiteten på den politiska scenen —, kombinerad eller icke-kombinerad med jämviktssituationer, eller i fall av att småproduktionens klasser, bönderna, i synnerhet parcellbönderna, och småbourgeoisin, konstituerar sig som sociala krafter: det är i detta senare fall som byråkratin upphöjer sig till social kraft, genom att fungera som dessa klassers politiska ”representant”; eller också i fall av allmän kris i en formations legitimitet. Det rör sig här kort sagt om en mängd faktorer, som i sin alltid unika kombination i det inre av en formation, kan göra det möjligt för byråkratin att fungera, inte bara som särskild kategori med egen enhet och relativ autonomi, utan även som verklig social kraft.

Denna byråkratins existens som social kraft kan dechiffreras inom ramen för en korrelation med de kapitalistiska statsformerna. Den är särskilt tydlig i de speciella historiska former av den kapitalistiska staten som de caesaristiska formerna utgör, som t. ex. de två Bonaparernas kejsardömen i Frankrike. I dessa fall utövar byråkratin sin funktion som social kraft, som den har på grund av själva konjunkturen, genom att verksamt bidra till grundandet och upprätthållandet av dessa statsformer. Byråkratin som social kraft har just i dessa fall en egen roll: det rör sig om det understöd som den ger till dessa särskilda statsformer via byråkratismen, som kännetecknar dess inre legitimitet. Marx visar oss i *18:e Brumaire* just den franska statsapparats speciella understöd, via byråkratismen, till Louis Bonaparte. Förutsättningarna för detta understöd skapas i huvudsak av byråkratismen, och inte bara av de materiella intressena hos statsapparats medlemmar.